

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 4

1937

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

7-ий рік видання

З М І С Т

4 (73)-го числа за квітень 1937 р.:

	стор.
<i>Б. Лисянський: Заповіт любови; Сон чи дійсність</i>	117
<i>Дм. Николишин: Щасливий ти</i>	118
<i>Ф. Моріак: Юда</i>	119
<i>Н. Королева: В сподіванні чуда</i>	122
<i>о. Г. Костельник: Авто</i>	137
<i>М. Фіолівна: Смерть Христа в світлі медицини</i>	138
<i>Д-р В. Залозецький: Християнська релігія і консервативна ідея (продовження)</i>	147
<i>М-р П. Ісайв: Фільософія сучасних природничих наук</i>	149
РЕЦЕНЗІЇ: <i>Ю. Клен: Прокляті роки (м. г.). — С. Гординський: Сл ва на каменях (Ю. Редько). — Б. Жарський: Кучеряві дні і Шлях Пілігрима (Ю. Редько). — О. Бабій: Дві сестри і Останні (м. г.). — В. Будзиновський: Як чоловік зійшов на пана (Ю. Редько). — В. Бояринич: Кривавий шлях (В. М. Л.). — О. Терлецький: Історія України від 1917 (М. Д. Д.). — Проф. Д-р І. Огієнко: Наука про рідномовні обов'язки (В. М. Л.).</i>	157
З преси і журналів	164
Нові книжки	167

ВСІМ НАШИМ ЧИТАЧАМ БАЖАЄМО

„ВЕСЕЛИХ СВЯТ“!

РЕДАКЦІЯ Й АДМІНІСТРАЦІЯ

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зл. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зол., подвійне 2'50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНОК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7. ТЕЛ. 214-78

ЗАПОВІТ ЛЮБОВИ

На вкриту ненавистю землю Він прийшов,
Щоб увільнити її від вікового бруду
Й промовити до стомленого люду
Святі слова: Братерство і Любов.

І злинули слова оті живії
До людських душ, мов промені з небес...
І Дух Святий, Дух Божий в них воскрес
У сяйві радісним нетлінної надії.

Та ось Він на хресті... Пролята чиста кров,
За людство грішнее принесена офіра...
І смолоскипом заясніла віра
У вічну Правду — вічну Любов.

Віки один по однім проминули,
Змів нєраз своє обличчя світ...
Але Його найвищий заповіт
Людські серця й донині не забули.

І на шляху життя занедбано-бруднім,
Мов на багнищі — білая ділея,
Любови вічної божественна ідея
Цвіте розкішним квітом неземним.

СОН ЧИ ДІЙСНІСТЬ

„Людина шукає щастя“ —
це одна з найбільш фантастич-
них, неоправданих легенд. Не
вірте їй — людство від свого
щастя панічно тікає.

Я бачив дивний сон: барвистим метеором
Злетіло щастя на край землі
І — мешканцям її на докір та на сором —
Довкола квіти втіхи розцвіли.

Та людство все від них світ-за-очі тікало
Із лайкою прокляття на устах:
„Це ж фальш, мізерія... до того ще й замало...
Всіх нас ошукано в найліпших почуттях!“

А час минав; за ним життя летіло,
В безодню вічності спадали знов віки;
Шляхом страждання йшли і дух людський, і тіло...
Хоч щастя було їм — на досягу руки.

Дм. Николишин

*

Щасливий ти, Закхеє з Єрихону,
малий та спритний збірщику податків:
ти прислухавсь до приписів закону
і до бряжчання золотих достатків.
Одне з другим якось ти вмів годити.
А не вдалось, не піддавався грижі:
ти грішний був, та враз і грошевитий:
вмів постити і смакувати коржі...

Не дав тобі Єгова крил до лету,
не напоїв вогнем геройства, слави.
Та вчувши про Ісуса з Назарету,
на диво став ти сторожко-цікавим.
Ти забажав побачити пророка:
про нього ж ти зачув чимало див...
Там смоківниця гнеться кривобока,
за нею — що се? Мрія серед нив?

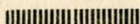
Се Він!.. Іде й благословить колосся —
блискучий, тихий... Біля нього учні.
Та ба — звідкіль їх тільки там взялося?
Ще й фарисеї між людьми бундючні..
Ото й закрили вже його собою..
В Закхея серце з заздрощів щемить:
Йому малому бути за юрбою?
Не бачити Ісуса ні на мить?..

„На смоківницю!“ — Думка ніби буря
нагально впала й потрясла душею..
Ти й видрапавсь, забувши власний уряд,
на дерево. — Та враз: „Злази Закхею“,
почувся голос лагідний. „Сьогодні
мені годиться твій одвідать дім“.
Ти з острахом зловив слова Господні.
швиденько зліз — і в серці вчув залім.

Закхею, ти діждався такої ласки,
яка тобі ніколи й не приснилась.
Так лінію привичних обов'язків
ізурила якась таємна сила.
Хоч злиться гурт біблійців гордовитий,
що „не пізнавсь на грішнику пророк..
у тебе думка: Гостеві вгодити,
направити свій кожний грішний крок. —

О, митнику! Під подихом сатрапа
ти був далекий від проміння Правди.
А все таки на смоківницю дряпавсь,
щоб бачити Його, кого й не знав ти.
Що ж ми? — Для нас Ісус у Божім німбі
піднявся на хрестнім дереві в височинь...
Ми ж дохнемо сліпі в душнім Олімпі
й паплюжимо крізь сон Любови тінь...

1936.

Ф. Моріак

ЮДА*

Фарисеї певне вже знали про домагання тієї Людини, домагання, що перевищали уяву. Треба зрозуміти, чим є для ізраїльтянина „Бог єдиний“: безодні ділять Його від сотворіння. Відтепер їх метода буде в тому, щоб відсилати богозневажника з кожним жестом, кожним підслуханим словом до Тери і до її тексту, до букви. Нехай тільки Його учні урвуть кілька колосків у день суботній, або він сам хай уздоровить того дня руку, що всохла, уже уїдлива тічня є тут і значить точки на день розрахунку. А він, замість боронитися, ставить їм чоло, і то з яким зухвальством!

„Бо паном є Син чоловічий також і суботи“. За кого ж він себе має? Чи став безумний? Відважився вже сказати: „Субота сотворена для людини, а не людина для суботи“... І того вже було надто; але „паном суботи“! Відтепер вже погублений, це зовсім певне. А проте має ще навороти осторожності. Не маємо права твердити, що Бог мимохить проявляється в ній надто скоро, що аж його дусить, дозволяє інколи зачерпнути віддиху, коли немає нікого, хто міг би його підійти, крім бідної жінки з Сихару. Одначе здавалося б, що посеред людей намагається ще втишати голоси, що подають його як Творця життя. Але не міг стримати оклику, що він пан навіть суботи.

Бже він розпятий не в однім серці. Тайні ради збираються в Єрусалимі. Годі тратити хоч би й день. Бо час засіву короткий. Відмірює, скільки життя йому залишилось. Іще тих кілька місяців, щоб просвітити бідних людей, що ними постановив послугуватись, людей, що мають обновили обличчя землі. Люблять його гаряче, без сумніву, і це найважливіше, таж нічого ще не розуміють.

Один може заледве: той муж з Керіоту, Юда, вичислений як останній з дванадцятьох, що їх Ісус вибрав з-посеред усіх

* Це виняток із переложеної на різні мови книжки „Життя Ісуса“, найновішого твору відомого французького католицького письменника Ф. Моріака.

учнів своїх — Юда може розуміє. Вичислений по Симоні й Андрію, по Якові й Івані, по Филипі і Вартоломею, по Матею і Томі, по другім Якові, сині Альфея, другім Симоні, званім Ревним, і по Юді. Що притягнуло того Юду? Повірили йому гаманець: отже був практичною людиною, що відразу виявив найбільше віри в Ісуса; мав життєвий сприт, а пішов за ним. Це стихійна віра в дочасний успіх Господа. Інші мали її також, хоч меншу від Юди. Найближчі серцю Ісуса, навіть і Іван, вірили, що їх доля запевнена. Бачили вже блиск престолу, що їх чекав.

За тих три роки Юда використовував, може на власний рахунок, в малім обсягу джерело води живої, організував зиски Інтелігентний, але короткозорий, коли все провалилось (Юда думав: з власної вини того несамовитого, що змарнував легкодушно величаві дари і всіх до себе знеохотив), не зрозумів, що інтерес — те, що для нього було інтересом — іще оплатиться, і перевищить найсміливіші його надії в тому напрямі. Христос теж знав про те. Юда був з ним від початку, і є з ним іще, і буде до кінця.

А все ж Ісус не пробував їх зводити: „Не беріть золота ані срібла, — наказував, розсилаючи їх по двох, щоб проповідували добру новину, — ані мідяної монети в ваші гаманці, ані подорожньої торби, ані двох одеж, ані сандалів, ані палиці...“ Юда посміхався і думав — „Якби так брати дослівно все, що говорить наш дорогий Учитель“!

„Це я посилаю вас як вівці між вовків (Юда бурмотить: „Говори це кому іншому“). Тому будьте передбачливі, як вужі“, а Юда: „Щодо того, то можеш на мене числити“!

„А будьте обережні перед людьми, бо в божницях своїх бичувати вас будуть!“ (Не мене, думає Юда, я знаю, як до них промовляти!). І гордує своїми товаришами, бо бачить, як дрижать, слухаючи віщувань Господніх: „І видасть на смерть брат брата, а батько сина, діти теж повстануть проти батьків і зведуть їх зо світу“...

Звідкіля та омана? — запитує себе Юда, обсервуючи з-під ока своїх товаришів, якжеж це всі вони уявляють собі родину? Юда знає давно про ту правду, що існують батьки і діти, що себе ненавидять. Любить у Христі той простий погляд на речі, той погляд Бога на людську огиду. А в тій же хвилині Вчитель сповіщав: „І зненавидять вас усі для Імени мого!“ Отже так... але Юду це не лякає. Інші дрижать, але він годиться бути зненавидженим, аби тільки його боялися. А будуть його боятися, бо держатиме слова закляття: владу самого Ісуса над матерією і життям. Ох! Того дня, коли буде міг виганяти злі духи й лікувати недуги, покепкує собі з ненависти чи любови цього світу, що лизатиме йому ноги!

„Не бійтеся — продовжає далі Ісус — не бійтеся також тих, що вбивають тіло, а душі вбити не можуть, але бійтеся радше того, що і душу і тіло затратити може в пеклі“. Юда здвигає раменами: Чому ж мав би боятися Велзевула, коли матиме

над ним перевагу й змогтиме входити з ним у переговори як рівний із рівним? „Мавши змогу виганяти його, могтиму також дістати від нього всі царства світу...“

А проте зворушується навіть Іскаріот. Як тут не любити Ісуса? Йому одному треба б повірити з заплученими очима. Голос Учителя злагіднів, щоб заспокоїти бідних, дрижачих приятелів своїх: „Чи ж не продають двох горобців за одного мідяка? — а жаден із них не спадає на землю без Отця вашого. Тож не бійтеся! Над багато горобців ліпші є ви. Тож хто мене визнає перед людьми, того і Я визнаю перед Отцем моїм, що є в небі. Хто ж би відрікся мене перед людьми, того і я відречуся перед Отцем моїм, що є в небі...“

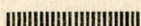
Юда притомніє...: не любить тог озвороту до сердець, гірше це розуміє, як інші. Тамті ласяться за найменшими пестошами, привязані до свого вчителя, як пси. Але нагло Ісус знову підносить голос: „Не думайте, що я приніс мир на землю. Не мир, а меч. („Знаменито“ — думає Юда). Бо я прийшов принести розбрат між чоловіка і його батька, і між дочку і її матір, і між невістку і її свекруху, бо вороги людини — його домашні. Хто любить батька чи матір понад Мене, не є Мене гідний“. Висловлені людиною ці слова були б осуджені як жажливі. Якщо б ми не боялись сміливим образом позірно нарушити нероздільність обох природ — сказали б ми, що тут також Бог підводить свою грізну голову понад звязки крови, що виступає з тіла. Юді видається, що розуміє ту мову ненависти, в дійсності це тамті спостерігають, що єдино тільки втілена любов може їх виголошувати, не стягаючи на себе громів. Юда уявляє собі, що в світі, зрушенім Христом в основах, покликані і вибрані будуть вільні від людських почувань і ніякі звязки крови не будуть їх вязати. Тріумф сили, тріумфуюча самотність! Аджеж муж із Керіоту може годитися або ні на те, що оповідає Вчитель: ось тепер говорить про хрест! Слід розуміти: хто хоче наслідувати його, а не бере свого хреста, не є гідний Ісуса... Юда посміхається: чи ж йому на тім залежить? Піде за Господом, а хрест залишить іншим.

Юда бере до себе слова: „Той, що душу свою знайшов, втратить її, а хто б душу свою для мене втратив, віднаїде її“. Напевне! Юда вирікається всього, все залишив, щоб іти за Господом. Покинув інтереси, що йшли не зле, посварився з можними людьми..., залишаючи собі одночасно вільну до них дорогу.

Ісус говорить ще: „Хто вас приймає, мене приймає...“ Юда розважає те слово, цінніше від інших і багатіше на величні консеквенції. Але ось ще одне, що пориває його: „А хто дав напитись одному з тих найменших кубок холодної води тільки в ім'я ученика, на правду кажу вам, не втратить заплати своєї“. Юда роздумує: „Я ще один із тих маленьких, але скоро підросту, бо склянка холодної води не залишиться довго склянкою холодної води...“

Ті самі слова приймає й одинадцять інших сердець, що ще не схоплюють їх сенсу, але приймають їх так, як добра земля, —

несвідомо. Слова ті містять у собі тайну тайн: що любов не є ані почуванням, ані жагою, але особою, кимсь. Людиною? Так, людиною. Богом? Так, Богом. Тим, що є тут. Чи тим, що його треба ставити понад усе? Це ще не досить: тим, що його одного треба почитати. І горе тому, хто згіршиться! Ці, що будуть „його“, могутимуть пройти крізь життя з заплученими очима, від людей нічого не боятись, не сподіватись. Віддалить усе, щоб посісти все, так злучені зо своєю любовю, що хто їх приймає, приймає також Любов. Ті слова Господа, сказані шепотом дванадцятьом вибраним, носять у зародку неустрашимість тисяч мучеників, радість засуджених: відтепер, щонебудь страшного зустріло б їх, вистачить приятелям Ісуса підвести очі вгору, щоб зобачити відкрити небо.

Наталена Королева

В СПОДІВАННІ ЧУДА *

— Ultimo veritas?..

Світло олійної лямпи м'яко вирізблювало гострі риси старечого обличчя дон Фернана де Кастро, званого в Бургосі el sabio **. Поважний гранд підвів ясний погляд мудрих очей на молодого лицаря Карльоса де Лячерду. Струнка постава молодця поринала в легенькому присмерку, що поза світляним колом лямпи приховував наповнену дивовижними речами працю вченого.

— Ultimo veritas? (Істина — останньому?).. Ні, Карліто, не тобі відтулиться вона, бо не ти будеш останнім. Може навіть, — лагідно посміхнувся старий філософ, — ще станеш сам „предком“ і з двох старих, до купи зєднаних, заложиш рід новий.

Дон Карльос невільно глянув на перстень, що з роду в рід давали його Лячерди при заручинах. Посмутнів і почувався не певно: чей же не зауважив дон Фернан, що Беата... й, опанувавши збентеженість, діткнувся погару.

— Ах, істина!.. — промовив елеґійно. — Як Пілат, запитую: що є вона й де схована?

Дон Фернан сперся на масивний том „Хуан-Мігуелевої хроніки“:

— Сину душі моєї! Навіть Христос не відповів на це питання Пілатові. Бо певне — це річ не людського розуму. Кожен інакше її собі уявляє.

— Але ж найчастіше, як стару бабку, що раз-у-раз вишамкує, беззуба, ті самі набридливі „правди“, — викотився з-під стіни великого коминку між полицями книг тяжкий бас старого Херонімо, поважного Карльосового джури.

* Це перший розділ повісті „ПРЕДОК“ — першої частини в трильогії. Другу її частину під наголовком „БЕЗ КОРІННЯ“ видали „Дзвони“ у минулому році.

** Учений, мудрець.

Увесь свій вік прожив Херонімо, навчаючи юнаків Лячердів володіти зброєю. Річ ясна: за члена роду вважати себе не міг, але зачислявся „до родини“. І давнім кастилійським звичаєм часто лишався у покою при розмовах близьких панів, часами докидав і своє слово.

Дон Фернан поплескав долонею по злотисто-гнідих шкуряних обгортках „Хроніки“:

— Істина... не буду говорити про неї. Але ж легенди, Карліто, такі ж вічні, як і вона.

Карльосові очі блиснули з-під темної лінії зрослих брів:

— І такі ж таємничі загадки, що стають зрозумілі занадто пізно! Ліпше б знати... знати наперед свою долю!

Дон Фернан покрутив сивою головою на широкім тарелі руркованого коміра — „фрезу“:

— Милишся, друже! В тім велике милосердя Боже, що не дано нам бачити майбутнє.

— Але ж питатися не заборонено, — знову покотив із п'їтми Херонімів бас. — А тут, з дозволу їхніх милостей, у Бургосі нещодавно об'явилась...

— Напевне знаменита гітана, Херонімо? — мов до дитини усміхнувся де Кастро.

— А саме так: гітана! Звуть Мариленою: Та, дарма, що циганка, — не ворожить за гроші. В біді людям помагає: де знайти згублену річ — вкаже; хтось відсутній — живий, чи мертвий — прочуває. І коли чуває, — дівчина, як дівчина, — але ж впадає в дивний сон. Тоді, хоч і голкою вколи її, — не чує. Води ж свяченої не сахається, навіть у сні Господеві хвалу віддає, й не цурається церкви...

— Хто знає, які здібності має людська „псіхе“? — задумливо промовив учений.

Херонімо ж, опанувавши мову, не спинявся. Таж та бо воріжка — з славного роду — Марії Паділли, тієї, що так зачарувала колись короля дон Педро Справедливого, аж з нею оженився. А ця — не князівна й не принцеса, а звичайна різникова донька. Таж їхні милості дозволять її привести сюди. Кому ж це шкодить?

Дон Карльос знав, що ось-ось мала б повернутися з королівського палацу Беата, бо на зміну їй уже поїхала його наречена — Каталіна, Беатина сестра. Там, при змученій королеві, що й на мить не опускала ложа смертельно-немічного короля дон Феліпе, за чергою змінювались сестри. Чому ж би не стравити час за гаданням?

Незабаром міцна Херонімова рука піднесла заслону з Кордубської цяцькованої шкури й впустила ворожку. З нею прийшов і її батько. Без ляку й плазування, неначе в себе вдома, циган спитав доньку:

— Чи могла б ти, Марилено, доглянути шляхи кабалеро? Чекає на нього якась небезпека, і де?

Гітаніта з гідністю схилила голову:

— Спробую, тату! — й сіла в фотель, що його вже підсунув Херонімо. Простягла до Карльоса повернені догори долонями вузькі руки.

Лячерда не зрозумів і взявся за гаманець. Але циган закрутив головою й знаком сказав покласти руки на Мариленині. Гітана якийсь час майже суворо дивилась у вічі лицареві, потім спустила повіки, глибоко зідхнула й заплющилась. За хвилину дихала рівно й спокійно. Спала. Циган все ще уважно дививсь на доньку й діткнувся до її плеча. Дрібне тремтіння пробігло невеличкою, гнучкою постаттю. Напружилась, витяглась і міцно вгрузла в подушки фотелю.

Дон Фернан і Херонімо присунулись ближче. Карльос споважнів. Чув тепло її долонь, що ніби відібрало йому його власну теплоту, почував квалість, як від втоми. Здавалось, ось-ось засне й сам. Було неприємно, але не вистачало волі, щоб кинути гру.

— В ім'я Господнє, чи чуєш мене, Марилено? — озвався циган.

— Чую... — най буде благословення наймення Всемогутнього... Бачу години й довгі дні... Неначе йдуть над головою кабалєро... Чую кроки...

Уста гітаніти ледве ворухнулись, голос був тихий, цілком безбарвний.

— Що загрожує людині цій? Залізо, струя, вогонь?... Залізо... Маленькі звірята, як пси... Памятай: втрачене знайдеш аж тоді, коли вважатимеш, що втрачене воно навіки...

І раптом скрикнула шалено:

— О!.. Бє година долі його! Хитнулись терези життя і смерті.. Боже, змилуйся... — й знову шепотіла ледве чутно...

В дверях стояла стривожена Беата. Вся, як цвітуча ніжність, дивно не вязалась вона зо своїм важким двірським одягом. Блискучими очима впялась у Карльоса, що, вгляdivши її, вже зірвався з місця. Але в тій хвилі гітана скрикнула знову:

— Ось... тут!... Слухайте! Слухайте...

І враз впав над Бургосом, як чорна запона жалоби, похоронний дзвін. За першим покотили хвилями, нарастаючи, тужні хори інших. Мідяні голоси з усіх церков приносили Еспанії сумну звістку: король Феліпе І-й достраждав.

Беата й гітана стали навколішки. Чоловіки христились. А за мить Беатин повіз і Карльосів кінь гнали до Бургосу.

*

У великім покої королівського палацу тривало гнітуче, як загроза, мовчання. Мов перетворені на статуї, без руху сиділи в нім дві постаті: королева-вдова, донья Хуана та її сповідник, падре Інніго де Санта Еспіріто. Думки однієї блудили в безкраїх просторах жалю, другий взагалі не помічав світу. Вираз достоїнського спокою спочивав на безкровнім обличчі королеви, що скамяніла в своїм болю. Відсутній погляд занадто розтулених очей не пізнавав і не бачив нічого.

Нечутно в покій вступив де Сандоваль. Завмер у глибокім поклоні:

— Все готове до подорожі, ваша величносте!

Якийсь час Хуана ще мовчала. Труснула головою й збудилась із задуми:

— Ще щось існує на світі?

— Милостива володарко, — почав другий гранд.

Сухі, великі очі блиснули, мов у гарячці.

— Не володарка... вдова... — і чарівно мельодійний голос — Мадрид звав його „надземним“ — зломився, немов ніжна, скляна голка. Воскова рука торкнулась чола. — А вдові не личить зберігати попередній хід життя, — звучали знову м'які тони низьких струн арфи.

Опритомніла цілком. Говорила вже не зломана горем жінка, а наказувала королева:

— З цілим двором я сама допроваджу тіло дон Феліпе до його батьківщини — Австрії. Вирушимо цієї ночі.

На мовчазний поклін здивованих грандів, що вже наповнили залю, додала:

— По дорозі заїдемо у визначні церкви Іспанії. Помолимось перед чудотворними образами. Прохатимем чуда... чуда, що не може не прийти!..

*

І почалася дивна мандрівка живих із мертвим.

Слабенька, при звичасна до самовмертвлення королева, не знала втоми. Не бачила перешкод, ні перепон. Скелі й провалля, річки й потоки — скрізь дорога жалібному походів. Скрізь у кожного чудодійного образу, в кожному Божому храмі просила Хуана чуда: воскресення набальзамованого тіла короля.

*

Зміцнявся холодний подих вітру з гір. Співав зловісно, наганяючи присмерк на червоні, як вогненні язики, шпилі далекої Сієри. Гасив відблиски осіннього заходу, натягаючи м'яку біляву ковдру на долини, що кучерявились сивою імлюю — „callin'у“, яка приходить на зміну літнім розпаленим дням.

На важкому возі — катафальку коливалась чорно накрита труна. Знервовані безупинним похоронним співом коні пирхають від нагару смолоскипів, свічок і хмар кадильного диму, що всмоктуються в осінню імлю над розпучливо-порожньою, мертвою, як місячна поверхня, пустинею. Згущаються вечірні тіні, гусне в серці нестерпний жаль...

Лячерда, Сандоваль і два ченці відстали від походу. Повільною ходою пустили коней і попустили натягнені повідки своїх думок...

— Ще з дитинства зберігає пам'ять, — згадував дон Карльос, — спомин про один страшний тиждень — „Semana Santa“. Зо всіх церков — процесії. Багато дерев'яних рухливих статуй — „de movimiento“. В шовках і оксамитах ті статуї робили примі-

тивні й трагічно-незграбні та недоцільні рухи... Чи ж сьогодні не робимо тих недоцільних і незграбних рухів в цій процесії ми?

Домініканин-чернець підвів гладко виголену, з вузьким віночком волосся, голову:

— Часто закидали мені в Римі, й не тільки самі ля́тки, але й духовні, що ми вдягаємо віру святу в надто людську форму реальних страждань. А як розбудити в людства бажання офірувати Господеві з любови до Нього людські пристрасті?

Офірувати пристрасті... — зідхнув Сандоваль. — Чи ж офіруємо Їх цим безконечним походом, чи ж... може тільки служимо їм?! — Глянув на довгу стюжку повозів та верхівців, що вилась попід горою ховаючи вже свою голову за звислою над дорогою скелею, й зідхнув вдруге: — Справді: страсна седмиця!...

Один по одному тут і там розсвічувались і палахкотіли світла смолоскипів. Блїмали свічі в руках ченців при труні, плакали прозорими, восковими слізьми...

„...в день останній землі воскресу його“. — метав звуками між корогвами святими рвучкий вітер.

Вийшли на широку долину. Початок походу вже зупинився. На великих марах спустили на землю труну, а довкола неї порозставляли високі ставники з великими свічками. Розкладали килими, подушки, щоб ставати навколішки, уставляли стільці для дам із почоту. Жіноцтво вийшло з повозів, посходило з коней і неначе табун чорно-білих птахів, втомлених довгим перелетом, оточило домовину.

Мармурово-біле обличчя королеви схилилось над труною. Широкий жалібний одяг перетворював її на перекинену бурею до землі квітку чорної кампанулі. Схилилась ще нижче й аж тоді збагнула, що домовина ще не відчинена. Зробила знак рукою. Як уже ввійшло в звичай на кожній зупинці, — шестеро слуг відслонили віко труни, а всі, що були довкола, відійшли „на віддаль людського голосу“.

Донья Хуана незабаром сподівалась знову стати матір'ю. Вірила, що незвичайні вражіння можуть відбитись на вигляді дитини, а все ж таки не могла відірвати очей від обличчя її дон Феліпе, обличчя, що за життя видавалось їй таке єдиногарне, єдино-досконале. Боже, Боже!.. Як страшно видовжився й за життя трохи довгастий ніс, як стемніла шкіра на „світлі її життя“, як zdeформувались бальзамуванням губи — „уста, що так жадібно пили з келиха всіх утіх життя!“ Неначе віком прикриті зсинявілими повіками очі — „очі, що радісно всміхались сонцеві й світу!“ Дивляться тепер кудись всередину... Вони вже не побачуть...

Охоплена жахом порожнечі, що не має дна, Хуана тремтить перед уявною безоднею відвічних таємниць. Ноги вгинаються під нею. Падає обличчям на труну й не голосом, тільки стертою тінню голосу вона кричить:

— Феліпе!.. Ти ще побачиш... Побачиш?

І вухо вловляє в стогоні вітру відповідь-подих холодного трупа:

— По-ба-чу-у-у!...

Хуана тремтить із жаху й радості одночасно. Це за весь той довгий час блукання вперше відізався до неї її небіжчик! Це — вже знак! Він таки оживе. І чудо буде!...

Подвійне коло палаючих восковиць та заслона з кадильного диму відділює від світу королівську пару: труну й вдову. І не знати, що замкнене в тім колі — життя чи смерть?...

І там, де дами з почоту розмістились на подушках і складаних фотелях, чекаючи приходу королеви, — також не реальне життя, тільки маячіння й мука. Пошарпані думки, розшматовані серця... Бліді уста — без слів...

Беата заплустила очі й сперлась чарівною голівкою Музи на рамено Інес де Валькорсаль. Мовчить і та, і друга. Ця змога „мовчати вкупі“ вяже їх. Ні, не тільки це: хоч ніколи й ніхто не промовив те слово, — таж — не таємниця, що Інес не має щастя з чоловіком, а в цій страшній мандрівці може їй ліпше, ніж у власних палацах-в'язниці. А Беата?... Хіба ж не бачить Інес, як все густішим і густішим серпанком жалоби заволокується Беатина ясна молодість? Хіба ж то так собі, з нічого, на її гарному, юному личку все триваліше спочиває вираз „Семиболісної Диви Марії“, — як говорить донья Кляра, маркіза де Алькораз, головна дама — самегега майоґ королеви, що саме підходить до мовчазних приятельок.

Паж приніс із нею новий світильник з оранжево-чадним прапорцем угнутого світла, що від нього на мить зазолотилось біле волосся під вдовиним чепцем „квефом“ камерери. Ласкавий усміх також засвітився відблиском минулої краси на її приязних рисах. За дамою йшов патер Інніґо де Санто Еспірито, а з ним — „фрай“ Антоніо, предобрий чернець-францісканин. Обидва ніколи ні в чому не погоджувались, однак увесь час шукали один одного. І тому, де білів домініканський одяг падре Інніґо, там не могла не бути й попелясто-брунатна францісканська ряса з довгим, нижче мотузяного пояса-„цінгулума“ — каптуром. За ними пажі також несли світильники на високих триногах.

— Не помилялась я, шукаючи обох вас разом, — промовила донья Кляра до Інес і Беати. — Не перешкоджу вашій приятельській конфіденції?

З темряви надходили ще дві постаті: Карльос Лячерда і Сандоваль.

— Приємна нагода, — почала була камерера, сідаючи в фотель, — поки я шукала цих славних дам, що їм сьогодні припадає варту при королеві, аж нагода — кажу — приводить і вас обох, кабалерос...

Маркіза дістала з привязаної до пояса, що нагадував собою вервицю з великих дорогоцінних зерен, торбиночку-омонєру й вийняла з неї маленьку, в золото оправлену, книжечку. — Так, так... Я не помилилась, — підвела очі на Сандовалья: — Вам

доне Кристобалю, припадає головний догляд над вартою табору, а дон-Карльосові — при володарчиному наметі.

— Не нагода була, маркізо, що ми — тут: йти за маркізою де Алькораз, тож те саме, що йти за голосом обов'язку, — відповів, уклонившись Сандоваль.

Очі Інеси блиснули тьмяним сяйвом: як мила була стримана мова лицаря.

— Я зранку чекав наказу маркізи, — коротко промовив дон Карльос.

Беата нижче спустила голову. Обличчя її трохи зблідло: відчула, що ті слова сказані для неї.

— Ах, — ніби сама для себе зідхнула маркіза, — чекаємо... всі чекаємо... А обов'язок... Часами здається, що я вже не визнаюсь, — де він?!

Беата стривожено підвела очі, а в них стрибали хисткі вогники світилень. Повела поглядом по засмученому обличчі маркізи й затрималась на очах Лячерди. На хвилюк той витримав любий погляд, потім спокійно, але твердо зробив рух повіками, немов, не хитаючи головою, сказав ними:

— Так!

Беата знову нагнула голову й сховала очі.

— Хм... чекання й обов'язки... Щодо молитов за воскресення померлого й набальшованого короля нашого, — озвався фрай Антоніо, — то справді: тяжко зрозуміти...

Виголена голова патера Інніго різко обернулась на жилавій шиї:

— А... Коли б та віра, хоч як зерно гірчиці... — очі його розсвітились, немов хтось зсередини роздмухав тільки пригашений, але ніколи не гаснучий у них вогник.

Францісканин не дав закінчити. Підвів руки, немов обороняючись:

— Отче! Отче!... Таж мусить бути віра й міра!

— Ні, віра — без міри! Бо ж — поможи мені Боже! — коли для віри є межі, тоді це — не віра, а спокушування Господа! Безмежна віра приводить до здійснення найнеймовірнішого!

Знову німим поглядом вперлась Беата в очі Лячерди. І ще раз Карльосові повіки відповіли їй впевнено:

— Так!

— Отче, — враз почав дискусію францісканин, — таж: тіло бальшоване! Ну, хай оживе серце, що перестало битись, але ж ще — в грудях... А вийняте з грудей... Мені це сюди не вміщується, — торкнувся рукою чола.

Домініканин простяг руку до Антонієвих грудей:

— Бо ж серце, а не розум приймає віру. Тридневний труп Лазаря...

— Таж по слову Христовому! Не по молитві ж людській!..

— Як? — запалився патер Інніго. Таж ваш патрон воскресив мертвих!.. Ще за життя, не канонізований Св. Церквою!

— Так, отче! То ж святий! Великий Святий! Але ж нам — грішним...

Інніго втупив спокійний і певний погляд в огонь світильника:

— А хто ж, отче, велить нам бути грішними?... — І повернувшись до присутніх, лагідно, як у буденній розмові, продовжував: — З привілеями гранда треба народитись: вчений ступінь, як і славу, як і все в світі — треба здобути, пройшовши всякі зовнішні перешкоди й формальності. А святим може і сміє бути кожен: і вчений, і пастух. Ні патентів, ні титулів на святість не треба, тільки милости Божої та доброї волі. А та щира й добра воля привертає й милість Божу.

— Як просто це у вас, падре, — притишеним голосом промовив у задумі Сандоваль.

— Божі речі, князю, завжди прості. То людські заплутані, болючі й тяжкі. Тяжкі, щоб виконати, щоб зрозуміти, — й задивився в темну далечінь.

Беатині повіки затремтіли, як крильця зловленого метелика. Але метелик не злетів: повіки не піднеслись.

Звук мисливського рога розтяв тишу: сповіщав, що володарка на хвилю повернулася до світу живих. Почот має зібратись до вечері...

*

...„Не спить Той, Хто опікується тобою“... — стелиться нічним повітрям впертий, монотонний спів псалмів на всеночнім чуванні ченців біля домовини. Полум'я свічок і світлень тихим шелестом і потріскуванням супроводить меланхолійну мелодію. Тільки часом дзенькіт кадила чи брязкіт срібного свічника урветься в сумний спів короткою дзвінкою ноткою, ніби увільнена з тіла душа розриває останні пута землі. Вогні круглою раною кривавляться в соковитій п'їтмі й тчуть світляний бальдахи над труною короля. Далеко під Сієрою жалібним килимом лягає чорна тінь. Залиті примерклим в імлі місячним світлом рівнини видаються мертвими луками, засипаними снігом. На тих сріблясто-білявих просторах видко ген-ген, аж до чорної смуги лісу попід горами.

Найближче до труни перше коло сторожі достойно й пильно тримає свою варту. Не охорону творить, а останню пошану віддає володареві. В найдальшому ж колі, що замикає весь табір, сидять біля ватер. Нудяться. Якої ж небезпеки сподіватись мертвому королеві серед спокійної країни власного королівства?.. Ніяково грати в кості так близько від володаря, хоч і мертвого. І підпігає солодка мрія наймленого швайцарця:

— Ех, аквіти б кухличок!.. Від цього безнастанного скиглення, і вдень і вночі — продовжує чужинець, — аж думки ковтунами — як куделя!..

— А в тебе їх так багато, думок тобто? — глузливо кидає кондот'єр-генуєнець.

— Аї, hombre, — на доuku вистачить!

— Хоч би хтось розповів щось, плює з досадою вбік старий

воjak. — Правду кажуть тутешні люди: „Як нема дівчат, ні вина, то найліпша річ — казка“.

Привабне слово — „казка“ — відгук маврської спадщини притягає ближче до ватри людей. Та й не сама нудьга; від Сієри тягне холодком, як з відчиненого льоху.

— Говори, Пепо, el artillero!

— Але... Що — я?! Он Санчо Кривий... Той бував у бувальцях!

— Стривай, іде старий Херонімо! Той, братця, стільки знає, що хоч єпископом Севільським його настанови!.. Вуйку!..

— Єпископом? Хіба ж він тобі панотець?

— А ти ж, потятко, звідки, що не знаєш, як у Севілли був за єпископа репаній чабан?

— Тю-тю!.. Та не бреши!

— Не бреши! Ну, так, слухай!... — Оповідач зсуває бриля на потилицю. — Колись, може ще наші бабуні й у колисках не кувікали — був у нашому ж таки селі, — в Арагоні, — один падре. Не мудрий, і не... той, не добрий, і не злий, тільки, що товстий, як бочівочка з-під вина... Звичайний син Адамів. І вівся він чомусь у громадського чабана. Як де вглядить вівчаря, то враз до нього й чіпляється.

— Дивлюсь, — каже, — на тебе, hombre, й не розумію: чого ти такий дурний? Таки ж справді, — змилуйся над тобою Господь! — не розумніший ти за свої вівці!

А чабан — нічого.

— Е, — колись таки обізветься, — лишіть, падре! Без глупоти й мудрости не було б видко. Радійте, що я тут, коло вас. Може й вам ще здамся.

Отож, сталось: чи з війни, чи може з ловів заблукав до нашого села таж не хто інший, як сам король. А було це на самісенький Великдень!.. Звісно, у вбогому селі — де подорожній заночує? Та ще й хто: король? — До парохів! А треба вам, братіки, знать, що той король страх — як не любив товстих та череватих духовних. Тож і спротивився йому наш парох саме за кругле черевце.

— Ти мабуть, чоловіче, живеш, щоб Їсти, а не Їси, щоб жити! — подумав собі король та й вирішив, що підведе товстого парохів під сам монастир: на каяття та на покуту запроторить! От, і каже: — „Падре, — мовляв так і так, — загадаю я тобі три загадки, а ти, якщо до Вознесення відгадаєш, — будеш мені Севільським єпископом. А ні — то поїдеш до монастиря й там аж до смерті мудрости набіратимешся. Питання ж тобі — говорить, даю ось такі: Яку має ціну король? Скільки часу треба на подорож довкола світу, а третє: Коли ти мені відповідатимеш, — про що я думатиму й помилятимусь?“

Прийшов ясний ранок. Король поснідав, на коня, та й — тільки й бачили! Ну, а парохів світлий Великдень — чорніший за чорну ніч, і сам, як ніч ходить! Аж тут — гульк: іде чабан. Та:

— Слава Йсу... Христос воскрес!

— Навіки... Воїстину!

— Чи ж це ви, падре, на Святих Великодніх сумуєте, мов у Велику Пятницю?

Забув парох, що чабан — йолоп: — „Так і так“ — каже. І все чабанові по чистій правді й розповів.

А вівчар вислухав — та в сміх!

— Ги-ги! Тільки й усього?! Та, не майте, каже, панотченьку, клопоту: на ці питання і я комубудь відповім!

— Невжеж?

— Авжеж! Ви тільки до Вознесення постіть та схудніть, а потім позичите мені свої реверенди. То я за вас і піду до короля.

— Ти — говирить — до короля?... Схаменися йолопе! Таж ти мені тільки сорому наробиш!

А чабан:

— Та що там, сором?! Хіба ж ви мало, падре, мене перед людьми соромили? Та й нічого! А отже, на хлібі та на воді в манастирі вам гірше буде!

Ну, гадає падре, най же на нього першого королівський гнів впаде. І отож, як надійшло Святе Вознесення, чабан — у реверенду та мах-мах! — і до короля. А там і принци, й князівні, й лицарі, і вчені, й купці, й отці. Повно!..

— Ой, Боже! Я б так ізлякався! — раптово вирвався із гурту щирий молодий голос.

— А цить!.. Мовчи! — гукнуло на нього кілька зацікавлених. Кажі далі!

— Таж кажу!.. Звичайно, наш чабан — не з таких: не злякався! Він бє при отарі в горах і не такі дива бачив!..

— Ну, що? — питає король.

— А чабан чемно привітався та й викладає:

— Ціна ваша, королю, двадцять дев'ять срібняків!

— Тю, на тебе, каже король, це якісь дурні, попе, жарти!

— Добрі жарти! — відказує вівчар, — поміркуйте но: коли ж за самого Господа нашого невір'я жидова тільки тридцять срібняків дала, то хто ж себе може з Божим Сином рівняти? Таки ж і ваша величність, хоч на один срібнячок, а все ж дешевша?

Подумав король, помислив:

— Правда, говорить, — таки... Ніби воно так справді видається.

— Ну, а подорож довкола світу, — продовжує чабан, — могли б ви, королю, зробити за одну добу, коли б замість коня, та сіли на сонце.

Усміхнувся король. Сподобалась йому чабанова мова. „Видко сам собі міркує, — шанують мене підданці, коли й на сонце, замість на коня, радніше посадили б“. Ну, — каже, далі, що? Про віщо я в цій хвилі міркую та й помиляюся?

Тут вже засміявся чабан:

— А про те, — каже — ніби я — парох з нашого се...

Тихий посвист перервав мову оповідача. Вояки зірвались з місць. На крейдяно-білявій рівнині лук химерно посувалася до табору темна цятка. Спинялась і раптово починала робити кола на однім місці. Потім знову мчала, просто, як стріла.

— Людина?... Втікач із вязниць, що по тортурах не може на двох і совається на всіх чотирьох?...

Частина вояків повернулась до оповідача: на одну істоту вистачить і передових вартівців.

— Ну, так як же той чабан?..

Тим часом, той, що біг, ніби чарував. Тепер уже було видно, що це не людина, але ж не можна впізнати в імлістім серпанку місячного, затягненого хмарами, світла, що то була за тварина? Вартові спочатку чекали з цікавістю. Таж незрозумілі рухи неформної тварини, що її величезна голова сиділа немов без шиї просто на кадовбі, засівала в душах забобонну тривогу.

— Якийсь вовкулака, Господи, захисти нас!, — прошепотів хтось і перехристився.

Самі накликали нечистого! — підтримав першого другий голос. — Тиняємось із мертвим тілом християнським... Мати Альмуденська!..

А потвора вже наблизилась до табору. Виглядала мов велетенський вовк, що згубив якусь річ і поспішно шукає її в рудій траві, крутячись на одному місці, як дзига. Палаюча головня з багаття полетіла в звіря. Таж він, ніби не зауважив її, зробив зигзаг і побіг просто на варту. Досі спокійні коні, раптово схарапудились, захропли. Кілька псів протяжно завили й, наїжившись, порачкували за спини людей. А там вже прокидався панічний жах.

— Cuernos de Satanas!.. Навіть перед князем пекла не відступить Педро з Орвіето! — викрикнув молодий аркебузієр і вискочив уперед до потвори. Таж в ту мить впав, збитий із ніг. Звір скочив на вояка, прудко підійняв під себе і, на бігу не спиняючись, вирвав з воякового обличчя шмат тіла. Проспівало кілька стріл, блиснули списи та варта вгнулась і „пекельна потвора“ без перешкод гнала табором: просто до катафальку, на вінець вогнів, що був довкола. Але метка рука таки влучила палаючим патином, як бика на аренах „вогненною бандеріллю“, в стегно потвори. Вовна на звірі заграла вогненними кучерями. І може від того ще більший жах біг поперед звіря, відтулював йому широкий шлях. Зненацька потвора зробила кілька менших кіл і замість до труни, — погнала на горбок, до намету королеви.

*

Ніжно, як любу дитину, прикривала щільніше королеву Інес. Беата розпустила срібні шнури, що підтримували складаний baldachin над ліжком Хуани, й тихо затигла довкола ліжка чорні запони. Убога коронована вдова сьогодні заснула раніше й спокійніше: до неї бо озвався з труни дон Феліпе!..

Інес вийняла з омонєри перлові чотки й сіла на долішній сходинці піднесеного вище королівського ложа. Беата вийшла до передньої частини намету, відділеної двома важкими килимами. Тут також стояло ложе, прикрите тканинами й велетенською ведмежою шкурою. Було приготоване для дами-вартівниці. Чергуючись із товаришкою, обидві могли частину ночі дрімати. Біля ліжка, під великою олійною лампою та шпаристим глиняним жбаном, що зберігав холодну воду, стояла ціла аптека. Трояндова вода — на безсоння, вивари з вербової кори на пропасницю, левандова вода проти — млости, „скорпіоновий олійок“, масть із білих лілей. На другому столику лежали різні розпочаті вишиванки й кілька книжок.

Беата взяла том поем Альфонса Х-го, що були написані провансальською мовою. Знала ту мову трубадурів та amatorів літератури. Розкрила книжку, але не читала. Всією істотою впірна в тишу, як в сонну глибіню моря. За хвилину почула, як невидимий шашіль точив різьблену ніжку маленького столика з писальним приладдям. Чомусь майнула думка: може саме за цим столиком цей „перший поет Еспанії король-філософ писав свої поеми“?.. — але ж ту мирну думку враз забила безпідставна тривога. Прислухалась знов і вчула, що за наметом, в сухій траві тихо шустять розмірені кроки все тією ж короткою дорогою: вперед і назад, вперед і назад. Не мали відваги наблизитись, не мали сили відійти. Беата не бачила, хто ходить. Але відгук тих кроків відбивався в її серці, й з тисячі ходців воно непомильно пізнало б по них Карльоса Лячерду..

Чи ж він оберігає спокій володарки? Чи на неї, Беату, чекає лицар? І чи втече вона коли від нього?.. Таж зрештою, чи таки мусить вона тікати від нього? Най прийде, що має прийти!.. І раптово всю душу залило сяйво й палюче тепло. Радісним, безжурним жайворонком заграла надія й співала весняну пісню:

...„Огорнула мене твоя тінь,
І стали ми в ній душею одною“...

Має вона й далі дурити себе?... Таж кохає вона тільки одного Карльоса, без огляду ні на що! Хай це кохання — не досяжне, таж тим воно ще дорожче!..

Простягла руки в напрямі до кресів і ніби вхопила ними страшну згадку. Згадала свою прабабуню, Інес де Кастро, також „зеленооку“, як і вона, Беата. Казки про неї складають, пісень співають... „Зеленоока Галега“ — звуть її рибалки й осларі... І всі знають — дівчатка й старі бабки — історію її кохання та її ганьби... По смерті доньї Констанци, португальської інфанти, вийшла Інес за свого кума, інфанта дон Педро... І страшною смертю заплатила за свій грішний шлюб. Не сама заплатила, й на рід стягла прокляття: бути де Кастро — це означає бажати того, на що сягати не вільно!..

Заметушилась між запонами, відрухово вхопила плащ і, як

кидаються з берега в річку, пірнула з намету в ніч. І це та ніч, де вона шукала рятунку, ніч, що обнімає її? Це вона, та ніч, схилившись над нею, заглядає Беаті у вічі очима-зорями?... Зникла дійсність... Але ж не було це й у сні чи в мрії: Карльосові уста припали до Беатиних ручок, цілували їх ще й ще, без ліку й без міри. Безсило схилялась нижче й нижче, поки не зустріла в присмерку Карльосових уст. І згасла, мов зоря на світанку, тривога; вмовкли болі серця; втихла боротьба. Який спокійний довкола океан радості й сліпучого сяйва! Ах, тільки б — смерть! Щоб ось тут, враз обірвалась за брамою кохання нитка життя!... Все ж так просто і так ясно! Тільки так і повинно бути, — бо ж там, там починається нескінчима вічна радість...

Вигуки, посвист, виття псів і брязкіт зброї, звиті клубками вогні, — а поперед усього вогняна куля летіла просто на них, до намету.

І вже кара?... Вже кличе її пекло?... За одну тільки мить надії?

Беата вирвалась з Карльосових обіймів. На себе, тільки на саму себе готова прийняти вона всю кару, всі муки, вічну смерть у пеклі.. Зробила крок назустріч вогненному звірю, що шалено закрутився перед нею на одному місці в жахливому пекельному танку...

Душу дон Карльоса залили вогні різних сплутаних думок. Як у хвилину смерті, майнуло: лицарська честь... образ нелюбої нареченої... розшматована вогненною потворою Беата... перемога сатани.. Боже!...

Вирвав із піхви шпаду. Була це та — щаслива, благословенна: ще з хрестоносних походів в рукояті вправлено частину правдивого Голготського хреста... Немовби навмисне подав йому — при відході на варту — Херонімо саме цю шпаду... Ще мигнуло в думці: „Не моєю силою... твоєю, Архангеле Божий!... — І в час стрибнув перед Беату. Як при бої з биком тореро, — підніс шпаду й тягарем усього тіла натис... Осмалений звір, пригнутий до землі, лежав у його ніг...

Гамір і метушня гожили, як хвилі прибою... Але завмирили біля володарчиного намету... Лячерда нічого не чув і не бачив довкола. Гнітучий сум і смертельна втома охопили його. Сморід смаленого вовчого мяса викликав незносиму фізичну огиду... А думки, мов по ковалу молотками, дзвонили в скроні: чей же так забє він і найліпше, що виросло в його душі? Бо ж — „коли око твоє чи правиця твоя спокушає тебе, — вирви їх і відкинь від себе“...

І раптово охолов. Оглянувся довкола: серед тих, що вітали його, Беати не було...

Доня Хуана затурбувалась у сні. Маячила.

— Пам'ятаєш, мій Феліпе?... Той день... Хмари над морем... Але дарма, що випили вони його до дна, — вони принесли і спрагу, й посуху. І на серце мені лягли цілою вагою своєю... Чом бо не дали мене до монастиря? Чом? Я ж була готова...

А ці розпечені до біла хмари! Вони, як смерть твоя, — вони нищать усі мої пляни. А час летить скоками Титана і топче... все... все...

Застогнала, як поранена.

Схилена над нею мовчазна Інес вчула близько біля намета метушню й крики. Рух, що ним перед хвилиною хотіла збудити королеву, щоб перервати її змору, — завмер.

— Ступаючи по тернях, йшла я, Luz de mi alma*, — ма-ячила далі Хуана. — І коли б же не ті брами... Ах, брами!... Скільки їх в житті? І всі, всі — замкнені...

Голос стихав. Заспокоювалась. І за наметом затихала метушня. Таж, коли стало цілком тихо, королева розплющила очі й спинила погляд на Беаті, що стояла біля заслони в ліжничку.

— Яка ти втомлена, бідна Беато! — промовила донья Хуана ласкаво, ніби продовжувала почату розмову. — Відпочинь, дитино. — Підвела руки до високого чола: — Щось таке сумне снилось мені... Забула!... Затісне моє серце... І так темно в ньому, так темно... — договорила в півсні.

Інес обтерла скроні левандовою водою. Королева заплющила очі. Дрімала знову.

— Що сталося? — пошепки запитала подругу Інес.

Глянула й злякалась: така, до непізнання змінена, стояла перед нею Беата, з рисами загостреними, неначе в мерця. „Чей же не встав справді з гробу дон Феліпе?“ — мигнуло в думці підсвідомо, й серце захололо перед жахом чуда. Але знов опритомніла Хуана:

— Вже близько потіхи, — промовила цілком певно й спокійно. — Беато, і ти ж це чуєш! Я знаю: саме ти мені скажеш, коли вона прийде... Іди ж, відпочинь, бідна...

Беата схилилась до королеви. Ні! Це не була для неї королева, була це така вбога, нещасна, близька й рідна сестра! О, як ближча й рідніша за Каталіну! І ця ж, як і сама Беата, гине від муки кохання. І її, як і Беатине, життя розбите... Обняла Хуану, як подругу. Хотіла сказати так багато ніжного, доброго. Але слова не йшли. Ворушила й ворушила губами, чула як тремтять вони, — але звуків не було.

Донья Хуана припала головою до Беатиних грудей і вперше по смерті дон Феліпе розплакалась... Але прокинулась королева надивно спокійна. Навіть усміхнулась до присутніх, коли одягали її дами. При Службі Божій підійшла до Божого Столу, а за нею дами. Однак Беата не рушилась, занурена в глибоку молитву.

Тричі того ранку підходила вона до сповіди, але ж марно прислухався патер Інніго: ні слово не злетіло з її уст. Тільки сльози заливали прекрасне личко, як літня злива вікно.

— Заспокійся, доню: прийдеш завтра, як пошле Господь мир у твою душу...

Але ні завтра, ні пізніш не прийшла Беата до сповіди й ні-

* Світло душі моєї.

хто не знав, чи зійшов мир в її душу. Двір захвилювала трагічна новина: красуня Беата де Кастро, злякана скаженим вовком, втратила дар слова. Беата де Кастро стала Беатою Німою! Зіждали. Жаліли. Плакали. Одна тільки донья Хуана радісно дивилась на Беатине нещастя.

— Нема в цьому біди, бо це — знак на хвалу Божу. Беата заговорить, як прийде час. Вона скаже нам, коли оживе король!... Тепер нема найменших сумнівів.

Францісканин патер Антоніо підводив очі до неба:

— *Senor, dad ya luz!* — Господи, пошли нам світло! Верни їй світло розуму!...

І в таборі все частіш пролітало ледве вловиме, як зідхавня, як маленький метеличок, коротке, з чотирьох тільки літер, страшне слово „*Losa*“ („безумна“). Здавалось, тільки трьох на цілий табір не зворушував „безнадійний“ стан божевілья володарки — патера Інніго, Беату й дон Корльоса Лячерду.

*

Три добі мучився могутній юнак Педро — аркебузієр. Виврана щока, що відслонила зуби в обох щелепах, завдавала йому страшні муки: рана свербіла й пекла справжнім „пекельним вогнем“. Педро рвався й зривав повязки, ридав і вив, міцно прив'язаний до носилок, що були для ранених. На третій день вкусив доглядача, брата францісканина, що необачно наблизився до хворого з питвом. Жадні ліки не втишували шалености, й духовник прийшов із екзорцизмами, — „страшними молитвами“.

У хворого налились кровю мученицькі очі, повязка сповзла з рани й піна, як у зміленого коня, наповняла жажливу діру в обличчі. Коли ж його погляд впав на блискучий золочений хрест патера й коли священник бризнув до немічного свяченою водою, — Педро, мов мечем надрізав верхні мотузи, кинувся обличчям на казанок зо свяченою водою й вгризся в металеві зуби так, що заляк на ньому й більш до тьми не прийшов.

— Диявол увійшов у Педро! — була загальна, нерушима думка табору, хоч лікар астурієць стократно розповідав уже про те, що в рідних його горах така смерть часта; так вмирають покусані скаженими вовками... Люди годились, однак додавали; — Але в Педро увійшов нечистий!

Вигризену рану доглядачеві — „фрайові“ вже тричі — на честь Св. Тройці — припалювали до білого гарту розпеченим мечем.

*

Змінила „подія з вовком“ і Карльоса Лячерду. Він кілька днів не виходив із намету. До всього байдужий і задуманий дігнав похід, довго радився з патером Інніго й попрохав у королеви дозволу відіхати до Бургосу. А по його відїзді домініканин прийшов відвідати німу. Здавна знав бо родину де Кастро й обох дівчат любив, як вуйко небіжок: ніби вчора бачив їх

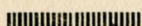
І женемось по тайнах життя, неначе наша планетна система по безвістях всесвіту.

Із зростом скорості тратимо спокій, із зростом знання тратимо певність, зі зростом свободи тратимо свободу... Катастрофа завжди перед нами.

Уподібнюємось до машини — до авта.

„Чим хтось воює, від того і гине“.

Та що ж? Треба нам пройти й цю туру в історії людства.

Марія Фізоля, лікар

СМЕРТЬ ХРИСТА У СВІТЛІ МЕДИЦИНИ *)

Ось вже близько 2.000 літ минає від смерті Великого Сина чоловічого Христа-Бога. Документарними свідками Голготи залишилися передовсім передання Його учнів-євангелістів. Але ж наука, наука домагається стислого потвердження писаних слів. Наука — це мов Тома, що особисто, власними руками мусить диткнутися самих глибоких ран Христових, щоб у них повірити.

І сталося. До рук тієї безоглядної науки дістався доказ, „доказ річевий“, що переконав її. Цей „річевий доказ“ — плащениця з Турину.

Історія цього гробового полотна незвичайно цікава. Зберігали його спочатку в Царгороді, опісля в Besançon, в Lirey, в Chambéry, а від 1578 р. в Турині.

Двічі пройшла плащениця „пробу вогню“. Під час пожежі каплиці в Chambéry зачала вже навіть танути срібна скриня, що в ній зберігалось полотно. Тоді два монахи, наражуючи власне життя на небезпеку, вирятувало від полум'я ту дорогоцінну пам'ятку.

Сьогодні вона в Турині й під час великих державних і церковних урочистостей виставляють її до загального почитання.

Полотно плащениці таких розмірів, що можна ним закрити цілковито тіло чоловіка, росту 1'80 м. Воно чисто льняне, густе, непрозоре, ткане з неоднаково грубих сирих волокон прядива взорами стародавніх дамашків у формі „колоса“. Відзначається недокладністю домашнього виробу (нерівність у вязанні волокон і густоті тканини) та відповідає докладно старинним східним полотнам.

Саме на таким, сьогодні вже трохи поживклим, полотні бачимо голим оком виразні обриси тіла чоловіка високого росту, відбиті з двох сторін: спереду і ззаду.

Ця подвійна відбитка повстала так, що тіло лежало навзак на одній частині гробового полотна й на ній відбилися

*) Найважливіша література: Dr. R. W. Hynek S. M.: *Święty Całun. Męka Pańska w oświeśleniu nauki*. Spolszczył i opracował dr. St. Karwowski. Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 1937, 8° 128. Ілюстр. — Те саме теж по-німецьки. — L. Wachkobe: *Medycyna sądowa*:

зариси потилиці, карку, плечей і задньої сторони ніг. Друга ж частина полотна була перекинена через голову до переду й тому відбила на собі обличчя, грудну клітку, схрещені руки й передню сторону ніг.

Однак крім зарисів тіла на перший погляд впадають у вічі два ряди темних, уложених дуже симетрично плям. Вони так виразні, що увага глядачів сейчас на них скуплюється. Саме відбиття тіла якби тими плямами обрамоване. Це сліди „вогневої проби“, що її пройшла плащениця під час пожежі в Chambéry, про що я вже згадувала. Перепалена місцями тканина розсипалася, залишаючи отвори, що опісля залатано. Через те знищені тільки частинно рамена й лікті.

Плащениця була зложена в срібній скрині в кількоро „як обрус“ і тому ті плями симетрично розложені (крапля розтопленого срібла впала на полотно).

Барва самого полотна трохи пожовкла, зариси тіла темно-рожево-бронзові. Обриси тіла невиразні, а переходять незначно, майже „гинуть, як дим у повітрі“ у красці тла. Тільки темно-бронзові плями крові гостро зарисовані. Найвиразніші зариси відповідають частинам тіла, до котрих полотно безпосередньо притикало, т. зн. частинам випуклим, як ніс, луки брів, борода, рамена, лікті і т. ін. Натомість вгнуті площини тіла не зазначилися на полотні зовсім. Тому не видно очодолів, шиї, горішньої частини грудної клітки, вгнуття під колінами і т. д.

Отже відбиття тіла це чистий негатив. Як на негативі бачимо відвернену гру світел і тіней, як також відвернені сторони тіла. Тільки плями крові мають позитив, бо повстали вони через безпосереднє всякнення в полотно. Крім того треба зазначити, що на цілій плащениці не стверджено жадної штучної фарби, ані малярської техніки.

Явище відбиття тіла на полотні пояснює Vignon, професор біології в Парижі, хемічною теорією. Згідно із жидівським звичаєм гробове полотно напущено олійками альое. Вони під впливом амонякальних випарів переміняються в рожево-бронзовий барвник, що його поглинає льняне полотно.

Амонякальні випари повстають із мочника, що є в поті кожної людини. Процент мочника зростає незвичайно в деяких хворобових проявах, а передовсім в часі агонії людини з високою гарячкою, викликаною надмірною працею мязнів.

Отже гробове полотно, напосне альое — це нач вразлива фотографічна платівка-кліша. І подібно, як у фотографії, удача знимки залежить від часу й натуги наświetлення платівки, так теж і тут повстання обрисів тіла на полотні залежить від довжини часу діяння амонякальних пар на альое і від їхньої концентрації.

Знаємо, що недосвітлена знимка виходить бліда, невиразна. Пересвітлена натомість — темна, нераз цілком чорна, так що трудно вирізнити навіть силуетку. Optimum часу, щоб повстав образ на полотні — виносить, як показано, коло 48 годин. А саме ж стільки годин, як подає Євангелія, лежав Христос у гробі.

Також доказано, що в місцях, де полотно прилягало ближче до тіла, концентрація амоніаку була значніша, отже там скоріше відбулася згадана реакція. Тож у відповідних місцях на полотні повставали, залежно від концентрації, слабше або сильніше зазначені обриси.

Гробове полотно, напосне альое, відіграло ролю фотографічної платівки. Подібно, як на фотографічній платівці, повстав на нім правдивий дійсний негатив.

Тільки краплі крові, що всякли безпосередньо в полотно, є позитивом.

Сучасна фотографія, застосовуючи діапозитиви, зуміла — відтворити з негативного образу на полотні виразний позитивний портрет Христа і так причинилася до ствердження автентичності плащениці.

Гробове полотно — це історичний документ жорстоких мук Спасителя.

Наш зір задержується на ранах і слідах крові голови. Спливаючі краплі й струмки крові повстали при втисканні тернової корони на голову Умученого. Те кровавлення виразне на передній і на задній стороні голови. Характер кровавлення свідчить, що гострі, довгі колючки тернини пробili малі кровоносні судини. Ціле обличчя якби обрамоване слідами крові.

Цілі струмки крові, які бачимо на потилиці, це найкращий доказ, що Христа розпинали з терновою короною. Поземе рамя хреста вбивало ще сильніш колючки в голову й кров текла наново. Якщо б корона була перед розп'яттям знята, то кров, пил, піт і волосся збилися б в одну масу й на образі не було б таких виразних кровавих струмків. Найправдоподібніше терновий вінок був сплетений зо східнього білого глогу, що саме має дуже довгі, густі й гострі колючки.

Обличчя орієнтальне, з незвичайно гармонійними, якби різьбленими, рисами. Приглянувшись бистріше, видимо, що правий бік лица більше випуклий. Це zdeформування можна пояснити тільки опухненням, що найвиразніше позначилося понад носовогубним фалдом. Безперечно, причиною цього був удар в лице. Існує навіть досить імовірна гіпотеза, що виконала це рука жидовина. Бо ж фарисеї, пишучи жидівським звичаєм із права до ліва, послуговувалися охотніше лівицею. Якщо когось ударимо правою рукою — досягнемо його лівого боку обличчя; Якщо лівицею, то удар спиниться (як і в цім випадку) на правім лиці.

Ніс трохи скривлений на ліво, розбитий саме на границі кістної й хрясткової частини, так що носова кість ненарушена. Цей факт potwierджують слова св. Йоана: „Бо се сталося, щоб сповнилося писання: Його кість не була зломана“ (Йо. 19, 34—36).

Долішня губа сильно затиснених уст і ліва частина бороди, закрита волоссям, також набрясклі. Видно, що на тих місцях задержався не один удар.

Не важко буде відчитати й інші знаки, розкинені по цілому кадовбові. Це — низка доказів, як неймовірно збито й бичовано цього Чоловіка, яка страшна, кровава егзикуція попередила його неменше жорстоку смерть на хресті. Ціле, дослівно ціле тіло посічене ранами, що з собою взаємно лучаться, перещуються, так що нема ані одного цілого місця.

Різномордність ран каже припускати, що посіпаки уживали до бичування щонайменше двох родів знаряддя; а саме: 1) різок 2) т. зв. римських дисциплін. Ті останні залишили дуже характеристичні сліди.

Римська дисципліна — *flagum Romanum* складалася з двох ремінців, закінчених подвійними олов'яними кульками. Римські дисципліни були дуже жорстоким знаряддям. В руках вправних катів здирали вони шкіру жертви аж до мяса, а навіть до кости. Якраз на плащениці бачимо ці сліди римської „щедроти“. Це рани, уложені звичайно парами, довжини коло 3 см. Начислено їх коло 80, що відповідало б 40 ударам дисципліни (подвійні олов'яні кульки). Таке число було саме приписане й дозволене римським правом, щоб не наразити засудженого на втрату життя.

Кари тієї не виконували ніколи на римських громадянах.

При пильнішій обсервації можна зауважити, що праве рамя трохи нижче від лівого. Крім того видно на правім рамені досить виразні рани й сфалдування. Повстали вони якби через діяння якогось важкого предмету, що врізувався й угнітав рамя. Це т. зв. „шоста стигма“ — спричинена безперечно двиганням важкого хреста.

В рукописах проф. Мікліка зустрічаємо згадку, що в тих часах — засудженим на хресну кару не звертали їхнього одіння, якщо вони на місце страги несли тільки поперечне рамя хреста. Присуд виконували тоді так, що прибавали їм руки до поперечки й разом із нею підтягали лінвами на прямовісне, вже вкопане рамя хреста. Натомість ті засуджені, що їм, як Христові, віддавали їхню одіж, двигали цілий хрест на місце страги. До хреста прибавали їх на землі і хрест із розп'ятим вкопували в землю.

Обчислюють, що вага хреста Спасителя мусіла виносити коло 75 кг. Цей значний тягар виправдує цілковито повстання шостої стигми, як також описане в св. Письмі падання Христа.

Знаменами хресної смерті являється п'ять стигм.

Кара смерті на хресті відбувалась так, що засудженому прибавали руки, щоб він на них висів.

Д-р Barbet доказує, що руки Христа прибили мабуть поміж двома рядами зап'ястка, саме в тім місці, де відпорність кісточок скріплена сильними пов'язками, а передосвім поперечним доловним вязанням.

Отже розп'яттям не порушено ані не зломано жадної кости — згідно з предсказаннями пророків і словами св. Письма.

Дальші досліді переконали, що при такім способі вбивання цвяха — завсіди буде перебитий або зраний нерв (п. те-

dianus). Крім дуже сильного болю спричинює це прикорч палюха, що зближається через це до мізинного пальця. Отже це вияснює, чому на плащениці бачимо тільки 4 пальці, а палюхи сховані.

Трудно навіть уявити собі, які страшні болі мусіло викликати розп'яття з одночасним пробиттям нерву!

Д-р Barbet, досліджуючи напрям, в яким спадали краплі крові з лівої руки — ствердив, що в хвилині смерті рамена були розп'яті під кутом коло 65° до осі тіла.

Це позірно дрібничкове відкриття дозволяє нам зрозуміти техніку прибивання на хресті, а одночасно вияснює саму причину хресної смерті. Спочатку рамена Христа були розп'яті під кутом 90° до осі тіла. Тим самим грудна клітка була значно випнята. Її м'язні, як також м'язні рамен максимально напиналися, бо майже тільки на них висів тягар тіла. Через таке перетяження змучені рамена опали трохи до долу й створили із віссю тіла кут 65° .

Згадаю тільки мимоходом, що навіть найсильніший атлет не вдержить поземі розложених рамен довше як 10 хвилин.

Саме те розп'яття рук було найстрашніше. Св. Августин пише: «Ніякий рід насильної смерті не був такий жорстокий, як смерть на хресті». Засуджені на хресну смерть умирали дуже повільно. З розмислом створювано можливість, щоб жертва якнайдовше залишилась на хресті і продовжувала свої муки.

Д-р Barbet подає місце пробиття обох стіп Спасителя, саме: в другім просторі середстія (безпосередньо під ставом Listvencke). Ноги були прикріплені одним довгим цвяхом. Ліву стопу прибито на праву. Через те права нога була сильно витягнена, ліва натомість зігнена в коліні й яких 3—4 см. скорочена. Це все цілком виразно можна відчитати на плащениці.

Справою може найбільш замотаною, найбільш дискусійною являється пята стигма — рана в правім боці Христа (Йоан, 19, 31—36).

Д-р Barbet перевів поміри рани на плащениці. Ствердив він, що спис пробив грудну клітку між 5 і 6 ребром і був спрямований трохи догори й на ліво, правдоподібно проколов бік копієм вояка на коні в цілком знаменний спосіб для римської воєнної техніки.

Виконав це так, як навчився на вправах фехтування із суперниками, що засланяли ліву частину грудної клітки, себто околицю серця, щитом. Отже дістатися до серця можна було тільки пробиваючи правий бік.

Коніє прокололо долішній плат легенів, осердевий мішочок і праве передсердя. З рани витекла, як подає Євангеліє, «кров і вода».

На гробовім полотні виразно зазначені плями: 1) темні від крові й 2) ясні від безбарвної речовини. Звідкіля ж взялася та «вода», що про неї так докладно пише наочний свідок євангелист Йоан?

Міркування лікарів ішли в двох напрямках:

I. Пробиття списом наступило за життя — це перша гіпотеза. Тоді з боку Христа могла виплисти тільки сама кров, як із кожної рани за життя людини.

Також могло б трапитись і так, що кров взагалі не виллялася б, або тільки її кілька крапель. При пробиттю боку за життя — дістається до олегочної ями повітря. Легень корчиться й повстає т. зв. „одма“ — повітряний простір, до якого саме напливає кров із серця й тому не витікає назовні.

II. Друга можливість — бік Христа пробито по Його смерті.

Тоді виступила б знову ж сама кров і то в великій кількості, бо легені помершого не корчаться. Отже копії створило б в легенях канал, яким без труду може виплисти речовина.

Кров у серці Христа в годину по смерті не могла ще сціпеніти, а тим самим т. зв. „вода“ не могла бути сироваткою крові. Тим більш, що процес сціпеніння крові у померлих відбувається дуже повільно, аж в 24 годин від смерті. Одначе приймим теоретично, що кров сціпеніла значно скоріш. Прийшли б ми тоді до внеску, що виллялася б тоді з ран тільки сама „вода“ — сироватка.

Д-р Barbet пояснює це ось такою гіпотезою. В часі довгої агонії (а такою безперечно була також смерть на хресті) виповняється осердевий мішочок прозорим обресклим пливом, подібним до води, що саме вплив одночасно з кровю з пробитого боку Христа.

Що ж було безпосередньою причиною смерті на хресті? Відповідь на це дає теорія д-ра Гинека.

Тіло цілим своїм тягарем зависло на раменах. Ноги, пробиті цвяхом, не давали достатнього опертя. Перетяжені м'язи рук напиналися, щоб виконати надмірну працю, — двигати ціле тіло. Стягалися вони в щораз довших і сильніших корчах, аж врешті мов камяніли в безпереривнім, болючім нап'ятті, що в медицині називаємо „tonus“. Ці болючі корчі переходили ступеневу на сусідні м'язні, захоплювали все дальші частини тіла, що камяніли — деревіли в тонічних корчах. Ця надмірна праця м'язів підносила температуру тіла скоро вгору, що знову викликувало сильні поти. Гарячка в хвилині смерті доходила до 44° C.

Саме в цих, вище згаданих, моментах має таку сильну підставу — хемічна теорія повстання відбитки на плащениці.

При таких роді смерті — посмертне цїпеніння розвивається незвичайно скоро. Отже тіло Христа при складанні в плащеницю було вже посмертно здеревіле.

Віддихові м'язні грудної клітки й черезного перепна переходили також в тонічні корчі. Віддих ставав щораз тяжчий. Обличчя синіло. Грудна клітка знерухоміла цілковито. Віддих припинився. Незабаром перестало битися й серце. Наступила смерть. Її безпосередньою причиною була саме недостача віддиху.

Тепер зрозуміємо слова св. Письма: „Через його синяву ми спаслися“ (Іс. 53, 5), (*I i v o r e eius sanati sumus*).

Ця синява — це символ недостачі віддиху.

Але знову виринає питання: Якжеж вияснити, що багато засуджених на хресну смерть жило два, три дні, а то й цілий тиждень, заки сконали? Відповідь у троякій техніці прибивання ніг до хреста. 1) Під ноги розп'ятого додавали кавалок дощину — *suppedaneum*, а до нього прибивали обидві стопи зосібно. 2) Другий спосіб: на прямовісній рамені хреста уміщували поземий кілок, і на нім засуджений сидів, як на сидлі „*equitabat in cruce*“. Обидві згадані підпори значно відтяжували мязні рук. 3) Найжорстокіше було безпосереднє прибиття ніг одним цвяхом до хреста. Тягар звисаючого тіла міг опертися тільки на випрямленій нозі; друга, зігнута в коліні, не могла дати опори.

Тому смерть Спасителя наступила розмірно дуже скоро, бо всього в 3—6 год. від хвилини прибиття.

Тепер зрозуміємо здивування Пілата. Він щоб впевнитися, наказав своєму воїнові ствердити смерть Христа „з уряду“. Вояк виконав доручення, пробиваючи бік Христа.

Передання апостолів вияснює нам теж дивний збіг обставин, що був водночас конечний, щоб витворився й зберігся на полотні образ Христа. Як переказують євангелисти, не виповнено усіх церемоній, що обов'язували на основі жидівського закону, коли складали тіла до гробу. Зближалася субота, йшло про поспіх. Не стало навіть часу, щоб обмити тіла. Тож так визразно збереглися усі кроваві сліди.

Єв. Лука пише:

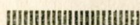
„І, знявши, обвив (Йосиф з Ариматеї) його плащеницею і положив його у висіченім гробі...“

„А був день п'ятниця й субота наставала... А жінки, повернувши, приготували пахощі та мирро; а в суботу нічого не робили по заповіді“.

Аж на третій день вранці прийшли, щоб докінчити похоронні церемонії. Слова св. Письма потверджують нам усі моменти, вичитані на полотні.

Плащениця з Турину вяжеться з Євагелієм в одну суцільну, взаємно-доповняльну цілість.

В сьгоднішніх часах, коли слабне й захитується віра, коли людина домагається незвичайних доказів існування Бога, саме в тих часах — Боже Провидіння промовляє устами науки, яка так часто була збруєю невірства. *Hic digitus Dei!*

Д-р Володимир Залозецький

ХРИСТІЯНСЬКА РЕЛІГІЯ І КОНСЕРВАТИВНА ІДЕЯ

(Продовження)

II

Відношення християнської релігії і католицької церкви до ідей творчого консерватизму впливає з повноти християнського світопонимання і його найвищого ступня дозрілості. Треба на ці питання дивитися з перспективи висоти середньовічних готичських храмів і їм сучасних верхів християнської філософичної думки, щоб могли як слід оцінити ці далекосяглі питання, а не з низів розложеної повосенної Європи і її розбурханих, непогамованих ніякою ідеєю пристрастей. Ця повнота християнської духовости, оформлена глибиною дисциплінуючої філософичної думки в окцидентальній Європі є головно вислідом геніяльної синтези античної філософії і надприродної сили християнської релігії, синтези, що завершилася в одному з найбільших мислителів християнського середньовіччя, в Томі з Аквіну.

Сила духа і глибина дисциплінуючої думки, не тільки в питаннях чисто теологічних та догматичних, але в усім тім, що відноситься до науки про державу та до т. зв. соціальної ролі церкви, збереглась у творах св. Томи з Аквіну. Вона показалася такою могутньою потугою, що перетривала всі тяжкі духові потрясення окцидентальної Європи (як реформацію, добу освічення і з неї випливаючі течії, як раціоналізм, індивідуалізм, матеріалізм) і сьогодні стає на порозі релігійного відродження як свіжий подув оновлення. Дві найважливіші проби католицької Церкви поправити і зреформувати суспільні відносини сучасности, а саме енцикліки *Rerum Novarum* Папи Льва XIII та *Quadragesimo Anno* Пія XI спираються в основах на цих старих, але й одночасно збагачених і до сучасности приложених творчих суспільних традиційних християнських поглядів, а в великій мірі на глибокий синтез античності й середньовіччя в творчих ідеях Томи.

Як сильний був вплив цих ідей в новітній добі, про це свідчить факт, що цілий ряд визначних консервативних мислителів або стоїть просто під впливом католицького світогляду, як де Местр, Кортес, Бональд, Шенон, Кеттелер, Геррес, фон Фогельзанг, Адам Міллер, Липинський, Здєховський і ін., коли виступають вони за поверненням християнського станового корпоративізму, або те, що соціальні доктрини таких знамих теоретиків, як Сореля, Моррасса або Шпана, які, хоч стоять на протилежних до католицизму позиціях, все ж таки є під сильним католицьким впливом. Отже, коли католицький світогляд мав такий могутній вплив на оформлення консервативної думки, то запитавмо, в чому суть взаємовідносин між християнською релігією, католицькою Церквою і творчим консерватизмом? Християнська

релігія і католицька Церква це передовсім один із найбільших резервуарів та джерел інспірацій творчо-консервативного способу думання. Вони приготавляють ґрунт під прихід консервативних ідей, що проявляється в ось таких моментах:

I. В яснім розмежуванні цілей християнської релігії та творчого консерватизму.

II. В уморальнюючій впливі християнської релігії.

III. У дисциплінуючій впливі християнської релігії на прояви людського духа.

IV. В універсальнім значінні християнської релігії.

V. У відношенні до світської влади і до індивідуальних прав одиниці.*

I. Співдіяння світської і духовної влади вимагає зо становища християнської релігії і католицької Церкви розмежування обох сфер.

Це одна з кардинальних умов співдіяння, бо воно тільки в тім випадку може довести до бажаних творчих результатів. Паралелізм співдіяння залежний від невмішування однієї сфери в другу. Отже й тут Церква зберегла той самий дуалізм сфер, який заступає творчий консерватизм. Світська влада не мішається так само в питання догм і правд віри та їх зберігання, як Церква не посягає за цілями світськими, щоб поширити свої впливи**. Один із визначніших сучасних німецьких католицьких мислителів Теодор Геккер висловив це в словах, що в хвили, коли Петро дійсно став *arbiter mundi* і їх *elegantiarum*, себто світським політиком, тоді вдерся насильно й успішно ворог в Церкву... Петро найсильніший з Божого становища, тоді коли є найслабший зо світського***. З тих самих мотивів із точки погляду християнського та католицького не оправданий регалізм, або випливаюча з нього протестанська засада: *cuius regio, eius religio*, чи ріжні теократичні форми.

Цілі світської та духовної влади від себе цілком відмінні та ріжні. Церква має цілі надприродні і надземні, має підносити і зближувати серця й уми до оконечної мети, до Бога. Світська влада має дбати про якнайліпше упорядкування справ земних та дочасних. Одне й друге конечно потрібне для існування людського роду, одне й друге годі змішувати з собою.

Ці фундаментальні засади поділу світської і духовної сфери треба особливо сьгодні мати на оці, бо через глибокий занепад консервативного способу думання і відчуження від християнського світовідчуження якраз у теперішніх часах можна заува-

* Незвичайно ясно поставив ці питання у нас Вячеслав Липинський в своїй творі „Релігія і церква в історії України“.

** Розуміється, цей розділ не треба так розуміти, що Церква і релігія це справа приватна, яка не має мати впливу на громадське життя. До тієї ліберальної засади не можемо прихилитись, бо без громадянства, перепоеного християнськими ідеалами, нема творчих консервативних ідей. Пор. добру аналізу того питання у Франції: W. Gurian: „Die politischen und sozialen Ideen des französischen Katholizismus 1789—1914.“

*** Пор. Theodor Haecker: Was ist der Mensch стр. 151.

жити нахил змішувати світську і духовну сферу. До цього спонукують вимоги тотальності й інтегральності держави та концентровання обох сфер в одних руках, як це бачимо нпр. у комуністичних чи націонал-соціалістичних або у споріднених із ними системах, що бажають чи то за поміччю матеріялістичної доктрини чи при допомозі християнської релігії побільшити свої чисто земні, чисто матеріяльні чи матеріяльно-імперіялістичні осяги. Дозволю собі тут зацитувати дві тези з безчисленних німецьких віроісповідань т. зв. німецьких поморських християн з 1933, т. зн. тих, що хочуть получить в одне християнську релігію з націонал-соціалістичним рухом. Вони дають приклад, як надуживають релігії для світських цілей. Вони звучать: 1) Гітлер (націонал-соціалізм) це тепер дорога духа і волі Божої до церкви Христа німецького народу. 2) Не можна відділити віри від правдивої політики, бо у вірі спочивають в нашій діянні враз держава і церква. *

Це є одне з таких місць, що вказують на повне перемішання світських і релігійних сфер, а радніше на підпорядкування релігії світській сфері; воно кінчається цілковитим занепадом релігії і страшним хаосом, що тепер щораз більше заливає окцидентальні громадянства.

II. Релігія приготовляє уморальняючим впливом ґрунт під прихід консервативних ідей.

Коли в енцикліці *Quadragesimo anno* Папа Пій XI. говорить про новий суспільно-політичний, християнсько-корпоративний устрій — то звертає передовсім увагу на реформу обставин, а головню поправу обичаїв, т. зн. на етичні питання.

„Уважаємо за річ відповідну — говориться в згаданій енцикліці — щоб, осудивши сьогоднішню систему господарства та дослідивши істоту соціалізму, ствердити причину сучасного суспільного замішання і вказати одиноку спасенну дорогу віднови, а саме направу обичаїв за християнськими засадами“. І в іншій місці „Церква не може ніяким способом виректися повіреної Богом задачі, щоб не піднести свій авторитетний голос не там, де йде про технічні питання — до того не розпоряджає вона відповідними засобами, ані ці справи не належать до круга її діяння — але там, де йде про засади моральні“.

Без високої громадянської моралі, що її зберігає, підтримує, або, коли вона хилиться до занепаду, підносить Церква, годі навіть мріяти про поправу суспільних відносин, годі навіть думати про новий суспільний лад, спертий на принципі станового християнського корпоративізму, що має заступити атомізуючий індивідуалістичний лібералізм у політичній, — а капіталізм — в економічній житті.

І власне з того етичного наставлення Церкви в енцикліці „*Quadragesimo Anno*“ впливає її гострий осуд ухилів капіталізму, її оборона економічно слабих, її вимоги відпролетаризу-

*) Пор. S. Halban: *Religja w trzeciej rzeszy* 1936.

вати широкі робітничі маси піднесенням матеріального стану понад границі мінімуму егзистенції і взагалі гостра критика ліберальної системи.

Всі ці рішучі звороти проти ліберально-капіталістичного устрою подиктовані чисто етичними мотивами, що намагаються уморальненням суспільного життя приготувати прихід нового ліпшого суспільного ладу.

III. Далі дуже важне завдання Церкви — дисциплінувати прояви людського духа і обмежувати вибухалий індивідуалізм.

Постійною обороною непохитності і чистоти своїх правд віри, зясованих у догмах і зберіганих із залізною послідовністю цілими століттями, стає Церква наймогутнішою дисциплінуючою потугою, а через те і сильним засобом духового об'єднання.

Ясністю ідеї, непохитністю в вірі і невідступністю від провідних засад та великим досвідом століть у пануванні над людськими душами вона ввесь час змагається з різними проявами людського духового анархізму та індивідуалізму і так витворює духову єдність та силу. Сперта на вічній ідеї, задивлена в перспективу вічності дає вона постійний і непохитний напрям природному шуканню звязку з ірраціоналістичними потугами в людині. Ця орієнтація на понадчасову, понадіндивідуальну, позасвітлову вічну правду робить із неї найтвердшу остюку духового розвитку людства, дає їй непереможну силу понадлюдської, загальної духовости.

Який жахливий хаос вдирається в громадянства, коли вони зартачують цю дисциплінуючу силу, про це свідчать теперішні часи, що видають із себе суб'єктивістичні філософічні системи, нові вірування, безчисленні секти — чим далі вони віддаляються від дисциплінуючої сили, що об'єднує всі християнські релігії. Між тими суб'єктивістичними віруваннями, ідеологіями та доктринами виринають відразу конкуренційні боротьби, що в них перемагають очевидячки найрадикальніші і найменш перебірливі ідеології. Вислід тієї боротьби — цілковите духове розпорошення і розбиття в формі якогось політеїзму, що нагадує той самий духовий розклад, який запанував на схилку римської імперії і який зупинила аж монотеїстична християнська релігія.

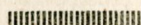
Не треба вказувати, як конечно потрібна ця духова єдність для встановлення суспільного ладу, що гармонізує всі антагонізми та різниці між людьми.

IV. Гостро актуальний сьогодні конститутивний елемент християнської релігії, себто її універсалізм.

Він іде в парі з консервативним універсалізмом. Тільки точкою виходу християнського універсалізму не є його реалізація тут на землі, — як в консервативнім світським універсалізмі, а любов до вічних цілей християнської релігії, що лежать поза сферою землі і дочасного життя. І в тім християнська Церква підноситься високо понад племенні, національні, расові, чи державні

границі. Правди віри Христової для всіх доступні, поскільки їх визнають. Перед вічним обличчям Бога Творця світу й людини немає ні рас, ні націй, ні держав, а є передовсім людина. Отже нема більшої протилежності до тих універсальних засад християнської релігії як спроби сучасного націоналізування чи удержавлювання церкви — бо нема німецького, французького чи якогось там іншого Бога чи вірування — а є один християнський Бог для всіх націй, рас та держав. Націоналізування Бога це абсурд із становища християнської релігії, це поворот, це страшна реакція до передхристиянської доби, до політеїзму, де боги служили різними племенам, расам чи націям тільки для їхньої матеріалістичної земної експансії, а не для ублагороднювання людських інстинктів вірою в позаземне вічне життя.

Тим універсальним світоглядом, що його так завзято побоює теперішнє новопоганство, християнська релігія ніколи не оспороювала потреби любови і привязання до своєї землі та до своєї нації. В тім змислі можна б навіть повторити погляд одного історика, що „народи є думками Бога“. В універсальнім Божім плані передбачене індивідуальне життя і його повний розвій, а з ним повно індивідуальний розвій окремих націй, громадянств та рас. Можна навіть сміло сказати, що ті індивідуальні прояви і їх автономний розвій конечно потрібні, щоб повно й успішно поширити універсальні цілі й завдання християнської релігії, розуміється, під умовою, що взаємовідносини між універсалізмом і індивідуальними явищами уложаться по лінії гармонійного співдіяння та співжиття і не будуть нарушувати універсальних оконечних цілей християнської релігії. (Докін. буде).

М-р Петро Ісаїв

ФІЛЬСОФІЯ СУЧАСНИХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

Живемо на межі двох епох. Одна епоха, завдавши людству стільки ран, конає, друга, струснувши землею в 1914—18 рр., світає. На горизонті історії людства і його культури з одного боку вечірнє марево, з другого — раннє зорево.

Ніяка епоха не кінчається несподівано, раптово, не вривається в одному місці, від якого починається інша. Ні. Між епохами буває широке проміжжя, широкий поріг — перехідний час. Тоді кінці однієї доби сплітаються з початками наступної і творять симбіозу. Світогляди, погляди й напрямки якоїсь епохи поширюються побідно як водні хвилі. Від каменя, що впав у воду, котяться вони далі, заточуючи щораз більші круги, аж дійдуть до берегів. Хвилі напрямків минулої епохи з високих верхів суспільної будови дійшли вже до найдальших низів, широких людських мас і свої удари об береги значать такими варбами як більшовицька революція чи теперішній гук гармат на еспанських полях. А тим часом на верхах падають уже нові камені на світо-

глядів води, від яких ідуть нові світоглядів хвилі, що сплелись з давніми наче радощі з журбою, немов світло з темнотою. В природничих лабораторіях відкривають учені цілу низку явищ, що цілковито захитують ще недавнім світоглядом тих наук і кидають основи під нові світоглядів міркування, — дають багато матеріалу для метафізики, а то й теології. Той матеріал, ті важніші найновіші відкриття природничих наук, що мають світоглядове значення, хоч у якраз з'ясувати у цій доповіді.

Сам її заголовок для людей вчорашнього дня, що думають поняттями XIX. сторіччя, видається либонь дивний. „Що? — скажуть вони. — Аджеж природничі науки поза свою ділянку не виходять! Таж метафізика, а ще більш теологія для них зовсім байдужі. Автім взагалі філософії ті науки здебільша не признають та гордують нею як ділянкою, що справжньою наукою не може стати, не маючи змоги свої правди потвердити досвідом і експериментом“. Так справді міркували ще тому з 30 літ, але не тепер. Сьогодні можемо сміливо говорити про філософію природничих наук. Та сама фізика, що колись найрішучіше помітувала всякою філософією, ставить тепер тривкі основи для неї. Фізики, що з філософів раз-у-раз кепкували, стають несамохіть філософами. Колишнє глузування змінилось у філософування.

Нешодавній природничий світогляд можна коротко охристити: світогляд машини. Підставу для нього дали відомі відкриття Галілея та закон гравітації Ньютона (XVII. в.).

Галілей впровадив практично в ділянці фізики нову методу, індуктивну. Це значить: на основі обсервації поодиноких фактів доходити до загальних законів. Коли Галілей пустив по похилій площі свої кулі та зачав числити вагання маятника, тоді тільки що, беручи строго науково, народилися модерні природничі науки. За поміччю тієї методи створив він основні поняття фізики та відкрив основні закони, особливо закон безвладности тіл. 50 літ згодом Ньютон виставив першу будівлю теоретичної фізики своїм славним законом гравітації. Ним вияснив він дуже добре притягання землі та дороги небесних тіл, які у тому саме часі відкрив Кеплер (його три закони). Так повстал перша наука новочасної систематичної фізики* — загальна механіка, себто наука про рух, і зарисувався основний фізичний світогляд, т. зв. класично-механістичний, який можна б схопити в таких словах: Світ складається з величезного числа частинок маси, що ділають на себе згідно з різними законами сил. Якщо знаємо з одного боку ті закони, а з другого положення і скорість усіх точок, то можна обчислити з абсолютною математичною докладністю хід даних явищ, в граничній випадку цілого світу. З того слідує, що — як сказав Ляплас — маючи поперечний перекрій світу, можемо обчислити хід усіх явищ в минувшині і в майбутності.

* Цим не заперечую, що знання фізичних законів дуже високо стояло вже в старинних часах.

Основа того фізичного світогляду, його стовпи — це, як бачимо, такі поняття: 1. маса, або скажیم ширше матерія чи субстанція, 2. сила, 3. постійність і незмінність фізичних законів, або точна причиновість, врешті 4. і 5. — час і простір. Оці основні поняття фізики сейчас впровадив Кант у свою філософію і спер на них свої міркування. Читаючи Канта, віднаходимо у нім виразно Ньютона.

Переконання у правильність і поправність такого схоплення фізичного світу сильно зміцнилося, коли вдалося механічно вяснити явища акустики, далі багато з оптики, хоч не без решти, явища тепла і т. ін.

З того зродилося намагання уявляти собі увесь матеріальний світ як машину. Той напрям могутнів постійно, аж нарешті досягнув свій верх в II-гій пол. XIX в., коли Гельмгольц заявив, що остаточне прямування всіх природничих наук — це переміна їх у механіку, а Льюїс Кельвін признався, що не зуміє зрозуміти нічого, що годі було б окреслити за поміччю механічного моделю. Був це вік учених-інженерів, що мали найбільшу амбіцію збудувати механічний модель природи. Ватерстон і Мексвель потрапили з великим успіхом вяснити механістичною теорією прикмети газів. Щоправда, прикмети течей і ціпких тіл вяснити так само було важче, а вже зовсім не повелось зробити це з явищами світла й електричності, одначе вчені вірили, що треба тільки ще більших зусиль, а вся мертва природа покажеться бездоганною машиною.

Механістичне схоплення фізичних явищ мало далекойдучі світоглядові наслідки. Основники механістичної фізики, Галілей, Ньютон та Кеплер, що вірили в Бога й, відкривши основні фізичні закони, подивляли Божу Премудрість, ніколи не припустили навіть, що їх відкриття посередньо доведуть людей до атеїзму. А проте так сталося. Відкрита незмінність та незрушимість законів сейчас мала вплив на поняття про Бога. Якщо у світі все діється без винятку на основі постійних засад причиновості, — сказали зовсім безпідставно деякі філософи — тоді, мовляв, Бог у справі цього світу зовсім не мішається і не має впливу на нього. Він тільки надав світові закони, але позатим, мовляв, не має із світом жадного звязку, себто немов не робить чудес, ані не дав об'явлення. Такі зовсім помилкові міркування зродили відомий філософічний напрям XVIII в., деїзм. Одначе поняття такого безвпливового і безчинного „бога“ заперечувало взагалі його бежеськість, через що деїзм перейшов скоро в атеїзм (один фальш потягає за собою цілу низку інших). Коли світ позбавлено Бога, то слідом за тим позбавлено його й душі; залишилась тільки змеханізована матерія. Наступило, як це добре віддають німецькі слова, „die Entgötterung und die Entseelung der Natur“. На такій почві виросла відома книжка Де Ла Метрія: „L'Homme machine“ („Чоловік-машина“) і Бюхнера „Kraft und Stoff“.

Механістичні погляди скоро перенесено з мертвої матерії

на живу. Щоправда, ще Кант сумнівався, чи прийде, як він висловився, „Нютон травички“, а проте він прийшов. В пол. XIX в. появився Нютон біології — Дарвін зо своєю теорією еволюції. Правда, сам він мав ще різні сумніви, заявляв, що безпосередніх доказів еволюції не має, та подивляв надзвичайну доцільність у природі, згадуючи й про Бога. Але його учень Гекель (Haeckel) скартав учителя і поставив еволюцію в цілій ширині, приписуючи увесь розвій випадкові, збігові обставин, отже ставляючи еволюцію в механістичній площині.

Механістичні критерії приложено й до людини, а зокрема впроваджено їх в ділянку етики. Кожне розширення закону причиновості, кожна перемога механістичної інтерпретації природи захитувала раз-у-раз віру у свободу волі, бо, якщо цілою природою кермує причиновість, то — питали тоді — чому ж життя мало б бути винятком. Ще Кант не міг впоратися з тим питанням і хоч передніми дверми теоретичного розуму свободу волі викинув, проте задніми дверми практичного розсудку мусів її назад впустити. Однак ті, що прийшли по Канті, менш обережні й логічні, не зважали ні на що. Дарма, що кожний із нас носить у душі виразне почуття свободної волі (це вияснено, як нашу психічну злуду), дарма, що переносили вони критерії з фізичного світу на світ два ступні вищий в єрархії буття, бо на світ психічний, який усіма сутніми прикметами зовсім відмінний від фізичних тіл... Похід механістичної ментальності був такий сильний, що ніякі, хоч би й як сильні аргументи, не могли втриматись. Заперечили врешті свободу волі. Детермінізм зміцнило відкриття, що живі клітини збудовані з подібних атомів, що й мертва матерія. Звідтіля знову помилкове припущення, що атомами наших мозків кермують ті самі закони причиновості. Почали не тільки міркувати, але беззастережно твердити, що життя мусить врешті показатися зовсім механічне у своїй природі, що нпр. ум Баха, Ньютона чи Мікель-Анджеля різняться від друкарської машини, свистака, чи тартака тільки ступнем складності; їх функцією було тільки достотне реагування на зовнішні подразнення. Такі погляди не залишали ніякого місця для вільної волі, а через те усували всякі підстави етики. Св. Павло — на думку деяких тодішніх учених — став інший, як Савло, не добровільно, а просто під впливом відмінного комплексу зовнішніх обставин. Оті умовини буття і мотиви поведінки відіграють, мовляв, таку саму роль у людських учинках, як різні сили у фізичних явищах. Людський учинок буцімто так само залежний від обставин і мотивів, як рух тіла від порушальної сили. Таке становище усувало відразу всякі підстави для етики, відкидало різницю між добром і злом та дало підставу для філософії аморальності в приватнім, а далі і політично-суспільнім життю. Зокрема створило воно інший напрямок у педагогіці; на його думку, виховувати це значить творити відповідні умовини життя.

Врешті механістичні категорії думання перекинено і на су-

спільні устрої. Тут заважили також деякі відкриття в біології. Саме Каррель доказав, що клітина, взята з якогонебудь організму, може сама про себе якийсь час жити. З того поквапний філософічний висновок, що організми не є насправду органічною цілістю свого розвою, а тільки звичайною організацією клітин, яку можна б змінити, якщо б знати способи. Так само зінтерпретовано й суспільності. Вони буцімто не є якоюсь органічною розв'язаною цілістю, а тільки організацією, і то зовсім випадковою, яку можна завжди за відповідним пляном змінити. Посвячуючи поодинокі клітини для цілоти, можна вибудувати відповідну суспільно-господарську машину, яку тільки захочеться. Тут джерело тих усіх плянів більшовицьких п'ятілеток, будов, перебудов і ударних кампаній. Це зовсім не випадок, а абсолютна внутрішня конечність, що Ленін оповістив як офіційний світогляд більшовизму матеріалізм і механізм; що там карають навіть смертю визнавців віталістичної філософії природи, яка уважає всі організми, отже і суспільності за органічну цілість, а не за довільну організацію; що там систематично намагаються знищити релігію, подружжя, родину і т. ін. Тут іде про абсолютне консеквентне проведення основного механістичного принципу у всіх напрямках людського життя. Тому принципіві посвячують усе, що тільки нагадує природний, органічний, недовільний ріст.

Так оформлено механістичний світогляд, що почав опановувати різні ділянки наук і життя, так зложено, що так скажу, велику світоглядову машину. Видима річ, вона аж надто скрипіла, мала просто непроходими люки, але її раз-у-раз монтували часом неймовірними шрубами й штангами та підсмаковували всякими мутними, непрочищеними оливами. Ось зразок такої оливи. Наприклад дуже важко було пояснити у цілій машині природи — надзвичайну, адекватну доцільність у всьому, зокрема якраз відповідну до потреби працю атомів мозку при думанню. Щодо доцільности була тоді одикока відповідь — випадок, уся доцільність — це, мовляв, випадкова річ. Випадки — говорили тоді — трапляються часто і слід припускати, що всякий випадок, який тільки можна подумати, скоїться скоріш чи пізніш, якщо наш світ потриває достатно довго. Відомий вчений і філософ Гекслі (Huxley) сказав, що шість малп, вдаряючи бездумно в клявіші писальної машини мільйони мільйонів літ, написали б із конечности всі твори, що зберігаються в Бритійському Музею. Серед тієї незлічимої мільйонолітньої писанини малп — запевнював він — знайшли б ми напевне сонет Шекспіра, як вислід сліпої гри випадку. — Чи багато людей у те повірить, хіба нічого й казати.

Понад півтора віку димила чадом машина механістичного світогляду й паморокою окутувала людські уми, вбиваючи вищі пориви й думки. Серед тієї душливої атмосфери виростили наші діди і батьки. Ще й сьогодні не всі прочуняли, ще й сьогодні не всі отряслися із давніх понять. Ми, молодше покоління, мо-

жемо чутися щасливі, що віддыхаємо куди свіжішим і здоровішим світоглядом повітрям, що можемо свобідно підводити очі до Небесного Отця, не наразившись при тім на закиди не-науковости, ретроградности, непоступовости.

З початком ХХ. віку світоглядний горизонт трохи прояснився. В згаданій машині почали вилітати триби одні за одними, а далі захитались зовсім її основи. Підстава механістичного світогляду — це два поняття: поняття субстанції в значенні, так сказати б, матеріяльних ковбочків з тягарем, обємом, тощо, і поняття точної причиновости в звязку з часом і простором. За час не цілих 30 літ ті поняття ґрунтовно змінились і набрали зовсім іншого змісту, приневолюючи вчених провести цілковиту ревізію давнішого наукового світогляду та достосувати його до нових наукових здобутків. Якраз черга зясувати новий зміст основних фізичних понять та його консеквенції.

Тоді, коли теоретики не переставали дебатовати про можливість будови машини, що відтворювала б зворушення Баха, думки Нютона чи надхніння Мікель-Анджеля, пересічний дослідник швидко переконувався про неможливість збудувати машину, що відтворювала б докладно світло звичайної свічки, електромагнетних хвиль, тощо, це значить переконувався, що механістичними поглядами годі вяснити добре явища того роду.

Намагання розв'язати ті проблеми довело до надзвичайних відкриттів. Властиво два засадничі відкриття і їх консеквенції зробили революцію в фізиці, а то 1) відкриття, що спонуку до них дала теорія Айнштейна і 2) наука про атоми, особливо теорія квантів Плянка, розвинена згодом Шредінґером та Гайсенбергом. Видима річ, не буду обтяжувати своєї доповіді й докладно ясувати ті теорії. Скажу тільки, скільки треба, щоб зрозуміти філософічні питання, зв'язані із тими відкриттями.

Сам Айнштейн, ставляючи свою теорію, хотів тільки розширити закони механіки Нютона настільки, щоб у них змістити усі досі невідомі фізичні явища, особливо явища електроманетні та світляні. Отже Айнштейн хотів, розширивши нютонівську фізику, ще більше зміцнити механістичний світогляд. Тому сама теорія Айнштейна не змінє дуже давнього механістичного світогляду, тільки його помітно корегує. Натомість велике світоглядове значення мають її консеквенції, які витягнули інші фізики, ідентифікувавши, утотожнивши матерію й енергію*. Вони обі — це одне й те саме. Немає ніякої різниці між енергією і матерією. Немає окремо матерії, а окремо енергії, а є тільки діяння, „Wirkungen“. Нпр. хвилі магнетні й електромагнетні — це й є якраз сама матерія. І навпаки, кожна матерія в данім розумінню, себто маса, є одночасно енергією, але сильно згущеною, кожна найменша скількість матерії виявляє таку величезну скіль-

* Розвинув той погляд особливо німецький математик і фізик Г. Мінковський.

кість енергії, що якби вдалося її видістати (нпр. через розбиття маси), то ми мали б невичерпаний запас енергії, цього найважливішого чинника фізичного життя. Це добування енергії з атомів маси бачимо у радіоактивних тілах, що з самочинного розкладу мають постійно температуру вищу від оточення. Оце ствердження найновішої фізики зовсім змінило давнє поняття матерії, через що відразу захитало давній матеріалізм.

Що енергія й маса це справді те саме, зрозуміємо докладно, запізнавшись із будовою атома. Атом це дуже маленька частинка „матерії“ (в лапках, бо вже знаємо, що під матерією слід розуміти). Промір атома має приблизно від 1 до $5/100,000,000$ (сто мільйонових) см. Якщо б ми побільшили атом до величини з проміром, цілого одного см. і в такій самій пропорції побільшили свою світлицю, то вона досягла б своєю степою місяця. Та хоч атом такий малий, то проте не треба його собі легковажити. З атомів зложений увесь світ. Їх можна б порівняти до букв азбуки, які можемо складати в прерізний спосіб, щоб творили слова. Так і атоми лучаться з собою різнородно і творять т. зв. часточки-молекули. Можна б навіть ту аналогію посунути далі і сказати, що злука слів у речення і окреслення, що можуть висловити всі роди понять, подібна до злуки часточок різного роду в усяких кількостевих відношеннях, завдяки чому повстають будови тіл і різні матеріали, що мають незлічимо різнородні вигляди та властивості, і в них може навіть проявлятися життя.

Будова атома зовсім скидається на уклад соняшної системи, як це вияснив англ. фізик Ратерфорд (Rutherford). В його середині є ядро, якби сонце, а довкруги ядра кружляють електрони, якби планети. Ядро наряджене все додатньою електричністю, а кружляючі електрони відємною. Обі електричності обопільно рівноважаться, так що назовні атом неутральний, хіба, якщо забагато одного електрона в атомі, стає він в цілості відємно, а як замало, то додатньо наелектризований. Всіх родів атомів є 92, а атоми одного роду творять первні, отже є 92 первні. Атом одного первня від атому другого первня властиво різнитись тільки кількістю кружляючих електронів, більше нічим. Щоправда мають вони й відмінні тягарі, але тягар не рішає про первень, бо бувають атоми того самого первня з двома відмінними тягарями, що залежить від величини ядра. Коли подаємо число первня, тим самим подаємо кількість електронів, що кружляють довкруги ядра. Найменший атом і найлекший це атом водня, що має тільки один електрон (отже 1. первень). Гель має 2 електрони, літ 3, бериль 4, бор 5, уголь 6, азот 7, кисень 8 і т. д. аж до 92. первня, яким є уран.

Дуже цікаве ядро атома, що є властивим атомом. Воно складається з протонів, і тільки в більших атомах є в ядрі ще й електрони ядрові. Луч ядра 1840 раз менший від луча електрону, а проте маса ядра стільки ж раз більша

від маси електронів. Протони усіх первнів збудовані з однієї й тієї ж самої субстанції, що ядро водня, отже ядра усіх первнів зложені з тієї самої субстанції водня. Не виключене, що колись удасться звести усі первні до двох складників: однієї праматерії і електрону.

Тепер найцікавіше питання, що ж це властиво є та праматерія, той протон водня і той електрон; чи це якась матерія, чи субстанція, чи електричний наряд, чи хвилі. Отже сьогоднішня фізика відповідає: праматерія це ніщо інше, тільки хвилі, щось якби скажیم електромагнетні. Цілий всесвіт спроваджує теперішню науку тільки до хвиль і щераз хвиль. При тому розрізняє два їх роди. Одні хвилі — це протони й електрони, другі — це промінювання. Одначе перші хвилі можна переміняти в другі, а навіть, як деякі кажуть, і навпаки, себто матерія переміняється в світло, а світло в матерію. Віддаймо голос у цій справі одному з найвизначніших англійських фізиків, Джемсові Джінсові (James Jeans). Він шише:

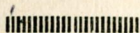
„Основні складники матерії, однаково електрони і протони, як і промінювання, проявляють подвійну природу. Доки наука розглядає явища в скалі макроскопійній, отримаємо докладний образ речі, приписуючи їм обом природу часточок, одначе з хвилюю, коли наука вступає в ближчий контакт із суттю речі і переходить до явищ у скалі мікроскопійній, показується, що однаково матерія і промінювання розпливається в хвилі... В скалі мікроскопійній скрита найсутніша природа всесвіту, а тут зустрічаємо тільки хвилі і хвилі. Через те повстає припущення, що живемо у всесвіті, зложенім тільки із хвиль“. (Польський переклад: *Nowy świat fizyki*, стр. 47—48).

А далі каже: „Обі форми хвиль (одна електронів і протонів і друга промінювання) можуть переходити одна в одну, подібно як кукла переміняється в мотиль — багато учених уважало б за конечно додати застереження »якщо могли б ми уявити собі, що мотиль переміняється знову в куклу«.

Не значить те все, що матерія і промінювання це одне й те саме... Коли б навіть могли ми знати стан речі з цілою певністю, що досі аджеж ще не осягнено, важко було б його окреслити буденною мовою. Одначе можливе, що підійдемо досить близько до правди, уявляючи собі матерію і промінювання як два роди хвиль, один, що крутиться постійно по колі, другий, що мчить простолінійним рухом. Останні хвилі летять очевидно зо скорістю світла, хвилі, що творять матерію, куди повільніше. Mosharrafa й інші видвигнули навіть погляд, що тільки те творить цілу різницю між матерією і промінюванням — матерія була б просто якимсь родом замерзлого промінювання, що летить із меншою від нормальної скорістю... Ті поняття редукують цілий всесвіт до світу в формі потенціальної або чинній, так, що цілу історію його сотворення можна розповісти з усією докладністю в п'ятих словах: »Бог сказав, нехай станеться світло« (тамже стр. 79—81).

Одночасно фізики застерігаються, що властиво знають тільки математичні формули, в яких ті хвилі проявляються, їх прояви; сути ж самих хвиль або матеріялу всесвіту не знають. Та все ж деякі з них висловлюють припущення в тім напрямі, очевидно не як фізичні гіпотези, а тільки як звичайні філософічні міркування фізиків. Цікаве припущення дуже визначного англійського фізика Еддінгтона. Він говорить так: „Якось мутно здаємо собі справу з того, що речі, яких не можемо собі пригадати, лежать десь близько і можуть появитися в нашій душі в кожній хвилі. Свідомість є стисло неокреслена і розвивається в підсвідомість, а поза нею мусимо постулювати щось неокресленого, що одначе вяжеться в тяглий спосіб з нашою психічною істотою. Те „щось“ якраз уважаю за матеріал (не матерію, П. Іс.) світу... Не думаю, видима річ, матеріалізувати, ані субстанціалізувати духа“. (The nature of the physical World, польський перекл. Варшава, 1934 стр. 258/9.) — Отже Еддінгтон уподібнив той матеріал до нашої підсвідомости й зазначає, що робить це не щоб ідентифікувати їх, тільки прямо тому, щоб могти його з чимсь порівняти. Інші фізики називають його неутральним, себто ні духовим ні матеріальним, і бачать у нім праматеріал світу, з якого в одному напрямі створився духовий чинник а в другому хвилястий матеріал світу.

Залізобетонний стовп вчорашнього світогляду машини, саме матерія — з грюкотом повалився, розсипався на наших очах та розплився у хвилі, залишивши шутер, пісок і куряву на дні душі сучасного людства. Матеріалізм в науці несподівано збанкрутував, у давній формі може раз на завжди. Світогляд найновіших наук, як ми бачили, ближчий до спіритуалізму, хоч і зовсім понятого йнакше, як давніший філософічний. Сучасна фізика безперечно дала величезні аргументи теологам для боротьби з матеріалізмом, одначе — не забуваймо — створила підставу для нової небезпеки — панпсихізму. Еддінгтон проти нього застерігається, але можуть появитись і інші інтерпретації. (Докінчення буде).

РЕЦЕНЗІЇ

Юрій Клен: Прокляті роки. Львів 1937. Накл. „Вістника“. Ст. 64, 16^о.

Цікаве й рідке явище в новій українській літературі: лірично-епічна поема більших розмірів. Власне більше лірична, ніж епічна. Щось у стилі поем Рильського, або ще краще: в стилі численних і довгих рефлексійних дигресій у такому напр. „Евгенові Онегіні“ Пушкіна. Або Байрон, і т. ін. і т. ін., — можна тягнути низку „ремінісценцій“ без кінця. Але я не належу до школи наших „впливовольогів за всяку ціну“. Також „шпирання“ за впливами ледве чи може бути плідною літературознавчою працею.

Залишимося близько самої рецензованої поеми, — і відразу ствердимо, що без уваги на всякі „ремінісценції“ це твір своєю концепцією й характером наскрізь оригінальний. У сотні чітких строф, поділених на 4 частини, подає автор живий образ трагедії українського народу під більшовицьким чоботом: в'язниця ІПУ, голод 1933, Соловки і радянський

побут — ось головні мотиви поеми, зведені в одну цілість не тільки тематичною тяглістю, але й прецікавим формальним засобом, саме супровідним поетичним підложжям, сконструованим з низки мотивів „Слова о полку Ігоревім“. Це музичне ведення мотивів надає поезії особливої мистецької цілості, а також зясовує ідеологічне обличчя й духове наставлення автора. А наче пишною короною цієї низки майстерно сплетених мотивів національної трагії, патріотичного патосу й життєвого активізму — є чудова кінцева молитва, що освічує цілу поему духом глибокої релігійної віри та надає її патріотизмові риси правдивої могутності:

Тож помолімося за полонених,
Які у морі бурянім плывуть,
Та ще за страждущих і угнетених,
Які шукають марно світлу путь,
За всіх зажива в снігу погребених,
Які шляху додому не знайдуть,
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри Свої долоні милосерді!
Ще помолімося за всіх, кому
Вже не судилося узріти світла,
Що їх я думкою не обійму;
За всіх, кому зруйновано їх житла,
Кого безжально кинули в тюрму,
Щоб радість їх ніколи не розквітла.
О, тільки дотиком легеньким рук
Позбав їх, Господи, страждань і мук!
Помолімося за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат;
Помолімося за тих, що у розпучі
Вночі гризуть залізні штаби ґрат,
Що душать жаль у невимовній мучі.
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосерді!

Оцей наймогутніший акорд віри завершує цілу цю могутню поему. А висновок? — Уже довог не появлявся в українській поезії твір, що так по-мистецьки сполучував би в собі виразну тенденцію — з направду високим літературним рівнем.

Коли маємо перед собою літературний твір направду великого формату, пронизаний у своїй цілості здоровою ідеєю, — тоді бліднуть усякі ідеологічні чи мистецькі недотягнення в деталях. А Клен якраз дав нам літературний твір великого формату.

М. Г.

Святослав Гординський: Слова на каменях, римські ямби, Львів, 1937, В-во „Варяг“. м. 16^о. 16 ст.

Рим, вічне місто, його звалища й пам'ятки надхнули не одного поета глибокою думкою. Не дивинця. Тут, як може ніде в іншому місці, безпосередньо й наглядно зустрічається сучасність із минулим. Кожний камінчик, кожний відламок мармуру — це німі свідки пройдених тисячоліть, а на їх тлі гурток розсміяних, життєрадісних „балілія“ відриває думку від мелянхолійних згадок про те, що загинуло, а звертає її до творення потужного, гідного колишньої слави — завтра.

„Римські ямби“ Гординського саме тому „римські“, що повстали під час його побуту в Римі, в липні 1935 року.

На каменях колишніх будівель могутньої Риму різьбив він свої слова, навіяні чаром тієї дивної сполуки минулого з сучасним та майбутнім.

І сонце і вітри розкривають гордий камінь,
Травкою заростуть сліди, — та знаю я,
Що смаглочолими, стрункими юнаками
Зростатиме земля.

Так замикається життя людського доло,

Пливуть віки, вгорі та сама синь,
І грається мячем ясна, безжурна молодь
На звалищах руїн". (ст. 8.)

Гординський один із тих нечисленних наших поетів, що безпосередньо зіткнулися з мистецькими досягненнями сучасної Європи та перешіплюють їх на український ґрунт. Дебют Гординського „Барви й лінії“ зродився в Парижі й за нього три роки тому поет дістав літературну нагороду. Яке ж інакше обличчя виглядає до нас із „Слів на камені“! На паризькому асфальті це був майже космополіт, богеміст, естет, а при тому людина без виразної цілі в житті, що живе тільки „міражами“. Вітаючи появу першорядного під формальним оглядом поета в українській літературі, ми висловили жаль, що так мало позитивного в ділянці ідеї принесла його творчість („Мета“ з 8. IV. 1934.) Сьогодні з радістю мусимо сконстатувати зовсім виразну додатну еволюцію поетового світогляду, чого черговим доказом після переспіву „Слова про Ігорів полк“ є „Слова на камені“.

В Римі поет уже має ціл перед собою. На тих дорогах, де ще й досі на каменях увижаються сліди римських легіонів, поет знає вже, що невинна боротьба з ясно окресленою метою є ціллю життя.

„Щодня походи. Упадати з ніг,
Та все вперед; від бою і до бою!“ (ст. 9).

Римське минуле й римське сучасне звертає поетову думку до його рідної країни. Вовчиця, що вигодувала Ромуля й героїв колишнього та сьогоднішнього Риму, стає предметом його заздрощів:

„В степи мої, вовчице-сестро,
До нас навідайся коли!“

Але поет, мабуть, сам добре свідомий того, що ніяка імпортована „вовчиця“ нашим степам тривкого добра не принесе. Вона на тих степах мусить народитися. І тому поет (уже не космополіт, але „князя Львиного нащадок“) учитьс в Римі. Вчитьс на руїнах минулого й на творчості сучасного. Вчитьс „імперської азбуки“: „проходити під тріюфальним луком, стискати лапою меча, вести до наступу когорту“...

„Учусь собі казати: йди
І в серці мармур свого Риму
Різьби суворий і твердий!“ (ст. 14).

Оце, — (а не каварня, задимлена спелюнка, бульвар і вуличні дівчата) — та наука, що її треба черпати з Заходу та переносити до рідної землі. Вітаємо цю постанову поета й дожидаємо чергових „слів“, що перетворять із каменя (радніше крию) душі синів українського: степу та різьбитимуть на ньому нестерті, глибокі сліди.

Ю. Редько.

Богдар Жарський: Кучеряві дні. Поезії, Сокаль, 1936. 16^о. 32 ст.

— Шлях Пілігрима, поезії, Сокаль 1937. 16^о. 40 ст.

Впродовж кількох місяців молодий, але повний енергії й амбіції кандидат на поета видав аж дві збірки віршів. На першу з них, „Кучеряві дні“, була в нас готова дуже „жорстока“ оцінка, котра не появилась в попередньому числі „Дзвонів“ тільки тому, що автор встиг за той час видати другу книжечку, і прийшла думка: зажди, — може не треба його так дуже бити, може ця нова збірка принесе щось краще, то навіщо знеохочувати молодий талант!

Ці міркування показалися в деякій мірі оправданими. Нова збірка трохи краща від першої. Немає в ній принайменше того несмачного еротизму та епікурейського „carpe diem“, що в сполучі з деякою зарозумілістю автора надавав тон „Кучерявим дням“. Але немає в ній також нічого власного, оригінального, за що треба б Жарського хвалити. Читаючи його вірші, гладкі, дзвінки (лиш інколи, як скрегіт по склі, вразить чудернацький неологізм, чи граматична помилка), раз-у-раз нагадується Антонович, то знов Гординський, Косач, Корвинський... Вони вже те все сказали, що тепер переспіває Жарський. Сказали краще.

Не можна казати, щоб у Жарського не було зовсім поетичної жилки. Але він так „просяк наскрізь“ сучасною українською поезією, що себе самого ще не годен знайти. Може колись знайде. Але заки це станеться, то не повинен поспішати з видаванням збірок своїх поезій. Треба пройти довгий шлях боротьби за своє власне „я“, за свій оригінальний поетичний вислів, за ідейне поглиблення своїх думок, — „термінувати“ на сторінках літературних журналів, поки власна інтуїція, а при її недостатчі чужа критична думка, не скаже, що вже пора, що надійшов час, коли поет дорівнює і може промовити власне, повне краси та змісту слово.

„Не кожний, хто говорить Господи — Господи, ввійде до Царства Небесного“.

Не кожний, хто двадцять разів напише „зелений місяць“, стане поетом.

Одні стають ними від хвилини написання першого вірша, другі вдираються на Парнас із великим трудом і — хто зна, чи його вершок їм доведеться оглядати.

Жарський належить до тих других.

Ю. Редько.

О. Бабій: Дві сестри. Повість. Вид. „Сад“, ч. 1. Львів 1936, 16^о, 128 стор.

О. Бабій: Останні. Повість із визвольної війни. Вид. „Сад“. Львів 1937, 16^о, 128 стор.

Олесь Бабій відомий не тільки як доволі цікавий поет-лірик, але головню як представник окремого жанру воєнної літератури, що буйно розцвіла у всіх європейських народів у післявоєнних десятиліттях. Це й не диво, що сильні переживання воєнного часу спонукали неодного учасника подій спробувати свого пера, а неодному передвоєнному письменникові дали сюжету до дальших сильних творів. Психологічною реакцією на страхіття війни був також пацифістичний тон більшості воєнних повістей. Та скоро такий відруховий пацифізм набрав деяких світоглядових рис і шораз тісніше зв'язувався з соціалістичними, а далі з комуністичними рухами. Типова пацифістична воєнна повість п. з. „Вогонь“ — це ж твір французького комуніста Барбюса.

Та коли таке пацифістичне наставлення воєнних повістей було ще зрозуміле в літературах народів — побідників, — то зовсім незрозумілим стає радикальний пацифізм у буйно розцвілій повісті передгітлерівської Німеччини. Ремарк став тут цікавим типом і нерозв'язною загадкою, — але нерозв'язною тільки для тих, що не знають культурного середовища передгітлерівської Німеччини, просяклого духом масонства й міжнародного жидівства.

Українське духове середовище також було, і ще й тепер є, наражене на замасковані, може навіть і несвідомі атаки масонства й міжнародного жидівства, зокрема в області літературної критики. Але, на щастя, українське громадянство кладе відповідний опір цим розкладовим затіям. Одним з доказів морального здоров'я є й те, що українській воєнній літературі зовсім чужа ідеологія пацифізму.

Нема цієї нездорової ідеології і в названих вгорі повістях Бабія. Навпаки, вони пронизані духом активного патріотизму, що не дозволяє на пацифістичні іграшки.

Вартість обох нових повістей Бабія в тому, що їх автор уміє живо змальовувати воєнне середовище і типи української армії та цікаво оформлює різноманітні воєнні ситуації. Але на цьому й кінчається вартість Бабієвих повістей. Бо майже все, що виходить поза рамки мальовання життєвого середовища й ситуацій, — а саме літературна фабула й її оформлення, — вражає своєю штучністю й натяганістю. Це слідне особливо в повісті „Дві сестри“, де мотив цих двох дивних сестер з їхніми метаморфозами тільки перешкоджає читачеві в сприйманні живо змалюваного відтинка з переживань Української Галицької Армії в часах її „сполюки“ з більшовиками. В повісті „Останні“ літературний мотив — проблема не-

добитків москвофільства — цікавіша та далеко вже природніше лучиться з живо змальованим воляцьким життям.

На загал, обі ці повісті стоять неначе на грані між мемуарами вояка і літературними прямуваннями письменника. Життя бореться в них з літературою. І життя перемагає. Бо в того роду творах тільки тоді нема конфлікту між життям і літературою, коли дуже високий літературний їх рівень нівелює межі між світом дійсності і світом уяви.

М. 2.

Вячеслав Будзиновський: Як чоловік зійшов на пана. Львів, 1937
Бібліотека „Діла“ ч. 11. 8^о, 128 ст.

Оповідання не нове, бо, як читаємо в Редакційній передмові, вийшло вперше ще сорок років тому в Чернівцях. Однак перше видання є сьогодні бібліографічною рідкістю, а книжка справді не тільки цікава, але й вартісна та — на жаль, все ще актуальна, тому дуже добре сталося, що якийсь випадок довів до її появи в Бібліотечі „Діла“. Недавно померлий автор — не все щасливий у своїх політичних потягненнях, але зате величезно заслужений як творець популярно-історичних повістей. Хоч деякі його твори не все мають позитивні світоглядові елементи, то все ж разом із повістями Чайківського та Каценка є любовою лектурою нашої молоді й широких мас. Будзиновський був незвичайно спостережливим обсерватором нашого суспільного життя. Одну з болючих ран того життя розкрив він ув оповіданні „Як чоловік зійшов на пана“. Зоголовок не зовсім влучно підібраний. Ближчий до змісту був би: „Як українець найлегше стає ренегатом“. Як дорогу до цієї „мети“ автор вказує подружжя з чужинкою. Досі ніхто не перевів навіть приблизної статистики, скільки тисяч людей, а в тому числі скільки незвичайно талановитих, визначних одишів утратила українська нація на цій дорозі — от хоч би тільки в останніх п'ятидесяти роках*. Цілі десятки українських прізвищ поміж славними представниками чужинної науки, політики, мистецтва є неначе намогильними пам'ятниками з написом: „Тут спочиває той, що для ласкіства нещасного і для гарного личка вирікся своєї нації“.

Про одного з них оповідає Будзиновський. Розповідає так легко, а підхоплює боротьбу й вагання молоді душі так влучно та вірно, що оповідання читається одним духом. Літературно-мистецьких вартостей не будемо шукати у письменника-публіциста, що на свою творчість дивився тільки як на громадську роботу, — але зате суспільно-виховна вартість цієї книжки велика.

Не будемо переповідати її змісту, хоча це дуже спокусливе вказати на ті вагання й аргументації молоді людини, котрою вона заспокоює своє сумління аж до хвилини, коли впала в положення, що з нього вороття немає. Не переповідаємо, щоб не псувати читачеві вдоволення від лектури. Зате не можемо стриматися від вислову здивування на тему редакційного оформлення книжки. На першій сторінці під заголовком бачимо слова „автобіографія автора“, що на кожного, хто бере книжку до рук, робить враження, що це книжка про життя Вячеслава Будзиновського. А між тим ці слова мають тільки означати, що на вступі книжки поданий на чотирьох сторінках дуже звязкий життєпис автора, ввійнятий із його посмертних паперів. Цю автобіографію попереджує ще передмова М. Рудницького п.з. „Вячеслав Будзиновський, трагедія гумориста“. Радимо читати їх не перед, але після прочитання самого оповідання. Бо хто наперед прочитає передмову, той, читаючи оповідання, внесе час здагитиме раменами, не находячи підтвердження для згори прийнятої тези. Дочитавши до кінця книжку, побачить, що ця теза була фальшива, бо твір не є ані „гуморескою“, ані „суспільною сатирою“, тільки репортажем із реального, буденного життя українського інтелігента, оповідання, що порушує дуже поважну і болючу справу та має дуже поважну тенденцію, дарма, що в описі життя молодих

* Як довідуємося, в останніх часах пороблено вже перші кроки, щоб перевести ту переважну статистику. Може ці холодні, але проймаючі жахом цифри принаймні частинно доведуть до опам'ятання!

студентів автор блиснув тут і там оригінальним гумором. Тому краще прочитати цю „передмову“ на закінчення, а тоді справді читач матиме також дещо з гуморески.

Юл. Редько.

Василь Бояринич: Кривавий шлях. 19. XII. 1918 — 15. V. 1919. П'ять місяців боїв III. куреня 24 п. п. ім. гетьм. П. Дорошенка за Львів, з передмовою Л. Нигрицького. Львів 1936. Українська Бібліотека, 41. Видаєць Іван Тиктор.

Автор спогадів — що скрився під псевдонімом — учасник боїв за Львів, пригадує чатачеві недавнє минуле й відкриває неодику таємницю наших визвольних змагань. Перед очима стає частина історії нашого народу, важніші факти з неї. П'ять місяців героїської боротьби III. курення 24 п. п. ім. гетьм. П. Дорошенка, що zorganizувався в Коломиї під орудою спосібного старшини-чужинця Шинкіля, та в грудні 1918 року вирушив на здобуття Львова й пережив нажки дні на фронті під Козельниками, Перзенківкою, Сиховом і Зубром, це образ державної життєздатности українського народу. На основі власних і чужих нотаток, публікованих на сторінках „Літопису Червоної Калини“ й інших журналів, списав автор по змозі з найбільшою докладністю й об'єктивністю всі успіхи й невдачі названого куреня, що з героїчною посвятою старався здобути Львів. Автор не скривав своїх гірких зауваг про немілі поступовання провідників цього куреня чи радше команди фронту і старається вивести, де причина невдачі. Ніде правди діти: замала і за слабо виеквіпована фронтова сила української армії не могла подолати більшої й краще зоруженої польської армії тоді, коли нерозважність і легковірність деяких провідників допускала до сваволі військових частин у запліді. Це причинилося до зневіри фронтовиків. П'ять місяців героїських боїв забрало багато жертв, а решту навчило гарту й усвідомило, що волю батьківщини купується дорого.

Автор покликається також на польські джерела — мемуари про бої за Львів, головню на велику працю В. Гуперта: *Walki o Lwów*, в якій часто спростовує неправдиві вістки.

В останньому розділі подає Бояринич виписки із праці Гуперта. Вона і спонукала автора написати свої спогади, щоб протиставитися подекуди неправдивим його описам, що, як твердить і сам Бояринич, писав свої мемуари об'єктивно. Наш мемуарист пише для ідеї: „*audiat et altera pars*“. Та в порівнянні з польською працею українські спогади малі, бо обіймають тільки частину фронту під Львовом.

Спогади написані з надхненням, легкою оповідною мовою, подекуди поетизованим стилем. Опис боїв живий, повний епітизму до героїв боротьби, пересуває перед очима читача багату змістом фільму.

В. М. Л.

Омелян Терлецький: Історія України від 1917 р. до найновіших часів. З 35 образками та 3 мапками. Львів 1936. Накладом Товариства „Прогресивіта“. 111 стор. 8°.

Писати історію найновіших часів в Україні куди трудніше, ніж досліджувати давню українську історію. Маємо на думці не тільки труднощі в самих предметах історичного досліджу, як недостатка джерельних матеріалів, відсутність архівів, брак детального опрацювання поодиноких важливіших моментів даного історичного процесу в монографіях, що відповідали б вимогам історичної науки, тощо. Ще більша трудність по боці дослідника: кожний з нас, якщо не був активним співучасником наших визвольних змагань і сам власною особою не причинявся до такого або іншого їх вислідку, то в кожному разі був їх пасивним свідком. Тому наше відношення до них таке безпосереднє, чуттєве, суб'єктивне. Невдача визвольних змагань заторкнула найглибші струни нашої душі, вони зневажають ще й досі і часто — може навіть занадто часто — приглушують голос об'єктивізму в оцінці подій, а ще більше в оцінці людей, що були видними акторами тієї великої дії. Тому теж істориків не так легко в своїй дослідній праці звільнитися від тих усіх осудів і пересудів.

Це треба мати на увазі, коли нарікаємо, що доба наших визвольних змагань так мало досі історично опрацьована. Хоч з другого боку треба признати, що справжній історик, історичний дослідник великої, понадпересічної міри завжди зможе піднятися понад субєктивне наставлення своїх сучасників і підійти до досліджуваної доби навіть йому досить близької з відповідною перспективою і з належним об'єктивізмом. Ось наприклад монументальна синтетична історія наших визвольних змагань під заг.: „Westukraine im Kampfe mit Polen und Bolschewismus“ Василя Кучабського є плодом того роду історичного досліду. Або інший приклад — Тукидидову історію пеллопонезької війни признають історики за найліпший історичний твір античної доби; а чи треба пригадувати, що Тукидид був одним із вождів у тій війні?

Теж і в горі названа остання книжка заслуженого історика, автора дуже цінної „Історії Української Держави“, Омеляна Терлецького може послужити доказом, що можна зовсім об'єктивно написати історію наших визвольних змагань. Щоправда завдання автора було настільки легше, що він поставив собі за ціль написати не популярну історію найновіших часів в Україні. Вибір такого завдання вже відразу рішає про характер книжки: тут найважливіше — з'ясувати хід історичних подій вірно і без тенденційності. Оцінка поодиноких історичних фактів і цілих процесів, їх пояснення в зв'язку з історичною причинністю і взаємозалежністю, вказання історичної неминучости в ході подій — все те відходить в такій книжці на дальший план. Аж у тій ділянці, аж коли історик хоче відповісти на те настирливе питання „чому“, що насувається нам майже з кожною стрічкою при читанні історії визвольних змагань, — грозить історикові небезпека піддатися впливові якоїнебудь партійно політичної доктрини, ідеології чи погляду, що на кожне „чому“ мають уже готову свою відповідь.

Автор очевидячки свідомо виключив цю ділянку. В книжці є щоправда уступ „Причини невдачі визвольних змагань“, але він щодо об'єму (займає всього три сторінки) не стоїть у ніякій пропорції до цілої книжки. І це зовсім доцільне в такій популярній історії, признаній для масового читача, якому має вона дати перші початкові відомості з історії визвольних змагань. Та історія на жаль не поскупила нам і болючих історичних фактів, яскравих помилок, трагічних невдач. Автор із певним почуттям такту зумів зобразити хід подій так, щоб отой наш білз втішати, а не підсилювати. І це було необхідне в книжці, виданій „Просвітою“, книжці, що має йти в маси.

Як перше коротке зіставлення подій визвольних змагань — книжка Омеляна Терлецького — корисна поява на книжковому ринку і без сумніву зробить своє добре діло. Вона тимбільш була потрібна, щоб зрівноважити той шкідливий вплив популярних брошурок радикальної „Самоосвіти“, написаних під кутом соціалістично-радикального „світогляду“, і тому грубо тенденційних. Але для читача, що знає вже хід подій — хронологію визвольних змагань, ця книжка вже не вистачає. Це рішуче не є ніякий закид проти книжки Омеляна Терлецького, бо завдання, що його поставив собі автор, вона цілком виконає; це тільки ствердження факту на марі: несі замітка про цю книжку, що читач, який хотів би основніше познайомитись з історією визвольних змагань і знайти обосновану відповідь на цілий ряд „чому“, а не може користати з німецької книжки Кучабського, — це досі не має повної історії визвольних змагань. Тому українське видання великої історії Кучабського є дальше пекучою потребою.

При читанні кожного твору з ділянки історії визвольних змагань доводиться наново ствердити, що ця історія починається не з 1917. року, ані 1914., а куди раніше. Бо якщо хочемо як слід зрозуміти визвольні змагання, то мусимо докладно пізнати українську історію XIX. століття. А такий вступ, така історія XIX. століття, але історія з українського державницького становища ще досі не написана. Як нам відомо, Омелян Терлецький працює якраз над такою історією. Побажати б тільки, щоб обставини дозволяли йому якнайскоріше дати її українському громадянству. М. Д. Д.

* Р. Керч: Франко, вожд еспанців. Кварт. Вістника ч. 2. 1937. Л. 160, 84.

І. Гончаренко: Нація в війні. Сучасні погляди на війну. Париж 1937. Вид. „Молодої України“. 80. 60.

С. Гірякова: Наші розмови. Накл. автора. Струсів. 80, 16.

Чернява: Портрети без етикет, рис. арт. мал. М. Левицького, накл. автора, Л. 1937.

Р. Літописець: Українці та жида. Л. 1937. Відб. з „Гром. Голосу“ 160, 88.

В. Бачинський: Україна рве кайдани. (Двадцятьліття укр. револ.). Бібл. „Народ. Справи“ Л. 1937. 190. 32.

Ю. Горліс-Горський: Холодний яр. Ч. II. Вид. „Деш. Кн.“ Л. 1937. 160. 368.

М. Вергун — В роковини 1917 р. „Деш. Кн.“ 1937, 160.

В. Євтимович: Військо йде. Уривок зі спогадів про береазень 1917 р. в Києві. „Укр. Бібл.“ Л. 1937, Вид. І. Тиктор. 160, 123.

* С. Бояринич: Вожді й герої. „Деш. Кн.“ Л. 1937, 160, 32.

Пропам'ятна книга, видана з нагоди 40-літня. Ювід. Укр. Нар. Союзу. Зред. д-р Л. Митшуга. Джерзі Ситі; накл. УНС. 1936, 752 ст.

Діти і Молодь. (Проблема християнського виховання). Бібл. Будівничого Церкви. Кн. 1. Кремянець 1937, ст. 48.

Історія — література

Слово. Журнал слов'янської філології 2. Вид. Семинарія слов. філології при філос. факультеті Укр. Богосл. Акад. у Львові. Ред. К. Чехович. Львів, лютий 1937. 80, 146.

* Д-р Я. Гординський. Жіноче питання в повісті Радянської України. Бібл. „Дзвонів“ ч. 19. Л. 1937. 80. 44.

А. Животко: Сучасне українське письменство поза СРСР. Прага 1937, 20 ст.

І. Кривецький: Перша Бібліотека в Україні. Л. 1937, 24 ст.

І. Огієнко: Глаголиця не повстала з грецького мінуску письма. Відб. з „Н. Культури“, Варшава 1937, 80, 73—88.

J. Janów: Słowniczek huculski sprzed stulecia. Odbitka ze sprawozdań T-wa Nauk. we Lwowie, ст. 12.

Е. Косовський: Село Чернихів. Чернихів 1936, 100 ст.

* Bibliografia historii polskiej za rok 1933 i 1934. Opr. M. Friedbergowa. Kwart. histor. Lwów 1936, 80, 175.

* Przewodnik historyczno-prawny. Czasop. kwart. Roczn. V za lata 1934, 1935, 1936. Red. P. Dąbkowski, J. Adamus, K. Koranyi. L. 1937, 80, 176. Тут поміщено українською мовою цінні праці Александри і Вячеслава Заїкинів: „Історично-правнича наука української еміграції та головні ідеологічні напрямки в ній“ (подана теж дуже багата бібліографія) ст. 52—70.

Ріжне

Літопис Напівон. Музею за 1936. Вид. Союзу Прихильників Нац. Музею. Л. 1937, 80, 22.

Провідник Перемишля і повіту на 1937. Перемишль 1937, ст. XX + 32.

М. Тополянський: В чім сила народу? Бібл. „Нар. Справи“ 1937. 160, 64.

Інж. В. Баричко: Як побільшити дохід з господарства? Бібл. „Нар. Справи“ 1937, ст. 32.

Звідомлення з праці Краєвого Господ. Т-ва „Сільський Господар“ за 1936. Л. 1937, 80, 57.

Е. Жарський: Повітря говорить. (Радіо й телевізія). Бібл. „Ранок“, 1937. 160, 32.

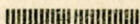
Можливості розвитку рідного промислу. Вид. Укр. Техн. Тов. Л. 1937. 80, 80 + огол.

Д-р О. Барияк: Народна Торговля, як учителька працівників торгівлі. Л. 1937. 80, 48.

С. Магажас: Як підготувати і вести загальні збори. Додаток: М. Дужий: Розподіл праці між введених читальні. Л. 1937. Вид. „Промсвіт“, 80, 16.

О. Бережницька-Будзова: Квіти — прикраса наших кімнат і балконів (Годівельний Порадник). Л. 1937, 80, 19, Бібл. Нов. Хати.

* С. Щурат: Учимося фотографувати. Короткий курс практ. фот. Бібл. для молоді „Ранок“, ч. 4 1937, Л. Вид. І. Тиктор.

„НАРОДНА ТОРГОВЛЯ“

бажає
ВЕСЕЛИХ СВЯТ

і просить закупити на
свята в її складах:

**МУКУ, ЦУКОР, МІД,
МАК, ОРІХИ, РОДЗИНКИ,
МІГДАЛИ, ГВОЗДИКИ,
КАВУ — ЧАЙ — ВИНА**

ЖИТТЄВА ОБЕЗПЕКА хоронить
сироти від нужди, запевнює спо-
кійну старість, дає спокій і задо-
волення зі сповненого обов'язку
у відношенні до майбутнього
своєї рідні.

Життєві безпеки заключає Товариство взаїмних
обезпечень на життя

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 38
ч. телефону 258-43.

**ПОШИРЮЙТЕ ІДЕЮ ЖИТТЄВИХ ОБЕЗПЕК!
ПИШІТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ!**

ВСІ УКРАЇНСЬКІ РОДИНИ УЖИВАЮТЬ ТІЛЬКИ
цикорію і солодову каву „ЛУНА“
і підмінку кави „ПРАЖІНЬ“

ВИРОБУ КООП. ФАБРИКИ

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА

„СВІТ ДИТИНИ“ ДОПУЩЕНИЙ ДО ШКІЛ

Довідуємося, що відомий журнал для українських дітей і молоді „Світ Дитини“ на основі рескрипту Мін. Освіти з 15. II. 1937 допущений до шкіл. Від тепер вільно передплачувати журналик зі шкільних фондів для шкільних бібліотек, можна свobodно кольпортувати на терені всіх вселюдних шкіл, де є українські діти.

Земельний Банк Гіпотечний

АКЦІЙНА СПІЛКА

ДЕВІЗОВИЙ БАНК

Центрاليا: Львів, вул. Словацького ч. 14.

Відділ: Станиславів, вул. Собіського ч. 11.

Телефон число: 203-82, 252-92.

Телеграфічна адреса:

Контo в П. К. О.: Варшава ч. 149.000.

ЗЕМЛЕБАНК — ЛЬВІВ.

„ „ „ Львів ч. 500.170.

Жировий рахунок у Банку Польським у Львові.

Акційний капітал зл. 5,000.000.

Власна каменяця.

Виконує

вські банкові чинності

Полагоджує

перекази за границю до всіх місцевостей світу.

Переводить

інкасо у всіх місцевостях в краю і на чужині.

Приймає і виплачує

вклади в золотих і в золотих в золоті та в долярах на біжучі рахунки.

Купує і продає

цінні папери, девізи, валюти по курсі дня на найкорисніших умовах.

Приймає вплати на вкладкові книжечки платні оказателів.

У всіх краях Європи та Америки власні кореспонденти.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ
що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

10—х

„КАЛІНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

По конфіскації
другий наклад.

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 5

1937

ЛЬВІВ

В. ДЯДИНЮК

7-ий рік видання

З М І С Т

5 (74)-го числа за тарвень 1937 р.:

	стор.
<i>В. Пачовський: Євшан зілля</i>	169
<i>Т. Курніта: Ave!</i>	171
<i>О. Самойлович: З мечом у руках</i>	172
<i>Б. Лисянський: Життя</i>	172
<i>Б. Жарський: Без титулу</i>	173
<i>Ф. Моряк: По воскресенню</i>	173
<i>Н. Королева: „Чисті“</i>	177
<i>Б. Рудзкий: Переміни в масонерії</i>	188
<i>Я. Сірецький: * * *</i>	193
<i>Д-р В. Залозецький: Християнська релігія і консервативна ідея (докінчення)</i>	193
<i>П. Ісайв: Фільософія сучасних природничих наук (док.)</i>	198
ХРОНІКА: Ювілей проф. д-ра Ол. Колесси. — Під увагу українській молоді й громадянству. — Табор „Орлів“. — Errata	207
РЕЦЕНЗІЇ: В. Маковський Чорна коршма (м. г.). — Е. Круківський: Голос крови (В. М. Л.). — За Державність (Р. З.). — Dr. Wl. Zaliziecky: Byzanz u. Abendland (М. Д. Д.)	210
Нові книжки	215

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНИ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зл. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зол., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зол., подвійне 2'50 зол.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/ІІ. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 78

ЄВШАН ЗІЛЛЯ*

Ой за Доном брат хана Сірчан
Ловив рибу і гнувся з відчаю —
Як зирнув на той бік, де був пан
Отрок хан над степами без краю...

Аж злетів Мономах як борвій
Пити Дон своїм злотим шоломом —
Вигнав брата, зайнявши весь край,
За Залізні Ворота як громом.

А за Дон втік з розвалу Сірчан,
Як бурлака без волі і долі —
Захопив тільки зілля „євшан“,
Що росте на степах в ріднім полі:

Як умре, то співець його Ор
Отре сльози запеклі з повіки,
І в могилу дасть зілля те в дар,
Заспіва рідну пісню на віки.

Так за Доном брат хана Сірчан
Ловив рибу і думав з відчаю,
І глядів на той лан, де був пан
Його брат над степами без краю.

* * *

Аж летить на коні співець Ор,
Несе вістку сильнішу від грому:
„Мономах Володимир помер —
Я, Сірчане, вертаюсь додому!“

— Не вертайся до краю на мир,
Бо не стерти ржі піснею з лезів! —
Крикнув дід. — Позви хана на пир,
— Що живе у країні Обезів...

— І промов рідним словом, як сталь,
Хай затрубить мечі перекути! —
Заспівай рідну пісню про біль,
Хай веде рідний край наш добути!

* Євшан-зілля — полівцевська назва українського полину або чорнобилю (*Artemisia absinthium*).

— „А не хоче — візьми талісман,
Що ношу я на грудях до смерти —
Дай понюхати зілля євшан,
Його чару не зможе відперти!“ —

І Сірчан вийняв з пазухи чар
І подав, дрижучи, „євшан зілля“ —
І летить на коні співець Ор
В край Обезів позвать на весілля.

* * *

Прибігає в той двір, де жив хан,
Та й упав перед ним на коліна:
„В рідний край тебе кличе Сірчан,
А на бій тебе кличе країна!“

— „Хай здобуде Сірчан рідний край,
Каже хан — що їсть рибу із Дону —
Срібні гори Кавказу — мій рай,
Синє море — мій плай до їх трону!“ —

Заспівав тоді ханові Ор
Рідну пісню: немов біжать коні
Серед вітру в пожарі до хмар
По степах під шаблями в погоні...

Та стояв Отрок хан, як стіна —
І глядів то на гори, то в море,
Що сіяло у терем вікна,
Наче сяйво в огні перлозоре...

Тоді вийняв зза пазухи Ор,
Дрижучи, дав під ніс „євшан зілля“
І занюхав хан Отрок той чар,
Що зове в рідний край на весілля.

* * *

І захопив євшан зілля з рук хан
І понюхав, поївсь його пахом —
Та й розкривсь йому в сні рідний лан,
Розвернувся в безкрай одним жахом.

Заіскрилися очі від лун,
Як горів рідний край у руїні —
Защеміло в нім серце від ран
І заплакав, як плачуть каміні.

І з'явилась в очах із руїн
В степу молодість в сонці у квітах —
І зірвався, як лев серед стін,
Що ясніли з краси в хризолітах —

Кулаками ударився в груди
І зриває з грудей узороччі,
І ланцюг золотий, і кричить,
Аж розкрилися в шир його очі:

— „Сто раз ліпше на своїй землі
Лягти кистьми і кровю у полі —
Як в чужині при царським столі
Бути славним до смерти в неволі.“

* * *

Ой летить, як орел, Отрєк цар
Бій підняти для рідного краю, —
А при нім на коні співець Ор,
Обом очі сяють від раю!

|||||||

Теодор Курпіта

AVE!

У розцвіті рожевім трави
І синя флейта — небеса.
Немов чернець стою я сам
Із піснею на серці: Ave!

За мною подумам заграви
Вечірні блимають вогні
І в фіолетній тишині
Несеться дзвона срібне: Ave!

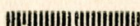
Прийми із серцем нелукавим
Мене, Маріє, під покров.
Тобі жертвую душу, кров
І серця свого тихе: Ave!

Дозволь в Твої ступити лави
Відважних, смілих, чесних слуг
І в час незгоди і наруг
Тобі співати вічно: Ave!

4. V. 1936

|||||||

Олена Самойлович

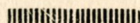

Борис Лисянський

ЖИТТЯ

Поуз менé біжить експрес життя,
В далечині зникають десь колії...
У тих вагонах — радощі буття,
Барвистосяйні, пишні надії.

З гарчанням пролетів розгніваний дракóн,
Раптово засвистів у дикому запалі...
І знову зник — мов таємничий сон,
Лишивши тільки дим са́мітної печалі.

Богдар Жарський

БЕЗ ТИТУЛУ

З вечірніх мряк холодних і вогких
срібляний місяць загоря,
немов рефлекс зотлілих мрій моїх.
Велика осяйна моя зоря
Схитнулась звільна. Й стрімголов
злетіла в низ. У бездну чорних зим,
де мертвих душ опущене село
стримить у небо й холодом дрижить.

Не дзвонить пісня сонця. Гордих слів
ніхто на весну не співа...
Чого? Чого так скоро одгули
моїх пісень палких дзвінкі слова?

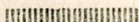
І знову в тьмяній мертвості ночей
стою в бездонно чорній тишині,
що давить душу боляче,
немов уже на все. О, Боже, ні!
Ти грім пошли ясний. Спали село
німих очей і мертвих чорних душ
і знов

хай

буде,

що було!

А я сміятись буду,
й дзвенітиме поривний юний сміх
наперекір твердій судьбі,
немов принос дарів моїх
незгадній вічності й Тобі.

Ф. Моріак

ПО ВОСКРЕСЕННЮ*

Хмари затемнювали блакить неба. Можливо, що появились вмерлі, але те пригадали собі аж згодом. Уявм собі весняний вечір, як усі весняні вечорі, запах теплої й мокрої землі, тілесна втома і пустка... Рахунок вирівняний, справа закінчена. І відтепер стільки зайвої ненависти, що нагромадилась у серцях учених в Писаннях. Підіймалась у них хвиля великого смутку їх раси, смутку, що мав виповнити цілі віки, стільки невдоволення й не-

* XVII-тий (останній) розділ з недавньо виданої книжки Ф. Моріяка: „Життя Ісуса“. В оригіналі названий він „Воскресення“. Редакція.

доситу. Фарисеїв занепокоїли останні сліди обурення, що повстало через те понижене тіло. Ті, що чванилися непохитною проникливістю свого ума, кепкували із тих, що піддалися впливам обманця. Але Пасха надходила і кожний спішив додому.

Де ж поховалися приятелі переможеного? Що протривало з їх віри? Син Чоловічий увійшов у смерть і то якими дверми! Память про Нього буде для жидів не тільки відразлива, але й ганебна. А де ж наслідство, що про нього стільки говорив? Залишив лише знак ганьби. Його перемога над світом? Ті, що Його ненавиділи, потоптали Його, згнобили, доказали Йому в обличчі цілого світу, що Він безсильний, що обманив. Ні, приятелям Ісуса не залишилося нічого іншого, як сховатися, затаїти сльози й сором, мовчати й чекати.

Бо, не зважаючи на все, чекали, згадуючи деякі слова, чіпляючись їх судорожно: віра їх була хитка, але не любов. Може кілька з них горіло безумністю довіря, що вже було безумністю хреста. Жінки передовсім, ті всі Марії... Мати Ісуса не потребувала вірити, знала. Але Мука тривала у Неї далі. Удари не переставали падати, ані слина посіпак зневажати обожаного обличчя. Кров божжа безупинно плила в її серці, дрижав у ній ще кожний окрик, кожне зідхання збілілих губ. Діва була тільки відгомном Муки, продовженням у безконечність. Цілувала долоні своїх рук... коли не мусіла турбуватись зломаним від болю Іваном.

Тут повинні розпочатись події повороту Ісуса на світ. Але були б це події самого світу, аж поки виповниться час. Бо присутність воскреслого Ісуса триває далі; можна сказати, що, вступаючи в небо, не покинув землі: в кілька місяців, коли зник з-перед очей учнів, осяяв ворога свого Савла на дорозі до Дамаску і говорив до нього. Бо ж св. Павло ніколи не сумнівався, що був свідком воскресення нарівні з тими, що пили і їли з Христом, переможцем смерті; засвідчує це знане місце з першого Послання до Коринтян: „Бо я вам найперш передав, що й прийняв, що Христос умер за наші гріхи згідно з Писанням, і що явився Кифі, а потім дванадцятьом, опісля явився понад п'ятьсот братам разом, а з них численні живуть досі, інші ж уснули. Далі явився Яковові, потім усім апостолам. На останок уже по всіх, наче недородкові, явився і мені“.

Очевидячки, не слід рівняти появи Христа, тієї запоруки Його Воскресення, з видіннями, що їх мало багатько душ по вознесенню. Все ж таки той, що повалив Павла в дорозі до Дамаску, це той самий Ісус, що Його Франц, Катерина, Тереса, Маргарита-Марія, священник із Арс і стільки знаних та незнаних святих в обличчю Церкви, або в потемках укритего життя чуло, бачило, дотикало. Присутність та це не присутність Евхаристична, але маленьке Причастя дає про неї поняття навіть найзвичайнішому християнинові, коли він, повернувшись на своє місце, згортає поли плаща, заслоняючи дрижачу в серці полуміння замкненої Любови.

І це так далеко правдиве, що хоч не вміємо уявити собі багато євангеличних епізодів, жаден не такий близький до нашого життєвого досвіду, як ті, що відносяться до воскреслого Христа.

Бо ж ми також знаємо Його тільки через Муки Його, і приходять до нас завжди або з безодні смерті, або з безодні свого терпіння. Пробігає невинно пекло людської долі, щоб міг зустріти на дорогах життя кожного з нас. Близьке нам і знайоме Його обличчя — це не обличчя того ізраїльтянина, що Його не були б відрізняли від решти товаришів всяки когорти і слуги первосвященника, якщо б не поцілунок Юди. Це обличчя, збите поличниками і втомлене нашими злочинами, це палкий і сумний погляд, що товаришить нам ціле наше життя від гріха до гріха, з невичерпаною любовю, нескінченим довірям.

Кожна зустріч воскреслого Христа з кимсь із Його близьких пригадає християнинові якусь подію з власного життя. Марія Магдалина плаче обіч гробу, „бо взяли Господа їй і не знає, де положили Його.“ „По тих словах обернулася взад і побачила, що Ісус стоїть; та не знала, що це Ісус. А він до неї озвався: Жінко, чого плачеш? Кого шукаєш? Вона ж, думаючи, що то садівник, говорить до Нього: Добродію, коли ти виніс Його, то скажи мені, де ти Його положив, і я візьму Його. Та Ісус сказав їй: Маріє! І відкрилися очі святої жінки; сказала: Раввоні!“ І ми також пізнаємо Його інколи. Що тут таїти? Часом пізнаємо Його в Його священниках. Стільки злого говорить про священників. А все ж християнинові, що має звичай ставати навколішки навгад перед сповідальницями, траплялося не раз почути несподіване, потрясливе слово. Траплялося, що незнайомий тихого й покірливого серця, вязень тієї заграбованої труни вділяв йому дару божої зворушливості та надлюдської потіхи.

Скільки ж то разів був на наших устах оклик Томи, званого Близнюк, коли подібно, як він, очима віри і блудливими руками сліпця бачили ми стигми Господа і дотикалися до них! „Dominus meus et Deus meus“. Господь мій і Бог мій. Христос це власність усіх, даний і виданий кожному зокрема.

Вперше ввійшов Ісус до світлиці, де згромадилися учні при замкнених дверях зо страху перед жидями. Показав їм рани свої; наповнив їх спокоєм своїм і радістю та дав їм владу відпускати гріхи (в певності отриманого прощення! рука священника на нашій чолі, слово, що розв'язує і спливає по нас, як вода і кров із відчиненого списом боку!). Тома не був із ними, коли Ісус прийшов, і не хотів увірити в те, що йому оповідали:

„Як не побачу на Його руках знаків від цвяхів і не вложу мого пальця в рану від цвяхів і не вложу руки моєї в Його бік, то не повірю“. За вісім днів Ісус прийшов несподівано і сказав до Томи: „Вложи сюди свій палець і споглянь на мої руки; піднеси свою руку і вложи в мій бік, і не будь невіра, а віруючий“.

Господи, котрого не бачили ми нашими тілесними очима, віримо в Тебе.

Кому ж із нас не знаний і не близький заїзд в Емаус? Хто ж із нас не йшов тією дорогою одного вечора, коли здавалося, що все втрачене? Христос у нас умер. Забрав Його нам світ, забрали філософи й учені, забрала наша пристрасть. Не було вже для нас Ісуса на землі. Йшли ми дорогою і хтось ішов при нас. Були ми самі, але хтось нам товаришив. Вечір. Двері відчинені, сумерк кімнати і полумінь на комині, світло повзає по втоптаній землі, а тіні хитаються по стінах. О переломаний хлібе! — крихітко хліба, спожита в тяжкій неволі! „Зостанься з нами, бо йде до вечора...”

Іде до вечора, життя добуває кінця. Дитинство видається даліше, ніж початок світу, а з втраченої молодости долітають до нас тільки останні гомони бурі, що проходить посеред голих дерев опустілого парку.

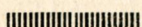
»І наблизились до села, що до нього ішли. А Він удавав, немов би хотів далі йти. Та вони майже на силу задержали Його кажучи: „Зостанься з нами, бо йде до вечора і нахилився вже день“. І він увійшов, щоб побути з ними. А коли він був з ними за столом, то взяв хліб, поблагословив і розломив та й подав їм. А у них відкрились очі, й вони пізнали Його; та Він став їм невидимий. І говорили вони до себе: „Чи не палало в нас наше серце, як Він розмовляв з нами в дорозі та як висняв нам Писання?“

Іншого разу Кифа, Тома, Натанаїл, Яків і Іван ловили риби. Повернулися були до своєї Тиберіади, до своїх човнів і сітей, „устаткувалися“... — так може думала їх рідня. Нічого не могли вловити! Якийсь незнайомий сказав їм, щоб закинули сіти по правім боці. Витягли так багацько риб, що Іван зрозумів відразу: „Господь є! Петре, крикнув, Господь є!“ І Петро вмить кидається в море, щоб скоріш злучитися з Улюбленим. Стоїть на узбережжю. Так, це Він. Кілька смолоскипів горить. Одіння Петра висихає в сонці. Приладжують рибу, їдять хліб, а дав його їм той Ісус, якого навіть не спитали: ким є? Чи можна знати напевно, що то Він? Але так! Мій Боже, то ти, ти сам, що ставиш знеацька питання, як же нам воно близьке! (але не відповідь, на жаль!)

- Симоне, сину Івана, чи любиш мене більш, як ці?
- Так Господи, ти знаєш, що я люблю Тебе.
- Паси мої ягнята...

Тричі повторився той діалог при березі озера. Потім Ісус віддаляється і Петро ступає зараз за Ним, а Іван іде оподаль немов би втратив свій привілей „улюбленішого“, немов би серце воскреслого Господа вже не вирізняло свого вибранця. А все ж Христос висказує про Заведесового сина таємничі слова, а їх інші учні приймають як заповідь того, що Іван не пізнає смерті.

І коли за кілька тижнів Ісус покидає громаду учнів, підноситься і розпливається в ясноті, то проте не відходить остаточно. Ось уже чаїться на закруті дороги, що веде з Єрусалиму до Дамаску і виглядає Савла, свого улюбленого переслідника. Відтоді кожний може зустріти на своїй дорозі Бога, що чатує на нього.

Н. Королева.

„ЧИСТІ“*.

Перед світанком того дня, що похід мав увійти в Толедо, до табору прибилося двоє подорожніх.

Сандоваль — він тієї ночі командував табором — з цікавістю дивився на прихожих і не міг згадати, коли вже бачив такі ясні обличчя, таких спокійних людей.

— Diaos vos benesiga! — привітався старший провансальським привітом.

Широкі чорні плащі й чорні ж баскійські берети не робили прихोждів подібними ні до гірських пастухів, ні до селян. Лікарі?.. Астрономи з Провансу?

— Слуги Божі з Романії, — пояснив старший аскет з блідим обличчям і глибокими запалими очима.

Мешканці долини Родана та Піренейських країн не визнавали себе ані за васалів Франції, ані підданців Арагону. Давали своїй країні неутральну, з давниною повязану назву:

— Romania.

— Прохасмо милостивої авдієнції в королеви, донї Хуани.

Сандоваль пройшов рукою по білій щітці свого густого волосся й наказав чекати:

— До відповідної хвилини. — Але щиро додав: — Тільки наперед не можна казати, коли вона прийде.

...Вона прийде! — так певно притакнув старший прихожий, ніби це залежало від нього, а не від донї Хуани. — Вона прийде й попрощався тими ж словами, що сказав вітаючись:

— Diaos vos benesiga! (Най вас благословить Господь)!

І справді швидко, як можна було сподіватись, дочекались „слуг Божі з Романії“ приобіжаної Сандовалем „відповідної хвилини“. Донї Хуані настільки полекшало перед Толедом, що того ж таки дня вона прийняла чужинців.

— Колись король Дон Педро Арагонський обстав за тими, що їх переслідували, як тепер нас. Його шляхетна рука простяглась над розпорошеними несправедливістю по світі...

Далекий погляд донї Хуани затримався на старшому романському втікачеві — Монфорові. Думкою пролетіло: Монфор нащадок переслідників, тепер просить захисту перед переслідуванням. І все за те саме! Дивні діла Господні!

* Другий розділ повісти „Предок“.

— І я не замикаю дверей милосердя переслідуваним — промовила задумливо. — Сонце Еспанії, як і за Дон Педра, так і тепер світить усім пригнобленим і нещасливим. Сини ж Еспанії, її шляхетні лицарі обороняли завжди й оборонятимуть усіх покривджених. Але... я не знаю, як Свята Церква...

— Чи ж не називали Дон Педра, богобоязливого короля „el Catolico“? Чи ж не дав йому Господь перемоги над маврами, що віддаються справам матерії й тіла, цим принадам диявольським.

Замовкли, і немов німа тиша сказала: — Так!..

— Давні події нагадали ви, — ніби прокинулася з думок володарка. — Я гадала, що вже давно розвіявся дим каркасонських кострів... * Думалось, що з ним зникла й пам'ять по тих „досконалих“, „чистих“, „альбігойцях“.

— Дим — може... Але ж, королево, все ще непоборною фортецею стоїть свята Гора Спасення — Монсегюр зо своїм найсвятішим скарбом. І ні спалити її, ні зрізати не можна.

— А в серцях вірних горить посвячений огонь науки Гільбера де Кастро, — тихо додав другий романець.

Був стрункий, високий, з білим мармуровим чолом, відтієним, аж синім, трохи закурчавленим волоссям.

Хуана обернулася до нього. На хвилю затримала свій погляд на тім вирізбленім чолі й трохи схвильовано промовила: — На що згадуєш наймення... про яке що можеш знати, чужинче?

З-під широких брів блиснули два вогники очей:

— Згадую, володарко, бо забути не можу, хоч би й хотів: це — ім'я мого роду. Знаю ж про нього те, що тепер в Піренеях я — може його єдиний нащадок.

— Помиляєшся, мій госте...

— Мабуть ні, ясна королево! Вогнем і мечем до кореня винищено все, що було в Романії з роду де Кастро. Лишилось тільки двоє. Один помандрував у світ за очі, на Схід, в країну екітів чи готів... хто визнається на назвах тих диких пустинь?! З насіння ж другого був я, останній, бо ж посвятив себе Господеві.

Хуана вказала на Беату, що, немов би неprisутня думками, стояла, байдуже спершись на вікно.

— Тут знайдеш ще декого з свого роду. З нього ця дама, графиня Беата де Кастро. Говорити з нею можеш, але відповіді не чекай: вона — німа.

Романський де Кастро зробив кілька кроків до Беати й глибоко вклонився.

— Незбагнута Ти, Мудросте відвічна! В наших сумних, налитих підлотою часах єдина справна доля для нащадків того, хто беріг кров Христову в Святому гралю, — жити в мовчанню.

— Або, — додав лагідно Монфор, — служити Духові Істини,

* В Каркасоні спалили багато альбігойців підчас так званого „альбігойського хрестоносного походу“, що його вождем був Шимон де Монфор (1165 — 1218 р.р.).

що його світ прийняти не хоче. Ми бо не сміємо „прожити життя марно“.

— Не жити марно, — зідхнула королева. А хто скаже, що це означає?! І як це зробити, коли вже згасло сонце життя й не освітлює більше мети?

— Велика Мета не гине ніколи, володарко! А Сонце правди ніколи не гасне!

Під восковою церою обличчя Хуани підступив блідий румянець: королева стала подібна до освітленої зсередини камеї. Уста їй затремтіли. Але вона згасила готові вирватися слова. Знову якусь хвилину потривало мовчання. Погляд королеви торкнувся Беати, нерухомої, як статуя резигнації. Потім по черзі перейшов по обох прихожих, ніби хотів увійти в їхні думки.

— Шукаєте моєї охорони... — Гармонійний, „неземський“ голос Хуани тремтів. Дам її вам. Навіть — більше: подарую приязнь свою, якщо... Не знаю таємниць ваших, але — певне, що великі й могутні вони, коли за них платили життям. Кажуть бо, що ви — альбігойці, володієте „якимсь скарбом найціннішим“. Кажуть, що в горі Монсегюрі зберігаєте Кров Христову. Скажіть же мені те могутнє слово, що перемагає й смерть саму та дає життя вічне. Тоді матимете все, що може дати наказ і влада королівська.

Схвильована королева встала. Її невелика постать, за час жалоби ще більше виснажена постами й умиртвленнями, губилась у широкі фалдах чорного оксамиту. Обвинута жалібними завоями голова видавалась масивна, аж занадто велика на таке дрібне тіло. Очі горіли екстатичним вогнем впертої, єдиної думки, що володіла нею нероздільно й цілковито.

Монфор спокійно оглянув володарку.

— Багато вигадок і неправди оточує наймення „чистих“ катарів. За те тисячі тисяч наших загинули. Великі десятки тисяч нас нищено нараз. Одначе „таємниці життя і смерті“ таки не знищено. Це — правда. Спробуєм, володарко, приготувати тебе, щоб ти їх зрозуміла.

Обличчя доньї Хуани заясніло надією. Але знову запанувала над собою.

— Чиніть, що треба... Але скажіть — і матимете.

Монфор похитав головою.

— Відмовити в науці тому, хто її просить, не сміємо. Але не можемо її продавати.

— Таж прохаєте в мене захисту?

— Прохаємо, королево, не купуємо.

Беата не слухала розмови. Що допоможуть їй усі науки й таємниці світу? Але вухо вловило:

— Одна з таємниць життя, володарко, у тому, щоб смерті не боятись, а бажати її, як початку вічного, щасливого життя. У хвилині найвищого поземного щастя слід шукати її...

Беата прислухалась уважніш:

„Може й справді не помилялась вона „тієї ночі“, коли ба-

жала собі смерти? Але... хіба вона одна така на світі, що живуть без життя?"

І знову ніби далекими хвилями докотились Монфорові слова про гріх тілесного кохання, що увязнює духа в путах матерії світу цього... „недосконалого, повного болів, лиха і зла... Бо ж, з Божого дозволу, в нім володіє диявол“.

— Так ось, — думала Беата, — пекельна безодня вже роззявляє свою пащу, саме біля її ніг... І мабуть я впаду в неї...

А замислена донья Хуана вже давно не вловлювала слів. Всі її думки крила та, головна: — „Вони знають таємницю життя і смерті“! Від них дізнаюсь і я!

Хмари надій, як клуби пари, згортались і розгортались, підхопили Хуану й понесли, гойдаючи, як на хвилях. „Справді, це — так! Так говорити і патер Інніго — представник віри правдивої, так говорять і ці схиблені „чисті“ — єретики! Що ж, вічний Бог хіба не може й „цих“ ужити собі на славу?“... Й думки заходили одна за одну.

Може б ще й далі тривало послухання приходьків, якби несподівано — різкий Беатин рух не вирвав королеву з того виру розбіжних думок. Графиня цілою постаттю схилилась до вікна, й це повернуло Хуану до дійсності.

— Хочу пізнати науку вашу і... таємниці ваші. Залишайтеся серед поетів нашого двору. Здається бо мені, що я чую більше поезії, як філософії у ваших словах.

Донья Хуана злегка схилила голову, відпускаючи чужинців.

— Що так схвилювало найулюбленішу —, бо ж найсумнішу товаришку мою? — звернулась до Беати.

Графиня де Кастро вийняла з омонери табличку й швидко написала:

— Посланці з мого дому, з Бургосу.

— Тож іди, дитино, й скажи маркізі, що я звільнила тебе...

Лист випав із Беатиних рук. Зблідле обличчя аж злилося з білим мережаним коміром. Чи ж була така біла й прозора лілея душею, як тілом?.. На серце їй набігала щораз вища хвиля. Здавалось, що в ньому все бурлить, стогне й гуде, як в хуртовину корабель. Писала сестра Каталіна: запалення легенів, хвороба, що відобрала життя Дон Феліпе, поклала до ліжка й їхнього тата. Він не сподівається видужати, а тому наказує їй — Каталіні, не чекаючи закінчення родинної — по ньому — жалоби, з дозволу королеви, (котрій листа посилає одночасно) приспішити шлюб із Карльосом Лячердою.

...„за прикладом Химени, котра в тільки що вдягненій по батьковій жалобі, — писав ослаблєю рукою дон Фернан — стала до шлюбу з Сидом. Не личить бо стародавньому родові бути без вождя“... Тому ж що по мечі рід де Кастро вже не має нащадків в Іспанії — мусить це ім'я перейти, як наймення родове до нащадків Каталіні й Карліта, починаючи рід де Кастро — Лячерда.“... „Молодша ж сестра Беата, коли прийде на те Бо-

жий дозвіл, — принесе своєму чоловікові тільки честь союзу з давнім родом де Кастро і маєток, але не ім'я”...

Беата дивилась, як на далеких горах вгасав останній усміх дня, й здавалось їй, що то вгасає для неї останній проблиск надії.

„Що ж сталося такого непередбаченого, чого вона не знала?! Хіба могла вона надіятись, що стане Карльосовою дружиною? Та ж перед хвилиною сама написала собі в душі епітафію, що житиме без життя!”...

Дзвони з „Марії Диви Білої“ сповістили, що вмер ще один день. Мідяний хор з церкви de la Luz підхопив, а за ним ще інші: ...„esse ancilla Domini”...*

Так, іншого виходу нема. Беата схилила голову і враз остаточно вирішила: від цієї хвилини уважати себе за постулянтку босих кармеліток...

Сонце вже цілком сховалося за гори. Сірйй, хирявий день над вечір зовсім захворів і счорнів. Холодний піт стікав з дерев і стріх, краплинки його падали на пожовкле листя й тихо хлипали, немов хтось безпорадний зрезигновано, без надії виливав свою повну жалів душу.

З подихом вітру від Толедських гір у дворян доньї Хуани прокинулась надія: чи не полегшає володарці в місті, що бачило розцвіт її молодого щастя? Може погляд на миле колись оточення поверне королеву до живого життя, розжене химерний сум*рк позагробових видінь? Може відвіє божевільно вперту думку, що мертвий Дон Феліпе воскресне та ще й... по таких довгім часі?! Раділи й тому, що принаймні мертвий пробуває в храмі, а не в безнастанній мандрівці. Відпочивали й дворяни так довго позбавлені найменших вигод життя.

Інес і Беата поверталися з прогульки. Коні їх попліч вступали на міст, а перед ним виростав силует соборної вежі, одинокї, а не подвійної, як буває звичайно. Був це палець св. Івана Христителя, що вказував на небо. Інес відшукала схований в зелені замок, біля річки, поза стінами міста. Промінь сонця торкнувся вікон і вони засяли разками самоцвітів.

— Замок Галіяни** вітає нас усміхом. Може з ласки Божої і ти, Беато, знайдеш здоров'я в Толеді. Я все прошу за тебе „Білу“ Діву.

Беата ледве помітно усміхнулась: знову почула полегшу, що її віднято дар слова. Скільки дрібної брехні, лукавства та виправдувань обминула вона за цих три тижні? Що відповіла б вона й тепер приятельці, коли завтра має статись така небуденна подія?! Най же мовчать її уста, як мусить мовчати серце!..

Коли другого дня в толедській катедрі скінчилась Божа Служба, ні патер Інніго, ні його асиста не відступили від вівтаря. Не встала з місця й королева. Тиша насторожилась безконечними

* „Ось я — слуга Господня”.

** Галіяна — дружина Карла Великого.

рядами статуй, що від тринадцятого століття зігнули коліна чи зіп'яли руки в нерухомій молитві під склепіннями просторого храму.

З долішніх „stalla“*, що на їхніх спинках вирізьблене здобуття Гренади, підвівся Карльос Лячерда. Повільним, але певним кроком підійшов до вітаря, став навколішки й підвів очі на потемнілий від часу образ вирізьбленої з дерева постаті Мадонни. Як володарка, що за малолітнього Сина керує королівством, Пресвята Діва, уквітчана зорями, тримала Дитину-Ісуса на колінах.

Патер Інніго розкрив євангелію й урочисто, повільно й виразно прочитав :

— „Споконвіку було Слово, і Слово було в Бога“

Закрив святу книгу і, передавши її диякону, промовив до Карльоса:

— Тож знай, лицарю Божий: словом вяжеш себе. Добровільно, не примушено у стіп вітаря складаєш його. Умій же його шанувати. Скажи ж: чи любов твоя, що її на вітар Божий як цвітку складаєш, свята і чиста?

— Така вона, — роздільно й голосно відповів Лячерда.

Легким тремтінням пробігло зворушення по придворних. Душі напаялись! Серця — на сторожі. Присяга лицаря дамі — consolamento завжди було закликком для присутніх:

— „Sursum corda!“ („Горі ім'єм серця!“) — закликком, що підносив від буденної звичайної щоденности, яка присипала, як порошок шляхи, ідеали й лет до них.

А Карльос, поклавши правицю на шпаду, до половини витягну з піхви, проказував слова присяги:

— „Перед обличчям Господнім і Марією Дівою, Володаркою Небесною, перед королевою нашою, королем і цілим двором складаю на вітар святий, при твоєму, отче чесний, свідоцтві присягу: до останнього зідхання служити дамі своїй вчинками і життям. Їй присягаюся віддати на віки любов свою й пошану“.

— Як наймення дами твоєї, лицарю Божий? І чи приймає ж вона присягу твою?

— Перед Богом і людьми називаю наймення її з пошаною: Марія Беата де Кастро зветься вона на землі, а „Провідна зоря“ моя — ім'я її у вічності.

Домініканин повів очима по рядах двірських дам.

— Приймаєш ти присягу й службу лицаря свого, Маріє Беато де Кастро?

Беата вийшла з лавок. Спущений аж по уста чорний серпанок жалоби, як у всіх двірських дам, приховував її обличчя більш як до половини. Як молода до шлюбу, стала вона навколішки попліч Карльоса.

Домініканин взяв із таці подані йому дияконом дві обручки. Благословив, покропив свяченою водою перстені й одяг їх на

* Лави по обох боках вітаря по монастирських церквах, так званий „чернечий хор“, але — не „хори“.

руки лицаря й дами. Аколіти* вклали обоім до лівих рук розсвічені свічі, правиці ж обоіх священник прикрив своєю рукою.

— Освяченими офірними символами вічності на вічність зєднує вас Господь. Най любов і вірність, що їх обіцяєте собі взаємно, буде вам світлом і підпорою на шляху до Світла Вічного, що в ньому зєднається навіки.

З хвилину голови обоіх були схилені. Потім помалу піднесли, повернулись у повний профіль, як на медалях, — одна до одної. Й зустрілись у поцілунку.

— Єдиним цим поцілунком дозволено вам обмінятись на землі, — лунали слова священника. — Можете кожне вступити в подружжя з іншими. Але — ніколи один з одним. Світло негаснуче най світить душам вашим.

Доторкнувся Євангелією рамена дами, потім — лицаря й дав поцілувати текст:

— „І Слово було у Бога споконвіку“.

Вклонившись вітареві й священникові, Беата й Карльос підвелись. Лячерда урочисто за руку провадив „свою даму“, щоб разом із нею вклонитися королеві. Коли проходили навами, соняшний промінь упав до ніг Карльоса, немов торкнувся його світляним пальцем. Лячерда інстинктивно підвів очі й вперся поглядом у кам'яну статую короля Санчо IV-го, — давнього ворога свого роду. Спертий на меч, кам'яний Санчо дивився суворо і сумно. Думкою Карльоса пролетіла історія цієї родинної боротьби за еспанський престол, що ним таки заволодів Санчо, небіж короля Альфонса X-го, дарма, що прямий спадкоємець і син Альфонса X-го, Альфонс I-й де Лячерда, боював завзято за свої права, маючи за собою, крім права свого, ще й союзників короля Франції, Англії та „африканського палядина“ — Якова бен-Юсуфа**.

— „No madechado!“ (Не доказав!) — здавалось говорив кам'яний погляд Санча IV-го, повторюючи ті розпучливі слова, що з ними на устах помер перший Лячерда. І загрозою та осторогою зазвучали вони в повітрі...

*

Саме на передодні Св. Катерини ще звечора нагнало вихорем сині, зі споду підпечені, важкі хви. Горами повиростали на обрії, оступили 6тiк все місто, а потім почали на нього наступ лавами грізних велетнів, закутих у бронзові лати зо сталевими шоломами. Аж моторошно стало мешканцям Толєда, так тужно тривожились серця.

— Добре ж, як буде сніг, — запевняли старі люди. — Може впасти крига от такими шматками... — показували жажливі роз-

* Прислужники при богослужбі, як і міністранти.

** Див. „Хроніка дона Хуана-Міруєля“ Том 51. „Biblioteca de Autores españoles“. Escrituras en prosa anteriores al Siglo XV, сторінки: 257 — 264.

міри й вираховували, за чієї пам'яті вже приходила на край подібна біда.

Тратив рівновагу й фрай Антонію. Перед грізними ж, червоново-жовтими хмарами не стримував більше свого невдоволення, а тому його підборіддя ще дужче виїхало вперед.

— Господа спокушуємо, — повторяв францісканія. — Чи ж видана річ: звичайні собі грішники чуда воскресення не тільки вимолюють, а ще й певні, що воно таки станеться, мало дня не назначають, ніби місячні епакти встановляють.* Тож гнів Божий і збирається на марну зарозумілість і пиху нашу!

Дехто з духовенства погоджувався мовчки з „розумними міркуваннями“ скептичного падре, але ж більшало й тих, що починали протестувати вже напів-голосно.

— Так, велить закон Святої Церкви, щоб тіло християнське було поховане в землі. Таж не допустимо, щоб „згори“ нарушувано канони церковні!

І, мов квіти напровесні, щодня розцвітали нові чутки:

— На чолі святої статуї Христа де ля Люс ясно бачили дякон та два священики справжні краплини свіжої крові...

— Хусточка в руках Матері Божої Семиболісної, що в каплиці, — кожного ранку наскрізь мокра! „Цілі бо ночі плаче Пресвята Діва“.

— Чорний крук влетів під час піднесення Святих Дарів до храму Марії Діви „Білої“ й тричі кричав. „А в крику тому можна було ясно розпізнати латинські слова — „РАХ! РАХ! РАХ!“ —...** Бо ж до вічного відпочинку вже давно час покласти вбоге тіло“.

Обережніші з царедворців намагались оминати патера Інніго де Санто Еспірито. Ясно ж було вже кожному: занадто вперту має він віру, й вже час було її трохи приборкати!.. Таж навіть і Святі Апостоли раз-у-раз сумнівались! А, як же?! Не картавби їх тоді а тоді Господь, називаючи їх „маловірами“. А вже звісно: куди там нам! Найгірше ж, що така беззастережна віра ченця-домініканина підтримує мрії королеви, що її розум з великого жалю — збочив з правдивої дороги — це було кожному ясне.

Та патер Інніго „нічого не чув і не помічав“, бо ж „хто керує іншими, часто мусить не бачити, не чути, не розуміти, хоча б і бачив, чув та розумів“. Тому домініканин не помічав навіть тих „остовпілих вірників“, що зранку в день Св. Катерини з жахом дивилися на дон Феліпову труну.

А було з чого й зжахнутися...

Під масивним, кам'яним склепінням катедри, в огнистому вінку свічок королівська срібна домовина була покрита, мов білою габою, тонкою верствою блискучого снігу-наморозі. Не падав він згори, бо ж це засвідчували всі ченці, що в нічній зміні молились до ранку над труною. Ні, сніг виступив із самої

* В Юліянському календарі, зміненому папою Григорієм XIII м.р. 1582, епактами звали „вік місяця“ — тобто число днів від появи молодика на небі.

** Мир!

труни, немов би його випотило набальзоване королівське тіло. Лежав довго й переливався та виблискував і палав в рухливій заграві розсвічених свічок, аж поки проказав від вітара патер Інніго „Requiem aeternam“* наприкінці Служби Божої. Тоді враз сніг перетворився в краплини чистих сліз. Спочатку вони заливали цілу труну й дрібним частим дощиком впали на мармурові плити цяцькованої підлоги. Це ж плакало тіло померлого над своєю гробою посмертною долею:

— Блукати непохованим! — і вимагало похорону.

Однак донья Хуана ані тепер не хотіла зрозуміти, наче й не було цього ясного-преясного знаку! Вона, як мати над хворою дитиною, схилилась над замкненим віком труни, яку не відчиняли за першою тихою, неспіваною месою, бо:

— Дон Феліпе і за життя не любив уставати рано!

І вдова побожно притримувала тієї привички й щодо мертвого короля.

Обережно, немов боялась розбудити тяжко хворого, володарка витирала хусточками краплини з віка домовини й дбайливо натягала сама власноручно шите перлинами-сльозами прикривало на труну. Переляканим жестом:

— Не збудити!... Обережно! — затримала панів, що підійшли нечутним кроком, бажаючи допомогти королеві.

Потім відступила на крок. Оглянувшись, розстібнула фібулу своєї довгої, підбитої хутром, чорної оксамитової „манти“-плаща, скинула її й нею ще накрила труну поверх.

— Спи, Феліпе!

І рухом руки наказала ченцям молитися тихо, без слів...

Другого дня по „консоляменто“ майже вдосвіта вирушили одночасно Карльос і Беата. Тільки він поїхав до Бургосу, вона ж до Мадриду.

Бути на весіллі сестри рішуче відмовилась. Не про поземні бо весілля годиться думати невісті Христовій. Посвячуючи ж себе Господеві, мусить віддати Йому своє життя, щоб продовжив життя татові, — написала на листочку королеві.

Патер Інніго замислився. Добре знав обох сестер, любив їх, як вмів любити духовник виплекані ним з пупянку людські душі.

— „Покликання“... О, ні! Здається, тільки *alta oratio* (високі слова!).

Занадто пристрасно боронилась Беата проти всяких умовлювань — вичекати, чи бодай відложити свою постанову, хоча б до весілля сестри. Хіба ж раніш не мав нагоди помічати патер Інніго, що переважно тихо, непоказливо й спокійно бороняться ті, хто відчув покликання? Щось надто багато було палкості в протесті німої красуні.

— „Чи то ж аж така глибока її рана?! — міркував домініканин, закінчивши свої чотки під аркадами „Круазієр“ — мана-

* „Відпочинок вічний“.

стиря Сан Хуан де льос Рейос. Дивився на широкий краєвид з блискуче-срібними меандрами Тахо, такий далекий, що на ньому не видно було живих істот. Тільки місто Сан-Мартіно серед цих вільних, самотніх просторів нагадувало про людей там, в далині, з їхніми такими ж здалеку непомітними особистими турботами й радощами. І на цім рожево-фіялковім полотні далин ніби розстилав патер дрібні факти — не факти, події — не події, обривки зауважень, окремі слова чи вираз поглядів, що ловив їх „на льоту“, а тепер так уважно їх переглядав. Чого останніми часами дон Карльос все дужче зближався до володарчиних поетів? Особливо ж... так, особливо ж з тими двома, новими? Тягла його приязнь до галузі з роду, що ставав йому близький?... Може. Тільки ж щось аж надто було в тім привабливе. Бо ж, навіть їдучи до Бургосу, випросив він дозвіл у володарки взяти їх обох з собою... „Окраса на тихе весілля—славні провансальські трубадури“!... Але ж ми вже трохи чули їхні „окрасні“ співи...

Патер Інніго помацав у рукаві ряси Беатиного листа, зачепив за пояс вервицю й підійшов до великого круцифіксу на стіні. Своїм звичаєм уважно подивився на роз'яття, ніби питаючись: — Чи справно роблю? — й пішов до своїх покоїв.

Тільки що взяв перо, — почув покvapливу тверду вояцьку ходу важко обутого дужого чоловіка. Затримався прислухаючись. Брат Домінго — „охоронець дверей“ патера Інніго тихо сперечався з прихожим. Домініканин встав і відчинив двері.

Тримавши крислатого бриля в руці, стояв перед ним раменистий атлет, Херонімо Діяс, Карльосів джура. З-під його сукняної довгої „капи“ виглядала шкуратяна, чужинецька одіж — „juste au corps“ а за поясом стирчав кинджал та була привішена — „мізерикордія“ — короткий, менший ніж. Високі, аж поза коліно, горішнім краєм розширені „лійкою“ чоботи, теж чужим звичаєм були припнуті ремінцями до поясу, щоб не спускались та не перешкоджали в ході й у сідлі. То ж Херонімо навіть не мав часу впорядити себе, а прибув наквап, просто з сідла. Тільки дуже нагальна справа могла привести його до володарчиного сповідника, тільки загроза якоїсь небезпеки могла повернути його з дороги до Бургосу, куди він вчора лише відіхав з Карльосом із Толеда.

— Предостойний Падре!... Прошу: вислухайте мене, як на сповіді. Благослови Свята Діва del Pilar донью Беату — ради неї я міг вернутись. З листом до неї послав мене Дон Карльос. Листа того я до рук власних доньї Беаті віддав, догнавши її в дорозі, й, вертаючи назад, заскочив до Толеда, до вашої милости. Рятуйте, найдостойніший отче, бо ж обома ногами стоїть над безоднею Карліто!

В хвилинах глибшого схвилювання чи болю старий слуга називав свого молодого пана довірливо-інтимно.

— Ах, Карліто, Карліто!... Як би ж йому загрожувала небезпека видючої смерті, — то на те вистачало б і самого Хе-

роніма! Оборонив би! А то ж збирається на гірше: паленим чути! Здалеку димом стосу заносить від тих нових романських труверів!

— Адон Карльос — з ними! Вже давно днювали й ночували в нас, та все свої мудрощі пекельні викладами. Все запевняють, що інак цілу, без винятків цілу науку Святої Церкви розуміти слід. Бо ж, мовляв, усе на шкоду людству, все поплутали священники наші. „Синами Беліссени“* ці правдиві сини Вельзевулові себе називають.

Патер Інніго відкинувся на спину фотелю:

— Так, в чім же річ, Херонімо?

— Як — в чім? Таки ж самі посудіть, отче всечесний, чи ж не сини дияволові, коли навчають мого Карліта й хреста святого стидатись?! „Знаком образи Божої“ — хрест називають!... І той молодий, — Боже йому вибач, — ще ніби й теж де Кастро зветься, таж при мені такі слова вимовляв: „Ні, — каже — цим знаком я ніколи спасенний не буду!“ Себто „знаком хреста“... Чусте?...

Воскове обличчя патера Інніго не зміняло виразу, тільки ледве тремтіли ніздрі і в очах загорівся той, ніби роздмуханий з середини, вогник.

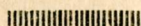
— Кажеш, і консолямента не визнають?... Як? — Поганська вигадка?

Обурення хуртовиною розгойдало Херонімове серце. Тремтіли кінчики білих вусів на обвітреному, смуглявому обличчі й, мов білий вогник, тріпотався маленький ромбик гострої борідки:

— Це ж, отче, так можна й лицарського звичаю, й святого побратимства не визнавати! Або ж можна дійти до того, щоб і меча не святити! Знаю: „святі не мечем, а вірою перемагали“, так і при свяченні меча говориться, але отче всечесний! Що ж буде зо світом, коли порушений буде хоча б той і найменший припис обичаїв лицарських?!...

За годину по тій розмові кілька їздців прудко вирушило з Толеда. У одного з них в подорожній торбині був лист до Карльоса Лячерди від маркізи де Алькораз. В тім листі маркіза перепрошала, що мусить зрушити його пляни. Мовляв, у метушні несподіваного Беатиного відїзду та через зміни, звязані з ним, маркіза так прикро забула, що „нові трубадури мають саме за три дні зявитись перед королевою, з власного володарчиного наказу. Як будуть вільні, маркіза пошле їх зараз знову до Бургосу, дон Карльосові, на найшвидчих конях і обовязково...

(Далі буде)

* Беліссена — кельт — іберійська богиня місяця. Деякі альбігойські роди вірили, що походять від неї.

ПЕРЕМІНИ В МАСОНЕРІЇ*

Зацікавлення громадянства масонерією та її ролю в історії тепер дуже живе. Думаю, що й відомості про переміни серед тієї мафії в останнім часі заінтересують не менш від інших інформацій з тієї ділянки. А переміни ті незвичайні, цікаві і знаменні, бо засвідчують вони глибоку кризу, що її переживає добре законспірований осередок тайної, а незнаної нам іше секти, яка гуртується з-посеред жидів і з непамятних часів намагається постійно й консеквентно опанувати своєю владою цілий світ, а масонерія це для неї тільки напівявне знаряддя.

*

Доки суспільний устрій європейських народів спирався головню на корпоративізм, доти тайні організації провадили свою деструктивну роботу за посередництвом невеликої кількості втаємничених провідників і найвпливовіших особистостей поодиноких корпорацій. Одначе коли почали рватися корпоративні вузли і перемінявся середньовічний суспільний устрій європейських народів на новочасний, показалася потреба розширити доточасні організаційні форми і плятформи діяльності тайних організацій. Отже ступнево почали творити тайні академії, товариства і нові організації зо спеціальним характером, призначені для діяльності серед широких мас, а також у XVI. в. започатковано організацію з визначно політичним обличчям, що мала філософічно-кабалістичні і магіо-альхемічні заслони та стала одним із найважливіших засобів реалізації тайних жидівських плянів, спрямованих на підбій світу. Коли не вдалися спроби сил до нових змагань впродовж XVI. в., зроблено дуже дбайливу підготову на XVII. в. В тім віці жидівські месіяністи провіщали прихід нової ери для жидів, а Менассе бен Ізраїль, кабаліст, визначна постать в історії жидівства, що тримав у своїх руках сіті всіх тайних сектарсько-революційних організацій і що його роля в 30-літній війні та кромвелівській революції в Англії як слід іше не висвітлена, провіщав навіть прихід месіянської доби на 1648 рік.

Але і воєнні змагання та революційні прямування XVII. століття завели також їх тайних інспіраторів та провідників. Показалося, що пороблені до них приготування вже не вистачали на тодішні часи й уклад суспільно-політичних відносин. Сейчас витягли з того факту відповідний внесок і почали перетворювати всі академії, товариства і тайні організації у вільномурьські льожі, відкриваючи до них радо двері представникам усіх суспільних верств.

Ініціатива і директива до тих перемін вийшла з доквілля Менассе бен Ізраїля, а проведено їх за проводом Баруха Спінози,

* Цю статтю перекладаємо з журналу „Tęcza“, ч. 4, 1937.

учня Менассе бен Ізраїля, творця пантеїстично-матеріалістичної релігійної системи, що скоро прийнялася в вільномулярських кругах і дозволила їм погодити християнську науку з Кабалою.

Також слід відмітити, що філософія Спінози надхнула І. Я. Русса винайти теорію „суспільного договору“, і що думки Спінози підхопив та розвинув, у вказаному ним напрямі, Мойсей Мендельсон, автор теорії позірної державної народної й культурної асиміляції жидів, що відкрила їм шлях до здобуття повної рівноправності з християнами та вільний доступ до всіх вільномулярських лож. Їх працею могли вони від тепер кермувати справніш, ніж передтим, коли були здебільша поза ложами.

Нову, „месіянську“ добу почали приготівляти за допомогою лож уже в другій пол. XVIII. в. Одначе цього разу передбачливо не означили дати її початку і творили тільки заподадливо нові масонські ритуали. Кермувала ними таємнича рука групи жидів, згуртованих у франкфуртській вільномулярській ложі, і залишались вони під дбайливою опікою Ротшільдів, Опенгаймерів, Шустерів, Вертгаймерів, Шпаєрів, Штернів та приготівляли французьку революцію з 1789 р., що давала жидам рівноправність спершу у Франції, потім у низці європейських країв, а впродовж наступної сотки літ у цілм світі.

Одначе і велика французька революція враз із звязаними з нею війнами не дала жидам того, — хоч безсумніву дуже багато здобули, — до чого прямували і чого сподівалися по ній, саме влади щонайменше в деяких краях Європи. Виявила вона недостатню ще підготову психіки головної середніх верств і низів християнських громадянств, щоб прийняти революційні гасла. Через ті недостачі і недотягнення амбітні жидівські пляни й прямування не мали тоді успіху.

Ті недотягнення й недостачі почали заподадливо направляти й доповняти в XIX в., демократизуючи Європу, заціплюючи її народам за посередництвом вільномулярських лож і різних скритих масонських товариств та організацій, (як нпр. Ліга Охорони Прав Людини, Теософічне Товариство, Езотеричне Т-во, Союз Вільнодумних, Ротарі-Клуб, ІМСА і т. ін.) первні гнилизни й розкладу, дезорганізуючи їх як культурне так і політичне суспільне і господарське життя та приготівляючи серед них відповідний ґрунт під засів революційних гасел. Їх і кинули, коли розшаліла остання кривава світова війна, на те, щоб зреволюціонізувати наперед цілу Європу, а опісля по черзі інші частини світу, і так приготівити остаточно терен під прийдешнє пановання „вибраного народу“ над світом.

Дарма, що так дбайливо приготівились жиди, щоб здійснити месіянські мрії, себто пановання над світом, і тепер ганебно розчарувались вони в своїх надіях і рахубах. Щоправда остання війна вельми вичерпала європейські громадянства: поважно знищила їх матеріяльні засоси, дезорганізувала їх морально, але водночас своїми наслідками далась у знаки й жидівству, а особливо його творові і знаряддю — масонерії, викликавши в її

рядах велике розбиття та замішання, а саме жидівство сильно ослабивши. Крім того не здійснила жидівських надій: проєктована всесвітня революція, дарма, що стільки було великих зусиль, ходні, намагань та величезного накладу матеріяльних засобів, удалася тільки в Росії. В інших державах не поширилася і взагалі слаба надія на її поширення. Зрештою і дальша доля російської революції дуже загадкова, непевна...

А яке ж положення жидів у цілім світі?... Руїни либонь уже не обійти. А жидівство ж зробило все, що було в його силі, щоб повоєнний світ занурити в загальнім хаосі, так дуже сприятливим жидівським цілям і прямунням. Розбили і розсварили вільномулярство, щоб легше перебудувати і приготувати його до праці в змінених, повоєнних обставинах, підбуривши під час мирової конференції в Парижі одні відломи вільномулярства до бурхливих виступів проти інших, що завзято боронили інтересів своїх піклованців.

Адже ж не слід забувати, що хаос масонських лъож, їх завзяті міжусобиці, так часто незрозумілі не тільки для невтаємничених, але навіть і для більшости „братів“, це ніщо інше, як тільки мистецька комедія, щоб змилити нежидів і сховати перед їх очима сутні цілі вільномулярства, знані тільки невеликій кількості найглибше втаємничених „братів“, що кермують із криївки життям вільномулярства, часто заколючують його, створюючи нові лъожі і штовхаючи їх до боротьби зо старими, а ці тимчасом опановують знутри, змінюють їх напрям праці, чи то ступнево ліквідують їх, якщо вони сповнили вже своє завдання, а до нового не надаються. „Бо кожна лъожа — як каже глибоко втаємничений масон Папус — відповідає завжди якійсь політичній конечності...“* А ті політичні конечності відомі тільки „незнаним провідникам“ вільномулярства, що їх наказам навіть найвище втаємничені „брати“ завжди послухні.

Тим якраз безоглядним послухом „братів“ супроти наказів „незнаних провідників“ слід вияснити незрозуміле для нас явище, що масонерія не розпадається і творить одність без уваги на невпинну боротьбу і спори, що відбуваються в її лоні.

Одначе повоєнний заколот та розлад тривав не довго. Віддаляючись від війни, почали люди приходити до себе й одночасно в громадянським житті почали відігравати меншу чи більшу ролю комбатанти, а що в ряди суспільности напливали нові, dorостаючі покоління, то й людське життя змінило своє обличчя. Змінилися передовсім настрої і прямунання. Всюди щораз ліпше розвиваються народні течії, що визволяються з-під опіки вільномулярства і своїми засягами обхоплюють якнайширші верстви населення поодиноких країв. Спровола люди щораз критичнішим оком дивляться на те все, що діється довкола них, а народні стихії сягають по владу наперед в Італії, потім у Німеччині; а ті самі прямунання видно всюди.

* Papus: A. B. C. illustré d'occultisme, 5-e édition, стр. 313.

З розростом і розвоєм народніх течій у світі надійшли на масонерію тяжкі часи. Передовсім виявилася її слабосильність, наслідок розчарування, що його спричинив для жидівства й масонерії вислід європейської війни. Вільномулярство, розбите, здеконспіроване, поважно обдерте в часі війни з багатьох величних гасел, що показалися в суті найзвичайнішим обманом, зазнає всюди щораз то нових невдач, і спадають на нього з усіх усюдів щораз то нові удари. Найдошкульнішим в останнім часі ударом була для нього афера жида-масона Ставіського, що виявила всю внутрішню гниль вільномулярства і низку його ледарств. Підо впливом того відкриття 6. лютого 1934 р. париське населення зайняло супроти масонських лож виразно грізну поставу. Масонерія у Франції станула перед катастрофою. Тільки великими і зручними зусиллями вдалось їй відхилити близький погром. Одначе день 6. лютого 1934 р. усвідомив масонерії, що їй грозить всюди з боку народніх рухів, тим більш, що її конто ніде не чисте.

Грізна ситуація наказала масонерії притьмом і зручно метнутися до зорганізовання оборони перед неприятелем, що грозить їй з усіх боків. А що найліпша оборона це завжди атака, то сейчас у затишних масонських „святинях“ почали гарячково застановлятися й нараджуватися над приготовою офензивних плянів. Все це тривало понад рік. Кількаразові зїзди (м. ін. і в Кракові) та наради провідників жидівських лож „Vnei-Brith“ засвідчують, що ті приготування відбувалися безпереч під авспіціями і проводом міжнароднього жидівства. А що вільномулярству, як ствердили, власними силами годі буде оборонитись перед загрозливою небезпекою, тому явно навязали зірвану з ріжних оглядів лучність із всілякими тайними і явними організаціями, що з ними масонерія вдержувала колись дуже сердешні звязки, чи то вони з неї вирости, як нпр. соціялісти й комуністи — а з ними донедавна вела вона завзяту боротьбу*. Одначе менш-більш перед двома роками та боротьба урвалася. І від тоді все радикально змінється. Між напрямками, що донедавна завзято себе поборювали, доходить до явного порозуміння і цілковитої згоди. В совітській Росії повстає навіть кільканадцять вільномулярських лож, а до них належать найвизначніші провідники більшовизму.

Те явне навязання „дружніх звязків“ комунізму з масонерією, соціялізмом і жидівською буржуазією для невтаємничених у куліси гри міжнароднього жидівства — найменш сподіване. Діється це тому, що зростаючі всюди народні рухи грозять цілковитим знищенням як комунізові так і соціялізові, вільномулярству та жидівству, що також для своєї оборони намагаються зорганізувати всюди, де тільки можна, спільні фронти, т. зв. „Юдові Фронти“, а також масонерія й жидівство, бачучи в СССР руїну господарсько-суспільних комуністичних концепцій і ступне-

* Неофіційно між провідниками напрямків, що боролися з собою, були завжди сердешні звязки, знані тільки горстці втаємничених.

вий наворот до давніх капіталістичних форм, сподіваються там дістати нову широку платформу для своєї діяльності і думають, що при допомозі комунізму вдасться їм відбудувати свою давню могутність і своє давнє значіння не тільки в Європі, але й у цілм світі.

Ті рахуби масонерії та жидівства мабуть обосновані. Бо комунізм прямує тепер мільйоновими кроками до неокapіталістичного устрою, себто йде в напрямі масонсько-жидівських передбачувань. Зміни, що діються в комунізмі і проявляються в народніх рухах, заповідають зорганізовання суспільного устрою на засадах неокорпоративізму. Передбачуючи це жидівство, що зовсім не думає резигнувати зо своїх „месіянських“ плянів, намагається вже сьогодні опанувати за поміччю відданих собі людей поодинокі фахові групи, організації і корпорації.

А що ту працю годі вести за посередництвом вільномулярських лож, вже надто знеславлених і наражених на небезпеку здемаскування, тому по довгих нарадах і розважаннях постановили поручити те завдання одній з вільномулярських передніх стійок, саме Rotary-Club-ам, що тішаться всюди великим успіхом і симпатією. Тому сьогодні на Rotary-Club починається пересувати щораз більше цілий тягар праці, що її досі виконували ложі, і те товариство стається від тепер очком в голові вище згаданої жидівської тайної секти. Слід ще додати: рухливість, яку в останнім часі можна заобсервувати серед ротаристів, засвідчує, що вони вже отримали видно відповідні інструкції щодо своїх нових праць.

В склад кожного клубу входять представники різних фахів (по однім із кожного). Отже: промислу, торгівлі, ремесла, вільних фахів і т. ін. Rotary означає „організацію обороту“: сходини відбуваються по черзі в льокалях членів клубу.

Rotary оповіщує офіційно, що „намагається зміцнити в промислі, торгівлі, ремеслі, вільних фахах засади етики, чесности, льояльності, довіря і солідарности“, пропагує „культ приязні і взаємної прихильности“, а клубовими сходинами „зближає обопільно до себе людей, що передтим не мали і не могли мати з собою жадного контакту“. Одночасно визнає „ідею, сперту на вірі в правоту людської душі, у вроджену доброту людини“ і „вірить у далеку, ідеальну майбутність, коли ротаріянське братерство обійме цілий світ“.

Що наміри і прямування ротаристів сягають далеко — це годі заперечити, бо Rotary — як пише д-р М. Скрудлік — прагне схопити в свої руки цілий промисл, цілу торгівлю, всі вільні фахи за посередництвом своїх людей, себто здобути змогу кермувати цілим життям. Тому Rotary опановує людей на верховних становищах, саму еліту, що має впливи на маси підвладних, які таким чином стають покірливим знаряддям у їх руках*.

* Dr. Mieczysław Skrudlik: *Masoneria w Polsce*, стр. 50.

відповідно до часу, місця та осіб не є залежне від окремого акту волі Бога, а від самих людей і спирається через те на праві природнім (*Dominium et praelatio introducta sunt a iure humano*). Це важне, бо розрізняє він владу слушну і неслухну (справедливу і несправедливу). Отже коли хтось влади надуживає, або узурпує її, тоді підданий не обов'язаний до послуху. Хоч деякі — каже св. Тома — могли отримати владу від Бога, то проте, коли її надуживають, заслуговують, щоб їм її відібрати. Одне і друге походить від Бога.

Суспільний устрій уявляв собі св. Тома як чисто становий лад з монархічним завершенням. Найліпша форма влади на його думку це законами обмежена монархія. Законодатна найвища влада належить до більшості, розуміється станово і органічно упорядкованого громадянства, але концентрується в руках одиниць, що гідні її репрезентувати. Найліпша влада та, що при ній всі мають участь у володінню (*ut omnes aliquam habent partem in principatu*). Ціль кожної влади, себто і монархічної — добробут громадян, *bene vivere* громадянства. Володіння не є задля короля, а король задля володіння. „*Regnum non est propter regem, sed rex propter regnum*“. Загальне добро все стоїть на першому місці: *Principes terrarum sunt a Deo instituti non quidem, ut propria lucra quaerant, sed ut communem utilitatem procurent*“. Володарів установив Бог не на те, щоб вони шукали якоїсь особистої користи, але щоб дбали про загальне добро. Від доброго володаря вимагає він любови до влади (*amor principatus*) могутності (*potentia*) і чесноти (*virtus*). Найвище ставить останню прикмету. Без неї володар це нездержлива людина, тільки невільник власних пристрастей*. Що св. Тома мав на думці обмежену законами правову монархію, засвідчує це протиставлення монархії тиранії „*Ut regimen regis est optimum, ita regimen tyranni est pessimum*“. (Як володіння короля найліпше, так володіння тирана найгірше.)

Становий лад Томи з Аквіну спертий на основній засаді: „Одність в доладно упорядкованій многоті“. Отже не механічна одність, не насильна централістична нівеляція, що проявляється в теперішніх тоталістичних системах, ані не анархічна сваволя, що панує в теперішніх ліберальних системах — а органічна одність, органічна структура громадянства, що в ній індивідуальні прояви гарантують загальну одність, а загальна одність гарантує всі індивідуальні прояви. Не перевага держави над людиною і громадянством і не перевага людини чи громадянства над державою, а рівновага і гармонія між обома силами.

Не буде переборщення, коли скажемо, що це є найвища державна концепція, яку видав християнський окцидент, синтеза античних політичних і філософічно-державних систем та розвою християнського середньовіччя.

* Поп. Dr. J. Vilmain: „Die Staatslehre des hl. Thomas v. Aquino im Lichte moderner politisch-juristischer Staatsauffassung“ 1910. стр. 131.

Це ясне оформлення образу станової держави, ляпідарний рефлекс цілого середньовічного устрою стоїть щоправда в сильнім контрасті до того хаосу, що сьогодні панує в суспільних теоріях та в практиці державного життя, але тим власне стає незвичайно сильним притягальним ідеалом актуальної теперішности.

З одного боку індивідуалістичний хаос, що впливає з лібералізму і нищить стрижень держави і її суверенности, з другого боку тоталістична держава, що поневолює, нищить, ломить громадянство та індивідуальну людину.

Між тими двома системами стоїть органічний принцип Томи з Аквіну, ладу, спертого на рівновазі між одним і другим принципом.

Дуже дешевий скептицизм тих, що твердять, немов цей образ великої державної мудрости тому тепер неактуальний, що старий. Можна б на це відповісти, що мудрість не старіється, а якщо вона в нашій добі старіється, то можна бути великим скептиком хіба.., щодо нашої доби. Навпаки, коли сьогодні знову виринають ті думки як лік на безпуття, беззаконність, в яку попав теперішній окцидентальний світ і коли на хаос треба порадкуючої думки ладу — тоді ці образи державної теорії християнського середньовіччя стають нам аж надто близькі і не диво, що обі папські енцикліки, а головню енцикліка „*Quadragesimo Anno*“ ту стару думку християнського консерватизму підхопила і поручила її як одинокий лік на хаос, на розбиття, беззаконня і грізну небезпеку цілковитого занепаду окциденту.

Ця думка починає тепер знову набирати великого творчого розмаху — розуміється відповідно збагачена і пристосована до інших обставин, часу і століття. І є вже держави, що починають з більшим або меншим успіхом впроваджувати її в життя. (Італія почасти, Австрія, Португалія, проби в скандинавських державах і інші.)

Бачимо з того, що образ громадянсько-політичного ладу, повсталий в добі найбільшого розцвіту християнської філософської думки, має всі характеристичні риси органічної консервативної ідеї і найвищого її ідеалу, себто станovo-державного устрою.

І коли Папа Лев XIII висловлює в своїй Енцикліці „*Immortale Dei*“ думку, що між двома владами, себто між світською і духовною має панувати побажана одність, як між тілом і душею, та як передумову цієї одности кладе розмежування влад і незалежність цих влад в їх власних сферах діяння — то Папа має на думці той ідеал і той образ ладу, який ми вище накреслили і який так гаряче поручають обидві енцикліки.

А накінець залишається обговорити питання відношення Церкви до індивідуальних прав одиниці.

Одним із найсвітліших здобутків християнської релігії була оборона і видвигнення прав одиниці. В античній греко-римській добі не було ніяких меж державної суверенности, тому не могли витворитися ніякі індивідуальні права одиниці. „*Quod prin-*

capit placuit, legis habet vigorem“ — що подобалося володареві, ставало законом. Це була основна засада античного, особливо римського правопорядку. Отже абсолютна перевага держави і її тоталістичних цілей, говорячи по сьогоднішньому, над індивідуальними правами одиниці. Християнство обернуло ту тверду деспотичну засаду в нівець: раз засадою поділу досі неподільної світської влади на світську і духовну, а далі засадою, що суверенні права володарів обмежені правом божим і природним правом людини. Дуже ясно поставлена ця засада в цілій християнській традиції, а особливе узасаднення надав їй знову ж Тома з Аквіну. На основі цієї державної теорії Бог передав суверенність влади нації в її цілості (розуміється, нації в органічній значінні) наче в депозит, себто часово*. З рук нації переходить цей депозит на володарів. Іншими словами володарі дістають владу не просто від Бога, а від Бога за посередництвом нації. Зміст цієї засади: „*Omnis potestas a Deo per populum*“.

Тим визнає католицька Церква передовсім обмеження суверенної влади з одного боку божими правами, а з другого правом людини, чи людського колективу. Так зломано античну засаду необмеженої влади і означено індивідуальні права людини.

Насувається тут сейчас поважне побоювання. Чи цією еманципацією індивідуальних прав людини Церква не заініціювала новочасного індивідуалізму? Чи з цієї еманципації не зродилася в XVIII. стол. проклямація прав людини, яка каже, що мета кожної політичної асоціації це збереження природних, неподільних та непередаваних прав людини, а з тим одночасно проклямація абсолютної суверенності народу, що є необмежена, неподільна і на нікого не може перейти — отже засада, що довела до французької революції, а в своїх дальших наслідках до сучасної демоліберальної системи.

І це побоювання розвіває християнська наука про державу.

Щоправда християнська релігія заступається цілком недвозначно за правами людини і борює кожну тоталітарну громадську чи державну діяльність хоч би висказом енцикліки „*Quadragesimo Anno*“, що кожна громадянська діяльність людей є тільки субсідіярна (спомогаюча), т. зн. вона має тільки підпирати членів соціального тіла, а ніколи не сміє їх нищити**, але вона одночасно обмежує й ограничує ті права людини.

Християнська релігія признає, що одиниця старша від держави*** і що більше треба слухати Бога, як людей (Тома з Аквіну: *oboedire oportet magis Deo quam hominibus*) і тим вона якнайрі-

* Пор. Émile Chenon: *Le Rôle Social de l'Eglise*, Paris 1934. стр. 109.

** Пор. Oswald v. Nell-Breunig S. J.: *Die soziale Enzyklika*, Katholischer Tat-Verlag, Köln 1932. s. 145.

*** Пор. Мсгр. д'Гульст: *La morale du citoyen*, стр. 50. Якою не була б політична форма монархічна чи республіканська, то суверенність має ті самі права і ті права наtrapляють на ті самі межі. Природне право громадян це одна з тих меж, тому що воно є логічно й історично старше від кожної політичної конституції. Одиниця (індивідуум) старша ніж держава — каже Лев XIII. — „*est homo respublica senior*“.

шучіше звертається проти тоталістичних тенденцій сучасної доби, особливо комунізму і тих правих реакцій, що нівелюють, нищать або переминюють одиниці у безформну масу, але вона також опрокидує ліберальний погляд про абсолютну незалежність і свободу одиниці, що ослаблює своєю необмеженою свободою всілякі колективні чи державні завязки.

Як одиниця не є абсолютно свободна, так і права індивідуальні, права одиниці не є абсолютно необмежені. Вони мають свої межі в законах божих і оперті на них моральнім порядку, в правах ближнього та в правах загального добра*.

Тому релігія християнська не ідентифікується з поширеними сьогодні індивідуалістичними (ліберальними) та колективістичними (комуністичними) засадами. Вона стоїть на стансвищі обмеження, злагіднення та присмирення одного чинника одним. Вона признає свободний та здоровий, а разом з тим обмежений розвій одиниці, яку охороняє як перед рознуздачими вибриками ліберального індивідуалізму так і перед нівелюючими тенденціями колективізму. В тій охороні одиниці, в її сутнім відношенні до громадянського колективу і в прямуванні до соціальної гармонії та справедливості проявляється власне той принцип будови громадянства, що зветься християнським солідаризмом.

Отже коли йде про відношення християнської релігії до консервативної ідеї, то по тім усім тут наведеним можемо сміливо твердити, що одна доповнює другу, що між тими щоправда нерівними та різними сферами можуть бути тільки дружні відносини. Інші відносини, навіть хоча б були вони байдужністю, означають, що — як це замітив один консервативний публіцист — десь тут була зрада**.

А на кінець два слова про відношення цих двох потуг до нашого громадянства.

Серед сучасних гігантських духових змагань двох ворожих світів, одного спертого на поганським та сатанічним антихристовим пристраснім бажанню знищити великі надбання окцидентальної культури та другого, що відроджується серед тяжких страждань під знаками Христа і Його творчої сили любови — наше розбите, розторошене, скаотизоване і безпутне громадянство мусить найти ясно означене місце. Невтральних у тім смертельнім двобою не буде, бо по перемозі однієї з тих двох потуг для невртральних, неоформлених, нескристалізованих націй взагалі місця не стане.

Нашу духову порожнечу, нашу безістотність і неоформленість, апатичність і безобличність, та нашу хаотичну внутрішню нездисципліновану вічно ферментуючу природу мусимо основно змінити, щоб тягарем власного змісту, силою нашого духа, незахитаною вірою в ясну обновлюючу ідею ми могли не плентатися за іншими, а стати одними з перших в рядах тих, що через ду-

* Пор. Chenon, Le Rôle social de l'Eglise, стр. 176.

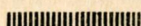
** Wincenty Kosiakiewicz: Katolicyzm a konserwatyzm, стр. 48.

хове переродження стелитимуть в майбутності шляхи для нового людства.

І тут велику роль мусить в життю та розвитку нашої нації відіграти християнська ідея в сполучі з творчим, новочасним, консервативним світоглядом.

Такі великі перспективи, сперті на синтезі творчого консерватизму та християнської релігії відкрив перед українською нацією один із її найбільших духових провідників — Вячеслав Липинський.

Образ нового ладу вже кинений в геніальній духовій проєкції — треба тільки велетенської надлюдської напруги, щоб з того занепаду, що до нього ми докотилися, підвестись до соняшних висот того образу, який міститься в ідеї класократичної України.

Петро Ісаїв

ФІЛЬСОФІЯ СУЧАСНИХ ПРИРОДНИЧИХ НАУК

(Докінчення)

Враз із давнім поняттям матерії захиталась і друга основа механістично-матеріялістичного світогляду — точна причиновість. Її місце зайняли т.зв. статистичні закони. Щоб зрозуміти, що це таке, подам приклади. Коли я кину 4 грошівки на стіл, то може бути й так, що всі чотири обернуться тим самим боком, себто орлом, або числом. Одначе при збільшенні скількості грошівок шораз менша буде правдоподібність, щоб усі вони падали одним боком. Це вже майже неможливе при 20 окремих грошівках. Коли ж кинемо одночасно мільйон тон грошівок, то цілком певне майже 500.000 тон впаде одним боком, а других 500.000 іншим боком. Зробивши досвід з величезною скількістю грошівок, поставимо статистичне ствердження, що кинені грошівки обертаються на половину одним, то другим боком. Це ствердження буде певне і правдиве при великим числі грошівок, його певність перейде в правдоподібність при меншій скількості, а годі буде спертися на нім при зовсім малім числі. Таке правило назвемо статистичним.

Інший приклад: На цеглу, що стоїть на землі, вдаряють трільйони повітряних частинок. В дійсності між сумою сил з обох боків є якась мінімальна різниця, що, знать, не годна захитати рівноваги цегли. Як вказують математичні обчислення, муляр на 3. поверсі мусів би ждати на ту цеглу, посунувану тією різницею натиску повітря з обох боків — таке число літ, яке має напереді одинку, а далі десять мільярдів зер, себто число, де зерами треба б записати усю віддаль від бігуна до рівника. Ясно, з тією різницею сил ніхто розумний в практиці не стане числитися, а проте годі її легковажити. Річ зовсім змінється, коли на місце цегли поставимо одну тисячноміліметрову плитку. Її рух від зга-

даної різниці сил по обох боках побачимо вже навіть під мікроскопом. Це і є так звані Бровнові порухи малесеньких частинок, завішених в течах чи газах. Так наші фізичні закони це тільки статистичні ствердження, що мають справді силу законів тільки при великих сумах, скажім у макрокосмі. При малих числах і поодиноких випадках, нпр. у світі атомів, вони мають характер тільки правдоподібності, а нераз зовсім перестають обов'язувати.

Оті теоретично математичні міркування potwierдили особливо експерименти в царстві атомів.

Тому десять літ, — коли зійшлося кілька вчених, щоб погугорити про теоретичну фізику, дискусія скоріше чи пізніше сходила все на ті самі рейки. Залишіть їх при розмові — як писав Едінгтон — про свої спеціальні питання, або про найновіші відкриття; верніть по годині, а застанете їх зовсім певне при хронічній темі, — розпучливо говоритимуть про таємниче Планкове h . Маленька буква, а наробила стільки шуму, а зробила переворот в фізиці. Є це означення найменшої порції енергії, яка в світі існує, є це атом енергії. $h = 655$ стотисячно-квадрільйонових ерга ($h = 6,55 \cdot 10^{-27}$), а сам ерг це вже мала величина, бо це 981 частина тієї праці, якої треба, щоб 1 г. піднести на висоту 1 см. Ціла таємничість тої порції не в її маленькості, але в тому, що визначили її не люди, як всі інші міри, а сама природа. Уся енергія на світі проявляється тільки в таких цілих порціях, ніколи в частинних. Можемо стрінути у всесвіті різні величини енергії, але тільки такі, що виходять з помноження h через ціле число, ніколи через дріб. Отже може існувати енергія величини $2h, 3h, 1000h$ і т. д., але ніколи нпр. $2\frac{1}{2} h$. Це якраз відкрив Планк. Обсервуючи електрони, що кружляють в атомі довкруги свого ядра, спостеріг він, що електрон, виведений з рівноваги чимнебудь, перескакує з своєї еліптичної дороги на іншу, одначе тільки таку, яка вимагає, щоб при перескоку зужити енергію, окреслену многократно h . Так немов би електрон мав згори устійнені свої еліптичні дороги. Ту найменшу порцію енергії названо квантом, що дало початок новій галузі фізики, т. зв. теорії квантів. Це саме стверджено і при промінюванні. Нпр. рад висилає свої промені тільки в таких квантових порціях, званих при промінюванні також фотонами. Колись механістичний світогляд, мотивуючи стислу причиновість, твердив, що природа не знає жадних скоків, „*natura pescit saltus*“. Теорія квантів доказала навпаки, що світ ступає якраз тільки такими малими скоками, а не тягло, подібно як посувається вказівка на електричним годиннику. Це відразу захитало точну причиновість. Ціла низка інших дослідів доказала, що в світі атомів закон причиновости точно справді не обов'язує. Ніколи не можна певно збагнути, як поводитиметься атом у даній ситуації. Дороги поодинокого електрона ми не можемо означити, а всі висліди атомістичної теорії кажуть тільки про імовірність означених положень електронів у даних моментах часу; отже вони мають тільки статистичне значіння. Фізичні

закони у світі атомів настільки вірні, як нпр. твердження, що люди живуть до 65-ого чи 70 року життя — вони вірні, якщо мати на увазі загал, більшість, але не одиниці.

„А все ж з електронів збудований увесь фізичний світ — пише др. Володимир Левицький у цінній книжечці „Революційні течії в сучасній фізиці“ — а закони, що ними кермують, є тільки відбиттям законів, що кермують мікрокосмом атомів. То ж коли у мікрокосмі усі закони природи мають лише статистичне значення та є тільки висловом найбільшої імовірності, що якесь явище буде мати місце, то з таким самим правом можемо заключати, що і для індивідуальних процесів макрокосму закон причиновості має тільки статистичне значення“ /А що для статистичних процесів побіч дуже імовірних випадків можливі є й дуже мало імовірні процеси, то на основі математичного закону великих чисел невиключені є навіть і неможливі на звичайний погляд випадки, які пересічна людина зачисляє до категорії т. зв. „чудес“ (стр. 27).

Ще нуртують у глибинах деяких душ твердження Юма, що чуда неможливі, але вже фізика стверджує зовсім що інше, стверджує, що поняття чуда не суперечить з сучасним станом наук.

На перший погляд можна сумніватися, чи та безпричиновість і випадковість у світі атомів корисна для теїстичного світогляду. Можна думати спершу, що навпаки, бо якраз випадковістю воювали усі прихильники еволюції в природі, усі носії й оборонці світогляду машини. А й статистичність законів у макрокосмі, допустивши мінімальну можливість відхилень від них на основі рахунку великих чисел і назвавши ті відхилення „чудами“ в лапках, тільки здирає з них авреолу надприродности і зводить їх до можливих, хоч щоправда дуже рідких фізичних можливостей. Очевидячки, що християнська теологія могла б тепер видвинути зовсім слушно знову всі ті аргументи, що ними переможно поборювала свого часу дарвіністичну еволюцію як науку про випадковість. Однак не потребує цього робити, бо сучасні фізики і філософи були приневолені дійти до зовсім протилежних висновків. Ота позірنا безпричиновість у світі атомів, що переходить у зразкову доцільність уже при групах атомів і в макрокосмі — це нічого іншого — пише Бавінк* як діяння Божої волі. На його думку, Бог не закінчив творення світу у 6-тім дні (епосі часу), а творить його далі. „Сотворення і вдержування світу це одне й те саме“ — впевняє Бавінк і покликається при тім на висказ Ісуса: „Отець мій і досі ділає — і Я ділаю“ (Ів. 5, 17) — та на слова ап. Павла „У Нім живемо, порушаємося і є ми“. Творча Божя сила проявилася не тільки раз на початку світу, але проявлялася і проявляється в ході усіх світових явищ постійно, в поодиноких, зовсім означених актах, в зовсім означених точках часу. Ту наочну упорядкованість макрокосму витворює

* B. Bavink: Die Naturwissenschaft auf dem Wege zur Religion. 3. Auflage, Frankfurt am Main 1934, стр. 57 і сл.

Бог із субмікроскопійної „неупорядкованості“ хаосу. „Не має — пише Бавінк — в дослівнім значенні ані одного кванта діяння у світі, що не виходив би просто і безпосередньо від Бога“. (Op. cit., стр. 63) „Займатися фізикою в суті речі не значить нічого іншого, як вичисляти елементарні акти діяння Бога“. (Ibid., ст. 63) Таке світоглядове становище уважає він за зовсім згідне з вислідами найновішої фізики. Коли Бог надав закони природи, то в поодиноких випадках Бог може їх теж змінити, зробити відхилення від тієї постійності, себто чудо. Усі нещастя й інші факти, звані часто випадками, в суті речі є волею Божою — і так їх інстинктивно й називає простий народ.

Вперто проповідували численні вчені вчорашнього дня, що людська воля несвобідна, що вона невідільно обставин життя — цілковитий детермінізм. Так хотіли вони скинути відповідальність за свої вчинки і безжурно-ліниво колисатись на хвилях життя. Ще й сьогодні гомін таких „проповідей“ іде луною, ще й сьогодні старий ветеран науки Рассель не в силі стрясти тієї полуди з своїх очей, але вже один з найбільших умів сучасної фізики, Едінгтон, спокійно й зрівноважено викладає нам:

„Точну причиновість в обсягу матеріяльного світу закинули. Наше зображення законів, що кермують світом, є в стадії реконструкції і годі предсказати, яку приймуть вони остаточну форму; одначе все вказує на те, що точна причиновість зникла на завжди. Усуває це давнішу конечність закладати, що душа підпадає детерміністичним законам, або теж навпаки, що вона може забурити функціонування детерміністичних законів“ (Op. cit. ст. 307).

Ближче свободу волі розглядає інший творець сучасної фізики, німець Плянк, той сам, що відкрив згадуване тьємниче „h“. На його думку причиново можемо розуміти й вияснювати наші діла тільки для минувшини, бувши немов вже іззовні тих діл, поза ними; для прийдешніх же діл наша воля зовсім вільна, а наші власні майбутні діла — хоч би й як точно ми самих себе знали та розуміли — не дадуться ніколи вивести без решти з теперішнього стану та впливів довкілля. Наші майбутні діла вільні, зв'язані тільки законами етики. Ці свої міркування відносить він і до волі цілої нації, що цілковито відповідає за свою історію. Тому й майбутність належить до тієї генерації і до тієї нації, що має до того волю й зуміє її виявити. (Докладніше погляди Плянка на свободу волю реферував Д-р В. Левицький в „Дзвонах“ ч. 10, 1936. На тім і я опираюся та туди відсилаю цікавих).

Так провалився і другий стовп механістичного світогляду — точна причиновість, а її місце зайняли статистичні закони та т. зв. найбільша імовірність.

Механістичний світогляд збанкрутував не тільки в найменшій царстві світу — атомах, але й на його протилежнім кінці, найбільшій — в астрономії. Показалося, що наша соняшна система є надзвичайна, що подібної ще ніде не викрито. Давніше говорили, що властиво кожна зізда в дійсності може бути така сама, як наша соняшна система. Одначе скоро астрономи спо-

стерегли, що дуже багато зізд — це подвійні зізди, себто дві кулі обертаються обопільно довкруги себе в дуже близькiм віддаленню. Щоб це вияснити, деякі вчені, особливо Джемс Джінс втварили газові маси, що з них мала повстати наша земля й почали їх обертати довкруги оси. Виявилось, що такий оборотовий рух веде все до поділу мас на дві частини, отже до подвійної зізди, а ніколи до укладу планет. Астрономи переконалися, що, як пише Едінгтон — „соняшний уклад це не типовий продукт розвитку зізди; не є він навіть однією із звичайних розвиткових відмін, є це просто примха“. Ще раз підкреслюю, є це примха природи. Спричинив її надзвичайний припадок. На думку Джінса зблизилася якась інша зізда з не дуже великою шкiрiстю, поволі виминула сонце і викликала на нiм великі вискоки та вирвала пасма матерії, що згодом згусли в планети.

Подібно і наш місяць — це не звичайний сателіт. Жаден інший знаний не такий великий у відношенню до своєї планети. Місяць має $1/80$ маси землі. Найвище з інших відношень дає $1/4000$: це відношення маси Титана, найбільшого сателіта в укладі Сатурна. В історії землі мусіли скоїтися дуже особливі події, коли вони довели до того, що від неї відірвалася така незвичайно велика частина її маси. Джордж Дарвін (син Чарлза, творця еволюції) запропонував по сьогоднішній день найімовірніше вияснення, а саме, що трапилася резонація в періоді дрогань між соняшними припливами і природними, свободними дроганнями земного гльобу. Приплизове здеформовання землі набрало через те таких розмірів, що покінчилось катаклізмом, який відірвав велику брилу матерії, що творить тепер місяць. На інших планетах не було тієї небезпечної згідности періодів дрогань і їхні сателіти відділилися нормальним шляхом. Деякі астрономи припускають, що велике заглиблення Тихого Океану — це близна, залишена місяцем, коли він відірвався від землі. Ясна річ, те заглиблення грає поважну роллю у відтяганню надміру води; якщо б його знову виповнити, то майже всі континенти були б затоплені. Отже існування суші, а враз і життя на землі посередньо звязане з існуванням місяця.

Як бачимо, наш планетарний уклад, як також повстання місяця, що дав місце для Великого Океану, — це не звичайні, нормальні наслідки механіки газів і течей, як подавала теорія Канта-Ляпласа — а тільки це якісь надзвичайні випадки у все-світі, що трапились раз серед численних мільйонів зізд. Наша льогіка змушує нас прийняти, що ті одинокі незвичайні випадки у відношенню до нашого планетарного укладу — не є випадкові, а що — це свідомі акти Творця.

З голосною і колись шумною теорією про життя людей на Марсі, видвигненою Персивалем Ловеллєм, сучасна астрономія вже давно скінчила, стверджуючи, що т. зв. канали тієї планети це тільки оптичні, а не дійсні прояви. Взагалі на думку сучасної астрономії ми приневолені по довгих віках експансії наших мрій вернутися до біольогічного геоцентризму і тільки на землі шу-

кати початку життя, бо досіль позанашою землею життя, навіть умов до життя ніде не стверджено. Хоч не хоч ми, пожильці землі, мусимо почуватися самотніми у віковій мандрівці по всесвітах.

Не пощастило механістичному світоглядові і в біологічній ділянці. Теорія еволюції на основі полового добору впала. Сучасна наука приймає її тільки в невеликих розмірах, себто еволюційно можна змінити гатунок тільки в невеличких межах. В дійсності, як це виказав уже давно Григорій Мендель, кожний гатунок змагає якнайбільше зберегти свої форми й себе та зовсім не має тенденції переходити в інші форми. Не вдався і бридкий експеримент більшовицьких учених. Знаємо, що з паровання двох близьких гатунків буває потомство, нпр. коні й ослиці, родять мула. Тому більшовики, хотівши доказати, що людський рід дуже близький в еволюційній драбинці до роду малп, допустились содомського гріха і парували людей з малпами. Всупереч їх великим сподіванням всі спроби на цілій лінії завели та доказали, що між людьми і звірятами існує непроходима безодня. Найбільший американський фізик, лавреат Нобля, Р. А. Millikan зближується до погляду, що еволюція була, але в думці Бога, що творив якнайбільшу суму ексистенцій („Science and Religion, Бостон 1926, переклад того місця подав в „Дзвонах“ Д-р В. Левицький).

Механістичний світогляд проповідував, мовляв всі біологічні явища можна вяснити фізично-хімічними законами, що живий організм це тільки звичайна організація клітин, себто цілість, зложена із частин за відповідним пляном, цілість така, яку навіть можна змінити. Такому поглядові завдали смертні удари два новіші біологічні відкриття, саме німця Ганса Дріша (Driesch) та італійця Реняно (Regnano).

Дріш брав запліднене яєчко Іжакі і ділив на дві комірочки, а описав отримані частини ділив далі на половину щераз аж до 16 комірок. Напрочуд цікаве, що з кожної частинки починалося розвивати ціле звіря, цілий звірячий організм, цілий Іжак, а не його часть. Аж комірочки менші як $\frac{1}{16}$ заплідненого яєчка не давали жадного вислідку.

Зовсім подібний дослід Реняно. Як знаємо, у ящірки відтятий хвіст чи й нога відростають, регенеруються, бо мають так звані регенераційні полонки. Отож Реняно, відірвавши ящірці ногу й хвіст, перещеплював полонки ноги на місце хвоста. На основі механістичного світогляду треба було сподіватися, що замість хвоста виросте на тій місці нога. А проте сталося інакше: в місці хвоста відріс таки ж хвіст, не нога. Подібно перещеплював він полонки з лівої ноги на праву, і навпаки, сподіваючись, що обі ноги відростуть не нормально звернені назовні, а тільки до середини. Тим часом ноги регенерувалися зовсім правильно.

Такі явища в механістичнім світогляді ніяк не вміщаються. Виявляється, що в живих організмах є якісь таємничі життєві сили, що просякають цілий організм і все нагинають його до свого пляну. Такі сили містяться як цілість навіть в частинах

організму і нагинають частини до цілості. Їх назвав Дріш ентелехіями, а напрям, що признає ті сили в такому сенсі, зветься віталізмом.

В звязку із тим повстали в науці поняття т. зв. агрегатів і цілостей, або структур. Агрегат це цілість зложена зовсім механічно із частей, як нпр. купа каміння. Прикмети цілості цілковито залежні від частин (нпр. тягар, обєм). Структура ж це така цілість, як згадане яєчко їжака чи організм ящірки, де цілість проникає якийсь таємничий плян і її частини, та навпаки, де в частині міститься вже плян цілості. Такую структурою є нпр. яканебудь мельодія, пісенька. Це не тільки сума поодиноких тонів. Їх розложення, пропорція інтервалів і ще щось несхопимо рішає про мельодію. Ба, що більше, складові частини можемо зовсім змінити, нпр. цілу пісню обнизити на кілька тонів, а проте цілість залишиться та сама. Такими структурами є якраз живі організми (змінюються комірки).

Майже одночасно виявилось, що й наша душа, наша психіка — це теж структура, але куди більше нерозривно сцEMENTована та скомплікована. Психологія вчорашнього дня, започаткована Вундтом, була анатомістична, себто ділила свідомість на складові частини, пам'ять, уяву, волю, тощо. Сьогоднішня психологія, це психологія структуральна, що пізнає не частини, а цілість, як говориться, особовість цілу, і робить профілі (перекрої) психічних структур. В парі із цим зродилось модне тепер слово світоприймання, себто цілість психічного наставлення одиниці до світу. Нова психологія зродила й нову педагогіку, що намагається розвивати не поодинокі частини душі, але цілу особовість. Тут теж джерело нових метод навчання.

Нові погляди з органічного світу перенесено знову на суспільності й народи. Новітні націоналізми, а теж і новітні консервативні ідеології закладають в своїх основах, що нація — це теж структуральна цілість — це організм, який годі довільно змінити і зовсім радикально перебудовувати, як це намагаються робити більшовики. Саме ось тут та основна протилежність між філософією правих напрямків і комунізму, а з неї виростають усі інші протилежності та різниці. Всі теперішні праві суспільно-політичні ідеології твердять, що нації це немов дерева. Їм можна і треба підтинати галузки, що криво ростуть, можна спрямувати гілля в відповідний напрям, творити кращі умовини росту, але не можна їх змінити ґрунтовно, нарушувати істоти, їх природи, подібно як годі перещепити ящірці ногу на місце хвоста. Треба розвивати нації згідно з їх природою. Але саме ось тут і починаються непорозуміння. Що згідне з природою нації, а що ні, що відповідає тому таємному внутрішньому плянові нації, тій національній „ентелехії“, а що ні. Різні відповіді дають початок різним правим напрямкам.

Нарешті не могла сучасна наука поминути і найважливішого філософського питання, а то проблеми Бога. Це перша квестія кожної філософії і світогляду, одначе я поставив її ось тут на

кінець, щоб вона виразніше виступила. Я не буду довше затримуватися над нею, бо уважний читач напевне спостеріг, до якого внеску провадять сьогоднішні наукові відкриття. Це стверджує дуже виразно й коротко Едінгтон цими словами: „Ідея загального Духа чи Льогосу (пише вел. буквами, *П. І.*) була б, як думаю, цілковито розсудним внеском із теперішнього стану наукових теорій, а в кожному разі є з ним у гармонії“. А другий найвизначніший англ. фізик висловлюється зовсім подібно: „Всесвіт — пише він — починає бути подібний більше до однієї великої думки, як до машини. Дух являється нам уже не як випадковий інтруз у царстві матерії. Ми починаємо відчувати, що нам передовсім слід віддати йому честь як Творцеві і Панові царства матерії — очевидно не нашому власному духові, але духові, в котрім атоми... існують як думки. Ми відкрили, що всесвіт дає докази існування Сили, що з нашим власним духом має дещо спільного, саме нахил думати таким способом, який ми, не мавши ліпшого вислову, називаємо „математичним“ (The Literary Digest, 20. XII. 1930). — Це в суті речі давнє Платонове твердження: „Ο θεός πάντοτε γεωμετρεῖ“ — тільки, що воно сьогодні спертє на зовсім іншій, нескінчено ширшій підставі. Як в старині, так у сучасності — догора до Платона іде почерез Демокрита.

Дуже цікаві дальші розважання фізиків про Бога, саме як Бог вдержує світ, та що релятивність часу й простору зовсім згоджується з релігійними поглядами про нескінченність та вічність Бога, однак це вже другорядні проблеми. З технічних причин поминаю їх.

Привертаючи світові Бога, привернула найновіша фізика права громадянства теж і науці про Бога, теології. Зроблено це не тільки з огляду на предмет теології — Бога, що являється тепер розумним науковим висновком, — але теж із огляду на методи теології. Хід міркувань у тім напрямі такий: Почнім від так званої стрілки часу. Ми в дійсності нізвідки розумово не знаємо, в котрім напрямі пливе час, чи від минувшини до будучини, чи навпаки, в протилежнім напрямі, назад, від будучини до минувшини. Напряму часу, його стрілки, не відкривають нам жадні фізичні прилади. Не вказують на неї й жадні закони, хіба що II-ий закон термодинаміки. В дійсності стрілка часу це виключно наше внутрішнє почуття, це тільки одна з прикмет нашої свідомості. На такий хиткий з фізичного боку підставі сперта ціла фізика, бо стрілка часу рішає про те, що є причиною, а що наслідком. В суті речі причинових звязків об'єктивно фізичні прилади не викривають, тільки наша свідомість накидає причиновий звязок явищам, що все побіч себе виступають. В розрізненню, котре явище причина, а котре наслідок, рішає якраз стрілка часу. Коли б вона була звернена в протилежнім напрямі, ми усі наслідки мусили б уважати за причини, і навпаки, всі причини за наслідки. Широко доказує Едінгтон, що багато наук сперті на прикметах нашої свідомості. Тому

теперішня наука не може вважати вже свідомости за випадкового інтруза в світі матерії, як це робив матеріалізм, а тільки за дуже важний основний чинник.

Релігійність це одна з таких самих природних прикмет свідомости, як і всі інші, на яких сперта ціла низка наук. Природна вона, бо виступає у всіх народів, у всіх часах. Атеїзм це хвилева ненормальність у багатьох людей, бо часто найбільші атеїсти навертаються. Навіть Вольтер, який погрожував знищенням в 3 днях всього того, що Христос будував у 3 роках — і той на смертній ложі просив священика, але до того його товариші не допустили. Отже атеїсти, це винятки, як дальтоністи, що не розрізняють усіх красок. Коли ж релігійність — це зовсім природна прикмета нашої свідомости, то вона має право стати підставою науки, подібно як інші природні прикмети душі стали основами інших наук. Тому теологія має зовсім не менші наукові підстави, як всі інші науки. Очевидно, вона мусить послуговуватися зовсім іншими методами, як природничі науки, бо має зовсім інший предмет. „Той час пихи — кінчить Едінгтон свої розважання — коли треба було майже звертатися до фізики по дозвіл, щоб назвати свою душу своєю власною, проминув цілковито“ (Ор. cit. стр. 318).

Ще чуємо дирчання й шарудіння Дреперової мітли, що намагалась вимести всяку віру з науки, але вже теперішні відкриття повертають вірі й теології повні права громадянства і виставляють їм зовсім вільну карту, дають повну свободу розвою.

Там висчерпав я основні проблеми філософії сучасних природничих наук. Побічні питання, хоч вони сильно зміцнюють і висвітлюють основні — прийшлося поминути з огляду на рамки цієї доповіді. Також залишив я побіч і парапсихологію, як науку вже позаприродничу.

Додам хіба бодай одно речення з медицини: Ще й сьогодні побренькують деякі лікарські пінцети й лянцети, що вони ніколи не зустріли в людським тілі душі, а тільки вязки й каблі нервів, однак водночас вже медицина домагається, щоб при розслідуванні недужого брати на увагу не лише фізіологію, а й психологію, вже повстає новий напрям лікування, т. зв. етикотерапія д-ра Бездєка, яка вказує на дуже великі додатні впливи моральности, побожності й молитви на життя клітин, та за їх поміччю пробує лікувати з успіхом багато недуг. Зовсім подібний погляд на етику висловив найбільший сучасний американський фізик, лавреат Нобля — Міллікен, — дійшовши до нього зовсім іншим шляхом. Цитую його слова дослівно: „Наука вчить, що наслідком гріха є смерть... що моральні закони і фізикальні права це однакові права природи, і порушення одних чи других веде до нещастя і нужди“ (Див. „Дзвони“ 1934, ст. 113).

Наприкінці слід згадати, що існують дві групи найвизначніших фізиків, що широко розвивають світоглядів міркування, спираючи їх на найновіших дослідів: 1. група англійська і 2. ні-

кування водночас сімдесятиліття двох професорів Карлового уніа: Колесси і Францева. Це святкування організували: філософський факультет, його словянський семінар, чесько-словацька академія наук, королівське товариство наук і словянський інститут. У призначенім часі зійшлися до великої аудиторії філософського факультету представники тих наукових інституцій, професори, студенти й гості. По промові декана забрав слово про діяльність нашого ювілята відомий вчений і бесідник проф. д-р Горак. Майже в годинній промові розглянув він науковий шлях і наукову творчість Олександра Колесси. Признаюся, я багато довідався такого з заслуг ювілята, про що і не догадувався. І хай я — далекий по фаху (політична економія чи народне господарство), але й члени нашого університету, ближчі до фаху ювілята, почули чимало незнаного. Мені було ніяково, як ми, українці, мало знаємо своїх учених. Разом із тим я позаздрив, як компетентні люди з-посеред чеських вчених уміють належно оцінити заслуги українця. В промові і декана і проф. Горака вичувалося не тільки данину для ювілята, але й апотеозу української науки і, коли хочете, й українства. Зміст промови Горака, щоправда дуже широкий, з'явився за його підписом у найсоліднішому чеськім щоденнику „Lidove Noviny“. Тому що другий ювілят не мав змоги прибути на свято, воно якось зосередилося довкола Колесси. Був це радісний день його і нас, українців. Хоч ту радість затьмарювала хвилями свідомість, що 70 років, це згідно з законом республіки — грань, що її досягнувши ювілят самочинно відходить на емеритуру.

А 25. IV. відбулося українське святкування ювілею. На нього особисто прибув президент Сенату чесько-словацької республіки Соукуп і низка визначних особистостей чеського наукового і громадянського світу. Розуміється, прийшло українське громадянство в такім числі, що його ледве вміщала велика університетська аудиторія. По вступній промові сеніора Горбачевського забрав слово другий сеніор українського університету проф. д-р Смаль-Стоцький. Зупинився він на трьох головних етапах у своїх зустрічах з ювілятом. Підкреслив, що пізнав талановитість Колесси ще тоді, як той габілітувався у нього в Чернівцях. По нім говорив проф. д-р Білецький, головню про громадянську і поетичну діяльність ювілята, але дав і загальну характеристику його наукової творчості. Мови обох промовців мабуть появляться десь друком; було б шкода, як би це не сталося. На мене випало вручити почесний диплом. Може не зайве буде, як я наведу тут свою офіційну мову при тім: „Вп. Ювіляте! В 1921 р. Вашими зусиллями організувався Український Вільний Університет у Празі, що його ректором і охоронцем Ви не раз бували і є тепер. Тим уможливлено наукову працю старшій генерації українських учених, виховання при ній молодшої і проходження високошкільних студій у рідній мові кільком тисячам українських студентів. Ви, стоячи завжди на правовому ґрунті, внесли практику законности і підставу для дальшого існування і роз-

виту Українського Вільн. Університету. Ви віддали кращі роки свого життя для успіху культурної справи, що є українською, але при тім словянською і вселюдською. І в цей день Вашої золоті осени, Вашого 70-ліття, на знак признання великих заслуг Ваших на полі науки, літератури і культури — факультет права і суспільних наук У. В. Університету дня 2. II. 1937 р. ухвалив надати Вам титул доктора прав У. В. Університету *honoris causa*, що й прийняв до відома Сенат Університету дня 6. IV. ц. року. Дозвольте мені, деканові, доручити Вам диплом...“ Потім допущено тільки деякі привіти присутніх осіб і деякі привітальні письма, як напр. Ректора Карлового Університету з признанням наукових заслуг ювілята, теж міністра шкільництва. Велику кількість інших тільки вчислено. Останнє слово забрав зворушений ювілят, дякуючи всім, що його вшанували. І по дні свята надходять далі привіти від різних інституцій і осіб.

Проф. О. Мицюк.

Під увагу українській молоді й усьому українському громадянству.

Зближається незвичайний ювілей в історії нашого народу — 950 роковини хрещення України. Гідне відсвяткування такої події є не тільки нашим обов'язком, але й теж Богом даною нагодою, щоб здати іспит нашої релігійної і національної зрілості, збудити новий підйом українського духа, дати належну відповідь ворогам Христа, що топчуть святу Українську Землю.

За благословенням Патріярха нашої Церкви Високопреосвященного Митрополита Кир Андрея Організація „Орли“ — КАУМ піднімається ініціативи перевести в діло відсвяткування цього ювілею під назвою „Свято Християнської України“.

З нагоди Христового Воскресення в IV. річницю величавого відсвяткування Його 1900-ліття пам'ятним святом „УМХ“, що дало початок нашій Організації, звертаємось до українського громадянства, а зокрема української молоді всіх країв та континентів з гарячим покликом доложити всіх старань, щоб якнайкраще відсвяткувати це свято.

Про етапи підготовки цього Свята буде своєчасно повідомляти спеціально до цього покликаний Комітет.

У Львові, дня 2. травня 1937.

Головна Рада Товариства „ОРЛИ“.

Табір „Орлів“ над Лімницею на Соколі біля Галича.

Час тривання 6—31. липня 1937. Приміщення під шатрами. Характер табору інструкторський. Головна ціль табору теоретичний і практичний вишкіл організаторів, інструкторів і провідників Т-ва „Орли“ КАУМ.

Табір призначений отже передовсім для членів і симпатиків організації „Орли“. Участь в ньому може брати мужеська мо-

лодь в засаді з середньою освітою повище 18 років (можливі війнятки).

Кошти удержання (таборна оплата) виносять 30 зл.

Письменні зголошення до табору слід слати до кінця травня ц. р. на адресу Роман Данилович, Львів, вул. Петра Скарги 5. Враз з оголошенням треба прислати:

а) половину таборної оплати, цебто 15 зл. (поштовим переказом на повищу адресу);

б) докладне заподання таких даних: 1. ім'я й прізвище, 2. адреса, 3. рік уродження, 4. ступінь освіти, 5. зайняття, 6. спосіб удержання, 7. відношення до Т-ва „Орли”—КАУМ, 8. вмілості (спорти, піонірка, таборування, музичні й т. ін.); здібності (співацькі, організаційні й т. ін.), заінтересування (теоретичні чи практичні зайняття), 9. відбуті табори, 10. приладдя і т. ін., що їх може кандидат привезти до табору (передовсім шатра, човни, спортове приладдя, піонерське знаряддя, музичні інструменти, ноти до співу й т. ін.).

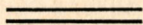
в) побажані відповідні поручення (Старшини Кружка „Орлів“, місцевого душпастиря, якоїсь місцевої установи).

Повідомлення відносно прийняття до табору вишлеться зголошенням своєчасно поштою.

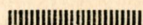
З огляду на обмежену кількість місць радиться кандидатам до табору спішитися з оголошенням.

Звертається увагу, що з кінцем травня минає речинець зголошення до табору.

Таборний референт Т-ва „Орли“.

Errata. В попереднім числі (4-тім с. р.) у статті: Смерть Христа у світлі медицини“, стр. 138, рядок 1. знизу є: Wachkobe, а має бути: Wachholz. Стр. 142, р. 24. зн.: Listvencke, м. б.: Lisfranke. Стр. 143, р. 16. і 17. згори: „процес спієніня крові у померлих відбувається...“, м. б.: „процес спієніня крові у померлих через брак відлигу відбувається...“

РЕЦЕНЗІЇ

Василь Маковський: Чорна коршма й інші оповідання. Видавництво „Українська Книжка“ ч. 1. Жовква. Стр. 124.

Нові оповідання Маковського, подібно як і перша його збірка „Вістун з того світу“, з літературного погляду доволі примітивні. Сила їх не в письменницькому оформленні, тільки в наскрізь здоровій, на християнських засадах опертій ідеології й тематиці.

Смерть двоїх старшків, що їх іще змолodu лучило сильне почування незвичайно делікатної й дискретної, а проте такої сильної, нещасної любови („Старий Тимко і Прийдашева бабуня“); таємна пригода лісничого з лісовими злодіями і їх спільниками („Чортичка“); спогад про зворушливу подію з життя гімназиста („Мати Божа — рятуй!“); таємні махінації конокрадів („Чорна коршма“); незвичайно дискретно схоплена історія грішного романсу замужньої жінки („Гірка помила“); жанровий образок з селянського життя, що в ньому з психологічною глибиною змальовує своєрідне відношення селянина до факту смерті („Павло Савчин воскрес“) —

ось теми нових шістьох оповідань Маковського. Деякі з цих тем на перший погляд навіть доводі „ховзькі“; але всі вони оформлені так, що можна їх безпечно дати читати кожному: у всіх — навіть у злочинців — первень християнський, первень розквітання грає основну роль. У цьому оригінальність і сила Маковського. Коли б він був усе своє життя присвятив літературі, а не зачав писати аж у старшому віці, і то дорівночно — то хто знає, чи не виріс би був з нього напевду великий письменник. А так — твори Маковського носять на собі знак дилетантизму; але дилетантизму найшляхетнішої марки.

Авторів цих рядків, що через його літературну редакцію пройшла перша збірка оповідань Василя Маковського, особливо цікаво було прочитати нову його книжку. Після лектури таких книжок читач встає від стола духово зміцнений і підбадьорений — але в естетичному огляді незадоволений. І це дивне, роздвоєне почуття характеристичне для творчості того типу. В кожному разі такі твори корисніші й ліпші ніж ті, що задовольнюють наші естетичні вимоги, але заціплюють у душі розкладові ідеї. Все таки на тому етапі здорової пересічності не сміє задержатися розвиток нашої католицької літератури.

М. Г.

Евген Круківський, сотник 3-го кінного залізного полку: Голос Крови „на маргінесі могого записника“. Львів 1936. Видавництво „Центрорекляма“, стор. 128 16^о.

Невелика книжечка, формату Тикторової „Української Бібліотеки“, жемуари в повістевій формі майже імпресіоністичного стилю.

„Голос крові

— не синонім кровожадности.

Це зов крові!

Він озивається в глуху ніч національного занепаду. Озивається тоді, коли почуття національної свідомості німіє, коли національна традиція, що в летаргу, не говорить навіть кризь сон...

Тоді озивається голос крові“.

Це початкові слова сентенції вступного слова автора, видрукованого товстим друком, вияснення того, що стане темою книжечки. Автор (гарячий прихильник ідеї С. Петлюри, великий противник П. Скоропадського), розгортає картину подій, що обхопили останні хвилини царського воєнного режиму, від дня 13. березня 1917 р. аж до початку 1918 р., хвили російської революції, що залляли російсько-австрійський фронт і переливалися по всій Україні, будили національно приспану та й несвідому масу чи то простолюди, чи то інтелігенції.

Часи й події, що їх описав Е. Круківський, майже до подробиць знає кожному українцеві. Момент усунення царського режиму, влада в руках Керенських, Ленінів, Троцьких та інших будівничих нової російської імперії, саадатні розгнудання на фронті і в замілі, розколювання селянської й робітничої маси, а одночасно назрівання національної свідомості й класової та партійної залості української армії, творення державного апарату Центральної Ради, (Петлюра, Грушевський, Винниченко, Скоропадський), зарисовування національної нетерпимості москалів, це все події названого часу. Їх самовидцем і учасником був сам автор, тоді молодий старшина 40. корпусу на бесарабському фронтовому відтинку. Він скоріш, як інші відчув голос крові, знайшов у собі українця і забрався до діла формування української держави. Знає події української революції набірають особливого наświetлення. Автор досадно, але вірно, змалював невдачі українського національного зриву над Дніпром, спричинені малою свідомістю, індоментістю й нерішучістю інтелігенції. Він додає в неї навіть замахо європейської культури, що її мусіли принести німці. Оті факти зобразив Е. Круківський з боєм серця та показав правду, вказав, як належить приготувляти діло зриву, що веде до будівництва власної держави: треба мати національну свідомість, національно-творчу ідеальогію. А цього не було і тому:

„По своїй по землі
свою кров пролили
і зарізали брата“. (Це авторове motto).

Опис подій оживлений, цікавий. Подекуди, головню спочатку занадто переплітаний оригінальними метафорами й метоніміями, ляпідарними описами, забарвлений реальними та натуралістичними порівняннями (часом аж оргіастичними), вказує на бистроту ума, досадність і тонкість опису й вислову.

В. М. Л.

За державність. Матеріали до історії війська українського. Збірник VI. Каліш 1936. Видає Українське Воєнно-Історичне Товариство. Редагує Колегія. Головний редактор полк. Михайло Садовський. Стор. 252 + 6 і 21 ілюстраційних вкладів. В тексті 6 операційних схем.

Перед нами новий, шостий збірник цінних матеріалів до історії українського війська, багатий на зміст, як усі попередні, та багатіше від них ілюстрований. Дата видання, портрет і 8 великих світлин, зв'язаних з особою Головного Отамана та стаття-промова В. Саліського, присвячена пам'яті вождя-мученика вказують на ювілейний характер збірки. Повітими виповняють його переважно продовження праць авторів, знамих уже з попередніх збірок * (Пузицького, Удовиченка, Савченка, Марушенка, Галива і Зленка). А. Пузицький („Боротьба за доступи до Києва“, стор. 13 до 64) ясовує живо та докладно далші дії 17. дивізії на фронті від здобуття Мозиря до покинєння Коростеня і відвороту на захід (від ніпня березня до 12. квітня 1919 р.). Огляд воєнних подій на фронті оживлений цікавими епізодами тодішнього воєного „побуту“ та характеристиками деяких дієвих осіб. Пізнаємо з них вартість різних „окремих“ полків та повстанчих загонів, що приходять і відходять у невідомому напруженку, відкриваючи ворогові крила правильної армії. Пізнаємо нездорові відносини між фронтовими частинами і вищими командами, що зложені з нефахівців або й ворожих, свідомих шкідників і довели до розвалу фронту та безладдя в запіллі. Не хочеться вірити, щоб відповідальне становище начальника штабу корпусу міг займати озвірілий москаль (підп. Товмачов) і щоб без уваги на назвні докази зрадницького діяння годі його було позбутися. А командантом 19. дивізії, висланій на поміч відступаючим частинам, назначено „отамана“, що „недавно одружився і в салюна-вагомі справляє медовий місяць“, забуваючи про дивізію і її призначення. Цікавим доповненням до цього епізоду були б вияснення самого „командира“, що його автор докладно означає.

До праці додано 5 операційних „схем“, що облекшують орієнтацію в воєнних діях. Негерпляче очікуємо далших її частин та видання цілості окремою відбиткою. Цього роду праці все найдуть читача.

Друга частина праці Олександра Удовиченка: „Від Дністра до лінії перемиря і відворот за Збруч“ (ст. 77—109) зображує події на фронті правої групи армії У. Н. Р. від 18. жовтня до 11. листопаду 1920 р. та працю в запіллі над зміцненням армії і заспокоєнням її найконечніших потреб. Перемиря заскочило армію в найменш відповідну хвилю, бо ще перед повним використанням критичного положення ворожої армії. Даремне намагалася залишена сама на себе армія надробити ту втрату переведеннями мобілізації та приготуванням запасів зброї, харчів і військового приладдя. Назначення наступу на 11. листопаду замість на попередній день, коли кінчилося перемиря, рішило долю армії. Більшовицький прорив перекреслив плани Штабу Дієвої Армії і змусив Армію УНР до відвороту. — Ця частина праці автора куди краща від попередньої; докладністю своєю, живим еписом та точними даними може послужити за приклад, як треба писати такі праці. Побажати б хіба авторові, щоб закінчення якнайскоріш появилася.

Докінчення праці В. Савченка („Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі наприкінці 1918 та початку 1919 рр.“, ст. 119—154) малює боротьбу з недавніми „союзниками“ Винниченків в повстанні проти гетьмана: більшовиками, з Махном та білими московськими арміями. Трохи хаотичне зображення воєнних дій є наче символом тієї анархії, що запанувала в Україні після позалення гетьмана. На тлі того хаосу і цікавого май-

* Див. наша рецензія в „Дзвонах“ ч. 8—9 1936. р.

же розкладу чисельно великої української армії яскраво вибивається невеличка але бойова група отамана Сушка, що завдяки своїй активності зростає в силу тоді, коли інші частини розлітаються або й переходять до ворога. Це й підтверджує думку автора, висказану у висновках, що винною катастрофи не була недостатка війська, а недостатка активної команди з бойовою ініціативою. Праця Савченка, без уваги на свої методичні хибі незвичайно цінна зібраним багатомо фактичного матеріалу до тих мало знаних дій наших визвольних змагань.

Цінний причинок до історії „Зимового походу“ це друга частина „Матеріалів до історії І-го кінного Лубенського імені запорожського полковника Максима Залізняка полку“ А. Марущенка-Богдановського (стор. 193—228), що обіймає воєнні дії полку від літа 1919 р. до 3. липня 1920. Веде нас автор шляхом завязаних боїв полку від перших ударів з Денікіном, через жахіття зневіри і тифу в трикутнику смерті до нового героїського поризу решток армії УНР „Зимового походу“. Ця частина праці автора випала краще, бо писана на основі щоденника автора — що від 20. XI. 1919 до 21. XI. 1920 був без перерви у рядах полку, — дає доволі повну і докладну історію тієї військової частини. Багато дуже цікавих епізодів („перемиря“ УНР з „Пашківською республікою“, „сход“ у Любашівці і ін.) та живих описів боїв і умовин походу. Значіння праці підносить її майже хронікарський характер, тому велика шкода, що автор поминув події між 21. II. і 12. III., подавши для того часу тільки дорогу походу. Також події між 9. травнем і 3. липнем описані доривочно. Відчувається дуже відсутність схеми походу полку, тимбільш, що відбувався він на великих просторах Правобережжя.

„Спостереження і враження військового лікаря з часів великої війни й революції“ Д-ра М. Галина (стор. 162—188) знову, як і у двох попередніх збірниках, дають змогу пізнати російський похід на знищення українства в Галичині та прожити розкладу російської армії у перших місяцях революції. Автор знаменитий обсерватор і оповідач, подає добру характеристику російської військової верхівки та карколомної переїзди в їхньому відношенні до українців; від чорносотенства, почерез толеранцію до переходу на службу Українській Державі. Не менш вичуно зображує автор зріст національної свідомості серед української салдатської маси, та більшовицької розкладової роботи. Дальша і остання частина „Спостережень“ — мабуть найцікавіша — повниться в черговому збірнику.

Петро Зленко, останній із знайомих з попереднього „Збірника“ автор, продовжує свої матеріали до бібліографічного покажчика У.С.С. (ст. 238—252) реєстром статей в журналах, збірниках і часописах (разом 250 чисел).

Цікаві спогади Юрія Кириличенка: „До історії українського військового судівництва“ (ст. 65—76) змальовує величезні труднощі, що з ними мусіла змагатися молода Українська Держава при налагодженні судової справи, а військових судів зокрема. Майже цілковита відсутність українських судовиків та опір москалів проти української Держави довели до замкнення судів, анархії і зросту злочинності. Зворушує опис першої судової розправи штабового суду в Лубнях, відбутої в українській мові за проволон автора (в осені 1918 р.). Кінчаються спогади описом діяння „Кожисі Ковенка“ за Директорії та коротким зясуванням справи військового судівництва після покинення Києва.

Не менш цікаві причини до українізаційного руху в російській армії дають в коротких споминах Ів. Гноймовий („З українського руху Січеславської залоги в році 1917“, ст. 110—118), Хведір Сумневич („Дещо з українського руху в 412 київській пішій дружині, або де саме було започатковано український рух в Рівенщині“) та Петро Проценко („Українізація на Північному фронті російської армії“).

Історією українського військового руху в Галичині перед світовою війною займається Є. Юревич-Книгиницький (стор. 155—161). Не дає в своїй статті нічого нового, переказуючи тільки речі знові вже в українській літературі.

Спомин поручника Ф. Корольчука: „З під розстрілу“, хоч живо написаний, має хіба літературну вартість, бо через надто велику „конспі-

рацію" не знаємо ні місця подій, ні частин, ні дієвих осіб (крім особи автора, що спас своє життя). Таких статей на майбутнє треба б вистерігати, бо вони з науковим збірником не мають нічого спільного.

Цілість і своїм змістом і дбайливим видаванням робить дуже добре враження. 59 ілюстрацій-портретів командного складу Армії У.Н.Р. та деяких сцен в революційного побугу на фронті це дуже вартісний додаток до описових матеріалів. Українське громадянство повинно подбати, щоб збірники „За Державність“ появлялися правильно бодай ще пів року, а цінніші статті окремими книжками. Матеріалів до друку напевно буде досить.

Наприкінці дозволимо собі пригадати наші скромні побажання до редакції видавництва: додати до збірок позмові повний перегляд біжучої літератури до визвольних змагань з оцінками важливіших видань та подавати на обгортках зміст попередніх Збірок.

Р. З.

Dr. Wladimir Zalosiecky: Byzanz und Abendland im Spiegel ihrer Kunsterscheinungen. Salzburg-Leipzig 1936. Verlag Anton Pustet. 8°, стор. 104 + 12 таблиць.

І знову дає нам свою нову працю плодотворний український учений д-р Володимир Залозецький, тепер професор гр.-кат. Богословської Академії, давніше доцент Українського Університету в Празі і дійсний член Українського Наукового Інституту в Берліні. З-під його пера вийшов уже ряд наукових творів у мовах: українській і німецькій. Згадаємо важніше: основна монографія про Олександра Новаківського, історія старохристиянського мистецтва (I. часть), що вийшла в серії праць Богословської Академії; „Das byzantinische Kunstgewerbe in der mittelalterlichen und spätmittelalterlichen Periode“, що появилася як V. том Wasmuth-ової серії „Geschichte des Kunstgewerbes aller Völker“; далше „Einheitlichkeit und Differenzierung in der osteuropäischen Geistesgeschichte“, „Byzantinisch-ruthenische Kunst“, „Übergang und Barokkunst“, „Ukrainische“, „Kunst der Neuzeit“ — всі чотири праці поміщені в зредатованій ним же великій збірнику „Das geistige Leben der Ukraine“, далі праці поміщені в „Abhandlungen des Ukrainischen Wissenschaftlichen Institutes in Berlin“, врешті фундаментальна праця про царгородську Софію „Die Sophienkirche in Konstantinopel und ihre Stellung in der Geschichte der abendländischen Architektur“, видана в Римі 1936 у „Pontificio Instituto di Archeologia Cristiana“. Цей останній твір, що в основнім джерельнім розгляді дає зовсім нові погляди на джерела, генезу і походження візантійського мистецтва та вносить дуже важкі засадничі коректури в ожовлену дискусію на цю тему, ще чекає на свого українського рецензента.

Як бачимо хоч би з самого тільки зіставлення тем, що їх опрацьованим зайнявся д-р В. Залозецький, його наукові заінтересування широкі. В цій інтензивності наукових заінтересувань можна добавувати вплив рідної традиції: відомо ж, що його батько був визначним ученим, професором львівської політехніки, і в своїй ділянці загально признаним авторитетом. А його дідо побіч священничих душпастирських обов'язків займався дуже живо й культурними справами, пробував у літературі свого пера і залишив у тій ділянці вартісні твори.

На зміст названої в горі книжки — виданої дуже культурно й естетично — зложився розгляд взаємовідношення візантійського й окцидентального мистецтва на тлі загальних підстав духовости Окциденту й Візантії. Очевидно годі вичерпати вповні таку тему на сто сторінок, тому автор вибрав дуже доцільну методи: оте взаємовідношення двох мистецьких світів, двох культур розглядає він на найхарактеристичніших і типових прикладах у таких чотирьох розділах: 1. Візантія і Окцидент на схилку пізньоантичної доби (Архітектурно-мистецьке значіння софійської катедрі в Константинополі, відношення Софії до архітектури римської й орієнтальної), 2. Ренесанс візантійський і західний, 3. Візантія й Окцидент в добі Палеологів, 4. Мистецтво візантійське і його відношення до західного.

В першій розділі дає автор докладну стилістичну аналізу архітектури царгородської Софії і на тлі цієї аналізу робить висновки щодо походження її мистецьких форм. Оте походження, питання джерел для мистецьких форм Софії належить до найбільш оспорюваних kwestій в історії ми-

стецтва. „Візантія, Рим, чи Орієнт — каже автор — ось питання, що во-
рушило безчисленних дослідників майже всіх народів, коли йшло про ви-
яснення історії повстання софійської катедри Нового Риму“ (25 ст.) Всу-
переч поглядам більшості дослідників, на думку яких Орієнт був завжди
джерелом творчості, автор на підставі аналізу форми і їх порівняння з ар-
хітектурними пам'ятками Сходу і Заходу доходить до твердження, що
першовзори для Софії треба шукати в термах і палацах Риму, отже в про-
фанній архітектурі Заходу, а не на Сході. Далі автор приходить до син-
тетичного погляду, що Софія це не початок середньовічної архітектури,
а тільки грандіозне закінчення пізньоантичного монументального будів-
ництва, і лише в деяких відношеннях вона відтворює шлях середньовічній
архітектурі. Але самим тільки доказанням, що прототипи Софії містяться на
Заході, в Римі, а не на Сході, ще не вичерпується проблема, тому автор
каже далі: „Коли шукаємо за аналогіями софійської катедри в архітектурі
римського Заходу, то мусимо скоро констатувати, що цей труд даремний.
Щодо монументальності як теж і загального оформлення, то відповідних
одночасних (з Софією) будівель на Заході нема. Константинополь має
в першій половині VI. в. рішучу перевагу в ділянці монументальної архі-
тектури. Доба монументальної профанної архітектури в західній частині
римської імперії вже проминула...“ в софійській катедрі бачимо початок но-
вого монументального церковного будівництва“ (31-2 стор.).

Вже в тім першій розділі, як теж і в усіх наступних бачимо в спо-
собі аналізу мистецьких і архітектурних форм та у всесторонності тієї
аналізи вправлену руку фахового дослідника мистецтва а в усіх синте-
тичних висновках і твердженнях вдумчивого історика, що не обмежується
самими тільки висновками мистецько-історичного характеру, але з пра-
вила сагає глибше, доходячи до найглибших підстав духовості чи то ві-
зантійського світу чи окцидентального.

В другій розділі затрачується довше автор над іконоборством і його
причинами та розкладає його наслідки під кутком взаємин Візантії і За-
ходу, які виявились у тому, що духові різниці між тими двома культур-
ними сферами ще більше поглибилися. Іконоборство знищило самозрозу-
міло всю мистецьку творчість, що з ще більшим розмахом проявилася по
його ліквідації. II розділ — це мекедонський „ренесанс. Автор дає в черги
стилістичну аналізу „Париського Псалтиря“ і мозаїк монастиря Дафні та на
прикладі тих двох мистецьких пам'яток вказує на універсально-історичний
зміст цього ренесансу: „Візантія зуміла впродовж століть створити першу
синтезу античних здобутків і християнства. Цю синтезу виборола Ві-
зантія по тяжких потрясаннях іконоборства, але врешті вона вдалася.
...В тім лежить універсальне значіння візантійської культури і її духового
розвитку“ (65—66 стор.).

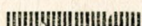
Ренесанс доби Палеологів — це тема чергового розділу. Вийшовши
знову від великих історичних подій — хрестоносних походів — д-р Зало-
збський вказує, що вони принесли з собою деяке вирівнання, взаємне
зближення, зладження протилежностей між Римом і Візантією. Але без
уваги на те до глибшого, церковного поєднання не прийшло. Спроба
патріарха Василя в тім напрямі закінчилась повною невдачею. Бо хоч
наступило поверхове зближення, в суті речі поглиблювались розходження
як реакція на цілий ряд політичних і не політичних промахів хрестоносців.
Вони як діти тодішнього Заходу не оформлені ще внутрішньо римською
культурою не зміли застосуватись до високих і дуже вироблених това-
риських, культурних і суспільних форм тодішнього візантійського світу
та викликували тільки конфлікти за конфліктами, що їх завершили хре-
стоносці здобуттям і зрушенням Царгороду в часі IV походу. Через те при-
ходить у Візантію до сильної реакції національної і церковної, яка приво-
дить до часового підйому духової творчості в добі Палеологів. В ми-
стецькій ділянці — це ренесанс Палеологів. Його значіння в тому, що
„зустріч з надбаннями західно-середньовічного духового розвитку при-
вела до прийняття деяких окцидентальних мистецьких здобутків готики.
Але одночасно візантійське відродження це виплив глибоко тут закорі-
неної мистецької традиції, так що західне мистецтво не витискає ві-

зантіїських підстав, тільки входить у їхню структуру як їх збагачення⁴⁶ (83 ст.).

В останній частині, що своїм змістом завершує книжку, вказує автор на найсуттїші прикмети візантійського і західного мистецтва, а разом із тим на найглибші підстави духовости Окциденту й Візантії. Зображення тих основ виходить тим наглядніше, що автор дає його на тлі аналізу типових пам'яток архітектурного і пластичного мистецтва (катедра св. Спаса в Чернігові та церква св. Юрія в Новгороді, а з другого боку церква св. Трійці в Саєн в Нормандії; зображення Благовіщення Ван Айка а з другого боку Благовіщення новгородської школи XV. в.).

Велика вартість цього твору в тому, що він дуже влучно впроваджує читача в підставові проблеми не тільки культури Окциденту й Візантії але теж в проблеми основ їх духовости. Це автор досягнув так, що він не обмежився — як це часто роблять — на самій стилістичній аналізі мистецьких форм і підкресленню подібностей чи різниць при порівнянню форм мистецьких пам'яток, а завжди вказує на духові і світоглядові підстави, що на них даний твір виростає. Мистецький твір в аналізі понад-пересічного дослідника це не мертва пам'ятка тієї чи іншої доби, не тільки продукт тієї чи іншої культури, не тільки репрезентант такого чи іншого стилю — а живий свідок минувшини і то свідок вимовніший ніж якенебудь інше історичне свідонство. Вдумчивий дослідник великого формату, дослідник, що має зміял для найсубтельніших духових процесів, для найбільш скритих зв'язків історичного розвитку, має дар для синтези, вичитує в них куди більше, як з якихнебудь писаних документів, літописів чи хронік. Мистецький твір — як збиральна сочка — концентрує в собі ввесь духовий зміст свого часу, а відчитати його може тільки такий дослідник, що вміє відчутти ограниченість духових процесів. Приклад якраз такого досліджування мистецьких пам'яток дає нам книжка „Byzanz und Abendland“. Завдяки тому її лектура дасть багато для поширення духового горизонту кожному, хто поза буденними справами не втратив інтересу для вищих культурних потреб.

М. Д. Д.

НОВІ КНИЖКИ

(Звіздкою зазначені книжки, що їх отримала Редакція).

Поезія

* Т. Шевченко: Поезії, т. II. 1837-42, т. IV. 1847—1850 pp. За ред. П. Зайцева. Укр. Наук. Інст. Варшава-Львів 1937. 16°, 394.

П. Коваль Степовий: До схід сонця (поезії). Збірничок 2-ий. В-во „Рідний Колос“. Луцьк 1932, 32 ст.

Прозова белетристика

* М. Черешнина: Твори. Повне вид. за ред. д-ра Є. Ю. Пеленського. Т. I. Вид. „Ізмаргад“. Коштом кооп. „Будучність“ в Тернополі. 1937, 16°, 204 + 4 нг.

* Natalja Koroleva: Výchoni Pohádka. Z ukrajinštiny přeložila M. Konečná. Praha 1937, м. 16, 36.

* С. Фаріна: Любов оповита брехнею. Перекл. М. Островерха. Бібл. „Діла“ ч. 13. Л. 1937. 8°, 156.

* З. М. Кудей: Гуцульська республіка, повість. Авториз. пере-

клад з чесь. Ю. Роїка, з передм. М. Гнатішака. І. і II. ч. „Укр. Бібл.“ ч. 53. Л. 1937. 16°, по 128 ст.

Ф. Триндик: Літературні пародії. Шаржі, епіграми, гуморески. В-во „Гумор і сатира“, 16°, 32.

Р. Єндик: Регіт Аріадника. Новелі. В-во „Винне Грошо“. Л. 1937, ст. 266.

Ф. Коковський: Сірі герої. Опов. з недавньої минувшини. „Світ Дит.“ Л. 1937. 16°, 71.

* В. Королів-Старий: Чарівне намісто. Світові казки про дівчат. Бібл. „Нашого Приятеля“ Вип. 12. Л. 1937. 16°. 72.

Ф. Дудко: Стрибожавука. Істор. опов. про укр. князівну Г. Ярославну, королеву Французів. Вид. „Червоної Калини“. Л. 1937, 16°, 86.

В. Будзиновський: Козак Шуба. Істор. опов. „Деш. Укр. Бібл. Л. 1937.

Драма

Ю. Верховинець: Жива Рекляма. Сценічна ревія української торгівлі і промислу. Накл. С. Гевака. Л. 1937, 16^о, 80.

* Р. Могатич: 1. Депутація до інспектора, ком. на 3 дії, стр. 35. 2. Ой то літники, ком. на 2 д., стр. 46. 3. Месть за дівочу честь, трагедія на 5 д., стр. 35. 4. Зі сестрою під вінок, драма на 5 д., стр. 40. Всі 4 кн. вид. в Долині Болехів 1937, форм. 16^о.

* С. Русова: Мої спомани. Л. 1937. Вид. „Хортиця“, 8^о, 284.

Г. Н. Кассон: Як вибитися на провідне місце. Для укр. читача зладив Ю. Шікрумеляк. Укр. Вид. Івст. Л. 1937, 16^о, 96.

* А. Гаврилко: „Сильні люди“. Кооп. Бібл. ч. 13. Л. 1937. Накладом автора 16^о, 23.

* С. Бояринич: Цезар Імператор. „Деш. Кн.“ Л. 1937, 16^о, 32.

Теологія — релігія

* Свята Євангелія Господа Нашого Ісуса Христа. Переклад на основі грецького тексту з поясненнями зладив о. М. Кравчук. 15 образків кисти П. Холодного з ікон. в капл. Богосл. Акад. у Л. Вид. І. Тиктора. Л. 1937. 8^о, 457.

* о. д-р Л. Глинка: Родина і держава в світлі католицької науки. Надб. з „Дзвонів“. Л. 1937, 8^о, 16.

о. М. Марисюк ЧСВВ: Чи Христос справді воскрес? Вид. ЧСВВ у Жовкві. Бібл. реліг. освіти. 16^о, 32.

* Душі з чистилища. За Шоефльом і інш. зладив В. С. Аскет. Бібл. ОО. Василія в Ужгороді. Кн. V. 1936. ж. 16^о, 144.

Наукові книжки.

О. Лотоцький: Державницький світогляд Т. Шевченка. Л. 1937. 8^о 24.

О. Лотоцький: Поезії Тараса Шевченка під російською цензурою. Л. 1937. 8^о 28.

Л. Гранячка: Василь Стефаник. Література, критика й дійсність. Відб. з „Вістника“. Л. 1937. 8^о, 52.

В. Сімонович: Про поголосне

українське „д“. Відб. з „Зап. НТШ“. Л. 1936.

* Проф. д-р І. Огієнко: Рідне слово, початкова граматика укр. літер. мови. Ч. II. Морфологія й склади. „Бібл. Рідної Мови“, Жовква 1937 ж. 16^о, 288.

Д-р Е. Грицак: Горацій в українській літературі (відб. з „Н. Культури“). Л. 1937, 8^о, 16.

Д-р Е. Грицак: Топографічні назви С. Сушиці Рикової у Старосамбірщині. Відб. з „Літ. Бойківщини“ ч. IX. Самбір 1937. 8^о, 18.

Д-р М. Драган: „Українські деревляни першви“, 2 томи, (текст та ілюстрації). Вид. Націон. Музею у Л. 1937

Д-р О. Соколовський: Сьогоднішня Європа. Геогр.-політ. і господ. начерк. Бібл. „Нар. Справи“, „Рідне Слово“, ч. 4 Л. 1937. 16^о, 39.

Ріжне

Сорок літ праці Ремісничо-Промислової Бурси у Львові. Ювил. збірник. Л. 1937, ст. 163.

О. Годунько-М. Щуровський: Ремісничча бурса при вул. Пасічний ч. 2 у Львові. Л. 1936. 8^о, 16.

Д-р І. Любомирнич: Латинська граматика для середніх загальноосвітніх шкіл з укр. м. навч. Накл. Держ. Вид. Шк. Кн. у Львові. Л. 1937. 8^о, 160.

Д-р І. Туркевич: Світ хемії, підручник хемії для III. кл. гімн. з укр. м. навч. Накл. Держ. Вид. Шк. Кн. Л. 1937. 8^о, 208.

Український Мистецький Гурток „Спокій“: Каталог Х. вистави. Варшава - Луцьк - Рівне - Крем'янець 1937. 16^о, 24.

Коли ти любиш рідний край... (М. Вороний), пісня на міш. хер Я. Ярославенко. Муз. накл. „Торбан“ у Л. ч. 290.

Д-р Р. Осімчук: Вороги здоров'я. Заразиви дитячі хвороби. Бібл. для молоді „Ранок“. Л. 1937, 16^о, 32.

Практична господиня. I. Безмясна кухня, припаси з ділянки кушарства. Подар. М. Горбачева. Л. 1937. Вид. „Русалка“. 8^о, 96.

М. Тріль: Ворави на поручні, 80 рис. Сокілс. Біб. Л. 1937. 16^о 68 Форм. 17.6×12.3 см.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

що

10—х

„КАЛИНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ЖИТТЄВА ОБЕЗПЕКА хоронить
сироти від нужди, запевнює спо-
кійну старість, дає спокій і задо-
волення зі сповненого обов'язку
у відношенні до майбутнього
своїї рідні.

Життєві безпеки заключає Товариство взаїмних
обезпечень на життя

„КАРПАТІЯ“

ЛЬВІВ, РИНОК ч. 38
ч. телефону 258-43.

ПОШИРЮЙТЕ ІДЕЮ ЖИТТЄВИХ ОБЕЗПЕК!
ПИШІТЬ ЗА ІНФОРМАЦІЯМИ!

ВСІ УКРАЇНСЬКІ РОДИНИ УЖИВАЮТЬ ТІЛЬКИ
цикорію і солодову каву „ЛУНА“
і підмінку кави „ПРАЖІНЬ“

ВИРОБУ КООП. ФАБРИКИ

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“
ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА

ДЗВОНИ

ЛІТЕРАТУРНО
НАУКОВИЙ
ЖУРНАЛ

Ч. 6—7

1937

ЛЬВІВ

7-ий рік видання

З М І С Т

6—7 (75—76)-го числа за червень липень 1937 р.:

	стор.
<i>Р. М. Рільке: 3 книги „Stundenbuch“ (переклав Ю. Клен)</i>	219
<i>О. Мошур: Із „Слова о полку“</i>	221
Суботній дзвін	223
<i>І. Атаманюк: * * *</i>	224
<i>Я. Сіфецький: Громиця; 3 Зелених Свят</i>	224
<i>І. Марків: Перед світанком</i>	225
<i>Н. Королева: Чисті; Джура</i>	229
<i>М. Шашкевич: Проповідь</i>	246
<i>Д-р М. Гнатюк: Поет і його невмируще слово (психічна структура М. Шашкевича)</i>	248
<i>М-р П. Ісайв: Духові течії в Європі за М. Шашкевича</i>	253
<i>М. Д. Д.: Галичина перед виступом М. Шашкевича</i>	260
<i>Д-р В. Пачовський: Мистецька одноцілість „Слова о полку Ігореві“</i>	268
<i>Ч. Длуголенський: Роля „Hitler-Jugend“</i>	273
ХРОНІКА: † Богдан Ігор Антонич (П. І.)	278
РЕЦЕНЗІЇ: С. Паффанович: Ціна життя (м.г.). — С. Фаріна: Любов оповита брехнею (м.г.). — На маргінесі твору „Таллейранд“ Дафн Купера (д-р Роман Залозецький). — Podkarpacká Rus (проф. О. Мицюк).	281
3 преси і журнали	287
<i>Є. Ю. Пеленський: Матеріяли до бібліографії „Русалки Дністрові“</i>	290
Нові книжки	295

ПЕРЕДПЛАТА НА ДЗВОНІ ВІНОСИТЬ: Річно 15 зл. в передплаті, 18 зл. в післяплаті.

ЗА КОРДОНОМ: Річно 20 зл., або їх рівновартість у чужій валюті.

ПООДИНОКЕ ЧИСЛО коштує 1'80 зл., подвійне 2'50 зл.

Видає Видавн. Кооп. „Мета“.

Відвіч. ред. ПЕТРО ІСАЇВ

АДР. РЕДАКЦІЇ Й АДМІНІСТРАЦІЇ: ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА Ч. 7/П. ТЕЛ. 294-56.
ЧЕКОВЕ КОНТО П. К. О. ч. 505.041. — ЧИСЛО ПОЧТ. РОЗРАХУНОК 117.

ВІДБИТО В ДРУКАРНІ „БІБЛЬОС“ ЛЬВІВ, ЯПОНСЬКА 7 ТЕЛ 214 78

МАРКІЯНОВІ ШАШКЕВИЧЕВІ

В СОТІ РОКОВИНИ ПОЯВИ
„РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ“
ОЦЕ ЧИСЛО ПРИСВЯЧУЄ

РЕДАКЦІЯ

З КНИГИ „STUNDENBUCH“*

(переклав Юр. Клен)

1

Ти очі погаси мені: незрячий
тебе усе ж таки я бачу.
Ти вуха замуруй: тебе я чую.
Без ніг до тебе помандрую,
без язика зумію закликати.
А руки перебеш — тебе завзято,
немов долонню, серцем охоплю я.
Затиснеш серце — мозок запульсує,
а схочеш мозок мій вогнем пойняти —
про тебе буде кров моя співати.

2

Ти монастир Господніх Ран: з коралу
там тридцять два собори збудували й
високих п'ятдесят церков з опалу,
і світиться бурштином кожен храм.
У дворі речі всі помалу
Вкриває сріблом дзвін хоралу,
і бовваніє мідне чоло брам.

В будинках довгих, тут і там,
живуть по келіях черниці.

* Всі вірші цієї збірки творять одну неподільну й нерозривну цілість.
Центральна тема її — Бог. До Нього й звертається поет у трьох поданих поезіях.

Sygn. VI. I. Pr. 124/37. Wyciąg z protokołu wspólnego. Sąd Okręgowy, Wydział VI. karny we Lwowie w składzie Przewodniczący Wicepr. S. O. Ł. Malicki, Sędziowie SSO. Dr. J. Locker i SSO. W. Frankel, w sprawie konfiskaty Nr. 5 czasopisma pt. „Dzwony” z daty Lwów, maj 1937 do sygn. VI. I. Pr. 124/37 na posiedzeniu niejawnym w dniu 14 czerwca 1937 r. po wysłuchaniu zdania Prokuratora Sądu Okręgowego we Lwowie postanawia: uznać za usprawiedliwioną dokonaną dnia 9 czerwca 1937 r. przez Starostwo grodzkie we Lwowie konfiskatę czasopisma pt. „Dzwony” Nr. 5 z maja 1937 zawierającego w artykule pt. „Iz meczem w rękach” w całości zawiera przestępstwa z art. 154 § 2 k. k. — zarządzić zniszczenie całego nakładu i wydać w myśl § 493 pk. zakaz dalszego rozpowszechniania tego pisma drukowego. Zarazem wydaje się odpowiedzialnemu redaktorowi tego czasopisma nakaz, by orzeczenie niniejsze umieścić bezpłatnie w najbliższym numerze i to na pierwszej stronie. Niewykonanie tego nakazu pociąga za sobą następstwa przewidziane w § 21 ust. druk. z 17. 12. 1862 Dzpp. Nr. 6 ex. 1863 tj. zasądzenie za przekroczenie na grzywnę do 400 złotych. — Uzasadnienie. Ogłoszenie drukiem wymienionego wyżej artykułu ma na celu propagandę ukraińskich nacjonalistycznych hasel separatystycznych. Według §§ 487, 489, 493 pk. oraz §§ 36 i 37 ust. pras. jest zatem powyższe postanowienie uzasadnione. Przewodniczący: Malicki w. r. Protokółant: Rocznik w. r. Za zgodność: підпис не читкий Кіерownik секретариату.

Буває, іноді якась
біля колодця зупиниться;
а та стоїть, мов щось їй сниться,
в вечірнім сонці заіскриться
і в тінь алей сковзне струнка.

Та більшість скриється в домах
мовчазних, мов у скрипці хорій
тужна мелодія простору,
якої ще не грав ніхто...

Ясмини млосні оточили
квітчастим колом забуття
ті камені, що на могилі
говорять тихо про життя.
Про те життя, що не існує,
хоч досі ще його прибій
об мури бється і шумує
і креше мрій ненадлий рій.
Та непорушен твій покій.

По днях і літах світла плями
перебігають і снують.
Лиш ти, поет і вечір тямлять
за змінними, хуткими снами
речей недовідому суть.

3

Обличчя, схилені в покорі,
задумна лагідна в очах:
отак поети світлозорі
блукають поночі в лісах;
отак селяни оточають
дитину мертву у труні.
— нас таємниці зустрічають,
великі, темні і смутні.

Коли хто збагне твою силу,
йому спочатку все немиле:
і бій годинника й сусід
його тривожать, бо твій слід
він скрізь шукає, йде похилий,
немов би під вагою літ.
Вже згодом він побачить гори,
вітри відчує і простори,
йому про тебе шепче цвіт,
тебе з небес віщують зорі,
ти скрізь і скрізь, і цілий світ —
це тільки плащ твій неозорий.

Яр-Тур Всеволоде! Стоїш в обороні ти; прискаєш стріли на воїв чужих; об шоломи мечами стальними бряжчиш! Куди тільки, Туре, поскочиш, своїм золоченим шоломом блиснвши, — лежать там погані лобі половців-ворогів... Потяті шаблями каленими обро-аварські шоломи тобою, яр-тур Всеволоде!

Що рани, брати дорогі?! —

Забув він: і почесні княжі, й життя у достатках, вигоді, і город Чернигів, і княжий батьківський злотистий престіл, і милої любки своєї, Глібівни прекрасної, вроду, кохання і пестоші-ласку — подружжі звичай святі!

*

Ой, що ж то шумить так завчасу, ой, що ж то дзвенить так далеко іще перед зорями вранці? — Оце Ігор князь [сьогодні, полки завертає, бо жаль йому брата свого Всеволода. І бились день, билися другий; внолудне аж третього дня упали вниз Ігоря стяги...

Отут то брати розлучились, на березі бистрої річки Каяли; отут то тоді вина вже не стало кривавого; тут то тоді докінчили бенкет свій хоробрі русичі: щедро впоїли сватів, самі ж полягали навіки за землю родинну руську... Принишкла вже, никне в долину зелена шовкова трава із жалошів-горя великого; з туги важкої і смутку уділ до землі похилилися низько сумні дерева...

*

Буй Рюрику ти і Давиде! Не ваші ж оце золочені шоломи сталевії плавали в крові червоній нераз? Не ваша хоробра дружина рикає, як тури, ранені шаблями каленими в диких, далеких, незнаних полях? — Вступіть в золоті стремена за обиду оцеї години, вступіть ви, господинове, за стільки наруг всяких, бід; вступіть в золоті стремена за руськую землю родинну і за Святославича Ігоря буйного рани вступіть!

О, ти Осьмомисле галицький, о ти Ярославе! — Могутньо, високо сидиш на своїому столі злотокутім:

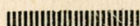
Підпер

ти гори угорські своїми полками залізними; путь ти у світ заступив королеві; Дунаю ворота запер; кидаєш верх хмар тягарями; рядиш до Дунаю судами; по землях пливуть твої грози; отворюєш Києву ти ворота; стріляєш з батьківського злotoго столу султанів за землями гень, за краями стріляєш султанів отих. — Стрілай же тепер, володарю, стрілай отепер, господине, того Кончака, препоганого бранця, раба-кошія; — стрілай ти його, господине, за руськую землю родинну і за Святославича Ігоря буйного рани стрілай!

Осип Мошура

СУБОТНІЙ ДЗВІН

На горбі став я на хвилину. —
Звідсіль так видно гень усе,
мов на долоні: У долині
село у повені вишень,
а ближче — плахта піль зелена,
проткана охрою грядок.
Зненацька загудів шалено
копальні близької гудок
і втих. Довжезні тіні темні
з піль простягнулися в село.
Пройшовши сонце шлях щоденний,
за ліса гребенем зайшло,
ще раз блиснувши на дзвіницю,
аж дзенькнули на ній дзвінки
і дзвін великий роздзвонився...
Вмить — дзвонів знявся акорд лункий
в росю сповнені простори
з одного, з другого села...
мов перед Господа престолем
хвалебний гимн співа земля:
Немов цимбали многострунні
дзвіниці тонами дзвенять,
аж гомін тоне многолунний
в бездонних синіх вишинах;
Христяться тричі люди в полі
і йдуть з молитвою в село:
Скінчився тиждень труду й болів;
на землю свято вже зійшло! —
О, ви не знаєте там, в місті,
чим для села суботній дзвін!
Життя не мало би тут змісту,
коли б по втомі тижня він
нам не пригадував неділю,
надію в душу не росив
і мислі од земного діла
в надземний світ не підносив. —
Вам там п'яніно так не грає,
Як дзвін суботній нам в селі; —
тут дзвін суботній — голос раю,
задаток неба на землі!

І. Атаманюк

* * *

В малі хатки відчаю, сонної утоми
 Жбурну прѣбудні іскри гнѣвного вогню,
 Щоб болу дикий крик озвався лютим громом,
 Німий одчай сердець грѣмким —: „Іду, іду!“

Поморщене чоло у ясність сонця вберу,
 А тѣмність журних віч в похмілья човенце —
 О, дні мої кохані! Ночі злотопері!
 Я чую, добре чую: жданий час іде!

Падуть іржаві стѣни, йдуть завзяті лави,
 Ні ночі подих злобний не придержить їх —
 Задумний обрїй в дивній заграві кривавій,
 А бистрий вітер нерозгадний, дзвоном смѣх...

Кр. 1932.

* * *

Як шепотом вечір віконце моє —
 Я сню так чарівно, так дивно:
 Мені ж іздається, що ти ще прийдеш,
 Як легіт шовковий, розливний.

В пестливі долоні мій біль ти візьмеш,
 Шептатимеш казку вечірню...
 Деся небом прокотиться зірка, пройде,
 А я твої пальчики вірні...

|||||||

Я. Сірецький

ГРОМОВИЦЯ

Над горами громи,
 Над горами гроза...
 Гаряче сонце
 В білім морозі!
 Над горами хмари,
 Над горами чорні...
 Чарує чари
 Щезник моторний...
 Смерічки знялись,
 В танок пірвались —

Гей, — гураганом!!
 Аридник плеще,
 Блискавки креще!..
 Дише туманом...

Карпати, 30. VII. 1936.

З ЗЕЛЕНИХ СВЯТ

I

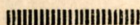
Поржавіла кров на мечях,
 Незгоєні рани в серцях, —
 Не змив їх ні дощ ані сніг..
 Перлється роса на листках,
 Сміється туга на хрестах, —
 Розпукою виє той сміх!..

II

А ось, мамусенько, диви:
 Який предовгий ряд хрестів!
 А на всіх чорні таблички..
 Я зрахувати б всі хотів!..

Послухай, мамо: раз, два, три,
 Чотири... десять... п'ятдесят..
 На всіх терновії вінки,
 Всіх разом триста сімдесят!..

Краків, 14. V. 1936.

Іван Марків

ПЕРЕД СВІТАНКОМ

Глибока осінь. Ніч затягнулася густою мрякою, такою густою і тяжкою, здавалося, що можна її краяти. Всюди тиша. І земля, і люди відпочивали. Та, — як то кажуть, — дорога не спить. На битім шляху затуркотіла фіра. Це Андрій Городний їхав до далекого міста по дахівку. Для коней віз — неначе іграшка; нагоєні добре вівсом, пирхають бадьоро, вибиваючи такт підковами. Андрій потонув думкою у потреби свого господарства. Знечевя запримітив він напереді слабе світло, що продиралося крізь густу мряку. Що це може бути? Андрій добре знає дорогу, — значить, світло це з якоїсь хати не могло бути, село ще далеко. Може де був пожеж. Ану коні: вйо! А коні насторожилися й почали вухами стригти. Як зменшалася віддаль, світло росло. Андрій

впевняється, що це світло не з хати, а полум'я горючого вогню. Коні, наближаючись, звертають на край дороги, та їхній господар приневолює їх віжками йти серединою дороги. Андрій бачить: край шляху горить вогонь, а біля нього хтось сидить. Може хто коні пасе й кладе вогонь? Та на дорозі? Чому не на полі? Доїжджаючи, Андрій здержує коні, віз зупиняється. Постать, що біля багаття сиділа, — звертається до фіри:

— Добрий вечір!

— Ой, не вечір, а вже мабуть ранок, відзивається сидячий. Андрій бачить: якийсь старець у кучмі і кожусі; на плечах висить торба.

— А що ви тут робите?

— Вогонь кладу. Треба файку запекти! Злізайте й ви з воза, та закурить. Я й файку запікаю, і руки грію, бо вже добре були заkostenіли. — Андрій зліз із воза й наблизився до вогню. Полум'я освічувало голову старця, що все тряслася, неначе комусь слухність признавала.

— А звідкіля ви?

— Я? Здалека.

— А де ж ви тут взялися?

— До міста йду. Ще вчора з полудня вибрався, та взяв скіпок під паху, щоб в дорозі запалити та файку запекти. Мені найліпше смакує запікана файка.

— Як до міста йдете, то сідайте зо мною, бо і я туди йду.

— Ей, коби ви були такі добрі! Бог би вам надоложив. Вже з десять разів сідав відпочивати, бо старість не радість, ноги чогось у колінах делькотять.

— Вставайте, та сідайте на віз. Старець піднісся. Звільна виліз на віз.

— Сідайте біля мене, та поговоримо. — Сіли поруч себе. Коні рванули возом і він скоро покотився. Старець завзято тягнув файку, аж лиця йому западалися. Хвильку до себе не говорили.

— А звідки ви, дідусю?

— З Черепанівки. А ви звідки?

— Я з Городища.

— Знаю, знаю. Колись я там дах гонтами побивав. Але це вже давно було.

— А чого ж ви, дідусю, в таку далеку дорогу вибралися?

— Йду, бо мушу. А мус, то великий пан. Бодай такого нікому не зазнавати.

— Гм. Що ж це таке?

— Скільки літ ви, добрий чоловіче, маєте?

— Переважив п'ятдесятку.

— Ну, то я на тридцять старший від вас. А чи гризла вас коли совість за тих пів сотки літ?

— Як вам сказати: різно бувало.

— Ну, але так, щоб вам ніколи спокійної хвилини не дало, щоб точило серце, мов червак дерево і вдень і вночі?

— Такого в мене ще не було.

— Ну, й кажіть слава Богу. А бачите, в мене таке є. Ось і те до міста мене жене. Чого? — запитаєте. Ой, важко на душі, важко. — Старець на хвилину замовк. До полудрабка витовк із файки рештки вогню і сховав її до торби.Сам я самотній на світі. Нема ані дітей, ані ближчої рідні. Живу у братанка, та смерті дожидаю. Та не дай їй, Боже, зараз, поки діла не скінчу. — Знову замовк. По хвилині: Найбільше щастя на світі — чиста совість. А мав я її довго. Жив із першою жінкою тридцять років, добре мені було, та аж тепер умію я це оцінити. Дітей Бог не дав, прикро без них жити, але що робити. Якось жилося. Ходив я на роботу до міста, робив гонти, побивав по селях дахи і все якийсь гріш додому приніс. Ну, а жінка, що могла, те коло хати робила. На важнішу і тяжчу роботу приходив я додому та помагав жінці. Деколи й гріш приніс і жилося, — як то кажуть — мов у Бога за дверми. Були часи, що випилося і добре зілося, бо для кого масток збивати? Так думав я, а воно хибним рахунком показалося, бо на добру їду, а ще більше на п'ятику кілька шматків поля запропастилося. Та життя милосердя не знає, коїться і все торощить, що під нього попаде: якось захорувала жінка, похніпала кілька тижнів й очі затулила. Що було робити? Всіх нас те чекає, тільки в неоднаковий час. Вернувся з похорону, а в хаті така пуста, як покійниці у могили. Здавалося, що кожна річ мене питає: „— А що далі? — Куди ж мені тепер дітися і що почати? Брати приймаків? Вони чигали б тільки на мою смерть, щоб завада з хати вступилася. Тепер рідні діти старих батьків не дуже то люблять. Не дурний то вигадав: — Пішла до сина, гірка година; пішла до доньки, — набралася бідоньки. Прожив я самотньо кілька тижнів, та далі не можна; гідь поза обшивку лазить, зварити нема кому, одним словом: біда! А люди з радами й порадами. „Говоріть собі, а я свій розум маю“. Нарешті сказав я собі рішуче: треба женитися! Нехай буде, хто хоче, аби тільки при кімось віку дожити. Але ж як же тут женитися, коли шостий хрестик над карком. Відраджують люди, мовляв, жінка не кобіт, що на якийсь час, а потім другий буде. Почав я розглядатися, чи знайшлась би така відважна. І траплялися, але хіба на масток ласі. Нарешті знайшлася. Але яка? Ви знаєте, що наше село викидає до міста зайві руки, що там жидам воду носять та діти бавлять. Та не в тім важність, що така дівчина йде заробити, але в тім, що в місті попадає на злу дорогу і скочується у багно. Із мого села пішла така дівчина, не могла при мачусі жити, і по шістьох роках покриткою у місті стала. Ось на ній зупинилася моя думка. Маєш дитину, — й май собі, воно мені не завадить, підросте, — то й корову вижене попаси. Зачуваю далі, що працювала дівка, — ба й уже не дівка, — ошадна, а головне, — не сварлива, лагідна. Не кажучи нікому нічого, — вибрався я до неї і розповів просто з моста. Так і так, будеш мене шанувати, — все твоє буде. І на диво, — вона згодилася, навіть радо пішла. У селі сміх і кпини з мене. Всяке дрантя до очей лізе та на сміх мене і її піднімає. Смійтеся здо-

рові, кому охота зуби посушити. Вінчаючись із нею, записав я їй два загони поля і хату, решту собі залишив. І як то дивно на світі буває! Здавалося, що попавши раз на злу дорогу, піде вона нею далі, та показалося, що вона мала золоте серце. Як раз людина поблудить, то не конче мусить у своїм блуді тривати. Принесла вона до моєї хати дитину, купу якихось фаталашків, завязаних у хустку і знаєте що? Шість соток грішми! „Ось, — каже — моя заслуженина, сховайте — викала мені — де до скрині, бо вони — гроші — тепер наші. Колись придадуться“. — Сама кинулася до роботи. Почула під собою шмат своєї землі. Зажив я гарним життям. Привязався до дитини, — дівчина була, — бавив її, пестив, а її мати мені щирістю віддячувалася. Дивні діла Твої, Господи! Є й добрі люди на світі. Моя жінка Анна поставила господарство на ноги.

Коли треба було грошей на який видаток, — зароблених не рушила, лежали собі в скрині, а на потріб з господарства пошукала.

Прожили ми так вісімнадцять років. Дівчина піросла й обі з матір'ю господарювали, а я вже на ласкавім хлібі лишився. Ніколи я від неї прикрого слова не почув, шанувала мене якось так, що годі вам сказати. Та сталося нещастя: пішла моя Анна у поле снопи вязати, надійшла жмара, вдарив грім у дерево, де жінка сховалася і там смерть її постигла. Скорчилося моє серце, та що було робити? Лишився я сам. Дівчина не захотіла при мені бути, пішла на службу. І ось початок найбільшого мого нещастя: гроші, працьовані покійничею важким трудом я дівчині не дав, а затримав собі. Взяв братанка з жінкою за приймака і потрошки почав грошенята переводити. А чому донька за материн гріш не впінула, я й досі не знаю. Чи небіжка доньці про них не сказала, чи як, — полишилося тайною. Та гріш круглий; кожного дня пішов я собі до коршми, випив горілки, колачиком закусив, покупив файчину і добре є! Ні, не добре, брате, не добре. — Старий замовк. Мряка почала сіріти, десь закрюкала ворона, забрехали собаки. Фіра віжджала в село. З комнів лівно виходив дим і губився у мряці.

...За три роки виніс я останній гріш із скрині. Дивувалися люди, звідки в мене на горілку грошенята набралися, дещо пробовкували, але ніхто правдивої причини не знав. Не стало на запоморочення старої голови і в ній блиснула думка: що я зробив? Кого я скривдив? Чиїм трудом втішав грішне тіло? І почалося для мене пекло. Сон злітав з очей, голова ходором ходила. Затруєна душа билася мов птах у клітці. Які примари ставали перед очі; як вдалося на хвилину заснути, то з'являлася покійниця і сумно дивилася на мене. Я вставав, ходив по хаті, по обійстю, та спокою не знаходив. Пробував молитися, та бездушно вимовляв слова, а душа літала іншою дорогою. Піду між люди, та тільки муки собі завдам, бо вони веселі, жартують, сміються, а в моє серце осиковий кіл встромлений. Здавалось, що якби мене що в тілі боліло, стало б на душі легше, та ба! Нема тілесного

— І я відпущу їх з миром. Саме тому, що, як ти кажеш, вже забуто й те слово нещасливе. Бо ж не спокушуюсь я те слово нагадувати й не дозволю собі підогрівати жовч громадянства та не „роздухуватиму“ милих тобі вогнів, щоб не робити в очах темної юрби ще нових „мучеників“ за віру. Досить уже й Гуса Богемського, досить Савонаролі.

— Ні, не досить. Нива Божа мусить бути чиста!

— Покинь, брате! Ти ж — фрай Антоніо — добрий чоловік!...

— А хіба святий апостол Петро не був добрий чоловік, коли витягав меч на оборону Христа — бунтував францішканин. Може й ми, чи то своєю непоміркою гарячістю, чи може надмірною холодністю завилили в тому, що пів світу вже горить від цих вогнів — заспокоював Антонія домініканин. — Як гадаєш: легко буде нести наслідки цієї пожежі?... О, довго ще чути Церква права цей чад паленини. А отруя з Альбі вже постарілась, втратила силу, видихалась там, на місці. Тож хай вертаються до своєї Романії, щоб скінчити безславно сіре життя в сірих камяних своїх печерах...

— А тут, у нас? — ще не заспокоювався патер Антоніо.

— Брате! — ласкавим голосом, трохи втомлено притримав його домініканин. — Покинь! Справа аж надто важна, не збивай мене своєю гарячковістю. От, ліпше скажи: як же твої вирахування?... Цим даси мені трохи спокою, якого я так потребую.

— Ні, ти, отче, справді вибач, неначе якийсь дивак!... Спокій!... Та ж хіба можна про ті речі говорити спокійно? Та це ж просто трагедія, що приведе не знать до яких наслідків! Ти ж сам поглянь: антихристовий рік 1666-й, якщо буде до того часу належно справлений календар, матиме Великдень у найпізніший день — аж 25-го квітня! Чуєш: аж 25-го квітня! Ти уяви собі: спочатку в мене вийшло аж двічі 26-го!... Поза межами!... Я боявся, що мені трісне серце!...

— Це справді дивно, — згодився патер Інніго.

— Хм... „дивно“!... Хіба це слово — „дивно“ для такого випадку?! Це — ди-во-ви-ж-но!... А найдивовижніше те, що я ж передбачав! От, що означає добрий календар! І тоді, — патер Антоніо заговорив спокійніш, аж урочисто, — треба знову чекати нападів антихристових у роках 1734-му, 1886-му й 1943-му... Це критичні роки для віри й Церкви. В них дійсно буде Св. Марко „алиуя“ співати, Св. Антоніо „Духа Святого взивати“, а Іван Христитель з „Христом столувати“. А цілий світ...

— Кричатиме: — „Ой, лишечко!“ — додав патер Інніго.

— Вірно! Справно! Всі кричатимуть — „Біда“!... Та ж щоб не було пізно, бо ж хіба „Ім“ забеш у голову заплішку, що календар...

— Ну, а як же рік 2000-й? Ти вчора був за нього певний.

— Та я, слава Богу, сьогодні за нього ще певніший. В 2000-му році Великдень припадає на 23. квітня. Та ж головне, розумієш, поправити хибу, й тоді...

Але домініканин махнув францішканинові рукою й затримав його мову. Прислухались: в нічній тиші виразно було чути під домом людські й кінські кроки. Фрай Антоніо вступив за котару, що ділила вітальню патера Інніго від дальших кімнат. За хвилину до покою впровадили Монфора й „за-піренейського“ де Кастро.

Всі три чекали, поки віддаляючись замовкли остаточно кроки дворян і вартових, що привели „чистих“. Де Кастро був явно схвилюваний і перший порушив мовчання.

— Якщо нас чекають муки і смерть...

Патер Інніго посміхнувся:

— Дуже гарний початок для поеми: драматично й сильно. Але хай вибачать мені пани поети: я дозволив собі потурбувати вас так пізно не для диспутів чи ліричних вправ. До речі: сподіваюсь, нічого прикрого не трапилось у дорозі вашим мило-стям?

— З нами поводитись чемно, — відповів Монфор. — Але ми здивовані такою несподіванкою...

Домініканин вказав на стільці:

— Спочиньте ласкаво. А щодо несподіванки... Таж ваші милости знають, що все наше життя, аж до самої смерті, сама несподіванка. І часами — найбільша несподіванка — це власне сама смерть.

Останні слова різнули Монфора неприємним холодом. А в думці майнуло: — „Що ж ми можемо проти нього“?

Патер Інніго глянув на обох суворо:

— Така моя функція — радити. Як знаєте, я — дорадник її величності. Так, дадуть вам охорону, коней, трохи золота, а до всього й мою не найгіршу раду: не зволікаючи, знову перенестись за Піренеї. Ви — поети талановиті, але тут ваших поезій не доцінюють. Як ваші милости помітили, ми свідомо співаємо інших пісень.

— Але ж королева обіцяла нам...

— Й не рушить своєї обітниці: охорона її величності — над вами аж до меж її володінь. А зрештою і я маю деякий голос, але особисто я вам не обіцяв нічого. Щоправда, не багато може вбогий чернець з мого ордену? Хіба що... показати дорогу в рай чи попередити проти вогнів... пекельних.

На хвилю спустив додолу очі. Катари мовчали.

— Так не затримую вас, панове мої, — підвівся патер Інніго, — перед вами годорож спішна й довга. Можете йти цілком самі, я вірю вам. А зрештою в наших коридорах нема відчинених дверей, а ваша варта чекає при кінці. Con Dios, caballeros! * Ага! Ще слово: графа де Лячерду я перепрошу за вас сам... Тож прошу вас не турбуватись, щоб із ним здибатись....

*

* „З Богом, панове“.

Зупинка в Толедо тривала аж задовго.

Давно вже до двору повернувся Карльос Лячерда з молодою дружиною. Були трохи дивні й будили цікавість, але мало хто чув їхні голоси. Особливо ж важко було б знайти когось, хто так досконало, як молода Каталіна Лячерда, мігби заступити при королеві німу Беату: була бо це друга лілея з того самого стебла. Навіть при сумному дворі доньї Хуани, що її тепер все частіше називали „La Loca“, не легко було знайти журливіші очі й ходу, як у привида, що блукає серед могил. А тьмяний, згаслий голос Каталіни можна було почути тільки тоді, як до неї звертались із запитом.

І з дня-на-день виразно вянуча молода графиня, танула, як офірна восковиця перед образом Святої Діви.

— Мов уже за життя переходить очистець, — хитав під аркадами головою патер Інніго. Бачив, що лишається одне: розпитати саму Каталіну. Не на сповіди, не „по праву“ сповідника, але хотів увійти в її душу, як друг, добровільно відчиненими дверима приязні. На хвилину не припустив, щоб гріх був джерелом її суму. — Але, поможи мені, Боже! — Скільки ще, крім гріха, є гірких трав у таємному садку людського серця!..

Чекав уже чималу хвилину, поки Каталіна закінчить у церкві свої молитви. Прислухавсь, як молитовний „РАХ“ причаївся під склепіннями монастирських аркад і ласкавим сутінком згорнувся в кутках довкола готичко-мавританських колод, що поміж них тихий вітрець приносив свіжий віддих Тахо. Де ж ліпше, як не тут, відкрити серце й випустити з нього того неспівучого птаха — журбу?..

Патер тільки що витяг з-за пояса — мотуза чотки, як легке шелестіння шовку повідомило його, що донька Каталіна виходила з храму...

Ще того ж таки вечора, маючи всі потрібні інформації, патер замкнувся з дон Карльосом для довгої розмови. Вже перші речення домініканина схвилювали Лячерду.

— Таж, отче, — спробував сховати свою стурбованість лицар, — катарів уже давно нема. Ніхто бо, — спробував легенько всміхнутись, — ніхто бо ж більше за ваш святий орден не допоміг тому, щоб зникла про них і сама згадка в нашій країні...

— Майте правду. Ось — підсунув чернець зшиток, — саме читаю звідомлення папи Іннокентія III-го від архіабата Арно де Сите. І тут зазначено, що одного тільки дня, 21-го липня, року 1209-го в місті Безіє забили двадцять тисяч альбігойців: чоловіків, жінок і навіть дітей. Місто ж, підпалене з усіх боків, мало тоді таку спеку, що дзвони танули на дзвіницях. А ось — знову... Але ви самі почитаєте ці поважні числа й переконаєтесь, що насіння лихих трав росте й там, де його не сіють. Лихі ж думки не горять і в огні, де тануть дзвони.

— Але ж, з чого ви бачите мій нахил до катаризму?

— Почнем з перебільшеної аскези, саме з такої, яку про-

пагували оті „поети з Романії“, що для них „хрест святий є образом Сотворителя“.

Лячерда схвилювався дужче, на мить затримався й спитав:
— А хіба ж Свята Церква не навчає аскези?

— Навчає. Однак не вимагає погорди до всього сотвореного нібито „лихим на спокусу душам“.

— Тобто регулює її, скажім, — „кесаревим, що кесареві“, зауважив Карльос з ледве помітною іронією.

Домініканин притакнув поважно:

— Власне! Церква наказує пости в деякі дні. І Господь споживав риби і ягнята. І не забороняв „плодитись і множитись“.

Карльос закусив губу й ворухив шпадою, то підносячи, то спускаючи полу свого оксамитного плаща.

— А взагалі ж презирство до даного нам Богом життя неминуче приводить до шукання смерті, — немов думав у голос домініканин і, поглянувши понад голову лицаря, — холодно додав: — А занадто велика чеснота чистоти інколи приведе й до гріха перелюбства.

Карльос зірвався з крісла:

— Падре!..

Домініканин не поворухнувся:

— Дон Карльосе, я говорю з вами не як духовник королеви, що бажав би керувати й сумлінням усього двору. Говорю з вами, як домінікани. „Domini canes“ („пси Господні“) називають нас ті, хто хоче зганьбити нас цією назвою, таж я приймаю її, як почесну. Для мене це честь залишитись вірним Божим псом, коли люди, що хочуть стати „вище людської моралі“, Бога зраджують. І навіть такі, як ви, — сідайте спокійно, — такі, як ви, дон Карльосе, втрачають інстинкт порядку і расії.

— Хіба і в це зло вірити, — зблідлим голосом спитав Лячерда, — що, коли людина спіритуалізується настільки, аж стане вище за звичайний людський рівень, то не вона Люцибелеві, а Люцибель* мусить коритись їй?

— Кличе до того не прямування до Ідеалу, до ІДЕАЛУ з великих букв, а кличе гріх того, кого ви назвали Люцибелем, — гордощі й зарозумілості. „Я — мовляв — не такий, як інші!“ Так от, дон Карльосе; ви стоїте над самим краєм безодні. Коли б ви пручались, я спробую вас відтягти від неї. Не „чистої“ чи „вищої“, а „легшої віри“ шукаєте ви, дон Карльосе. Віри, що потурала б вашим нахилам і... примхам"... Я знаю, що говорю — і примхам.

— „Легшої“, падре? А як же — аскетизм? — боронивсь, як вояк, що до останнього мусить встояти на своїм становищі.

— Говорю тільки про вас: ваш аскетизм перетяжує тільки в тому, що для вас не є осередком вашої туги й ваших бажань. Не про „чистоту“ віри йде вам і „поборникам чистого“. Бо ж вам особисто йде про те, щоб розбити прости, страшенно

* Так звали альбігойці Люципера.

прості, але неможливі закони Церкви. А тому ви простягли руку до „чистих“. Хоч добре знаєте, що, як вони простягають руку, тим самим вже підставляють ногу. Ви не могли відмовитись від подружжя з доньєю Каталіною, тоді, як їздили до Бургосу після події зо „скаженим вовком“. Знаєте, що консоляменто — також, як шлюб, непорушна річ. Тепер же ви шукаєте дверей, що ними можна було б „чесно“ відійти від дружини, що дружиною вам не є. І от вам підсувають „віру“, яка рве пута, як „темні й безпідставні та євангелією необґрунтовані“ пересуди, чи навіть „забобони“. Пута „ваші“, і пута „її“, а не Каталіни.

— Її? — ледве чуто спитав Карльос і відчув, що цим словом відкрив найслабше своє місце, що в нього може зараз прийняти смертельний удар.

— Так: її, Беати!... Тому й шукаєте ви міцної й певної підйоми, щоб звалити Церкву. Бо ж, мовляв, коли її звалите, — разом із нею впадуть і її законні пута. Розумієте, що мені — ченцеві й домініканинові це не може бути — „все одно“.

І спокійно розмотував далі клубок думок, ніби читав якісь старі акти. Не міг не спостерегти драми Беати й Карльоса. Втративши надію на особисте щастя, Карльос шукав спочатку тільки забуття в „гарних прямунках“ поетів-лицарів до Святого Граля. „Того Граля, що нібито переховують його в печерах Монсегюру „чисті“ й „досконалі“ катар“.

— Отче, таж хіба лицареві ганьба йти по шляхах найшляхетніших? Хіба не шукали того ж Ришард Левине Серце, або Альфонс II. Арагонський? І чи Св. Граль — не досить висока мета до життя? — Не певністю, але глибоким сумом звучав голос для Карльоса.

— Так, мій лицарю! Все, що ви говорите — „так!“ І все — має своє страшне „ні!“ Затямте собі одну істину: кожен наливає Келих Святого Граля замість Крови Христової в ласним, опоюючим напоєм своїх бажань!... А тоді боює за них, а не за Граля! Боює тільки під прапором „Келиха Святого Граля“, лише під гаслом Крови Святої. Це — є одна з найбільших пасток злого духа на піднеслі душі... Перед хвилиною я вам цитував про спалення тільки 20.000 „християн“. Тільки — двадцятьох! А ви ж знаєте, що це — мала часточка... Так, що ж? Гадаєте, — патер Інніґо перестав стримуватись і в його голосі зазвучали ноти великої тривоги, — гадаєте, що я — „пес Божий“ можу дозволити, щоб лицар вашого роду й вашої вдачі причинився до кінечности дальшого палення таких же „християн“ і в неменшій кількості?! Чи розумієте, дон Карльосе, куди ви йдете й куди хочете повести християн, так... принаймні нашого краю?! Я сказав, що я хочу вас врятувати від безодні, бодай і проти вашої волі: А коли б же ви таки не схотіли свого порятунку, я буду приневолений рятувати тих, кого ви хочете повести за собою. Тож уже навіть не йде про вас.

Зблідле Карльосове обличчя враз ніби постаріло.

— Потребуєте часу на розміркування, щоб дати мені відповідь? — спитав хвилюючи патер Інніго.

Лячерда підвівся:

— Ні, отче. Я приймаю відразу ваші рації. Про дальше, очевидножки, будемо говорити потім.

Добровільно дане „слово“ заковувало його ланцюгами. Безпросвітно сирій присмерк впав на його душу й на все дальше життя, затирав усі обриси й барви. Несамохіть він зідхнув важко й на повні груди:

— Святий Гралі!... Шукають його в Монсегюрі й Монсераті!... *

— А він, — в нас самих, дон Карльосе! Зрозумійте: цеж — наше власне серце, налите світлом Божої любови. І треба нести його світом, йти з ним шляхами життя так, щоб не розлити й не розплескати ані краплини. А обов'язок лицарськості — обов'язок загалом кожної людини, — завжди вщерть наповнений той Келих Любови подавати спрагненим в ім'я Боже!

— Ах! — махнув рукою дон Карльос. — Шляхи життя!... Та хто ж їх укаже? — і він повернувся до вікна й пірнув поглядом у нічну пітьму.

Чернець витяг з фалд своєї білої рясини купу зв'язаних пергаментів:

— Ось я приговив для вас, приятелю. Розшукав по різних хроніках. Може тут знайдете вказівки... Читаючи знайдете й згадаєте, що ви присягали на свого меча: „Товариства людей віроломних уникати буду“!...

Карльос до ранку просидів над невідомими йому документами роду де Кастро. Вичитав у них, що один з його членів Енріко ізза-піренейської галузи помандрував, не тільки рятуючи життя, до „далекої Скитії“, де „тече велика ріка Бористен“**. Він подався туди, щоб прищепити там і зберегти „віру“, яку в Романії нищили вогнем і мечем.

З тієї ночі Лячерда зломився. Схвилюване до дна його серце, не шукати заспокоєння. Жив, мов у страшній зморі, свідомий того, що його найглибші таємниці відомі, й чужі очі читають у його душі ясніше, ніж власні. Все здавалось: десь тут чує кроки великого, стихійного, що наближається з невідомого, але приїде неминуче. Коли ж воно приїде, — тоді зникне все, що до сьогодні було мріями, плянами, життям. Почнеться нове, несподіване, неймовірне. Казка?! Може, але не та, де сам собою горішок перетворюється на золотий повіз, що везе в чарівні країни, де все приходить задармо, на мах палички доброго чарівника. Але — що ж? Що має бути й де відтулиться та брама, що про неї раз-у-раз маячить бідна королева?...

І безкраї простори поплутаних думок, поплутаних майже

* Овіяні легендами „Піляні гори“ або „Гори Пилка“ — гострі верхи по еспанському боці Піреней.

** Бористен(ос) — старовинна грецька назва Дніпра.

так, як у коронованій „La Iuca“, це тепер був самотній терен Карльосових блукань.

І от несподівано, зовсім не там, де він міг чогось чекати, його збудили зо сну життя слова, що їх вчув, входячи до володарки. Одна з дам читала новелю про флорентійського лицаря.

... — „Набравши з собою в запас свічок, лицар сам, без джури й помічників, помандрував до Гробу Господнього, щоб там запалити для нового життя свічку свою від того небесного вогню, що у Великодню Ніч сходить із неба й розсвічує лямпаду перед Гробом Христовим. І простились йому“...

Більше нічого не чув Лячерда...

По кількох днях домініканин мовчки слухав твердих слів лицаря. Потім зіп'яв руки, ніби молився. А дон Карльос продовжував:

— При гробі Того, хто смертельною людиною не був, знайду я більш, як силу людську, щоб воскреснути з гробу душевного, куди поклала мене пристрасть людська...

Був це інший Карльос: заглиблений в грізні думи, був він за влучним виразом маркізи де Алькораз „як постать Йосифа Ари-матейського в останні дні Великого Тижня“. А від кількох днів у його очей випромінював лагідний та рівний вогничок, неначе вже розсвітилась лямпада серця його тим небесним полум'ям, що падає з неба у Великодню Ніч“.

— Ні, отче, — говорив Лячерда, — не я хрестоносець, не із зброєю, тільки з розсвіченою свічкою.. А коли допоможе Господь, подамся від Гробу Святого до того невідомого Бористену... На нещастя собі та їм увійшов я до роду де Кастро. Розбив я його. Тож хочу спокутувати й свою провину, й провини того далекого де Кастро, що вчинив їх він у тім краю...

Благословляючим рухом лягли сухі руки ченцеві на Карльосову голову. Був це рух, що ним благословляє священник після своєї першої Служби Божої:

— Сину! Досить, коли своє живе серце принесеш ти туди. Іди — во ім'я Господнє!

*

Все було добре для доньї Хуани, що могло б віддалити бо-дай один день, коли жалібний похід мав переступити еспанські кордони. Тому, після довгої затримки в Толеді, зволено повернутися до Мадриду. Королева хотіла бути на обличинах Беати:

— Мусимо обоє з королем бути при Беаті в той день, бо ж сирітка не має батьків!

Беаті ж уділено особливої диспензи для вступу до монастиря: вона бо не народилась німа, тільки з дозволу Божого захворіла на німоту хвилеву. Тому й дозволено їй, як вийняток, скласти перші чернечі шлюбні, але в Кармеліток „Las descalzas“.

Reales" * в Мадриді, бо той монастир вже бачив „чудо сліпої“, — тож покаже він нам ще інші чудеса, — вирішила донья Хуана.

Справді, хто ж не знав про доньку імператора Максиміліяна, „сліпу сестру“ Маргариту, що ніколи раніш тут не бувши, не тільки сама знайшла головні „північні“ сходи, але ж, ніде не спіткнувшись, дійшла аж до дверей клявзури. Люди ж з різних місць бачили й одноголосно potwierдили: сестру Маргариту провадив Архангел Рафаїл, а потім, як колись біблійному Товії, повернув їй зір.

Напередодні обличчя, як було звичаєм, абатиса запитала Беату, чи бажає вона востаннє попрощатись з дорогими їй могилами, раніше, як замкнуться назавжди за нею двері монастирської клявзури?

— Так. Має це бажання. Бо ж у Св. Домініка, пригробниці доньї Констанци, дружини Португальського Педро, хотіла б ще Беата попрохати вибачення та молитов, щоб витримати їй до кінця. Чи ж не давнє прокляття роду, накликає „зеленоокою“ Інесою де Кастро несе на собі також і Беата? Життя своє й двох синів віддала Інес за те, що спричинила смерть чистої і смирної, всевибачливої Констанци **. А платити мусить і Беата, що розбила життя рідної сестри, бо ж в світі є рівновага, яка часто збігається з Божою справедливістю...

А потім востаннє майнула перед вітварем Беатина постать — вже в гнідїй рясї й білому завої постулянтки. І вічна заслона та грати клявзури замкнулись за нею, що стала вже Марією дель Ангустіяс — Марією Страждань назавжди...

В тій хвилі ще ціла церква була залита вогнями. Вся тремтіла переливчастими хвилями світла. Довкола відтуленої труни дон Феліпе палав світляний вінець свічок. Але ж Карльосові здавалось, що скрізь — пітьма, згасло денне й штучне світло, а він — в темній крипті, в підземеллях, де нема ні повітря, ні життя. Дивився сліпим поглядом мертвих очей і не розумів: хто схиляється до нього, хто й що шепоче йому так швидко й так тихо? А бліда, мов білий віск свічок, Каталіна повторяла й повторяла знову:

— Ходім же... Ходім же... Ходім... Володарка хоче... Востаннє розлучимось з Беатою... в розмовниці...

Тільки троє: королева, Каталіна та Карльос пройшли храмом і зникли в сакристії, щоб не йти садком черниць, а дістатись до розмовниці церковним подвір'ям. Всі дворяни чекають біля короля. Маркіза де Алькораз проводить поглядом тих трьох і переводить очі на тіло убогого мерця. Високо піднесене тіло короля в парадній одежі майже стоїть у своїй пишній домовині.

— „Як вартовий у вузькій будці, — думає камерера. Й пе-

* „Босих Королівських“, зложений Хуаною Безумною, куди переважно вступали жінки королівського роду, й наприкінці життя вступила й сама Хуана.

** Драма Констанци та Інес де Кастро — вічна тема португальської поезії від Камоенса до сучасного найліпшого поета Євгенію де Кастро.

реломлює ту думку. — Хто вартовий: він, чи ми?... Всі ми тут втратили, або втратимо розум!...

І перед її поглядом пливають візії — змори: мертвий, високий король, що неприкаяний блукає по своїй землі між живими, й безумна володарка — вони заступають батьків німій постулянтці. А при них, мов з гробу вийнята Каталіна та Карльос, що, здається, вже перейняв на себе безумство королеви й німоту Беати...

— „Що побачимо ще?“... — й холод пробігає думками і тілом маркізи, що її називають при дворі „втілений обов'язок“. — Боже! Помилуй нас, бідних, безумних, німих, засліплених і справді сліпих!...

Коли в монастирі замкнулись двері розмовниці, — Карльос помалу й з тривогою підвів очі: страшно зустрінути поглядом погляд зелених очей Беати! А що, як знову налетять вихором оплакані, віджаловані жалі?

Таж голі й мертві холодні стіни розмовниці. Тільки знак хреста креслять на них чорні лінії — знак безконечности..., бо ж ті кінці ніде й ніколи не зійдуться. Кілька грубих дерев'яних стільців біля ґратчастої, залізної перегородки, високої від підлоги до стелі. За тими густими ґратами спадає груба сукняна заслона. Вона відділяє Беату від світу. Відділяє й від них, трьох — найближчих, що навіть не можуть ані побачити її, як це наказує устав, ані не мають надії востаннє почути її голос.

— Беато! — тихо співають струни арф доньї Хуани, переповнені ніжним сумом. — Беато!...

У відповідь з-поза заслони долітає тінь чужого голосу, без барви, без інтонації, без тембру. Ніби прозорий і затертий звучить він. То говорить присутня при постулянтці сестра:

— Пробачте ради Господа, якщо засмучую вас: Тут немає Беати де Кастро. Тут є люба наша наймолодша сестричка: Марія дель Ангустіяс, що прийшла до нас сьогодні. Вона слухає вас.

Всі вже чули це наймення, що від сьогодні прийняла його Беата в церкві. Але Каталіні враз придушують горло ридання й вона квапливо затуляє хусточкою уста. Карльосові ж видається, що не король дон Феліпе, а він сам стоїть у відчиненому гробі і в ньому від нині мандруватиме світом. Адонья Хуана схилилась на ґрати й тремтить цілим тілом.

— Сестро Маріє дель Ангустіяс, — сестро Маріє... Беато! — переривається ставкатними акордами володарчин голос, — Молись за чудо... Проси, щоб сталося воно, поки перейдемо кордони еспанські.. Молись, Beata, de mi corazon*, — не може прийняти нового чужого наймення донья Хуана. — Тут — лицар твій... Благослови його в далеку путь. Без зброї, босий, сам один піде він до Господнього Гробу...

Помолись і за мене, сестро... сестро... — зривається Карльосів голос, розбитий об те слово.

* „Блаженна мого серця“.

Каталіна плаче німа, як і її невидна сестра, по тім боці грат. Обидві вони не мають слів, бо ж мусіли б сказати одна одній так багато...

Та зненацька по тім боці грат важка тканина заслони хвилюється, як від подиху бурі. Видко, чиїсь рухи хапаються за неї, але вона не підноситься. Зате не кляшторний стертий, прозорий, а живий давній Беатин голос вогненним язиком злітає в гору й тріпотить, розливаючи світло на цілу розмовницю:

— Чудо!.. Чудо!.. Вже сталося... Я говорю... Карльосе!...

— Осанна! Осанна! — лунають „там“, як супровід, „прозорі“ голоси. Тихо дзвенять тінню звуків зеренця вервиць. В земному поклоні змінювались шорсткі ряси. Чути, як черниці „з почоту“ впали навколішки.

Хуана в екстазі підносить догори руки. Уста всміхаються, хоч їхній усміх — вираз страждання. А за заслоною Беата поривчасто, квапливо кидає слова:

— Не „воскресення“, володарко, не воскресення... Помилка це! Відродження!... Дитина твоя, твій новий син... В нім житиме по смерті дон Феліпе. В нім відродиться... на радість твою...

Каталіна мовчки впала навколішки. Благаючи простягає до грат руки. А Беата немов бачить її крізь заслону:

— Каталіно!... До мене прийдеш... сестро! Господь зєднає все, що розєднав світ... Зєднає й нас з тобою, люба Каталіно... Пробач!...

Осяяна внутрішнім світлом донья Хуана обома руками вхопилась за грати:

— Говори!... Говори... Ще говори, дорога, наймиліша... — Тулиться обличчям до заліза, голос вмирає на її устах, по щокках швидко біжать, як намистинки з розірваної нитки, дрібні сльози.

І Беата говорить, поки ще не лягла на уста печать відтепер вже добровільної мовчанки:

— Карльосе!... Єдине світло мого життя!... Знайдеш втрачене... То — була правда... Відродження й для тебе... в далекій... в далекій... далекій землі...

Голос вривається.

Донья Хуана все шильніше тулить обличчя до грат:

— Дай хоч руку... Хоч через сукно... Благословенна!... Найпоцілую на ній ласку Божу...

І, мов останній злет полум'я, — дзвінко озивається Беата:

— Вір, володарко, й дякуй Всевишньому...

Голос Беати згас. Зашелестіли рясини сестер, що підносяться з підлоги. Десь далеко дзвенить в амбітах дзвінок. Дзвенить, мов розбиває крихке шкельце скороминулої, останньої хвилини... Але ще раз вибухає голос:

— Молитимусь за вас, всіх... За тебе, Карльосе!...

І стало тихо.

ДЖУРА*

Невеличкий, старинний „паляцето Лячерда“, загорнувшись зеленню садків, зручно вмовстився вглибокій долині за Бургосом. Не була це літня резиденція — „фльорида“: занадто бо гостре для літніська Бургоське підсоння, де взимку замало сонця, а влітку забагато спеки й вітрів. Інший магнет притягав сюди здавен-давна рід Лячердів. З вежі „Casa Lacerda“, як звали в околиці паляцето, було видко стародавню оселю преславного лицаря Сиди Кампеадора. Стояла та садиба ще й досі в тому ж самому стані, як тоді, коли тримала рука „Непереможного“ свою грізну шпаду — „коляду“. Недалеко, в монастирі Сан Педро де Карденья, виставленому тією ж рукою, відпочивало тепер тіло Сидове, а володіння Лячерд межували безпосередньо з монастирськими урочищами. Тож видавалось, що нестерпний дух світлого героя тут ближче до живих, ніж на якомусь іншому місці.

Родинна ж легенда переказувала, що не за самий престіл еспанський боровся перший Лячерда з доном Санчо. Інше, може міцніше полум'я розпалювало ворожнечу й гнало обох суперників до бою: вогники, що палили в очах доньї Соль, Сидової доньки. Та ж і вона, так само, як і доля, вибрала дон Санча. А переможений Лячерда постановив хоч по смерті лежати в тій землі, що її торкався вогненний погляд доньї Соль. „Тому то й виросла під Бургосом ця „Casa Lacerda“.

І Карльос любив мале паляцето. А коли постановив іти до Гробу Господнього, вирішив, що вирушить у мандрівку відсіля, де віяло легендами Сидової слави та його незломного духа. З них Карльос набирався сили, щоб досягнути тяжку мету, за яку може доведеться заплатити й життям. Та ж хіба гідний зватись еспанцем той, хто відступить від наміченого пляну? Треба тільки при собі мати провідну думку. А що ж може бути вище за згадку про Сиду, що є взірцем, дорадником і — може — помічною рукою, коли ослабне втомлений дух?

Дім не вдягся в жалобу, як по смерті голови роду, коли дон „Карліто“ вирушив у далеку подорож, дарма, що сум притис могильною плитою увесь паляцето. Всі розуміли: коли б і лишився живий їхній пан, то вже напевно ніколи не діткнеться цих земель його нога. Й не дивувались, що Дієго Мартінез, мажордóm-домосправець ходив, — „немов ішов за труною“, — забуваючи й надворі покрити свою сиву голову, хоч холодний вітер сповивав сріблястим німбом його кошаве, таємне обличчя.

Весна ще не почалася. З гір тягло пронизливим холодом, хмари розпускали на шпильях свої мокрі коси й, хоча інколи проривалась крізь сиву запону блакить неба, — ребристі зломи скель ставали від того ще безнадійніші.

Не могли отямитись слуги:

* Третій розділ повісти „Предок“.

| Як же це сталося, що домосправець і Херонімо „відпустили“ від себе пана, та ще „в такий час“, самотнього без супроводу?

І чого ж аж тепер приготівляється Херонімо вже й сам до якоїсь дальшої подорожі? Два мули, троє коней. Ладяться в супровід і двоє людей, бо ж так наказав Мартинец, але — куди й пощо?...

В неділю перед Св. Марком до „Casa Lacerda“ пригнався гонець з Толеда. Ті, що були з дон Карльосом у похоронній мандрівці володарки, впізнали вояка Паломіта. Це він відправляв з весілля дон Карльоса тих володарчиних „труверів з Романії“, що про них тоді так нагло згадувала королева. Тепер Херонімов відїзд затримався, бо ж старий джура мав на цілий день поїхати до Бургосу. Другого ранку вислухав Службу Божу в Сан Педро, сповідався й заприचाщався, ввечері ж з Паломітом та двома людьми з паляцета вирушив старий до Сарагоси.

Так он куди збирався улюблений панів джура! Хто ж б не знав про особливу Херонімову побожність до *Nostra Senora del Pilar*, що на непорушному стовпі, „*columna imobilis*“, з'явилась у Бургосі Апостолу Якову?! Тільки ж знову було дивно, що перед відїздом на ту прощу з Дієгом Мартинцем прощався Херонімо так, немов би відїздив на бій з невірними. Тричі поцілувались обидва. Сльози були на очах в обох.

— І за мене ж грішного молись там, брате, як буде на те воля Божа, — аж надто поважно просив наостанку домосправець.

В дорозі їхав Херонімо одалік усе з Паломітом. І що робив у Сарагосі, — також не довідались люди з паляцета. А тим часом старий довго шукав гітану — Белен, що звичайно смажила в олії оладки під колишнім палацом маврських шейхів — *Castillo de la Aljaferio*. Покликала його баба в своє житло, в печерах *Monte Forrero* й аж там вислухала, чого бажає від неї слуга такого великого пана. А почула, й затрусила штучними квітками в своєму сивому волоссі:

— Аї! Отче!... Нема в світі такого питва, щоб людині відняла слово навіки! Ніде в світі!... Якби ж то було! — додала мрійно. — Відрами продавала б, он які б палаци мала, на золоті б спала!... Бо ж багатьом людям мова — а особливо чужа — дуже зайва річ!...

Херонімо вже давно тримав два золоті на долоні:

— Твої будуть! — тюкав пальцем правої руки по дукатах, що лежали на долоні лівої. — Будуть твої, — повторив, ніби не чуючи бабиних запевнень. — Марилена бо казала: ти єдина з роду Марії Паділлї знаєш таємниці її чарівних напоїв. І подивився гостро просто в циганчині очі, — ще ручилася за тебе, що отруї не даси!...

Бабині очі блищали й усе вертались до золота, однак руки не простягла.

— Марилена, то — Божа душа: що скаже — все буде правда. Таємниці Марії Паділлї я знаю, це — теж правда, як істина й те,

що сама Марилена ні чарів, ні напоїв не знає й не вживає. Коли ж майбутнє чиєсь бачить, то через дар від Господа. Бо чесна вона, а чеснота й небо відчиняє!... Отче! Не бійся Белен: скажи мені щиро: чи тобі таємницю зберегти треба, чи ти помсти шукаєш?

Херонімо закритив головою:

Хай Господь захистить: не помсти, ні! Але... — плутався в словах, висвітлюючи свій замір.

Гітана притакнула головою й простягла руку.

— Добре, отче! Бачу, що не хочеш чи не смієш провітрювати своїх таємниць. Хай! Не я, а Господь тебе судитиме, як буде за що. Мені ж ще одну монету додай: і Белен тобі дасть, чого потребуєш.

Діставши третього золотого, шугнула ящіркою в розколинні скель: немов провалилась у безодню. Бо ж знала стежки, як скельний звір, і поночі не спіткнулася б на каміння. Але ж поставила вартового: з легеньким шарудінням зо щілини виповз великий гад. Глянув на тьмянний вогник зачадженого лойового каганчика й уперся в Хероніма зацікавленим поглядом золотих, як намистини, круглих очей, немов питався:

— А ти ж — хто й по що до нас завітав?

Прислухався хвилинку й, не отримавши відповіді, втяг своє пружне тіло в чорну щілину, зарослу мохом. Досить показатись: з невидним прихोजий ще менше буде бажати зачіпки!

На старому, посіченому сокирою чи ножами столі лежав прикритий ганчіркою труп великого крука. Біля нього сидів кіт. Обмотався хвостом, немов йому мерзли лапки, й байдужно обнюхував мертвого птаха, на гостя ж не зважав.

Незабаром знову з'явилась гітана й піднесла згору скляну, блакитнаво-зелену пляшечку з прозорою течєю.

— Отче!.. Дай випити в воді, ліпше в воді, як у вині. Це — наше, циганське питво; мало коли даємо його не циганам. Своім же даємо, коли хтось починає зраджувати чужинцям відвічні наші таємниці. Хто вип'є, забуде все попереднє: і ким є, і як зветься, й де живе. Наллєш все нараз — впаде як та жертва людина. Але, не бійся: не вмере, ні сил, ні здоров'я не втратить: тільки саму пам'ять. Очуняє, буде, як немовлятко: новою людиною в новому житті. А хочеш, щоб сталась та зміна непомітно, — давай щоденно краплинами: від десяти, аж до двадцять. Тільки щодня, без пропусків.

Херонімо ще додав бабі срібняків.

— Белен — не відьма й не вбивниця, — говорила гітана і провадила гостя стежками — жолобами — обережно: тут поріжок, а зліва — урвище! — Белен, як доля: одним наливає радість, другим — горе. Бо ж одно виростає з другого, такий закон! А мені... мені це однаково, бо я ж, як доля — не питаюсь і не знаю, кому що чиню й на що так, а не інак. Дає моя рука, але не серце й не розум. Ходи здоров дорогами правими...

І знову зацокотіли по кам'янистих шляхах копити кінські.

З Сарагоси їздиці розділились: двом слугам звелів Херонімо догнати дон Карльоса, що далеко не міг зайти пішки. Мали стежити за ним так, щоб він не помітив їх і — видима річ, — охороняти безборонного, як би було треба. Так проведуть його аж до маленької пристані Тортози, відкіль хотів він непомітно відплисти до Святої Землі. Коли і яким кораблем, — про це мав довідатись один із слуг та негайно про це сповістити Херонімові в монастирі францішканів — до Тарагони. Другий посланець мав залишитись при лицареві, аж до відпливу. Коли б же до того часу не прибув Херонімо, — то повинен був би непомітно сісти на корабель і плисти з паном аж до Святої Землі. Хлопець той був певний і щиро любив лицаря, — тож можна було на нього покладатись цілком.

Таж Херонімо й Паломіто не поїхали відразу до монастиря: враз повернули зо шляху до печер у „Жовтих Горах“. Погану славу мали ті печери: не втримались там ані гітани, ані християни—контрабандисти. Ріжне говорили про льохи — „cuevos“ і ріжне бачили там ті, кого з konieczности вела біля них дорога. Але ж всі сходились на одному: Пілатів дух (бо ж саме родом із Тарагони походив той „суддя несправедливий“!) стереже тих таємних печер. З одної до другої ходить біла постать, блукає неприкаяна й усе тре, ніби миє руки. Але ж річ у тім, що тре сухі, бо в тих горах і печерах нема джерел, і навіть вода з дощів не затримується, а летить в ущелини й провалля додолу. Дехто казав: покутує там Пілат, і до Останнього Суду триватиме покута. Тоді не Бог-Отець, що судитиме всіх до одного людей земських, а Ісус Христос сам судитиме Пілата по милості своїй. Інші знову запевняли, що не тільки покутує тетрарх юдейський, але ж і стереже скарбу. Який і де? — того не знає ніхто напевне. Тільки ж відомо, що в світі нема рівного тому дорогоцінному скарбові...

Їздиці спішилились. На умовлений знак, повторений двічі: по сім разів щоразу кування зозулі, — так само двічі відозвався сміх ятлика. В глибині кам'яного коридора — ущелини появилася біло одягнена постать. Загортка була піднесена аж по очі.

— *Misce piscem!* („Пильнуй рибу!“) „*La Loba guarda*“ („Вовчиця стереже“)*.

Рясні фалди білого плаща африканських маврів, що дуже нагадували римську тогу, зникли в темних хідниках: гасло було сказане справно: Незадовго Херонімо побачив широкі брови на білому обличчі Енрика де Кастро. З-під них дивились незадоволено й підозріло гострі очі, а рука недвозначним рухом занурилась у фалди завоїв. Пізнав Паломіто: йому бо дав гроші, щоб відвіз листа дон Карльосові, знав, що ім'я Пілатове й оповідання про його несуджену ще тілько забезпечують йому певний захист хоча б і до того часу, як нарешті прийде над Пілатом

* Міренца та Стефанія *La Loba* (Вовчиця) це наймення визначних альбгойців.

суд, — але поява нової, великої й озброєної постаті викликала досаду й тривогу.

— Господь хай пошле вашій милості доброго вечора, — привітався Паломіто, відчувши настрій „чистого“. — Даруйте, що не везу жадного листа, але замість відповіді світлий граф посилав цього кабалеро. Це — найближчий чоловік панові, його вірний джура. — Херонімо Діац. Таж ваша милість можуть собі його пригадати.

Альбігонець заспокоївся, кивнув головою і витяг із завоїв руку.

— Велено мені говорити з вашою милістю без жадних свідків із вашого боку. Як розкажете, ваша милість?

— „Брат“ піде по воду, а вернеться аж під ранок. Прошу далі.

Пройшли кілька вузких і ширших хідників, аж опинились у великій, круглій печері, що нагадувала собою посудину, відтулену вгорі, мов кратер вулькана. Посідали на каміннях. „Брат“, як називав Енрико свого попутника, взяв бордюги й уклонившись вийшов. Енрико підкинув на середину печери хмизу, що лежав купою в кутку й запалив.

В печеру заглядало синє небо пильним поглядом золотих зірок-очей, але той тихий погляд ураз щільно заволок чорний димок з багаття. Як Абелева офіра, знявся він вгору темною свічкою, до зір, немов комином. З пільми хтось висмикнув кілька чорних стьожок: то кинулись на світло кажани, але швидко з димом вилетіли в отвір.

— Дозволите приладити вечерю? — спитав вояк.

Підходило до півночі, коли співрозмовники закінчили на раду. З догоряючого багаття втікав останній дух. Енрико був видимо задоволений: без сумніву все йшло добре, може навіть ліпше, як можна було сподіватись! А посланці — такі прості й нехитрі люди, що від них легко довідатись дуже багато цінного. Справді „мудрі, як змії“, ці люди не є! Перед світанком вирушить він з ними до Тарагони, де вже його чекає дон Карльос. Хай тільки ще підкрепляться їхні коні й той третій, що привели його для Енрика.

— То, що ж? — Заснем трохи, ще маємо час, — запрошує де Кастро гостей, і з явним задоволенням вертається думкою до звісток: — Це добре, що й на африканський беріг перекинув уже своїх людей Лячерда. Жаль, що Монфор не схотів тут зачекати. Ну, хай сіється добре зерно й на африканському.

— І на африканському, й на нашій землі мусить твердо стояти віра, — втомлено погоджується Паломіто. — Пробудемо тут два дні, а тоді з вашою милістю — також до Африки. Там буде тепліш. А тут... — витяг з-під плаща шкурятяну пляшку-торбинку до походів. Обережно розкрутив шийку, міцно стягнувши сирим ремінцем. — Смію послужити вашій милості?.. Поки горів хмиз, було тепло, а тепер знову тягне зимою.

Та катар не пє вина, так само, як ніколи не їсть і мяса.

— З водою тяжко: нема джерела! Як би мали ви свіжу воду...

— А як же ж їй не бути в людей подорожніх? — підводиться Херонімо, й повільно йде до коней, що голосно перетирють зубами овес.

Херонімо озивається до них, а вони пирхають і переступають з ноги на ногу. Щось брязнуло об камінь, бризнувши дзвінкими іскорками розбитого скла.

— Прошу вашої милости! — простягає Енрикові повний води олив'яний пугар тверда Херонімова рука. Таж видно, що старий дуже втомлений: трохи стрибає йому рука й через вінця переливається струмочок. — Хай буде на здоров'я тіла й душі вашої милости!

Альбігоєць п'є зо смаком, до краплини, до дна.

— Давно не пив я такої смачної води... Це з доброго гірського джерела...

— „Джерело спасіння“ — чув — так його звуть, — немов трохи шкутильгає Херонімов голос.

Помалу вояки вмощують сідла, розкладають плащі...

— Так... на добра... на добре... при... при... при... — чомусь стрибають слова альбігойцеві. І вся його постать раптом витягається вгору: мабуть би злетів, коли б мав крила. Справді вимахує білими полами плаща немов широкими крилами, хапає повітря, переривчасто, судорожно позіхає. Але повітря не йде в легені. Очі сяють білками під темними змугами брів. Енрико розриває на грудях плащ, белькоче уривчасті склади й, не набравши віддиху падає наперед, без звуку, ніби спіткнувшись на бігу. Вояк і джура підхоплюють його над самою землею й не дають розбити об камінь чола. Поклали на спину. Вирячені очі звертаються білками догори, аж зіниці ховаються під незамкненими повіками. Обличчя почервоніло, на устах з'явилося трохи піни, що булькає від тихого хрипіння. Забився в короткому судорозі, мов у агонії й витягся, нерухомий і втихий. Тільки на чолі, що тепер стає синяво-біле, виступають, як роса, важкі та прозорі краплини поту, що повільно починають скапувати, мов кульки живого срібла в чорні кучері. Чи ж не витікає з тими краплинами короткими віддихами й душа з тіла?!

Херонімо поклав півтрупа на свій зложений плащ, що приготував при сідлі замість ліжка, й мовчки поглядом запитав вояка.

— Що ж далі?

Паломіто вихопив малий смолоскип з розколини в скелі й присвітив близько до обличчя Енрика; той не реагував на світло.

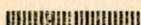
— „Чи ж не обдурила чарівниця?“, — тріпала підбитим крилом тривожна Херонімова думка. — „Та, як би ж таки отруїла, коли ж Марилена ручилась?!“

Подумав тільки, чи може промовив уголос, бо ж вояк відказує:

сий дрижить в зимі на морозі; хто, доки молод і здоров, марнує дні золоті молодости, той з голоду на старість загибає. — Прості то правди, що ви чули, кожний їх розуміє серцем і думкою, кожний їх якби очима бачить. — Як з тілом, так саме і з душею. Як собі хто на сім світі заробить, так на тамтін світі і тішитися буде. Хто тут про свою душу не дбає, то по смерті плакати буде; хто тут, як господар зерна, не посіє милосердя, той і за гробом милосердя Божого збирати не буде. Сам Ісус Христос каже: Блаженні милосердні, яко тіи помилювані будуть, т. є: щасливі милосердні, бо ті будуть помилувані. — Отож нужда ближнього є то тая буйна рілля, на котрій, якщо хто діла милосердні посіє, той і на страшнім суді, в тії великії всесвітнії жнива, милосердям втішитися. Ото слухайте, відкрилася нам рілля, сіймо, а збирати будемо.

В сторонах, від нас далеких, за горами і водами, за широким морем є край, що Єгипет називається; в тім краю жив нарід тихо і мило, що мароніти звуться. І хоч турки і недовірки обсіли той нарід невеличкий довкола, як мряка осінна, хоч натискали на нього, як тяжка туга на біднеє серце, хоч всіма силами турки навертали їх до своєї віри, нарід той бідний, як дуб серед тучі, стояв кріпко при вірі Христовій. — Подобалося Богу, що той нарід, такий нещасливий, ще в більшу попався недолю; не слідім, чому, бо хто ж суд Божий вгадати може? Від кількох часів зірвалася в краю єгипетським страшна війна, як люта буря. Може ви нераз від старих людей або в ваших піснях чули, що то є війна, як страшно турки воюють; куди неприятель перейшов, куди хмара турків перелетіла, там пустиня і безлюдь вчинилася: стань і оглянься в коло, а хоч би мав ти серце веселе, як ангела серце, жаль і туга стисне тя за нього, як тугий мороз, гроза і дрож наскрізь тя перейме, а густі сльози, хоч з великого жалю не зараз, із очей прокануть тобі. Глухо і пусто, довкола ні живої душі, ні людського голосу, поля і ниви змішані копитами, міста і села в курищах лежать, а дим, як останній дух лежачого на смертній постелі, сумним стовпом зводиться під небеса, туди і сюди немовлятко або дідусь сивенький лежить зарубаний, молодіж і кріпка челядь в полон занята. Така то війна; так саме і тим христіянам повелося нинішніми часами. Повалено їм міста і села, погоріли церкви і хати, потоптано поле і городи, а нужда, як ворон чорний, накрила їх крилом; без пристановиска, без стріхи, без кавалочка хліба і без сорочки блукаються, як сколочені овечки по рідній землі, що насякла кровю їх рідних. Серце падається на таке нещастя ближнього, самі сльози ллються на тільки недолі брата христіянина. Святий Отець наш, Папа римський, і цар наш наймилостивіший вставляється за тими нещасними до вас, браття христіяни. Гляньте на їх споловілі очі, на почорніле від голоду тіло ваших братів і злегшіть їм недолі. Підводять вони пожовкле лице, напів умерлі, від плачу кровю зайшли очі до вашого милосердя, протягають від нужди кощаві руки і жебруть від вас хоч кусник хліба, хоч лиху

рубашку покрити наготу. Знаю я, не відсилали ви жебрущого діда, котрий щороку, що місяць, що тиждень до вашого порога приступав по милостиню, не відкидайте ж і тих братів християн, що далеко зза моря перший раз, від коли світ стоїть, і може останній раз, доки світ стояти буде, стукають з плачем до ваших дверей, до вашого серця і просять милостині, на яку кого стане. Тілом і душею з ними ви рідні, один Бог сотворив їх і вас; Ісус Христос породив вас і їх смертю на хресті, скупав вас і їх в своїй найсвятішій крові; Дух святий вас і їх просвітив світлом небесним, світлом Євангелія святого. Тут час, діточки, тут пора датком, хоч би найменшим, милосердям туташним купити собі милосердя Боже, незмірне, вічне. До того взиває вас сам Ісус Христос словами: Хто подасть хоч би найменшому із тих кубочок води студеної, хоч би в ім'я ученика, тому кажу, не мине його заплата його. Хоч би найменша офіра, а щирим серцем подана, буде так приємна перед Богом, як офіра тої вдови святої, що, як писав св. пов., останні дві лепті, т. є дві маленькі мірочки олію принесла на офіру. Хто може дати гріш, то гріш, хто ні, то булку хліба, або яке повісмо, або з інших речей домашніх най подасть, ми то на гроші заміняєм і пошлемо тим нещасним тою дорогою, котрою вони до нас слізні свої прислали просьби. Радість їх буде незмірна, подяка безконечна, а заплата — молитва усердна до Бога за вас і за ваші діти, за ваше і за ваших маленьких здоров'я, їх зідхання відвернуть від вас нещастя, що вас того року смутком огорнуло. А коли прийдеться вам здати звіт з вашого життя, вони з датком, що від вас приймали, стануть на страшнім суді перед Христом, вложать до ваших добрих діл тую милостиню від вас і переважають ваші гріхи, а суддя Христос примидиться вам і озветься солодко до вас: Ходіть, благословенні Отця мого, радійте зо мною в царстві моїм небеснім, бо я в тілі тих нещасних братів ваших був голоден і нагий, а ви мене нагодували і одягнули. — Амінь. Нест. 13. лют. 1841.

Д-р М. Гнатюшак

ПОЕТ І ЙОГО НЕВМИРУЩЕ СЛОВО

Проблема звязку між фізичним виглядом і психічним обличчям людини — це проблема дуже складна. Не слід її надто упрощувати, нап'ятовуючи епітетом матеріалізму, — бо і при ідеалістичному підході до людини не можна ігнорувати її фізичної сторінки, що під час земного життя тісно зв'язана з психічною. І хоч при безсумнівному приматі духа дані фізичні прикмети не все знаходять свій pendant у ясно означених рисах, — то все таки, назагал, ця проблема існує і заслуговує на увагу. Щоправда, в теперішньому житті матеріальний фактор часто перецінюється.

Сфальшоване гасло „mens sana in corpore sano“ * стало крилатим словом. А тимчасом не все „в здоровому тілі здорова душа“. Жорстокий боксер, напівздіотиллий з гордошів на свою силу, і хоровитий, неповоротний учений — це живі приклади, що заперечують повище гасло. Але ж знову назагал не можна не ствердити, що в переважній більшості випадків фізичне здоров'я і справність причинюються теж до психічного здоров'я і розвитку.

В теорії ж про зв'язок між фізичним виглядом людини і її психікою, хоч ця теорія не все справджується, є деякі методичні моменти, що влекшують нам орієнтацію в нетрях людської творчості — і тому також ідеалістична наука охоче кермується цією теорією як методичним засобом. Так воно є і в області літературознавства, де розсліджування зв'язків між зовнішнім виглядом поета і його творчістю належить до цікавих з методичного боку питань.

Не знаємо, як виглядав Маркіян Шашкевич. Не зберігся ні один малюнок ні рисунок, що на ньому якийсь сучасник схопив би був риси обличчя або постать галицького пробудителя. Одиноке автентичне свідoctво про зовнішній вигляд нашого поета — не плястичне, не образотворче, тільки словесне. Є це відомі слова Якова Головацького з його статті „Память Маркіяну Руслану Шашкевичу“ (1847). Зацитуємо їх:

„Маркіян був чоловік середнього зросту, шуплий, але меткий, волосся ясенорусе, очі сині, тужні, носик невеличкий, кінчастий, лице худощаве виражало якуюсь тугу і більість. Сам був м'якого, доброго серця, в товаристві дотепний і забавний, показував себе веселим і шаловливим. Лише коли розговорився за рушину, народність, за рідний язык, родиму словесність і ін., тоді показала вся сильна душа його, котра в тім слабovitім тілі жила, очі блиснули живістю і якимсь святим вогноненням, чоло трохи приморщилося, і лице набрало якоїсь грізної поваги; говорив сердешно, сильно переконував, бо му з серця ішло, він цілий тим духом жив і віддихав“.

Оцей короткий уривок зо статті найліпшого друга і найближчого співробітника Шашкевичевого подає, як бачимо, доволі скупі відомості про зовнішній вигляд Маркіяна, — але зате докладніше зупиняється над деякими його психічними прикметами. Фізичні риси, що їх підкреслює Головацький, у світлі спортових кличів вказували б на людину вдачі слабої й хиткої — але уступ про психіку Маркіяна каже нам зовсім щось інше, а саме виявляє контраст між зовнішнім виглядом поета і проявами його психіки.

* Гасло це сформулював один італійський гуманіст; у нього звучить воно так: *orandum est, ut sit mens sana in corpore sano* (треба молитися, щоб у здоровому тілі була здорова душа). Отже автор цього гасла стояв якраз на становищі, що в здоровому тілі не мусить бути здорова душа, бо ж треба про це молитися, щоб так було. Тимчасом пізніше підхоплено тільки другу частину цієї сентенції і таким чином надано їй сенс протилежний до первісного.

Все це речі, здавалося б, другорядні, що про них нічого й говорити в статті про Маркіяна Шашкевича — нашого поета-пробудителя. Але хто знає, яку вагу мають типологічні розсліди в модерному літературознавстві,* — цей відразу побачить, що це справи немаловажні.

Якщо йде про зв'язок вигляду людини з її психікою та про вияснення на цій підставі деяких особливостей творчості поета — то тут нас головню зацікавляють теорії Е. Кречмера** і Й. Руца***. Обі ці теорії на перший погляд могли б може видаватися надто матеріялістичними — але на ділі обі вони, коли їх інтерпретувати згідно з принципами ідеалістичної науки, теж можуть нам віддати прислугу.

Розглядаючи наші скупі дані про зовнішній вигляд Маркіяна Шашкевича в площині типологічної схеми Кречмера, доходимо до переконання, що наш поет без сумніву належить до типу астеніків, т. зв. людей худощавих, фізично слабих, але зате духово сильних, а при тому звичайно схритих і інколи нагальних. А що за типову рису фізичної будови таких людей Кречмер уважає м. ін. похиленість тіла наперед — то в цьому й знаходимо точку наближення до типу, який у класифікації Руца, оснований на ріжній будові грудної клітки у ріжних людей, займає теж подібне становище і має подібне до астеніків психічне обличчя, — з тим, що Руц цинить цей тип найвище; сюди належать у нього м. ін. Шіллер, Бетовен, Фридрих Великий, — а ми долаймо ще Тараса Шевченка. Цікава річ, що на імагінаційних портретах Маркіяна Шашкевича — його постать усе трохи похилена наперед. Типово астенічні риси поета, підкреслені в цитованому вгорі описі Якова Головацького, кажуть також малярям зображати Маркіяна Шашкевича з постаттю похиленою вперед.

Та Маркіян Шашкевич мабуть був подібний до геніяльного, похиленого типу Руца тільки загальною будовою тіла — а зате в обличчі мав риси чужі для Руцових присадкуватих і похилених „надлюдей“. В обличчі Маркіяна ясно відбиваються психічні риси меланхолійного темпераменту. Далі ж слідна в обличчі Маркіяна сантиментальна замріяність і тужливість, так сильно підкреслена в описі Якова Головацького. З цим виразом обличчя на перший погляд контрастує веселість, дотепність і товариськість Маркіяна, теж підкреслена у Головацького. Але в світлі типологічних розслідів ці протиріччя розвіваються.

Характеристичною рисою астеніків, та й взагалі т. зв. схизотимічних типів є це, що вони не виявляють суті своєї душі назовні, що супроти інших людей наче маскуються (здебільша може несвідомо) та своєю поведінкою в товаристві не дають повного образу всецілості свого багатого психічного життя. Це

* Про це див. мою статтю „Тарас Шевченко в освітленні типології“, „Новий Час“ 1931. чч. 10, 13, 16, 19.

** E. Kretschmer: Körperbau und Charakter. 1921.

*** O. Rutz: Musik, Wort und Körper als Gemütsausdruck. 1915.

дуже виразно бачимо на прикладі Маркіяна Шашкевича, що у нього, думаю, можна устійнити аж три психічні обличчя, а власне одне правдиве обличчя і дві маски. Перша маска — це веселість і дотепність, зрештою зовсім щира, але виявлювана тільки в товаристві знайомих. Друга маска — мрійницький, тужливий вираз лиця і очей, виявлений також доволі сильно і в одній частині особистої ліричної його поезії. І врешті третє, справжнє психічне обличчя, виявлюване тільки в моментах запалу й патріотичного пориву — це оця „сильна душа“, ці блискучі очі та зморщене чоло, що про них з таким одушевленням пише Яків Головацький. А що ця третя „маска“ була дійсним духовим обличчям поета — про це вимовно свідчить характер його поетичної творчості, наскрізь пронизаний виразними первнями духової сили, енергії, невгнутости, бадьорости, активізму й патосу боротьби. Воно може для читача трохи непривичне і дивне, що я дошукуюся в творчості „сентиментального“ Маркіяна таких активістичних, мало що не експресіоністичних ноток. Докладну наукову мотивацію цього свого становища переводжу на іншому місці,* — тут жеж лише зазначу, що причиною непорозуміння є крайно поверховне й ненаукове трактування творчості Маркіяна Шашкевича з боку українських істориків літератури і критиків. Всі вони майже без винятку обмежуються щодо того до повторювання на різні лади хибної думки Я. Головацького про тужливий характер творчості М. Шашкевича, а ніхто з них не спромігся на основну наукову ревізію цього погляду, проведену при допомозі студій текстів самих Шашкевичевих творів. Через те й усі майже дослідники, починаючи Огоновським чи Коцовським, а кінчаючи напр. Яремою, зображують нам творчість М. Шашкевича у кривому дзеркалі та приписують їй найрізномродніші такі риси, що про них нашому поетові мабуть і не снилося. Зміцнена ще гіпертрофією історично-філологічного й літературно-порівняльного, часто теж хибного підходу (напр. К. Студинський), така метода досліду творчості М. Шашкевича дала нам зовсім хибне поняття, що цей поет є зразком поета „чисто ліричного“, що „найкраще вміє висловлювати свої душевні переживання“, відзначається „песимістичним упередженням до теперішности“ і є „радіше естетиком ніж етиком“, що Шашкевич „піхоплював лише невеселий настрій сучасного життя“ та був „до певної міри пасивним обсерватором-поетом, у якого душі порушала сучасність різні струни, а ті відзивалися сумними, настроєвими звуками бандури“**. Тим часом об'єктивний науковий розслід самої творчості М. Шашкевича, — а не цих безкритичних поглядів, що їх висловлювали про нашого поета різні критики — ясно показує, що все було якраз навпаки: що характеристичні для Маркіяна не суб'єктивізм, меланхолія й пасивність, тільки навпаки, захоплення об'єктивними релігійними й на-

* Моя праця про те друкується в черговій книжці словянської філології „Слово“.

** Я. Ярема: „Маркіян Шашкевич як лірик-поет“ 1911.

ціональними ідеями, віра й надія на краще майбутнє і бойовий активізм.

Наші дослідники не зважали, що мрійництво було у Шашкевича не джерелом слабости й безплідного сентименталізму, а навпаки, джерелом сили духа, запалу й активізму. Чомусь у нас неначе б то звертали увагу головно на першу частину цитованого вгорі опису особи Маркіяна з-під пера Якова Головацького — а наче не закримічували цілої другої, куди більше суттєвої частини; коли ж і закримічували, то інтерпретували її з ґрунту фальшиво і цим демаскували свій реалістично-матеріалістичний підхід до такого типового романтика й ідеаліста, яким був галицький пробудитель. А тим часом справжнє зрозуміння і гармонійна сполука контрастів індивідуальности Маркіяна приходить аж зо зрозумінням того ідеалістичного підложжя, що було суттю світогляду нашого поета.

Це найкраще видно, коли розглянути індивідуальність Маркіяна Шашкевича в площині т. зв. світоглядкової типологічної класифікації Вільгельма Дільтейа, що вже не навіязує до матеріалістичних передположок різних психофізичних теорій та залишається в областях духа. Вільгельм Дільтей* розрізняє три основні типи: матеріалістичний, об'єктивно-ідеалістичний і чисто ідеалістичний (т. зв. „ідеалізм свободи“). В літературному їх виразі — першому типові відповідає реалістично-натуралістичний та імпресіоністичний спосіб творення, другому реалістичний ідеалізм т. зв. класиків світової літератури, а третьому — романтичний і експресіоністичний спосіб вислову.

Коли з цієї точки погляду підходити до особи і творчости Маркіяна Шашкевича — то в першу чергу згори мусимо виключити перший, матеріалістичний тип, як зовсім незгідний з характеристичними рисами життя і творчости нашого поета. Далі приходить ствердити, що у М. Шашкевича на першому місці стоїть не вірне, реалістичне відтворення дійсности в літературному творі, тільки навпаки, формування ідейної дійсности при допомозі життєвих фактів. Реалістичні образи й уявлення поет трактує у своїх творах як засіб до виявлення думок, ідей, афектів. Це виразно позначається в усіх поезіях Шашкевича, — навіть у таких на перший погляд автобіографічно-„описових“, як напр. „Підлисса“, — бо опис тут є єдино і виключно тільки засобом для вислову сильного афекту поета: туги за дитячими літами. Те саме ще в більшій мірі слідне у всіх його віршах з патріотичною тематикою; навіть у віршах на історичні теми фабула відступає на другий план, а на першому залишається бойовий, переможний настрій, вичаруваний історичною картиною тільки як засобом („Болеслав Кривоустий під Галичем“, „Хмельницького обстрілення Львова“). Те саме в баладі „Погоня“, де важна не фабула, а типово романтична динаміка обрядів та ідей. Ба, що більше, часто Шашкевич, наче заперечуючи суть поетичної

* У збірці „Kultur der Gegenwart“ I. ч., 6. том.

Не обнижувало гідности розуму в їх очах те, що той розум, як тоді твердили, спершу є нічим, зером, „*tabula rasa*“, біла незаписана карта (Льок), і аж життєвий досвід, схоплюваний вражіннями і спостереженнями, виробляє в тім розумі поняття, а далі осуди-думки. Ваги почувань, інтуїції, ірраціональних психічних сил, що здебільша рішають у вчинках одиниць та народів — тоді не добачували, не усвідомляли собі й на них не зважали у своїх теоретичних міркуваннях. Тим жеж своїм розумом, дарма, що не могли вияснити загадки світу й життя, намагались скинути Бога з Його Престолу і поставити на Його місце природу, поняття дуже загальне, нез'ясоване докладно й досі ані щодо змісту, ані обсягу.

Дуже великі потрясіння в історії спричинили суспільно-політичні погляди раціоналізму. Рівність усіх перед правом, судом, в доступі до урядів, несенню державних тягарів та сповнюванню громадянських обов'язків всупереч тодішній нерівності феодалного устрою і величезній різниці під тими оглядами поміж тодішніми трьома станами (духовенством, лицарством і третім станом — ось початкове гасло тих часів у тій ділянці. Гасло не нове — проповідувало його здавна християнство, сильно підкреслювали його теж протестантизм і кальвінізм. Ріжниця тільки та, що передтим домагались тієї рівності в ім'я Бога, бо перед Богом усі рівні, тепер же в ім'я природи, бо природа робить усіх однаковими і закони природи для всіх одні. — Забезпечення волі, майна й життя громадян, з чим густо-часто не числився тодішній абсолютизм — це друге, не менш важне гасло раціоналізму, це навіть умова послуху для держави. Якщо володар порушує один із тих трьох чинників, громадяни можуть відмовитись від послуху („Суспільний контракт“ Русса). Так зродилося новочасне поняття революції й її санкція, що мало великі наслідки. — З волі громадян впливала третя засада: „вільна людина сама собі дає накази“, а це значило, що джерелом всякої влади є народ — народовладдя. Тут саме початки новочасної демократії.

Суспільно-політичні ідеї раціоналізму спричинили три більші наслідки в історії: т. зв. світлий абсолютизм, повстання Зєдинених Держав і велику французьку революцію. Коли світлий абсолютизм використовував тільки нові гасла, щоб зміцнити свою владу, і в тій цілі в ім'я рівності ломив неvigдні привілеї вищих станів, а підносив із занепаду нижчі суспільні верстви та на них спирався, то конституція Зєдинених Держав (1787) і велика французька революція провели нові ідеї в життя, будуючи новий суспільно-політичний лад.

Французька революція стала немов великим вулканічним кратером, що з нього видісталася гаряча лява й розіллється по цілій Європі, а далі перекинулась і на інші континенти. Більшовицький переворот в часі світової війни був тільки однією ланкою, і то не останньою, у тім великім ланцюгу революційного руху, що хвилями котився по Європі вже в I. пол. XIX. в. Наполеон-

ські війська вже зараз рознесли ідеї великої французької революції по цілій Європі. Мантуа, Маренго, Гогенлінден, Ульм, Астерліц, Ена й Аверштедт, Пруська Ілава, Фрідланд, Смоленськ, Бородіно, Москва — це не тільки свідки воєнного таланту Наполеона, його слави й могутності, але теж ті кроки на шляху, кудю йшла революційна сійба, а роки 1820, 1830 і 1848, ці роки походу революцій по Європі — це в великій мірі тільки жнива тієї сійби.

Революції у тих роках відбувалися під прапорами троякого роду гасел: ліберальних, соціяльних і національних.

Ліберальні гасла, так яскраво сформовані й умотивовані гострими перами раціоналістів, окуплені кров'ю у Франції та корисно зреалізовані в Зєдинених Державах, ставали тепер власністю європейських громадянств, їх політичним „credo“, що домагалось конституційної карти, яка з одного боку забезпечила б громадян перед самоволею володарів, надаючи підданам свободу й громадянські права, а з другого боку поділила б державну владу поміж володарів і народ, утворивши законодавчі тіла — парламент із представників народу (конституційна монархія) або цілу владу віддала б у руки народніх вибранців (республіка). Особливо підтримували ліберальні прямування льожи вільногоулярів-масонів, що густою сіткою покрили тогочасну Європу і мали вже тоді великий вплив на хід політичних подій. Конституційні прямування тим більш зростали, що віденський конгрес (1815), порядкуючи відносини в Європі по Наполеоні, привернув абсолютизм у всіх державках, з винятком Франції і польського королівства конгресового, немов зовсім забувши на факт, що європейські громадянства вже зазнайомилися з „декларацією прав людини“. Володарі ж, побоюючись революції, вселодили здебільша реакційно. Щоправда, російський цар Олександр І., приписуючи перемогу над Наполеоном помочі Божого Провидіння, проїнявся містицизмом та заключив з пруським королем Фридерихом Вільгельмом III. і австрійським цісарем Францом І. „святий союз“, (1817), де вони зобов'язалися володіти згідно з християнськими закладами та взаємно собі помагати, то проте могутній австрійський міністр Метерніх, машталір політики середущої Європи, використовував той союз для гноблення всякої свобіднішої думки. Дуже своєрідно інтерпретував він християнське володіння. „Ліберальні ідеї — твердив він — ведуть до революції, революція ж звертається проти володарів, а ці панують з Божої ласки — отже революції супротивні християнським засадам“, і гнобив всякі ліберальні рухи за поміччю бюрократично-поліційної системи враз із гострою цензурою, викликаючи так ще більшу реакцію серед громадянств.

З ліберальними ідеями тісно сплітались соціяльні, а особливо національні.

Підложжя для соціялізму створила парова машина, що її винайшов Джемс Вот (1765). Приспособлення її до фабрик та комунікації зродило незабаром четвертий суспільний стан —

робітників. Їх матеріяльне положення спершу було часто жалюгідне, особливо, коли фабрики, не мавши ще як слід наладжаних ринків збуту, зупиняли на довший час фабричну працю. Держави робітниками не опікувались, бо в господарське життя тоді не встрявали, придержуючись економічного лібералізму, що його уґрунтував англієць Адам Сміт своїм „Багатством народу“ ще в II. пол. XVIII в. Підбудовою для його теорії була фльософія XVIII в., що у всесвіті в природі панує гармонія. Подібно гармонійно, на його думку, уложаться економічні відносини, якщо держава залишить громадянам цілковиту свободу праці, цієї підстави багатства народу. Одначе розвій природничих наук у XIX в. відкрив, що в природі тієї гармонії нема: навпаки, у ній іде завзята боротьба за буття, й перемагає все сильніший. Нова філософія стала підбудовою для теорії боротьби клас — соціалізму.

В Англії вдалося поліпшити робітничу долю мирним шляхом. В тій цілі повстали різні філянтропійні товариства, як теж за почином Роберта Овена зорганізовано робітничі кооперативи, що поспішили робітникам з допомогою, а далі в 1832 р. вперше вмішалася держава у ті справи. Скорочено трохи день праці, назначено комісії для контролі відносин між працедавцями й робітниками, тощо. — В Франції ж натомість намагалися поліпшити буття робітництва революційними засобами. Тут же й появляються перші теоретики соціалізму. Комуністичні теорії Бабефа, що згинув під гільотиною в часі великої французької революції, відновили соціалісти-утопісти Сен-Сімон († 1825) і Фуріє († 1837). Обидва відчували в собі якийсь месіанізм і чули себе покликаними доконати для людства щось великого, ушасливити його, і для тієї ціли вибрали комунізм, що його думали ввести, відповідно виховуючи людство. Сен-Сімон між іншим для того пропонує шити убрання так, щоб усі ґузики застібались ззаду, бо тоді люди відчуватимуть краще спільну потребу один одного й виховаються в комуністичнім дусі. Перевиховати людство в тім напрямі мало теж „нове, зреформоване християнство“. Перша соціалістична школа сен-сімоністів (1825—32), що повстала по смерті свого творця, як теж фурієризм мали свого часу багато прихильників. Одночасно Прудон підтримує своїх попередників твором: „Що це є приватна власність?“, називаючи її крадіжжю, а теж стає першим теоретиком анархізму. Теорію державного соціалізму розвиває Люї Бляк. Щоправда, коли в часі революції 1848 р. зробили його директором публичних робіт, не зумів зреалізувати своїх поглядів і в практиці показувався дуже безрадий, то проте був він немов провісником і предтечею Маркса, що вже в тім же самім році враз з Енгельсом кінчав свій комуністичний маніфест відомим тепер гаслом „Пролетарі всіх країв єднайтеся!“

Найсильнішою течією вже тоді були національні ідеї, що вязалися безпосередньо з ліберальними. Раціоналізм видвинув поняття походження влади від народу. Навіть монарша влада мала в народі мати свою санкцію, через що Людовик Фи-

лип Орлеанський, винесений згодом на престіл липневою революцією у Франції (1830), вперше прийняв титул короля „з ласки Бога і волі народу“. В державах з різними націями повставало питання, котрий саме народ має мати рішальний голос. Легко було дійти до відповіді, що кожний народ має мати свою власну владу. В народах же розбитих на цілу низку державок, як італійський та німецький, міцніла й могутніла віддавна тліюча думка об'єднання себе, щоб у цілості могли стати джерелом своєї власної влади. Зрештою вже велика французька революція розбудила народні почування у Франції. Намагання ж Наполеона створити одну велику універсальну державу викликало народню реакцію як у Іспанії („guerillas“, протинаполеонський іспанський „народний катехізм“, тощо), так у Німеччині („Мови“ Фіхте, напір пруського громадянства на короля, щоб приступив до протинаполеонської коаліції по прогрі Наполеона в Москві і т. ін.). А втім і сам Наполеон підтримував народні прямування там, де це йшло по лінії його плянів (польські легіони, Варшавське князівство).

Національні почування розбуджував та зміцнював теж новий літературний напрямок романтизм. Був він реакцією проти раціоналізму. Перший удар раціоналізмові завдав Кант († 1804), доказавши, що розум не такий всезнаючий і всемогутній, як тоді думали. Він не може поняти нпр. вічності й безконачності та взагалі не може збагнути самої суті речей („Ding an sich“), а пізнає світ тільки ззовні, зверху, зокола, так, як це йому подають змісли, ті „зелені окуляри“, від яких цілковито залежне людське пізнання. Другої поразки зазнав раціоналізм у літературі, а далі взагалі в житті. Показалось, що виключно розумова поезія не можлива, що вона тоді взагалі перестає бути поезією, яка відтворює людське життя. Життєвими вчинками людей кермують здебільша почування, а розум тільки винаходить засоби для них. Тому література звертається до творів, де висловлені почування і змальовані таємні образи уяви, отже до середньовічних творів, повних релігійних хвилювань і до народньої творчості з чистими почуваннями, де зустрілись письменники з культом минулого і почали й собі оспівувати минулі історичні події та відновлювати народні традиції, зміцнюючи так національні прямування.

Національні ідеї приймали інколи ширші рямки — в Німеччині пангерманізму, а між слов'янами панславізму. Останній зродився властиво з чеського націоналізму. Чехи, не чуючись на силах вибороти собі національну незалежність, хотіли злучити до боротьби з німецьким світом усіх слов'ян і спільними силами створити есентуально федеративну слов'янську державу, очевидно під чеським проводом. В Росії ж панславізм проявився як панрусизм — „щоб усі слов'янські ріки зіллялись ув однім руським морі“, що мало вплив і на ідеологію Кирило-методіївського Брацтва в Україні. Польський же панславізм перейшов врешті у польський месіанізм, що призначував для Польщі вище

післанництво — об'єднати слов'ян під проводом Польщі словом любови і відродити та оживити ціле людство духом Христовим („через Польщу й слов'ян зійде царство Боже на землю“). Полудневі слов'яни обмежували свій панславізм тільки до своєї вітки. Хорватський письменник і правник Людовик Гай у своїй „Народній Газеті Ілїрійській“ проповідував ідею „ілірійського королівства“, зложеного з трьох народів, хорватів, сербів і словенців.

Були численні спроби провести всі ті ліберальні, національні й соціальні ідеї в життя революційним шляхом. В 1820 р. вибухають революції на всіх трьох полудневих півостровах Європи (Балканським, Апенїнським і Піренейським). Тільки на Балкані вдалось вибороти незалежне грецьке королівство, а перед тим уже досягнули свого автономне князівство серби. Апенїнську ж революцію згнобила інтервенція Австрії, а піренейську — Франції. — 1830. рік приніс лише ширшу конституцію для Франції (липнева революція) і незалежність враз з неутралітетом Бельгії. Натомість невдачею покінчилися італійські і німецькі змагання об'єднати свої краї, як теж не мало успіху і польське листопадове повстання. Та переможені не скапітулювали. Італійський провідник Маддіні враз із іншими втікає на еміграцію до Швейцарії і там освоює „Молоду Італію“ (1832), що має об'єднати свій край та завести у новій державі республіканський устрій, як теж помагати завести такий устрій спільними силами у інших державах. За італійським зразком повстає також „Молода Польща“, і „Молода, Німеччина“, що 1834 р. лучаться всі в „Молоду Європу“. З її впливів і рухливости можна було вже провіщати 1848. рік.

„Молода Польща“ рекрутувалася з польської еміграції по згнобленню листопадового повстання (1830/31). Емігранти поділилися у Франції на два табори: консервативний („Hotel Lambert“), що хотів відбудувати польську державу дипломатичним шляхом, інтервенцією великих держав, і демократичний, що власне творив „Молоду Польщу“ і приготував в 1830 рр. польське повстання під усіма заборами, при чім до повстання хотів потягнути всі суспільні верстви, особливо селян та вважав це умовою успіху повстанців. В тій цілі посилав він на землі, колись приналежні до Польщі, своїх висланців, що вели відповідну агітацію й усвідомлення, а у вільній тоді Краківській Республіці заложив для тієї мети „Stowarzyszenie ludu polskiego“, що мало безпосередньо кермувати всією акцією. Представники польського революційного демократичного табору хотіли приєднати до польського повстання теж і українців („Річпосполита зложена з Польщі, Литви й України“) і вони якраз у великій мірі зазнайолювали українських студентів у Галичині, між якими був М. Пашкевич, із західноєвропейськими ідеями та польськими прямуюваннями. Між вихованцями гр.-кат. семінарії були й такі, що ставали польськими патріотами та мріяли про відбудову Польщі в давніх границях, але були й такі, які вирішили, що

українцям слід самим подумати про себе та піти своїм власним національним шляхом. Між цими останніми передувала „Руська Трійця“ з М. Шашкевичем на чолі, через що на нього польські студенти планували навіть атентат.

Але ближче про відносини в Галичині за часів М. Шашкевича говоритиме інша стаття.

Гляньмо ще на ті європейські течії I. пол. XIX в. з сучасної перспективи.

XIX в. на наших очах пережився. Тільки деякі його ідеї і тепер актуальні у новій формі. Інші ж в судорогах конають, розчарувавши людство, і допровадивши його в різних ділянках до руїни. Деякі зясовані течії немов завернули в зовсім протилежному напрямі. За що діди боролись, конаючи на барикадах, те вже внуки поборюють як нещастя людства, проклинаючи своїх предків.

Природничі науки, сперті на раціоналізмі, що всевладно панували в XIX в., все ступнево віддалялись від Бога, уявляючи собі світ як одну бездушну матеріальну машину; сучасні ж науки завернули в протилежному напрямі і з кожним новим відкриттям зближаються до Бога, відкриваючи у всьому Його Премудрість та Велич. „Ідея загального Духа чи Льюгосу була б цілком розсудним внеском із теперішнього стану наукових теорій, а в кожному разі є з ним у гармонії“ — оцей висказ відомого стовпа сучасної науки, лавреата Нобля, англійця Едінгтона, чи подібний вислів не меншого вченого Джінса: „Всесвіт починає бути подібний більше до однієї великої думки, як до машини“ — дуже добре характеризують той світоглядний зворот у найновіших науках. Матеріалізм XIX в. переживається в науці, а воскресає ідеалізм у новій формі, спертій на куди тривкішій підставі.

Ще на початку XIX в. просто обожали розум і бачили в нім єдиний важний чинник душі. Сьогодні розум у людських світоглядах сходить до технічного життєвого засобу; його місце як рішального чинника заняли почування, гони, пристрасті, підсвідомість, стихія. Тоді перетягали струну в один бік, тепер у другий. Тоді хотіли кермуватись у всьому тільки розумом, сьогодні не хочуть навіть обмежувати розумом ірраціональне життя, ані спрямовувати його у відповідне річище.

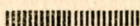
В часах М. Шашкевича за демократію гинули на барикадах; по сетці літ роблять перевороти, щоб її повалити. Тоді жадали конституції, тепер добровільно з неї резигнують. Тоді валили абсолютизм однієї людини, тепер запроваджують абсолютизм цілих груп, тоді для одиниць мала служити держава, тепер для держави одиниці. Тоді одиниця була — все, тепер — ніщо. Переміщують деревину задалеко в другий бік...

Соціальні ідеї актуальні сьогодні ще більш, як тоді. XIX. вік боровся за долю передовсім однієї верстви, двадцятий — за буття усіх верств. Але девятнадцятий думав, що комунізм — це рай для людства, двадцятий же показав, що це спершу морд всіх

інших суспільних верств буцімто для добра пролетаріату, опісля неволя пролетаріату для раю кліки, згодом морд кліки для примхи диктатора і переміна людей у бездушну, безродинну і безрелігійну отару. Двадцятий вік починає розуміти, що розв'язка соціальних питань у альтруїстичній співпраці в тім напрямі всіх суспільних верств і Церкви та держави.

Актуальні нині і національні ідеї. У недержавних народів мають вони той самий напрям — збудувати свою власну державу, але ступінь національного життя і свідомість у них куди вищі. Більшість народів здійснила свої національні ідеали, досягнувши по світовій війні власну державність, то проте їх національні прямуючі не урвалися, а перейшли в іншу фазу — у національний імперіалізм. В попередній віці намагались італійці і німці об'єднатися державно, тепер переводять уніфікацію політично-світоглядową, щоб стопитися ув один національно-державний моноліт для успішної оборони й наступу. Тоді — „Молода Італія“, „Молода Німеччина“ і „Молода Польща“, тепер — італійський і німецький фашизм та ОЗН. Вже не Мацціні, але зате Муссоліні, вже не пангерманізм, але натомість германський панрасізм, вже не месіанізм, але кресовізм. Панруссизм заступав панкомунізм. Один панславізм збанкрутував зовсім. Одні слов'яни для других показалися не ліпші, як германи — пізнати, що з їх школи вийшли.

Для нас же українців століття по „Русалці Дністровій“ принесло великий розвій і поступ вперед. Маємо за собою власну державність, маємо численні могили борців за волю, а проте й сьогодні ще часто актуальні шашкевичівські ідеї, ще й сьогодні мусимо повторяти „мова рідна, слово рідне, хто вас забуває“... ще й сьогодні, хоч „цвітка дрібная“ вже давно багряно розцвіла, та й „листочки зронила“, а проте ще овочу не видала. Та все ж таки літо для неї наспіває.

М. Д. Д.

ГАЛИЧИНА ПЕРЕД ВИСТУПОМ ШАШКЕВИЧА.

В сотні роківина появи „Русалки Дністрової“ треба на жаль ствердити, що загал української інтелігенції поза малим кругом спеціалістів знає рішуче замало про часи й обставини, серед яких жили й працювали діячі „Руської Трійці“. А що вже говорити про добу, що попередила виступ Шашкевича, про часи перших десятиліть австрійського панування в Галичині. Це справді світ дошками забитий; поза ті дошки ми рідко коли заглядаємо, не надіючись знайти там щось інтересного. А все таки ті часи в неоднім огляді дуже цікаві й повчальні так, що варто з ними ближче познайомитись; без їх знання нераз трудно зрозуміти, чому пізніший розвиток Галичини пішов такими, а не іншими шляхами. А вже без ближчого пізнання тодішніх так

дуже своєрідних обставин не можна зрозуміти й оцінити всю велич подвигу „Руської Трійці“, безмірну ідейність, посвяту й громадянську відвагу її членів.

Перед війною, доки ще жили представники старих діячів, що чи то самі були наочними свідками подій і відносин тих давніх часів, чи багато знали безпосередньо від своїх батьків, був ще тісний зв'язок із добою галицького відродження. Але світова війна й визвольні змагання перервали тяглість того устного передання, вони створили нову епоху в нашій житті, поставили цезуру в історії Галичини. Тепер, щоб ту цезуру переступити, треба сягнути вже до книжок. Австрійська доба історії Галичини ще чекає на свого літописця, бо ще досі нема написаної повної історії тих часів, але є вже багато праць із тієї ділянки, що обговорюють головню літературне й культурне відродження. Згадати б хоч би імена таких дослідників, як Михайло Возняк і Василь Щурат. З їх праць передовсім користуємося при писанні цієї статті.

Галичина останніх десятиліть XVIII. віку — це справді Богом забута країна, в якій царювала тоді всесильно примітивність життєвих умовин, що нагадували відносини колоніальних країв. Така припала Галичина Австрії після першого розбору польської держави. Спадщина по історичній Польщі була більш як незavidна. Українське селянство, придавлене панщизняним ладом, була це найбільш занедбана, запущена, всіма визискувана маса, що жила на найнижчій життєвій рівні. Ніде в Європі кріпацтво не виродилось у таку безприкладну систему самоволі, безправства, визиску й гноблення, як у Галичині й у Правобережній Україні. Коли наприклад менш-більш в тім самім часі французьке селянство в Вандеї повстало, щоб боронити своїх панів і феодалізм перед хвилею революції, то мазурське селянство в західній Галичині нічого так не жахалось, як думки про поворот історичної Польщі з її панщизняними порядками. А доля наших закріпощених селян була куди тяжча. Поляк Вацлав Залеський писав у передмові до збірки пісень, виданої 1833., що панщизняний режим над українським селянством у Галичині був сто разів гірший від гнету над мазурами.

В тих часах у більшості європейських країв феодалний порядок вже був у занепаді. Родова земельна аристократія, верства більших землевласників, що була репрезентантом того порядку, вже всюди починала тратити в очах їй підвладних селянських мас право на своє упривілейоване становище. Коли давніше її панування над тими масами було оправданою й конечною суспільною інституцією в розумінні тих мас з тієї причини, що вона несла на собі весь тягар публичного і державного життя, то пізніш, на переломі XVIII. і XIX. віків, вона стала для них найбільш небажаним тягарем і зненавидженим гнобителем, бо не сповняла вже ніяких вищих суспільних функцій, перекинувши їх із себе частинно на новоповстаючу верству державної бюрократії, а частинно на селянські маси. Але ніде

та верства не була така розложена під суспільним, політичним, а навіть і моральним оглядом, як на наших землях. Щоб бути справедливим, треба признати, що були в її рядах світлі виїнятки, однак тут іде про загальний характер, про верству як суспільну цілість. Через те дідичівський режим на селі був для панщизняників страшенно нестерпний. Він в дійсності не був унормований ніяким законом, бо доривочні й дуже неповні норми австрійських законів залишалися на папері. Про відношення „пана“ до селян рішала його самоволя, отже повне беззаконня. Воно було тим страшніше для панщизняника, що дідич був першим і безпосереднім його політичним та судовим зверхником. Він або сам або через свого заступника мандатора стягав із селян податки, визначував з поміж них рекрутів, іменував вїйта й полагоджував дрібніші судові справи. Він мав над селянами батьківську владу, отже міг їх карати на тілі. Селянин був зобов'язаний працювати в дворі 150 днів в році, але насправді працював двічі стільки, бо безплатною працею користувався не тільки дідич, але теж його економи, мандатори, ключники, тощо. Одним словом селянин був здатний на ласку й неласку свого „пана“. Але не одинокий тільки двір жив коштом панщизняника, бо крім нього використовував селянин на по своєму жид. Жиди — це була поруч більших землевласників друга упривілейована верства. В їх руках зосереджувалась уся торгівля в місті й на селі.

Українське духовенство не мало тоді ніякого значіння. Убоге й неосвічене не могло мати помітнішого впливу на ширші маси. А й воно нерідко терпіло під панщизняним режимом. Ще в 1777. році вважало за потрібне австрійське правительство видати заборону брати священиків на панщину й приневолювати їх до якихнебудь двірських робіт. Освіта духовенства стояла дуже низько. Австрійський референт для справ Галичини стверджував в 1783. р., що тільки один на тридцять священиків мав якісь студії. „Сільський священик мало й чим ріжнївся від селянина щодо своєї освіти та звичаїв. Жив у нужденній хатині як селянин, орав, пив, бідував як селянин... На селі нераз можна було бачити, як священик у подертій одежині, з обойчиком на шиї, з люлькою в роті, з батогом в руках ішов коло своїх коней або волів“.

Йосифінські реформи, що хотіли поправити долю селян, не втримались довго. Йосиф II. намагався поправити господарський стан в державі, збільшити продуктивність в краю, щоб державний скарб мав більше приходів, побільшити число населення. А все це вимагало піднести соціальний і культурний рівень широких мас. З обставинами в Галичині зазнайомився цісар сам особисто під час подорожі по наших краю в два роки по закінняттю Галичини. Він сам спостеріг, що крім польських магнатів усе населення краю було дуже задоволене зо зміни. „Всі ждуть від нас справедливости“ — писав він з Галичини до Марії Тереси. Однак Йосиф II. не панував довго. По його смерті при-

йшла реакція. В її часі дідичі зуміли використати в свою користь всі Йосифінські розпорядки. Майже з усіх галицьких громад йшли скарги до Відня, та це зовсім не помагало. Селяни починали ворохобитись, а дідичі за допомогою військових ексекуцій переводили пацифікацію. Цій першій пацифікації в Галичині приглянувся Маркіянів приятель, член „Трійці“, Яків Головацький і так її описав у своїх споминах: „А які трагічні сцени можна було списати на таблицях історії на рахунок законного порядку, котрий зберігали панки з військовим конвоєм у зворохоблених громадах, що боронили своїх прав. Урядники виїжджали в супроводі роти піхоти або відділу гузарів чи драгонів. Десятками покладала селян або міщан за вказівками пана, мандетора, або економа. Йшла в хід палка. Били по 50, 75 і більше буків, драгони й гузари переїли в селі всю птицю, перерізали худобу, скормили ввесь хліб, зо стогів тягнули пшеничні снопи та кидали коням. Коли після таких ексекуцій не відрікся хто своїх прав, того заковували в кайдани й висилали до криміналу“. Інший тогочасний самовидець каже про тодішню біду панщизняників: „Тільки багатіші селяни їли чорний хліб разовий, змішаний з гречки, вівса, ячменю й трохи жита; бідніші не знали іншої страви, як тільки бараболі без ніякої омасти“.

Занятої Галичини не міг віденський уряд цілком опанувати тільки німецькою бюрократією. Тому в досить короткім часі державний апарат у Галичині просяк польським елементом, що негайно почав був використовувати своє становище на те, щоб віденський уряд і цісаря відповідно настроїти супроти українців. До Відня йшли разураз представлення, що українське населення більше тяготеє до Росії, як до Відня (хоч у тім часі не було ніякого сліду москвофільства), що взагалі український елемент дуже непевний і нелюдяний. У Відні зверталось увагу, що цісар повинен попірати виключно латинський обряд коштом грецького. Яка тенденція скривалась за такимв порадами в чесі, коли обряд утотожнювалось з національністю, не тяжко догадатися. Та саме життя перекреслювало правдивість підозрінь, киданих на українців. Селянські маси, що через панщизняне беззаконня терпіли тяжку недолю, знаходили в австрійського урядовця сяку-таку оборону перед кривдами. Знов жеж українське духовенство, що на кожнім кроці бачило, як латинський клир демонстративно виявляє свою вищість над ним, і нераз мусіло зносити утиски з боку того клиру, робило перед віденським урядом не без успіху заходи за формальним і фактичним зрівнянням його з латинським духовенством. Завдяки енергійній обороні обряду, духовенства й народу, що її з повною посвятою вів львівський єпископ Лев Шептицький перед Марією Тересою, росла повага і значіння українського духовенства. Його уповноважений крилошанин Іван Гудз, що в 1774. р. удався до Відня зо скаргами на польське духовенство за кривди й утиски українського а теж за перетягання грекокатоликів на латинство; видно, що факти, які там зясував, були дуже проречисті, коли

він знайшов там податливий ґрунт. Австрійський уряд поставився уважно до його справи, латинські єпископи дістали відповідне поучення, щоб польське духовенство ставилося з пошаною до українського. Крім того уряд видав заборону перетягати вірних з одного обряду на другий. — Отже ні селянські маси ні духовенство не мали ніякої причини відноситися ворожо до Австрії, навпаки стали лояльними громадянами нової держави, а навіть щирими австрійськими патріотами.

Теж матеріальне забезпечення українського духовенства значно поправилось за Австрії. Єпископ Лев Шептицький і в тій справі звертався до Відня й уже зпочатку 1774. р. дістав відповідь, що цісарева поставилась до пропозицій єпископа прихильно і що будуть пороблені відповідні заходи. Додати ще треба заходи австрійського уряду, щоб піднести освіту нашого духовенства. (Barbareum, дух. семінарія у Львові) то легко зрозуміємо той спонтанний майже вибух австрійського патріотизму, що йому дав вислів крилошанин Михайло Гарасевич на синодальнім з'їзді українського духовенства 1806 р. Він говорив: „Ото бачимо, що наше світське духовенство було в найбільшій темноті, що парокси ледве вміли читати й писати та жили в загальнім пониженню. І справді, яку пошану могло мати священство у світських людей вищих верств, коли воно ледве одягом ріжнися від простолюття? Який вплив воно могло мати на нього, коли само ледве знало перші основи релігії? А подивімся на теперішнє полсження священства! Переконаємося, що воно ніколи не стояло так високо. А звідки це походить? З ласки найлагіднішого австрійського уряду. Бо від коли ми прийшли під розумний, справедливий і лагідний австрійський уряд, що кермується ліберальними думками, відтоді з нами поводить ся по-батьківськи на рівні з іншими; ми вільні від усякого гнету, признана рівність нашого обряду... І коли ж наше священство було таке освічене, щоб його члени могли бути публичними професорами на університеті, щоб мали стільки нагоди й засобів до освіти в науках, як тепер?.. І які обов'язки лежать на нас за те все? О! наші обов'язки це: незломна вірність, привязаність і любов до найліпшого монарха...“ Теж цілий з'їзд заявляв урочисто в пересланій до цісаря адресі своє привязання і вірність до австрійського монарха.

Однак той ентузіазм довго не тривав. Він значно остиг одночасно зо зміною відношення австрійського уряду до українців і поляків. Вже перший губернатор Галичини Перген відрджував у Відні виявляти якусь особливу опіку над українцями; такий погляд губернатора — наслідок підшепт'я, що обвинувачували українців як непевний елемент — тоді не мав реального значіння. Та коли з початку 1815. року губернатор гр. Гес радив віденському урядові перелічувати царя Александра I. в його прихильності до Поляків, то така порада знайшла відгомін у Відні. З 1815. року позначилася зміна віденської політики супроти українців. Уряд починає передавати їх з під своєї опіки під опіку галицьких поляків, бо частинне відбудовання польського коро-

лівства на віденському конгресі (1815) зміцнило становище австрійських поляків і приневолювало віденський уряд більше числитися з ними. З другого боку в тім же часі після прилучення до Австрії окупованого москалями галицького Поділля протиукраїнській пропаганді вдалося настрашити Австрію українським москвофільством. Доказом того москвофільства мало бути вживання московських підручників у подільських школах, підчинених шкільній управі, на котру українці не мали ніякого впливу, бо вона була цілковито віддана полякам (зарядові кремянецького ліцею).

Ота загроза з 1815. року заставила галицьких українців вперше подумати самим про себе. Виринула конечна потреба якоїсь власної організації. До того ще в тім же році задумав австрійський уряд провести в Галичині шкільну реформу. Перемиський єпископ Михайло Левицький хотів теж до того приготувитись, отже заснував товариство українських священиків для поширення просвіти і культури та заложив інститут для освіти дяковчителів. Сам усіма силами дбав про піднесення освіти серед селянських мас: в обіжниках закликав духовенство, щоб у проповідях заохочувало вірних до освіти, радив закладати парохіяльні школи, сам під час візитацій інтересувався шкільною справою на місцях. До львівського губерніяльного уряду звернувся, щоб цей висднав у Відні дозвіл на заснування українських шкіл. Дістав звідтіля відмовну відповідь, а до Відня пішло в тій справі вияснення, що дозволити на українські школи—це значить сіяти духа партійности, а цього австрійський уряд „не може собі ані бажати ані викликувати, а хоч би прийшлося брати на увагу політику, то певно було б менше порадно замість польської мови поширювати українську, коли вона є тільки пороною московської“. Відповідне насвітлення пішло теж і до Риму, через що єпископ Левицький отримав від кардинала Северолі лист із доганою за сіяння незгоди між двома братніми народами і за русофільство. Це рівнялося фактичній забороні товариства, що через те не проявило більшої діяльности, хоч було закросне значно ширше, ніж пізніша „Просвіта“. Але все ж таки його члени проявили велику діяльність у справі оборони української мови, її перемоги в приватному і громадянському житті українців.

Єпископ Михайло Левицький не уступив так легко в шкільній справі, відкликувався до Відня, але віденська інгеренція у Львові не мала сутнього значіння, бо австрійському урядові вже було все одно, в якій мові відбуватиметься навчання в Галичині, аби тільки домінуюча позиція німецької мови була відповідно забезпечена. Довга боротьба між єпископом і львівським губерніяльним урядом покінчилась перемогою польської сторони, бо всі ухвали губернії (1818 р.) в справі реформи шкільництва були крайно некорисні для українців. Після того замаху на українську мову в галицькім шкільництві писав о. Йордан Міцкевич, генеральний прокуратор Чина С. В. В. в Римі до о. Івана Снігурського, члена перемиського товариства: „Щодо заквестіо-

нованої руської мови треба би ради справедливости спровадити з Великоросії хоч з тисячу козаків для свідoctва, щоб німцям показали давнину, потреби й придатність погордженого новаторами сарматизму“ (зн. українства). Тут уже бренять зовсім інші нотки, як у цитованого вище львівського крилошанина Гарасевича. Тисячу козаків з Великоросії це не прояв русофільства о. Міцкевича, бо для оборони гр.-кат. Церкви й українського народу, як перед латинською єрархією в Галичині так перед царським православ'ям в Росії він завжди мав відважні слова і сміливе перо. Це вперше в XIX. віці висловлена різко думка про можливість українського народу об'єднатися і стати на власних силах. Але ідея незалежності всіх українських земель не мала до 1848-року більшого значіння; вона оберталась у сфері приватних мрій і не виходила поза межі приватних розмов.

Хоч австрійський уряд погодився на супрематію польського елемента в Галичині й випустило українців — з-під своєї опіки, проте українське австрофільство не перевелось, хоч одночасно зо зростом польської переваги в Галичині зроджувалось теж і москвофільство. Обі ті тенденції треба інтерпретувати тільки як реакцію галицького українства на велику перевагу поляків, що скоро опанували не тільки весь державний апарат, але теж усі прояви громадянського життя. Крім того ціла Галичина була покрита сіткою польських конспіративних організацій, що слідували теж уважно за кожним проявом українського національного життя, та вживали всіх засобів аж до терору, щоб його гавмувати. Польська конспіративна організація існувала навіть серед питомців львівської гр.-кат. духовної семінарії. Вона постачала польським революційним діячам докладні списки всіх питомців з означенням їх відношення до польських і українських національних ідей. Хто фігурував на списках як шпiон, себто як відданий прихильник української справи, той взагалі не міг дістати ліпшої парохії, бо більшість дiвiчiв коляторів була чи то в організації, чи то під її впливами. Так було й з отцем Маркіяном Шашкевичем — коли хотів він перенестись на парохію до Ріпнева, колятор його не прийняв, хоч тільки його одного поручила на це місце консисторія. Так само було й з однодумцем Шашкевича о. Романом Пасічинським, що мав надію стати парохом у Батятичах. Йому не допомогла навіть особиста протекція єпископа Снігурського. Котрий священник був добре записаний у списках революційної організації, діставав добру парохію без ніякого труду.

Д-р Василь Щурат подає на підставі дуже достовірного джерела, що терору вживали ті організації на ослаблення української акції, на застрашення її провідників. О. Іван Хрис. Сінкевич, товариш М. Шашкевича, знав дуже докладно історію спланованого атентату на того ж Шашкевича. Чотирьом вильйосованим богословом гр.-кат. дух. семінарії поручила була організація спрятати Шашкевича зо світу. Придумано йому соромну загладу: утоплення в семінарицьких виходках. Чому не виконано пляну, не

відомо. За о. Сінкевичем оповів мені це й пригадав опісля листовно 16. червня 1912. пок. сп. Константин Чехович" (На до-свідку нової доби, стор. 122).

Не тільки з польського боку зустрічали перешкоди перші піоніри нашого національного відродження, але теж з боку державної адміністрації. Кожний ідейний прояв громадянського життя переслідувала й нищила бездушна система поліційного режиму; всяка живіша думка і кожний новий оригінальний погляд ставав зараз предметом поліційного слідства й доходження, кожний ін-тересніший літературний твір спинювали цензурні митарства. Над цілим громадянським життям тяжіла тверда, все умертвлюю-ча рука державної машини. Характеристичною для цього ре-жиму інституцією була т. зв. „Чорна книга“ — поазбучний спис-усіх тих людей, що якнебудь стали підозрілі в своїй льюально-сті для австрійської держави, але попадали там теж особи без найменшої вини, як тільки підставою для підозріння була якась хоч би дуже дрібна справа, напр. знайомство з кимсь, хто, сам нічого не завинивши, виступав як свідок в якімсь політичній про-цесі. — Дуже вимовно зясовують становище австрійської адмі-ністрації до українського народнього руху слова львівського ди-ректора поліції, що їх наводить Яків Головацький у своїх спо-минах. Він пише: „Наша літературна діяльність була в очах полі-ції злочинною. Директор поліції Пайман сказав просто з при-воду видання Русалки: >Досить роботи завдають нам поляки, а ці шаленці ще хочуть розбудити положену до гробу україн-ську національність<. Не дивно після того, що уряд за звідом-ленням поліції уважав мене за небезпечного в їх розумінні і за-жадав доходження... Поліція не довіряла; деякі з арештованих поляків, мстячися за те, що українці не йдуть з ними разом, на-бріхували, скільни душа забажала. Практикант кримінального суду чех Марек сказав письменникові Володиславові Запові в тасмниці: „Хай Бог не памятає полякам за те, що вони на-брехали при допитах на бідних українців“.

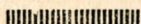
Врешті саме українське середовище створювало чимало перепон. Тут діяли: закорінена звичка, старі поняття й рутина, наш комплекс меншевартності, замала ідейність українських інте-лігентських кругів.

Духовенство, єдина в тих часах верства української інтелі-генції, в більшості відбилось від свого народу, нехтувало його мовою і користувалось не тільки в публичних виступах, але й у себе вдома польською мовою. Українські богослови аж в останніх роках своїх студій вчилися трохи читати по-церковно-словянськи й українськи, щоб могли відчитати Службу Божу. Молоді парохі говорили й сповідали такою мішаною мовою, що їх парохіяни мало що розуміли. Часто траплялось, що священик не вмів ні читати ні писати по-українськи, а щоб могли відпра-вити богослужбу, давав переписати цілий служебник латинськими буквами. Проповіді говорив по-польськи. Один священик, коли вимовляв під час Служби Божої слова „сіс єсть тіло моє“, то

шепотом додавав „hoc est corpus meum“, бо не вірив, що церковнословянські слова матимуть ту саму силу, що й латинські. Ще в 1830. р. була потреба видати словник, який пояснював би церковнословянські слова по-польськи. Заходи Льва Шептицького за відновлення галицької митрополії увінчалися успіхом по його смерті 1807. р. Під час урочистості інсталяції нового митрополита Ангеловича виголосив по-латині святочну проповідь генеральний вікарій Михайло Гарасевич, що як історик гр. кат. Церкви дуже заслужився для української культури. Але його друга проповідь у церкві вже була по-польськи. Перше послання митрополита вийшло теж польською мовою, питомці духовної семінарії вітали митрополита польським панегіриком. Все це свідчить, як всевладно панувала тоді польська мова в українським житті.

Тільки в довготривалій і тяжкій боротьбі здобувала собі українська мова належне признание й пошану та доступ до українського культурного життя. Як тяжко це йшло, видно з такого епізоду, що його оповів Головацький: За ініціативою Шашкевича, котрий перший виголосив у семінарії проповідь по-українськи, постановив гурток пасторалістів говорити проповіді по львівських церквах тільки по-українськи. Перший приготував українську проповідь для Волоської церкви Семен Плешкевич. Але тяжко було переломити звичку. Проповідник вийшов на амвон, перехрестився, виголосив церковнословянське motto і, подивившись на інтелігентну публику, не міг видобути з себе українського слова; збентежений до краю взяв у руки рукопис і, загиуючись, з бідою переклав польський текст проповіді до кінця (до затвердження ректорові подали вони польський текст).

Треба було відзначатись великою силою духа і безмежною вірою в свою ідею, що їх мали молоді ідеалісти з „Руської Трійці“, щоб могли проломити той величезний опір, що стояв на перешкоді їх молодечим задумам, і доконати великого діла.

Д-р Василь Пачовський

МИСТЕЦЬКА ОДНОЦІЛІСТЬ „СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІ“

В 1935. р. минули 750-літні роковини походу Ігоря Свято-славича на половців 1185. р., що став темою лицарського епосу „Слова о полку Ігореві“, цього найкращого твору державницького змісту з княжих часів. Розгляд його привів нас до свідомості, що ця найстарша українська поема зберегла повну актуальність до наших часів, бо в ній автор зясував всі прикмети і хиби української нації, що повторяються до сьогоднішнього дня. Одначе не звернено більшої уваги, що писана вона модерним стилем і манерою зближеною до еспресіонізму; тимто-

вона куди інтересніша для сучасної людини, ніж твори античного, або староіндійського, староіранського чи західноєвропейського середньовічного твору.

Історична основа цієї епопеї ось яка: Після зруйнування Києва суздальським Андрієм 1169. р. під час боротьби правобережної династії Мономаховичів з лівобережною Ольговичів за київський престіл піднялася з занепаду орда половців, що її приборкав був своїми походами Володимир Мономах і його син Мстислав Великий. Нова небезпека зо сходу довела до злагоди (компромісу) обох династій і так утворилася система рівноваги князівств під руками обох великих князів Святолава III Ольговича та Рюрика з роду Мономаховичів. Святослав правом старішини зібрав всіх князів до походу проти половців і розбив їх на Орелі 1184. р., де взяв у неволю їх хана Кобяка та відчинив дорогу для торгівлі Європі — а вдруге розбив коло Хорола хана Кончака дня 1. березня 1185. р. Після цього походу поїхав човнами до Карачева в північні землі збирати військо на третій похід, що мав звернутися на Дон і вигнати орду з української землі. Але в обох походах не брали участі тільки сіверські князі Ігор і Всеволод Святославичі, бо похід князів ішов на низ, а не на Дон, як вони хотіли. А замість ждати третього походу, зависні на „передню“ славу великого князя, випередили його самочинним походом на власну руку Ігор із сином Володимиром та Буй-Тур Всеволод із братанком Святославом, щоб здобути собі „задню“ славу. Та половці оточили їх цілою своєю силою, знищили ціле військо, а князів узяли до неволі. Цей самочинний похід Ігоря „відчинив ворота“ половцям на Русь: одна орда — Кончакова кинулися на Переяславщину, друга, Ізи — на Посеме і знищила всі оселі та затрясла основами держави. Однак сполошили її Святослав і Рюрик новим походом, хоч у нім не встигли зібрати всіх князів, і похід був за слабкий до більшого удару. Ігор тим часом втік з неволі, а його сина Володимира одружив Кончак зо своєю донькою. Війна закінчилася злагодою коштом людности та порушенням поваги української держави супроти нахабної орди.

На основі цієї події геніальний автор „Слова“ змалював нам образ життя княжої України, що її основною ідеєю була боротьба за землю для осілої людности Європи проти кочових орд Азії. Для тієї концепції автор уложив зміст епопеї в тридільний образ життя, неначе б триптих величних картин. В першому образі малює нам похід Ігоря з Всеволодом, бій над Каялою, та новий удар половців. В другому образі зображує журбу і нараду з боярами великого князя Святослава III. Він має зловіщий сон, ніби в його теремі злотоверхім не стало сволюка, що є заповітом розвалу держави серед жертви крові Володимира Глібівича, князя переяславського і жертви життя Ізяслава Васильковича Городенського. В третьому образі автор виводить молитву Ярославни, що, прочуваючи горе, молиться до давніх богів, далі

втечу Ігоря з неволі і радість України, забезпечену весіллям Ігоревго сина Володимира з Кончаківною.

Проф. М. Грушівський в своїй „Історії української літератури“¹ висловив свій погляд, що в поклику до князів з другого образу розвивається плян великого походу силами всієї руської землі під проводом великого князя. Тут лежить властива гадка, що спонукала написати „Слово“ — тому нераз висловлена була думка, що воно скомпоноване на замовлення Святослава як політичний памфлет, на основі натяків, записаних в літописі про намір агресивного походу на половців. Справді в рік пізніше відбувся цей похід Святослава з Рюриком в менших розмірах, бо поклик не зрушив провінціональних князів, але цим походом сполучено половців з України. Одначе в третьому образі проф. Мих. Грушівський бачить спад з високого лету і не може не констатувати його без болю й обиди, так прикро, що провідний тон тієї національної епопеї не витриманий, бо поет з позиції національного барда перейшов на позицію звичайного двірського співця радості Ігоревго дому. Звідсіль насувається проф. М. Грушівському гадка, що XII. пісня про втечу Ігоря написана пізніше пером не автора „Слова“, а вже іншого співця, ближчого до родини Ігоря, тоді, коли автор Слова виступає як речник київської дружини, як чоловік Святослава.

Одначе проти цього погляду промовляє мистецька одноцілість укладу і стилю цілого „Слова“. Автор як геніяльний мистець не міг би вдоволитися написанням політичного памфлету, що мав би тільки часову історичну вартість. Якщо був би він тільки талант, творив би ідею лише з власної свідомости, що є скарбницею особистого досвіду життя¹ — тоді описав би він всі заходи сучасного йому великого князя Святослава, як це зображено в літописі, і сотворив би справді памфлет політичного змісту. Але автор „Слова“ творить як геній з підсвідомости кількасетлітнього терпіння народу серед нападів орди синтетичний образ сну Святослава про золотoverхий терем, в якому не стало сволюка, що став символом бездержавя народу „на своїй не своїй землі“. Тільки геній міг сотворити такий образ тривкої мистецької цінности дедукцією, що за її допомогою звязав основною ідеєю незв'язані події, відкрив їх звязок і сотворив образ минулого та сучасности з перспективою майбутности української нації, яка житиме по розвалі держави без даху над головою на багатій землі під пануванням орди. Автор „Слова“ долучає до цього трагічного образу ясний образ утечі Ігоря та радості України з приводу весілля Володимира з Кончаківною, щоб з памфлету сотворити поему вічної мистецької вартости. Тим робом на розпучливий стан розпаду та морального розкладу державної київської системи автор находити лік в компромісі, в злагоді двох ворожих до себе

¹ М. Грушівський: Історія української літератури, том II., вид у Львові 1923 р.

¹ Dr. Albert Rebmayer: Die Entwicklungsgeschichte des Talentés und Genius. München 1908. Том II (стор 242—263).

народів, звязаних євшан-зіллям з Землею України через династичне весілля. А вже діти упоених кровю сватів виховає стара культура Дажбожих внуків на українців, що і сталося з усіма ордами впродовж століть без огляду на це, що держава українська впала.

Тому автор своїм радісним закінченням дає позитивну відповідь на головну проблему української нації, що має вартість до сьогоднішнього дня: Українці без огляду на свою відвагу, хоробрість, лицарськість та саможертву не можуть оборонити своєї держави від ворогів доти, доки будуть підіймати між собою свари, беручи малі речі за великі, доки князі їх замість розсудити себе самим будуть кликати сусідів розсудити свої спори, доки будуть підіймати на власну руку божевільні вчинки проти пляну начального голови; — доти мусять іти на злагоду (компроміс) з ворогами зо шкодою для своєї державної самостійності. Отже ідеєю „Слова о полку Ігореві“ не є тільки негативна ідея памфлету, що остерігає перед розвалом держави через блуди і хиби верхівки нації — але й позитивна ідея вічної проблеми українського народу. Він без огляду на свою високу культуру тисячоліть не може бути паном „на своїй не своїй землі“, поки не позбудеться гріхів бездержавної нації: несолідарності, несубординації та самсобіпанства. Поема кінчається радістю і весіллям для рівноваги мистецької світлотіні, бо хоч в першій частині поеми наступив повний погром в бою над Каялою по думці лютого хана Ізи, то в третій частині після частинного походу Святослава і Рюрика перемогла компромісова ідея Кончака, що треба закінчити справу весіллям Володимира зо своєю донькою. Геніальний поет цитує слова державницької цінності, висловлені Бояном, „що тяжко голові без плечей; лихо й тобі без голови“, але заповідає перспективу майбутності словослов'ям не тільки Ігорю і Всеволодові, але й словослов'ям молодим князям з Володимиром Ігоревичем на чолі. Чого не поборов меч русичів в боях, те переможе любов через світло Дажбожих внуків, тобто сила української старовинної культури, що справді стопила всі орди у степах ув один моноліт українського народу, зложеного з різних племен, які говорять вже тепер всі українською мовою.

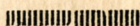
Отже ціла частина втечі Ігоря від плачу Ярославни до кінця це зовсім не спад із високого лету поета і не заломання великої ідеї нашої національної епопеї, бо якраз вона потрібна для мистецької одноцілості. Що вона є твором того самого автора, доказує той сам еспресійний характер у стилі, що й у перших двох частинах, писаних короткими натяками та відокремленими образами. Сцена втечі Ігоря через степ зовсім аналогічна тривогою до сцени походу Ігорового перед боєм у ночі, а сцена розмови Ізи з Кончаком аналогічна контрастом до бою над Каялою, де переможені русичі сватів попоїли, а самі поляглися за землю руську — та вона різниться настроєм перемоги русичів, як це підносить проти угодного Кончака войовничий Іза:

„Коли опутаємо красною дівчиною соколя, то не буде нам ні соколя, ні красної дівчини, та почнуть нас бити птиці в полі половецькім“. Ті слова є заповітом остаточної перемоги українців над ордами Азії.

Спеціальна прикмета стилю автора „Слова“ робить цілу епопею близькою наскрізь модерним творам. Стыль цей міг повстати на фундаментах тисячолітнього преісторичного культу Дажбожих синів обрядами та піснями і на фундаментах вирафінованого візантійського письменства. Коли ми порівняєм „Слово“ з іншими реторичними творами нашої літератури того часу та з візантійськими творами з одного боку, а з творами про Роланда і піснею про Нібелюнгів з другого — то „Слово о полку Ігореві“ визначається незвичайною еспресією та безпосередністю ліризму, осягненого багатством епічних засобів, ужитих, щоб викликати різні настрої. Слово мається так до тих творів, як образи відродженого візантійського мистецтва в пам'ятниках в Кахріє Джамі, або в Містрі в Лявонії з XIV ст., або твори Панзеліноса на Атосі — до образотворчих творів старого стилю з часу македонської династії. В порівнянні з візантійським епосом, отяжілим, позбавленим свіжості і безпосередности чуття „Слово“ блищить глибокою щирістю і силою ефекту, як твори новоевропейської романтики супроти епігонів шабляногого псевдоклясицизму. Супроти варварської грубоватості і елементарности настроїв та суворих мотивів західноєвропейських творів феодалної доби — „Слово“ вирізняється багатством, тонкістю і фінезією настроїв, як оновлене настроєве малярство за Палеологів супроти передренесансових примітивів західноєвропейського мистецтва.

Супроти того не дивуємося, що модерний поет „Молодої Польщі“ Ст. Виспянський на ложі смерті захоплювався „Словом“, жалкуючи, що за пізно пізнав його з перекладу Б. Лепкого — а то був би він сотворив до нього безсмертні картини для ілюстрації. І ми сподіваємося, що сучасні українські малярі у 750-ті роковини „Слова“ сповнять його заповіт рядом модерних картин, шукаючи собі довічної чести, а авторів Слова безсмертної слави. Українська нація може гордитися, що має в „Слові о полку Ігореві“ лицарську епопею наймодернішого стилю з усіх культурних народів. Цей модерний стиль давав притоку ученим до сумнівів про автентичність „Слова“, які повадено столітньою працею науки. З другого боку аж тепер, по десятиліттях імпресіонізму, декадентизму, символізму в літературі ми починаємо розуміти справжній характер і безсмертну красу „Слова“, як вершинний шпиль творчості княжих часів, рівний „Кобзареві“ Тараса Шевченка.

Львів, дня 31. серпня 1935 р.

ПОЛЯ „HITLER-JUGEND“*

До оклепаних труїзмів належить засада, що кожний уряд мусить намагатись приєднати уми і серця молодого покоління. Та істина відноситься тим більш до тоталістичного устрою III. Німеччини. Національно-соціалістична партія від початку свого існування намагалася ту засаду зреалізувати і її ряди заповнилися молоддю. Те молоде покоління в часі т. зв. „Веймарської Держави“ відносилося з ненавистю до версальського „диктату“, що його завзято поборював гітлеризм.

Той момент психічного напняття і почуття гідності народу, поза багатьма іншими, мусів для націонал-соціалізму підбити серця молодих запальних і нескептичних ентузіастів. Бачимо теж в історії розвою партії криваві жертви, що їх складала молодь, щоб остаточно вибороти перемогу. Дійшовши до влади, націонал-соціалізм запевнив молоді змогу стихійно вижитись в позитивнім значінню того слова. Забави і маніфестаційні походи, теренові вправи, маневри і підходження схованого неприятеля, побут на лоні гарної природи при таборних ватрах і співі старих німецьких народніх пісень — нарешті те миле товариське співжиття з сотками ровесників і почуття участі в могутній організації — те все зуміла вміло використати пропаганда, підбиваючи собі серця тих 8 мільонів молоді обох полів, що сьогодні втілені до організації „Hitler-Jugend“.

Аналізуючи те явище, мусимо поставити собі два питання: чи сьогоднішня німецька молодь цілковито віддана ідеям гітлеризму, і друге, чи існують іще які чинники, що перешкоджають тій акції, що бодай спізнюють осягнення наміченої мети?

На перший з тих сумнівів можна, здається, відповісти, що величезна більшість молоді, принаймні щодо стану перед 1. груднем 1936, прилучилася до партії і залишається з власної волі під прапорами свастики. Виринає тільки питання, як глибоко у молоді уґрунтована любов і звеличування націонал-соціалістичних гасел. В опозиційнім напрямі сьогоднішньої всевлади тоталізму існують дві перешкоди, що їх націонал-соціалізм не переміг і певне не переможе. Є це християнство і родина, два чинники в нашій західній культурі так стисло з собою зв'язані, що важко їх розмежувати. Тотальна держава III. Німеччини не може признавати в справах виховання молоді надрядного становища християнських Церков, а передовсім римо-католицької Церкви. Цю останню трактують поза тим як чужу „аґентуру“, а її вплив особливо на полудні й заході Німеччини пристрасно поборюють, побоюючись регенерації впливів давнішого політичного Центрум.

Отже чому в Німеччині існує така глибока розбіжність на

* Цю статтю перекладаємо з „Тєсца“ ч. 5. 1937.

полі виховання, де держава шукає звичайно допомоги релігії? Вияснить нам це найліпше заява Людовика Deyerling-а в „Wühlarbeit der konfessionellen Zeitschriften“. Висловлює він нам без обиняків думку: Націонал-соціалізм найглибше переконаний, що те тільки може бути добре, що відповідає нашому родові і служить до утримання і розширення нашої раси“. Того роду поняття про моральність є неспівмірні з християнськими засадами, а передовсім католицькими. Звідтіля теж виникає правда, що націонал-соціалістичний уряд, при теперішнім своїм наставленні, не може допустити до впливу християнства на виховання молоді. Дальше ще авторитативніше potwierдження тієї тези знаходимо в промові німецького міністра освіти Руста з дня 12. XI. 1936 р. Сказав він дослівно:

„Націонал-соціалістична держава не перший устрій, що черпає свої життєві соки з сил власної доктрини... Давніше відступали церквам обсяг впливів, що відносяться до духових, моральних і релігійних сил, одним словом комплекс питань, зв'язаних з почуваннями. Але для нас тепер ті духові сили — інкорпоровані в наших світогляді“.

Опозиція рекрутується передовсім з-посеред батьків католиків, що творять третину загалу німецького населення і з деякої частини незалежних, практикуючих евангеліків (Bekenntniskirche“). Наперед слід ствердити, що оборона християнських батьків перед цілковитим зляцізованням партійного виховання німецьких дітей — це не нове явище. Існувала вона віддавна, від часу заложення гітлерівських товариств молоді. Причини того опору хіба ясні: Побожування, щоб молодь не збайдужіла для правд віри і християнських практик.

Щоб не бути голословним, що такий опір „урядово“ стверджено, наведу нижче уступ з німецького Reichsverwaltungsblatt“ з квітня 1935 р. Читаємо там:

„Держава досі шанувала навіть неохоче відношення батьків до орг. „Hitler-Jugend“. Однак не слід ніколи забувати про право морального натиску, що природно прислугоє „гітлерівській молоді“. Батькам, що противляться рішуче вступленню своїх дітей до тих організацій, слід звернути увагу на еventуальні наслідки, що на них та їх постава може стягнути. В випадку гострого конфлікту в тій справі цивільний кодекс дасть державі змогу стосувати засоби інтервенції“.

Ті способи „впливання“ на батьків, чи то дуже непедагогічні, за посередництвом власних дітей, чи також „намовами“ адміністративної влади видно все таки не мали бажаних для уряду успіхів. Бо впродовж 2 літ знаходимо в офіційному часописі фронту молоді, в „Hitler-Jugend“, вістки про скарги батьків на стосований державою виховний напрям, на усування дітей з-під впливу релігії і дому. Молодь обох полів, пройнята „найсвятішим обов'язком“ служби в гітлерівських організаціях байдужіла для чужого вже її новим поняттям батьківського дому (див. Hitler-Jugend“. ч. 47, з 21. XI. 1936). Ціль того „нового“ виховання окреслив ясно шеф штабу фронту молоді Гарт-

ман Лявтербах. Маю тут на думці його велике пресове інтерв'ю з дня 23. I. 1937р., вміщене в „Hitler-Jugend“, ч. 4. з цього року. Лявтербах висловлює таку думку:

„Молодь це найбільший і наймогутніший скарб, що його має німецький нарід. Не може вона бути розпещена, винижнена, чи теж „добре уложена“ в давнішій значиннію того слова. В ній має віджити давня спартанська чеснота. Хлопці й дівчата мусять бути неугнуті, відпорні й відважні“.

Історія любить інколи повторятися. Знаємо добре, під яким кутом державних потреб мітичний Лікурґ установив засади примусового виховання спартанських дітей на публичний кошт.

Тотальна держави III. Німеччини очевидячки не зупинилася в половині дороги до задуманої мети. В дні 1. XII. 1936. оповіщено закон, що на терені Німеччини ввів примус записувати всю молодь обох полів до організації „Hitler-Jugend“, чи „Bund Deutscher Mädel“. Примус той обійме разом понад 8 мільйонів молоді в віці від 10—18 років життя, відповідно поділеної за віком. Мабуть закон той не має обов'язувати німецьких громадян польської народности. Те нове право з 1. XII. м. р. обіймає тільки 4 параграфи. В другім із них окреслено ціль і завдання організації молоді так:

„Вся німецька молодь мусить бути вихована в націонал-соціалістичній душі фізично, умово і морально“.

Та черговість ставлених молоді вимог говорить сама за себе. В „Deutsche Allgemeine Zeitung“ з 3. XII. 1936 знаходимо прокламацію начального провідника гітлерівської молоді Бальдура ф. Шірах. І там читаємо знову спеціальний уступ, посвячений „заспокоєнню“ побоювання батьків на тлі завжди існуючих розходжень між домом і державними організаціями молоді. Б. ф. Шірах стверджує там, що:

„не задумує в германських лісах відбудовувати поганських вівтарів жертвених і не буде намовляти повіреної йому молоді до культу Вотана. Навпаки, кожний член організації може „свобідно“ в практиці визнавати свої релігійні переконання...“

Тій справі заспокоєння побоювань німецьких батьків посвятив ф. Шірах окрему радієву авдицію з 12. XII. 1936. Її зміст подав також офіційний тижневик „Hitler-Jugend“ того самого дня, у вступній статті під гарним заголовком: „Журба німецьких батьків є моїм смутком, їх радість — моїм весіллям“. Новоіменований начальний вождь „Hitler-Jugend“ протестує енергійно проти інсинуацій деяких „зdezорієнтованих духовних“, що він — ворог християнського виховання молоді. Бальдур ф. Шірах на доказ свого позитивного відношення до християнського культу наводить між ін. факт, що довгі роки перед 1. XII. 1936 присяга новоприйнятих членів організації кінчалася сакральною християнською формулою: „Так мені, Боже, допоможи!“. Поза тим ф. Шірах підкреслює, що до гурту гітлерівської молоді не прийнято члена атеїста чи безбожника. Одначе в сірім організаційнім житті, як

пе виходить із дальших енуціяцій вождя, місцеві провідники молоді старалися для теренових вправ використати вільний від зайнять час недільних і святкових ранків, призначаючи на марші дуже вчасні ранішні години. І в тім напрямі намагається ф. Шірах заспокоїти батьків, повідомляючи їх, що

„не має нічого проти того, щоб молодь „поза службою“ виховувано релігійно в визнанню, що до нього належить. В неділю вранці відтепер служби не буде, так що кожний член організації „Hitler—Jugend“ матиме час брати участь в богослужбі“.

Шкода тільки, що в тім самім числі „Hitler-Jugend“ на стр. 15. є репортаж з Дуїсбургу п. з. „Заказана ковбаса“. Автор тієї нотатки злобно висміває католицьку вчительку дуїсбурзької вселюдної школи, яка пригадала дітям, що в п'ятницю не вільно їсти м'ясної їжі. Те захитування авторитету католицької Церкви, а посередньо і батьків стоїть у яскравій суперечності з засадами, що їх проповідує провід фронту молоді. Видно запевнення „вождів“ і практика місцевих провідників різними ходять дорогами. Маємо зрештою докази того й у відношенню адміністраційної влади до польської меншости в III. Німеччині.

Згідно з засадничою доктриною націонал-соціалізму, збудованого на „мітичнім“, расистівським націоналізмі, сліпий ієрархічний послух наказам безпосередніх провідників — це підстава виховання молоді. Накази, сперті на премісах майже релігійного міту німецької „крови і землі“, мусять захитувати фундамент віктарів християнського Бога любови і прощення. Піднесення ідеї воюючого, шовіністичного націоналізму до гідности єдиного регулятора цілої моралі, до висоти якби метафізичного абсолюту мусить розбити в душі молоді доцьогочасні християнські ідеали і настрої її антицерковно й антиклерикально. Прояви того настрою пе сьогодні в Німеччині не рідкість.

Щоб замкнути цілість образу боротьби німецької родини з державно-виховним тоталізмом „Hitler-Jugend“, мушу тут бодай згадати про два останні розпорядки німецької влади. Перший з них, оповіщений 18. І. ц. р. вводить спеціальний тип „Шкіл Гітлера“. Є пе середні навчальні заведення з 6-літньою програмою, призначені для еліти наробку з гітлерівської молоді. Наука в них має відбуватися безплатно. Їх програма унята як приготування до вищої партійної й державної кар'єри. Є пе дальший крок, щоб цілковито „упартійнити“ виховання.

Другий розпорядок постановляє розширити сітку світлиць для гітлерівської молоді (Heime für „Hitler-Jugend“). Скільки нових потрібних світлиць обчислюється на к. 170.000 для 8,5 мільйонів молоді обох полів.

Ті доми мають утворити якби „друге родинне огнище“, дати змогу свобідно кермувати і вижитися молоді.

Порівнюючи організації молоді двох сучасних тотальних держав, Німеччини й Італії, можемо ствердити, що без уваги на багато спільних прикмет обох „Hitler-Jugend“ і „Balilla“ різняються дуже щодо ідейного наставлення дітей до християнського

культу і до батьків. Розуміється, кидаю тут тільки деякі думки, без їх поглиблення. В Італії, принаймні теоретично, немає примусу віддавати дітей до державних організацій молоді. Крім того фашизм по довгій боротьбі за церковно-виховні впливи в часі 1928/29 признав за засаду, що італійська молодь мусить духово залишитися під католицьким впливом. Тимто теж ввели там обов'язкові богослужби для молодих, назначили офіційальних капелянів і т. ін. Ту згоду осягнули обоюдоцінними уступками.

На того роду компроміс у Німеччині не заноситься. Постійно висувані побоювання перед „пацифістичними“ впливами християнства й евентуальною регенерацією політичних впливів римського католицизму до деякого ступня вияснює сьогоднішнє поступовання влади III. Німеччини, але його не виправдує. Тим дивніше таке становище провідників націонал-соціалізму, що аджеж хочуть вони бути мечем Європи проти комуністичної зарази. Утворення в себе в краю внутрішнього фронту, гострого тертя в тих обставинах щонайменше незрозуміле. Бо хіба ж християнство ніколи не було ворогом держави. Може аж *ultima ratio* розітне той поплутаний гордійський узол у позитивний спосіб і для обох сторін корисний.

Познань, лютий 1937.

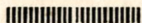
В тім же самім числі „*Tęcz-i*“ (ч. 5. 1937) д-р Карло Гурський у статті „Три граничні стовпи“ реферує між ін. недавню енцикліку Папи, звернену проти гітлеризму. Автор пише там так:

„Другий удар вдарив із Ватикану в гітлерівську Німеччину (перший у більшовизм, *Ред. Дзв.*), де давали себе обманювати, що старий Папа не схоче наразити на шкоду конкордату, і систематично захитувати християнство. Відповідь прийшла така гостра, така безоглядна, що Німеччина замовкла. Енцикліка це незвичайно дошкульний удар у престиж гітлерівської Німеччини. Передовсім її видрукування в Німеччині і розіслання до всіх парохій під оком Гестапо доказує, що режим не панує над підданими і супроти опозиції безсильний. Папа в енцикліці вказує на всі захитування й ломання конкордату, закидаючи Німеччині злу віру й порушення договорів. На це уряд Німеччини не має відповіді. Далі Пій XI. розправляєється з поганством і підкреслює тотальність прав Бога супроти людей і народів. Не кожний, хто про Бога говорить, правдивого й особового Бога визнає. Старий Завіт це інтегральна частина християнського обявлення; жадних обявлень раси і крови нема: є це тільки надуживання термінів. Врешті Папа порушує зіставлення людей з Христом (відомо, що таке порівняння Гітлера з Христом трапляється в Німеччині з уст високих достойників). Тут Пій XI застосовує слова св. Писання: „Той, що мешкає в небесах, сміється з них“. І на те теж Німеччина відповісти не може.

Папа став в обороні засади загальности Церкви й протиставиться направі Церкви будівничими, що їм Отець небесний

не вділив права до будови. Папа картає тих, що виступають під впливом страху з Церкви і називає юдовим поступовання тих, що приневолюють християн опускати релігії. Те порівняння націонал-соціалістів із Юдою Іскаріотським мусіло особливо забілити німців. Далі Пій XI. виступає проти перейняття ласки в націонал-соціалістичній термінології і стає в обороні прав батьків виховувати дітей. Дальші звороти, спрямовані до молоді, закликають протиставитися науці, впоюваній націонал-соціалізмом. Пій XI. заохочує молодь наслідувати затаювані перед нею взори святости і боротися за святкування неділі. Це явне захитання цілої виховної справи гітлеризму. Дальші слова заохочують духовенство до боротьби за віру, а батьків до оборони права виховувати дітей.

Націонал-соціалізм зреагував слабо. Конкордату не відкликав, поглинув усе те, що було для нього призначене, наказав молоді ходити до церкви частіш, як раз на тиждень і програв більше ніж боротьбу з Церквою. Програв бодай свою майбутність. Вже сьогодні супроти опору саарських робітників мусів залишити хрести в школах і поробити господарські уступки. Це доказ слабости. Боротьба з Церквою триватиме далі, можуть у ній бути жертви. Але доля Німеччини станула на роздоріжжі. До мільйонів тайних комуністів і соціалістів, що з режимом боряться або його зносять, прибули мільйони католиків, досі гітлеризмові вірних. Правління тільки зносять широкі маси, а в будучині буде йти не тільки про устрій, але й про одність Німеччини. Вже сьогодні починають зарисовуватися знову відвічні поділи, що їх націонал-соціалізм намагався перекреслити. Так переділ між Австрією й Німеччиною знову поглибився. Перед німцями стоїть питання: Чи можна завернути перед невдачею, що до неї ідуть? "

ΧΡΟΝΙΚΑ

† Богдан Ігор Антонич (*1910 — †6.VII. 1937)

Українське громадянство, а особливо українська література зазнала великої й невіджалованої втрати: 6.VII. в год. 10³⁰ передполуднем помер у Львові ненадійно один із найвизначніших наших молодих поетів, наш довгочасний співпрацівник м-р Богдан Ігор Антонич. Після операції сліпої кишки занедужав він на запалення олегочної І, хоч уже видужував, серце не видержало.

Покійний був сином священника. Уродився в Новичці, пов. Горлиці, гімназію скінчив у Сяноці, а в 1928 р. записався у львівський університет. Свої студії української та польської фільмології покінчив в 1932 р. ступнем магістра філософії та приготувався до докторату.

Вперше виступив Антонич зо своїми віршами в 1930 р. у „Живій Літературній Газеті“ в гуртку Студентів Українців, де крім віршів виголошував впродовж 5 літ теж реферати на

літературні й мистецькі теми. Відразу звернув на себе увагу модерністю й оригінальністю своїх творів. Спершу справляла йому труднощі літературна мова, бо походив з Лемківщини й говорив у дитинстві лемківською говіркою. Однак взявся завзято до праці, простудіював усі важніші українські словники та кращі твори наддніпрянських письменників, при чім робив дбайливі виписки, гуртуючи разом синоніми та звертаючи пильну увагу на наголоси (лемківські зовсім відмінні). Завдяки невпинній і постійній праці став дуже добрим знавцем української мови з пребагатим засобом слів власного словника. Між іншим з його віршів можна вчитися теж поправних наголосів в українській мові.

Вже в жовтні 1931. р. став співпрацівником нашого журналу і був ним властиво аж до останнього часу, в одних роках співпрацюючи інтенсивніше, в інших дуже мало, або взагалі замовкав на сторінках „Дзвонів“ (травень 1933—квітень 1936), виявляючи всю свою творчість у інших журналах або в збірках поезій. Його перший вірш вміщений у „Дзвонах“ (ч. 7. 1931) п. з. „Перший сніг“ — це чи взагалі не перший друкований його вірш. Кінчається він так:

Вітер жовтий лист з дерев змітає попелом,
в гушині сухе зілля гуркоче мідяний псалом.
Білі квіти впали — заповідь майбутніх січнів;
Перший раз тоді поцілувала землю вічність.

Так і мабуть уперше тоді поцілували його вірші друкарська машина, уперше впали друком білі квіти його поезій. При кінці того ж року (1931) видав він свою першу збірку віршів „Привітання життя“, яку відразу прихильно прийняла літературна критика різних напрямків.

Дуже цікавий розвій його світогляду. Спершу мабуть пройшов у юнацьких літах світоглядovu боротьбу, про що свідчив би його вірш „Confiteor“ („Дзвони“, ч. 7/8 1932):

Я боровся із Богом завзято,
не хотів похилити стрункого чола.
О, життя мого щедра розтрато!
Пишна гордість мене за собою вела.
Пишна гордість зухвала та сміла
полонила мене, обійняла в кліщі.
Я співав боготворення тіла
та благав Його: визволь мене від душі.
Лиш на власнім безумстві опертий
я бажав увесь шлях перейти тільки сам.
Без хитання в наближення смерті
навіть небо відштовхував п'яний життям.
А сьогодні я спілий, мов літом,
покінчив молодечі штукарства та герци,
погодився із Богом та світом
і знайшов досконалу гармонію в серці.

Антонич, доспівши, не тільки „погодився із Богом“, але ще й немов хотів надолжити за свої хитання і прегарно звеличує Бога у своїх перших піснях, хоче стати „Божою арфою“, як сам про це пише у в. „Magnificat“ (Дзв., 11, 1932):

Співай душе моя похвальну псалму Богу,
 словами — зорями, словами — перлами, лунай і мерехти,
 співай душе ясного сонця перемогу
 словами — рожами, словами — іскрами горить вогонь святий.

Співай душе моя пречисту пісню Богу,
 О, радуйся, о, веселися вся!
 Вкажи захопленим очам Твою дорогу,
 хай арфою Твоєю стану я.
 О, серце заспівай Йому похвальну псалму.
 Він єдиний Бог Величний.
 Надхнення вітер гне душі моєї псалму.
 Він в усім акорд музичний.

І поет справді співав „похвальну пісню Богу“. Щоб про це переконатись, вистачить навести самі заголовки важніших його віршів у перших річниках „Дзвонів“, як нпр. в 1932 р. (крім цитованих): Піздао (стр. 93), Ut in omnibus glorificetur Deus (169), Veni Sancte Spiritus (170), Resurrectio (242), Ave Maria (243), Ascensio (322), Mater Dolorosa (325), Te Deum (508), Єрусалим (585). Він створив справді гарні зразки релігійної лірики — перший по війні, коли замовк визначний релігійний поет В. Шурат.

Від 1933 р. співпрацював у інших журналах, у „Вістнику“, „Студентськiм Шляху“, „Життю й Знанню“, „Вогнях“, згодом у „Ми“, а особливо в „Дажбозі“, що його співредагував з Є. Ю. Пеленським, а теж належав до редакційної колегії в мистецькiм альманаху „Карби“ в 1933 р. В наступному році (1934) видав свою другу збірку „Три перстені“, за що дістав літературну нагороду Т-ва Письменників і Журналістів, після чого зближився до „Назустрічі“ і там співпрацював також.

В тих роках закидає релігійну лірику, а оспівує передовсім красу природи і радощі з того приводу, а далі пише вірші з національною та воєнною тематикою, то знову з особистою лірикою — але все таки інколи дзвенить у нього й релігійна струна.

Від квітня 1936. р. знову починає інтенсивніше співпрацювати у „Дзвонах“, які видали найбільшу й найповажнішу його збірку поезій „Книгу лева“, за що дістав нагороду Українського Католицького Союзу. Перший розділ у ній теж із релігійними мотивами, особливо з біблійною тематикою. Тут релігійність поета вже більше стримана й дискретна, але зате не менш глибока. Добре характеризує її кінець вступного вірша:

Автограф грому в царській книзі левів,
 написаній віршами з-під Синаю
 у стіп гори, що шпиль пісків парчевий
 вінками Божих блискавиць квітчає.
 Синайський вітре, бий в відкриті карти!
 Без тебе я порожній посуд форми.
 Ввесь день над віщим джерелом на варті,
 а ніч, мов біблія, червона й чорна.

Або кінець вірша „Терен співає“:

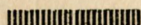
Проте не ви: цвітучі, славлені, рослин вельможі,
 а я — покiрний терен, покруч дерева приземний,
 нелюблений, погорджуваний, срий і буденний
 зазнав найвищої із ласк — чоло вінчати Боже,

З початком 1937 р. взявся писати лібретто до опери А. Рудницького „Довбуш“ і посвячував на те весь свій час та поетичну інвенцію, через що перестав взагалі писати інші вірші, але зате лібретто вийшло дуже вдатне (недокінчене на жаль). Крім того залишив розпочату повість із сучасного життя, готову до друку „Зелену Євангелію“ та трагедію з лемківського життя.

Очевидячки, годі у кореткім некрольозі на борзі обговорювати інші сторінки його багатой творчості. Тут хотіли ми тільки передовсім накреслити його співпрацю в нашій журналі, та бодай звернути увагу на його релігійну лірику.

Ти відійшов від нас, Богдане, але твоя творчість може не одне серце спрямує на праведний шлях, а не одне надхне, щоб воно стало „арфою Божою“ і за твоїми зразками співало хвалу Господню.

П. І.

РЕЦЕНЗІЇ

Софія Парфанович: Ціна життя. Нариси. Львів 1937. Стор. 254, м. 8°

Вже не раз лікарі пробували шукати лаврів на письменницькому полі — і майже все з деяким успіхом. Може не так ізза літературної вартості їхніх творів, як головно тому, що ці твори звичайно мають трохи сензаційний пошук. Медицина, хірургія, лабораторія, шпиталь, операційна зала — все це речі, що подразнюють нерви посторонньої людини, відстрашують її і одночасно притягають. І тому письменники, що беруться відслонити перед профанами занавіси шпитального й лікарського світу, все знайдуть цікавих читачів, хоч би їх твори з літературного огляду на це й не заслуговували.

Книжка лікарки д-р Софії Парфанович не належить до тих типових лікарських книжок, що здобувають читачів самим тільки своїм сензаційним змістом. Ні, Софія Парфанович виявила також чималий літературний талант, так, що її книжка, навіть якщо б не мала лікарської тематики, могла б зацікавити вже самим своїм дбайливим і талановитим опрацюванням. Читач знаходить тут не тільки цікаве середовище, але й інтелігентне, повне почуття міри й смаку літературне оформлення. Коли в цьому огляді що й можна закинути книжці Софії Парфанович — то це є слаба сюжетність, це зрештою хіба спільна майже всім авторам оповідань; на недостатку виразних сюжетів не терплять тільки справжні майстри в цьому жанрі, — а від авторки, як мало досвідченої письменниці, не слід вимагати забагато.

Отже на загал, у літературному огляді слід класифікувати книжку Софії Парфанович як прозу солідної, інтелігентної й культурної праці на ниві українського письменства. І здавалося б, що таке збагачення української літератури слід лише повітати. Але бувають навіть літературно вартісні книжки, яких не сміємо безкритично приймати, і які мусимо оборювати тим завятіше, чим вони вартісніші з погляду чистого мистецтва слова. Бо чим така книжка ліпше написана — тим легше й незамітніше вона впливає отрую в душу читача, тим вона небезпечніша. Неморальні, але й неталановиті книжки куди менше роблять спустошення у душах читачів, ніж книжка культурна, талановита — але й з підогніленими моральними підвалинами. А саме такою книжкою є „Ціна життя“ Софії Парфанович.

Якщо б авторка пробувала пропагувати свої погляди (відомі зрештою з її позалітературних виступів) у літературних творах безпосередньо, то відразу зразила б до себе кожного інтелігентного читача, що в нього є ще здорове християнське моральне почуття. Тому вона свою матеріалістичну й релятивістичну віру, свої обіжені погляди ніжно прибирає і дбайливо

прикрашує. З фіговими листочками ці погляди роблять доволі невинне враження, хоч є серед них і пропаганда зігнання єлуду („З-під права“, „Рішення“), і життя на віру („За порадою“, „Материнство“, стор. 186), аморальність сильних одиниць („Очі“, „На побовищі“), еутаназія („Еутаназія“) і т. ін., „мудрощі“, а навіть і явне богохульство („Mater Dolorosa“ стор. 117). Усе це, щоправда, дуже делікатно спрепароване, та навіть переплетене зворушливо гарним, наскрізь позитивними образами материнства, любови до дітей, людської доброти і краси життя („напр. „Перший усміх“, „Кленовий квіт“, „Бабочки перша туалетка“ і ін.); негативні ідеї в інших оповіданнях подані в такій словесній шаті, що найвищий, некритичний читач може навіть мєраз не догадуватися, в чому їх небезпека, а погубні погляди прибирають нерас навіть зовнішню форму осудження тих поглядів, (напр. „З-під права“, „Еутаназія“), — але все це тільки плянові засоби персидовної пропаганди одностічного авторчинного „лікарського“ світогляду, що його складові частини входить у душу читача не так інтелектуальними, як радійше настроєво-чуттєвими, ірраціональними шляхами. Тому то книжка Софії Парфанович може декому навіть видатися обороною найблагородніших ідей любови ближнього, соціальної справедливості, особистої свободи і т. ін. І в цьому моменті Софія Парфанович тісно навіязує до всіх тих європейських дрібнобуржуазних снобів, що кокетують із ліберальними й лівими гаслами, та їхніми „високими“ ідеалами прикривають свої матеріалістичні й гедоністичні відрухи цивілізованої звірчості. Це називається поступова, модерна культура вільної людини 20-го століття, — культура, що в своїй консеквенції доводить до повного розкладу теперішнє людство. У нас, на жаль, уже також загіздилися прояви цієї жидівсько-космополітичної „культури“, повної випарів сексу й духової амархії, подані вже довгий час у псевдокритичних і псевдолітературних виплодах таких журналістів як д-р Михайло Рудницький, — „Ідеї“ ліберальної й релятивістичної Європи затрутують український ґрунт там, що на ньому без перешкод буйно розцвітають усілякі неморальні „Пригоди й нагоди“ та Масютини. Але коли сміття в роді „Двох з одного“ вже своїми відпихаючими брутальною простачищи та несмачними сценами показує, що воно варте, і через те перестає бути небезпечне для культурного читача, — то викультивована, прегарна квітка на багні своїм одурманюючим запахом поволі й незаметно затрує мозок, нерви і кров людини та робить її своїм рабом. Такою багняною квіткою, овіяною нездоровими випарами „божевільної панспермії“ („Intermezzo“, стор. 174), є книжка Софії Парфанович, — і тому всі, кому хоч трохи залежить на духовому здоров'ї нашої нації, а зокрема жіноцтва, — повинні безшадно, з корінням вивратити ці небезпечні „квіти зла“ з українських нив. Неталановиті, платкі й простачкі виплоди порнографії й неморальності легко побороти вже хоч би виставленням їх на сміх; з явищами того роду, що притаєно небезпечна книжка Софії Парфанович, боротися куди трудніше. Не треба бути навадином, щоб в обличчя такої небезпеки щиро бажати собі повернення стародавнього звичаю прилюдно палити занадто небезпечні книжки.

М 2

Сальваторе Фаріна: Любов оповита брехнею. Переклав Михайло Островерха. Львів 1937. Бібліотека „Діла“ ч. 13, 8^о Стор. 158.

Черговий випуск Бібліотеки „Діла“ — це збірничок чотирьох оповідань чотирьох ріжних італійських авторів, в опрацюванні двох ріжних українських перекладачів, — і без ніякої передмови. А саме в такій неодностічній книжці потрібна була б передмова; якщо вона не була б написана в нерічезому і плитковому тоні д-ра Михайла Рудницького, то багато прислужилася б для інформації українського читача про характер цієї книжки та про заступлених у ній авторів.

Перше оповідання Сальваторе Фаріни п. з. „Любов оповита брехнею“, в перекладі М. Островерха — це морально слизкая історія брехні з милосердя; історія оповіджена в ношпалітному, а часто й фрівольному тоні легкорука, що не вагається насміхатися навіть із справ святих для кожного християнина (напр. стор. 91, 92, 93). При цьому оповідання відзначається

пустотою змісту й ідей, а по його прочитанні не залишається в голові ні один виразний тип, ні одна подія чи ситуація.

До того і в перекладі, на загал незлому, знаходимо м. ін. такі речення:

І так усе моє життя, аж до тридцятого року, не було ніщо інше, як *тиїнио...* (стор. 6).

Один із нас мусів би покинути портики, під якими вигідно проминав *нам* наш час, *покурюючи в каварні...* (8).

По восьмій годині ми обидва йшли до якогось добре устаткованого *біржєвника*, щоб провести вечір серед *родини*, який частував нас чаєм. (10).

Усе це вина не так перекладача, як головно редакції, бо її елементарним обов'язком є справити в коректі такі очевидні lapsus-и. Про недбайливість „паризького“ редактора Бібліотеки „Діла“ свідчить ще й неоднотайність у правописі (напр. мешканечко, 17), а навіть перемішання понять 3 роки і 3 місяці (стор. 43, 44), що доводить до часового баламутства.

Чергове оповідання Матільди Серао: „Покинена“, також у перекладі М. Островерхи, це твір вирощений у чистішій атмосфері та овіяний між-ниж серпанком туги. Він робить враження головно своєю лаконічністю в найважливіших частинах. Так само цікаве й овіяне особливим чаром оповідання Едмонда де Амісіса п. з. „Зустріч“ (у перекладі П. Карманського), що в ньому оформлена тема про принагідну зустріч дорослого чоловіка з пристаркуватою жінкою, що колись була першою любов'ю його як 14-літнього хлопця і навіть нічого про це не знала.

Зате вже менше цікаве і в своїй „оригінальності“ надто штучне оповідання Антонія Фогацара „недокінчені ідилії“, в перекладі П. Карманського.

Ось і все, що знаходимо в цій книжці. Загальне враження: зліпок, кепсько зредагований і здебільша нецікавий. Така книжка — це не властивий шлях для пляшового й доцільного познайомлення української інтелігенції з чужими літературами.

М 2

На маргінесі твору „Таллейранд“ Дафф Купера.

Є ми безперечно в періоді, коли появляються численні біографії замітніших людей. Такий прояв можна пояснювати жахливим заником визначних індивідуальностей в сучасності. Неспокійний і нічим невдоволений людський ум шукає заспокоєння в минувшині, захоплюючись блискучими прикладами далеких чи ближчих минулих часів. У тім героїчнім култі лежить невимовна туга за часами, коли одиниці творили історію, коли якість заступала кількість.

Таку визначну і маркантну, хоч у багатьох оглядах дуже негативну постать описує в обємистій монографії Дафф Купер (Duff Cooper), сучасний міністр війни англійської імперії. Цей твір можна подекуди назвати спробою реалібітації Таллейранда. Загал не має ясно оформленої думки про того визначного дипломата. Нагадуються мимохіть часи тайної кабінетної політики, зради, безпринциповості, безхарактерності, ведення дипломатії за поміччю дрібних, наскрізь нещирих штучок і інтриг. Це короткими словами портрет Таллейранда у пересічного читача. Є у тому безперечно багато правди, однак такі поняття без розрізень і розмежовань часто невірно відтворюють відносини і людей. Таллейранд питомою собі індивідуальністю, питомими собі злим і добрим прикметам надавав очевидячки дипломатії як довголітній керівник французької зовнішньої політики своєрідне пятно. Уже сам факт, що служив підряд абсолютній монархії, революції, директорії, Наполеонській диктатурі, реакційній і вкінці ліберальній монархії, зображує прикмети його характеру: безпринциповість, подекуди аморальність, гнучкість і врешті бистроумність, — прикмети, що уможливлювали йому всім тоді можливим формам влади робити свої при-слуги. Він поступав при тім без внутрішньої системи, і годі його з тієї причини зачислювати до переконаних роялістів, Наполеоністів або революціонерів. Його найліпше хіба причислити до категорії людей, що з деяких особистих мотитів не признають ніякого авторитету, що із-за надзви-

чайної інтелігенції і повної відсутності внутрішньої дисципліни уважають себе за самовистарчалних.

Шарль Моріс Таллейранд-Періор (Charles Maurice Talleyrand Périgord), нащадок визначної старої французької родини, був призначений через своє каліцтво до духовного стану. Зовсім без внутрішнього покликання, виключно з традиції, що для аристократа надається тільки служба для Бога або для короля, вступив у духовний стан і незабаром став єпископом¹ дієцезії Отен (Autun). На політичній арені виступає вперше як делегат до з'єднаних Генеральних Станів, що їх скликання означало початок кінця французької родової монархії. Вже в його початковий політичний виступ проблискує його політичний талант, але водночас і його лихий характер. Він як слід оцінює ситуацію, бачить, що справа монархії програна і це каже йому, хоч із роду і переконання аристократові і церковному достойникові, шукати виходу з неминучої катастрофи. Не слід його зачисляти до таких постатей, як Мірабо або Ляфает чи інші, що з особистих або з ідейних мотивів кидалися в революційний вир, щоб врешті піддатись його елементарній силі, яка на чолі революції висунула зовсім інші типи.

Таллейранд вручно маневрує між подіроканими і радикальними течіями революції. Доковує своїх перших зрад більшого формату. Хоч як церковний владика повинен був належати до першого стану і заступати цим самим справу Церкви і короля, зраджує обох і особливо в справі церковній перехилюється на бік якобінів. Голосує за секуляризацією церковного майна, висячує проти папської заборони єпископів і відправляє урочисту богослужбу на святі федерації. Це поступовання впровадило Таллейранда консеквентно в явний конфлікт з Ватиканом. Його остаточно викликали.

Без уваги на прислуги, що їх Таллейранд віддав революції, йому не довіряють; становище його захитане і він приневолений покинути Францію. Коли по революції перейняла владу Директорія в псевдобуржуазною закрасою, він знову повертається до краю. Тепер відкриваються для одинокі з широким кодексом моральним великі перспективи. Таллейрандові повіряють міністерство закордонних справ. Однак не довго залишається він в рядах Директорії. Постає Наполеона-Завойовника на політичних овидах показує йому дальший шлях. Державний переворот 18. брімера застає його вже в рядах наполеонських. Від цієї хвилини він видвигається з Наполеоном шораз вище, гоїно обдарований почестями і майнами нового цісарства, що його закордонною політикою кермує він аж до року 1807. Можна б думати, що така велична постать, як Наполеон, зовсім затінила інші особистості тієї доби. Це твердження не зовсім безпідставне. Однак треба мати на увазі, що постійні наполеонські війни і вічне змінювання геополітичного обличчя Європи, надзвичайні, подекуди фантастичні замисли Наполеона створювали вдячне поле для дипломатії. Відношення Наполеона до Таллейранда аж надто відоме, щоб його тут повторити. Він додержував цісареві вірності так довго, аж доки як холоднокровний математик і тонкий обсерватор пізнав, що Наполеонова зоря поволи, але повно погасає. Треба справді признати, що служив Наполеонові добрими радами аж до миру в Тильзі і надарю його переконував, що Франції слід шукати союзників в Англії. Згодом починається систематична зрада, що проте не перешкоджає йому тягнути далі від Наполеонової влади великі матеріальні користі. Його принцип за власними словами був „avoir de l'avenir dans l'esprit" — мати будучність у розумі, себто передбачувати всі події й наслідки. Відповідно до того застосовував він свої діла без огляду на мораль і етику.

До найбільших успіхів Таллейранда належав безперечно Віденський Конгрес. Австрія, Росія, Англія і Пруси, тодішні союзники, рішили поста-

¹ Хоч дуже рідко, то все таки траплялося в історії, що й на єпископські престולי попадали негідні того становища люди. Бувала в тому нерас і вина впливових батьків, як у випадку Таллейранда, що, не оглядаючись зовсім на покликання сина, хочте хотіли його бачити високим духовним. Нічого дивного, що згодом мусів Папа кинути на Таллейранда клятуву.

вити Францію щодо найважливіших справ перед доконаний факт. Здавалося, що Таллейбранд заступатиме зовсім втрачену позицію, що політичне значіння Франції знищене або щонайменше захитане. Треба подивляти, як майстерно Таллейбранд зумів поперехрещувати задуми союзників. Використовуючи взаємне суперництво союзників і здобувши собі піддержку цілого ряду малих держав, потрапив досягнути таку сильну позицію і повагу на конгресі, що про усунення Франції з концерну великодержав і мови бути не могло. Поміг тут Таллейбрандові його надзвичайно швидкий політичний розум. Зрозумів він сейчас, що природним союзником Франції може бути тільки Англія, що порозуміння тих двох держав це природна концепція з геополітичних причин. Тією концепцією, котру твердо і послідовно заступав аж до своєї смерті, надав Таллейбранд будучій французькій політиці підложжя та напрям і це було діло, що його пережило, і належить до фундаментальних точок французької і англійської політики та знову в теперішніх часах, коли Англія стоїть перед небезпекю втратити через розвиток модерної воєнної техніки свою індустрію недоступність, набирає щораз більшої актуальності.

З особою Таллейбранда тісно звязана постать Йосипа Фуше (Fouché), звісного поліційного міністра Наполеона. Одначе треба конче різко відмежувати ці дві постаті від себе, хоч їх політична карера має багато подібностей. Різька відмінність лежить передовсім у характері обох людей. Таллейбранд перодовсім аристократ і дипломат з покликання і з любови. Для нього дипломатія це гра за найвищі ставки, за долю держав, це рід удосконаленого мистецтва. Тим якраз відмежовується він різко від особи Фуше, що весь свій вік залишився якобіном-революціонером лихого сорти, у котрого форма влади держави була тільки у поліційних методах. Ці методи довів Фуше справді також до свого роду тонкого мистецтва. Аморальний під кожним оглядом, не соромився зраджувати систематично церкву, королівство, якобінів і врешті Наполеона. Наскільки оцінювати людей за їх успіхами, то безперечно належить перенести Таллейбрандові. Фуше остаточно перечислився. Роялісти не забули йому звісного голосування за смертний засудом Людовика XVI. і трибуналу в Ліоні. Він мусів покинути Францію у повній веласці і помер на засланнях. Характеристичне, що обох цих людей, зовсім від себе відрізняючи, що увесь свій вік ненавиділи себе повною душею, тільки зрада на короткий час злучує. Оба з легким серцем зраджують Наполеона, промощуючи шлях для реставрації Бурбонів. Задалеко посуваються деякі адоратори Таллейбранда, добачуючи в його зраді вищі мотиви, а саме, що Таллейбранд хотів врятувати Францію від неминучої катастрофи, до якої допроваджували її постійні наполеонські війни. Абстрагуючи від того, що зрада, як такої не можна виправдати, годі Таллейбранда, який роками провадив наполеонську політику і який гоїно був обдарований почетом та майнами, таким мотивом уявляти. Належить воно справді до фатальної недолі узурпаторів і диктаторів, що їх судьба тісно звязана з успіхом. Проблемаатичні характери, як Таллейбранд, оускають їх, як шурі потапаючий корабель. Нагадуються тут слова Наполеона до Метерніха у розмові в Дрезні перед боєм під Липськом: „Ваших суверенів, уроджених на престолоах, можуть і 20 разів перемогти, а вони усе вернуться до своїх столиць. Я мі, бо я „soldat parvenu“, себто „воєк, що дійшов власними силами до влади“.

Таллейбранд вихований у раціоналізмі вольтеріянської філософії, втратив, як зрештою численні його сучасники, внутрішню спокуку з вірою і в Церкву. Не був би у тім відрізнявся від численних інших особистостей свого часу, коли б не обставина, що він був церковним достойником. Отже його обовязки судроти католицької Церкви були з тієї причини великі. Тих обовязків він не тільки не сповнив; навпаки, в залучі з радикальним табором революції саме як єпископ Церкві дуже пошкодив. Цього йому Ватикан очевидячки ніколи простити не міг. Бувши вже на самім вершку своєї карери, мусів Таллейбранд докожати усіх своїх старань і наполеонських впливів, щоб досягнути диспензу від священничого стану. Дозволу на церковне подружжя тодішній Папа, не вважаючи на всякі пресії, категоричним „Non possumus“ відмовив. Одначе із цього катаклізму

знайшов Таллейранд — дипломат вихід. Вже у пізнім віці, відчуваючи, як швидкий обсерватор, свою близьку смерть, занирився він в Церкву. Ця хвилинка, коли старий дипломат, умираючи, кілька хвилин перед останнім віддиком підписує декларацію для паризького єпископа, справді потряслюча і цим разом в обличчі смерті навіть мілья від всякого цинізму.

Таллейранд, це невизначена тема для нікої низки істориків та письменників, як для Шатобріанна, Бальзака, Мадам де Стаель і багатьох інших, минулих і сучасних. Ця загадкова постать, повна контрастів, повна близькості й остроумності, але одночасно і мерзості, підлоти і низькості, може ніколи не знайде повної і остаточної розв'язки. Влучні слова звісної Мадам де Стаель: „Talleyrand le plus impénétrable et le plus indéchiffrable des hommes (Таллейранд найбільш непрониклива і нерозшифрована людина).“

Д-р Роман Залозецький.

Podkarpacka Rus. Sbornik pod redak. J. Zatoulkala. Bratisl., 1936, in folio (нормалізов. формат) 330 стор. з численн. ілюстраціями.

Міжнародна ситуація останніх років збільшила значіння П. Русі для Чеськословацької республіки. Серед інших проявів уваги до того краю у 1935. р. повстав у Братиславі і „Клуб приятелів П. Русі“, що відразу знайшов грошові фонди, за які крім цього люксового виданого збірника став видавати й часоп. „Podk. Revue“. Проектує він і інші видання державною мовою під тією ж фірмою. Це все в тім часі, коли старі ужгородські видання народньою мовою, — „Наук. Збірн.“ „Просвіти“ та „Підкарп. Русь“ Педагогічного т-ва хиріють за відсутністю фондів.

Новоповстала організація береться інформувати ч.—с. громадянство про важливіші питання П.Р. і дбати про піднесення краю. „Podk. Revue“ прозраджує, що ця нова організація стоїть на позиції „русинізму“ підкарпатців, — точка програми в національних справах ще з мадярських часів. За цим третім напрямом (поруч із українським і російським) деякі чеськословацькі круги заявлялися ще від перевероту. В краю ж на таким становищі стоїть Єп. Стойка, і частина старого греко-катол. духовенства, що говорить по-мадярському. — Орган же того місцевого „русинізму“ це час. „Неделя“.

Виданий збірник має політичний характер. Це прозраджують його початкові статті: їх авторами, крім губернатора, є Ед. Бенеш — президент республіки, К. Крофта — міністр загран. справ, Ант. Розсіпал — предсідн. земськ. вибору П. Р. Поза тим до нього дали свої статті головні урядові особи чехи з Під. Русі, але також деякі автори, як російського, так і українського напрямку, а крім того і дехто з заграниці, як Філярет Колесса з Львова, В. Кубійович із Кракова. Помітне, що збірник — діло рук головної партії кльофачівців (нар.-соціалістів), як і теж впадає у вічі що соц.-демократи у ньому не заангажувалися; перші, як відомо, заявляються проти українськості краю, другі — за нею.

Щодо тем — то намагалися охопити все, що приходило в голову. Через те повстало якесь дивне чудовище, „мелянж“ уривкових заміток і довших статей. Для „об'єктивності“ покористувалися у збірнику системою протиставлень. Бона в тому, що напр. про сучасний стан белетристики пише Недзельський (великорос. напрямку) і Бірчак (українського), про післявоєнний церковний ровкол — Гаджега та Ільницький (греко-католики) з одного боку, а Попрадов (правосл.) з другого; водночас поміщені статті про т-во Духновича (великорос.) і Просвіту (українську). Лише про „карпатурське студентство“ пише тільки представник великоруського напрямку.

Під оглядом науковим тільки деякі статті матимуть значіння матеріалів для майбутніх наукових праць. Ліпші з них це нарис о. Волошина про „початки національного пробудження на П. Русі“, Гаджега „перегляд церковної історії П. Р.“, Рейка про „хліборобське школьство і вивчання“, Краля про „географічний дослід П. Р.“ — Кубійович ослабив значіння своєї статті про „пастуше життя“ тим, що вмістив одну таблицю без точного зазначення території, до якої вона відноситься і не вказав року, на який припадають наведені ним статистичні дані. До найслабших на-

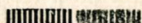
лежить насамперед широкий розмірно нарис Франца Габрієля про „розвій соціально-господарських відносин на П. Р. в минувшині“. Це пише на суспільно-господарську тему фільзоф, що не вміє самостійно думати про знані факти і не знає, що діялося поза межами ужгородської домінії, а проте виступає з претенсією на всеохоплююче знання предмету. До тієї ж категорії слід зачислити і статтю Хайма Кигеля про „жидів П. Р.“, як і проф. Сука теж про жидів, що може говорити: „жиди на Підкарпатті не гірші ані ліпші, як і люди деінде“. Таке „знання“ краю виявляється у неодиного автора цього збірника. Просто комічне вражіння робить писанина Яна Подешта про „стосунки підкарпато-русько-румунські“ для кожного з тих, хто знає, які згадки залишила у місцевого населення окупація частини краю румунським військом в часі перевороту, про що, розуміється, ведає ані слова. Про православ'я написав статтю православний, що однак не знає повної генези православного руху на Підкарпатті. Зо статті Візнера читач довідується, що у Довгій існує „саліварія“, — в дійсності ж від п'яти літ і те місце, що на ній воно стояло, зрівняно з землею.

Не стану робити довшого перегляду хиб та помилок. Ледве чи об'єктивне пізнання краю було завданням цього видання. Що об'єктивне в ньому — про мистецтво, або пісню, або повіря — те випадкове. Гроші на збірник знайшли, а не подбали навіть, щоб підшукати компетентну редакцію.

Зреферований збірник, розуміється, з усіх сил рекламується. Його фактичний співредактор і автор двох статей, Франц Габрієль, вмістив на нього дуже прихильну рецензію навіть в чеській історичній часописі...

Крім того автори великоруського і їм співчуваючі виділили свої статті й випустили окремо збірник „Подкарпатська Русь“ московською мовою.

Проф. О. Мицюк.

З ПРЕСИ І ЖУРНАЛІВ.

В „Новій Хаті“ з 1. V. 1937 на 3. стр. окладних читаємо, що редакторка того журналу Л. Бурчинська на клубових сходинах (14. IV.) дала перегляд літературного року 1936. Між ін. говорила вона так: „Щойно тут (це зн. на 5. місці! *Ред. Дзв.*) приходить згадати Н. Королевої „Інакший світ“ і „Без коріння“, хоч це твори подвійно нагороджені в цьому році. Тематика обох книжок така далека й несутасна, що книжки ці нашої публіці не припали до вподоби“. — Гі! Цікаво, — бо майже одночасно в „Нов. Часі“ (з 10. V. 1937), що є куди більшим виразником нашої публіки, як Н. Хата, вже хоч би тому, що має понайменше шестеро більше читачів — пише Ф. Дудко трохи інакше: „А власне до цих нечисленних добрих книжок і належить повість „Без коріння“. Її можна брати без страху в руки, перечитувати по кілька разів і відпочивати при читанні душем, подивляючись культурність, чуття міри такт її авторки й тонкий спосіб вислову... Багато річей і навіть імен авторів, нагороджених на різних літературних конкурсах, зтираються в людській пам'яті й гинуть у леті часу, як чудові хмаринки на блакиті неба. Але книжка „Без коріння“ переживе не одне покоління. Отже, коли говорять про непомилковість у виборі справедливості на наших літературних конкурсах, то вона власне мала місце в 1936. р. при відзначенні Н. Королевої“. — Видно, що всупереч тому, що говорить Л. Бурчинська — книжки Н. Королевої таки „припали до вподоби нашої публіці“. Про це теж свідчить ціла низка дуже прихильних рецензій на ті твори в найповажніших та найпочтніших наших журналах і часописах (їх наводили ми в Дзвонах стр. 65 і 166/7. ц. р.) й одностигдність двох літературних журі.

Каже Л. Бурчинська, що тематика тих книжок „така далека й несутасна“. Як відомо, тематика тих творів — це передовсім етнічні й релі-

гійні питання. Що такі проблеми для Л. Буратицької „далекі й несучасні“, не маємо причини не вірити в те, але що вони теж „далекі й несучасні“ й для українських християнських родин, для яких вона редагує Н. Хату — в те вже таки поважно сумніваємося. Хіба ж не просякли ще всі байдужністю до релігії й етики!

Мета (4. VII. с. р.): Провідні нотки міжнар. конгресу (у честь Царя Христа в Познані) — це незвичайно сильне підкреслення моментів християнської активності в боротьбі з безбожництвом, та сильний натиск на розв'язку соціальних питань у правдиво християнському дусі. Слова з кінцевої промови єп. Шаймлера: „Machen wir Ernst mit „Rerum Novarum““ — це сконденсований вираз того основного моменту, що його відсунув цей конгрес як успішний засіб боротьби проти комуністичної й соціалістичної пропаганди.

Справді, католики все ще мало звертають увагу на соціальні проблеми. Навіть католицькі підприємства залишають великі побажання під тим оглядом. А харитативна діяльність у нас ще й не започаткована як слід. А без харитативності нема властиве правдивої католицької акції.

В західній Європі католики звернули вже свою увагу на робітництво і створили міжнародною організацію робітничої молоді ЖОК. — Як читавши в тім же числі Метн, з приводу 10-ліття існування тієї організації відбувся Міжир. Робітничий Конгрес 18. VII., в якому зголошало участь 10 тисяч представників з 20 різних країн... „ЖОК тішиться великими успіхами і з дня на день здобуває нових членів. Бельгія має приблизно 100 тисяч, Франція 60, Швейцарія 4, Канада 6... На молоде робітниче покоління мусить звернути увагу теж українська суспільність“...

Діло (10. VII. с. р.): „Знову о. Косібович (на познанському конгресі) дав аналіз філософії сучасного безбожництва... Марксистсько-більшовицький атеїзм не може обмежитися до незнання Бога і релігії, він мусить ціною власного існування або існування всесвітньої чинної безкомпромісної боротьби з релігією. Хто цього не зрозумів і думає про якийсь „охрещення“ комунізму, той в дійсності з комунізмом не зрозумів нічого. Атеїзм це для комунізму не ситуативна праця, але найістотніша частина його ідеології. Сталін у цій ділянці є такий послідовний, як були послідовні Маркс і Енгельс, Ленін і Троцький“.

Діло (20. VI.): „Совітський комісаріят для внутрішніх справ дозволив членам союзу безбожників носити пальну зброю, яку негайно їм надано. Зброю, як стверджує офіційний комуїкат, мають уживати проти духовників, оскільки вони загрожували б життю безбожників, або на випадок такої ситуації, коли безбожники мусіли б боротися осмисл комунізмом“.

Правда (львівська) з 11. VII. подає зміст реферету о. Леді на конгресі в Познані: „Головні свої осередки має більшовизм в Росії, Мексику, в частині Іспанії та в Китаю. В інших краях є около 7 мільйонів більшовицьких агітаторів, і то таких, які за комунізм готові віддати своє життя. До них треба дочислити ще 70 мільйонів таких, що сприяють комунізму. Тільки з тих чисел бачимо, якою дійсно великою небезпечкою для людства є більшовизм. Тому два роки говорили, що в Польщі є 15 тисяч комуністів. Не відома, скільки комуністів має тепер Німеччина. Та в 1936 році було в Німеччині 400 більшовицьких таємних видавництв. Невеличка комуністична партія в Італії має 4 тайні часописи, а крім того в різних місцевостях поширює свої летючки. Аргентинська влада мусіла недавно приборкати своїх комуністів. До того часу в Аргентині було 1045 різних більшовицьких видавництв“.

Діло (10. VII.): „В червоній Іспанії читають найбільше євангелію. Власник одної малої книгарні у Мадриді заявив кореспондентові „Манчестер Гарріян“, що підчас домашньої війни продав більше примірників св. Письма, ніж за весь час існування своєї книгарні. Широкі кола єспанського громадянства починають щораз більше цікавитися св. Письмом через нагальну протирелігійну пропаганду.

В Ділі з 11. VII. д-р Дм. Левицький пише: „Вже з самих початків нормалізації можна було заприпитати, що заходить велике непорозуміння щодо поняття „нормалізації“ в українських і польських контрагентів. У. П. Р., яка іменем У. Н. Д. О. заініціювала нормалізаційну тактику, сподівалася, що польський уряд, при допомозі польського громадянства, дасть українському легальному світові, як рівноправним громадянам польської держави, змогу повного політичного, культурного і господарського розвитку; польська сторона гадала, що нормалізація є на те, щоб український світ власними руками злавив не тільки нелегальні прояви нашого життя, але що найважливіше, щоб український провід занехав і спонукав своє громадянство занехати всякі, хоч би і легальні засоби боротьби, за нац. права, щоб апробував згоря всі кроки уряду в українській справі і свою політику пристосовував до волі й тактики політичних та адміністраційних чинників. Українська сторона сподівалася, що українці разом з поляками підуть у майбутньому визволювати Київ від нашого спільного ворога, московських більшовиків, і тому нам потрібна сильна польська армія, та що тому повинні творитися зв'язки українських кадрів для майбутнього українського протасовітського війська. Польська сторона розуміла, що нормалізація вимагає від українців зретиися всіх заходів для здійснення наших визвольних змагань, бо виключне право рішати про справи, з якими вижеться закордонна політика, має міністерство закордонних справ і польське громадянство. Це інакше розуміння нормалізації українсько-польських відносин, яке з кожним днем щораз виразніше виявлялося, мусіло довести вже до конфліктів і — коли буде й надалі проявлятися — мусить доводити до дальших конфліктів. Боюся, що вже нині є даліше від справжньої нормалізації, як перед весною 1935. р.

Нова Зоря з 1. VII.: „Нає Ціріхер Цайтунг“ в ч. 1412 принесла невеличкий та дуже замітний фейлетон п. з. „Держава й одиниці“. В ній докажує, що переборщений спорт се не випадкова поява, але плянова підготовка до великих воєн у будучині. Мистецтво, поезія, ліпшого сорта література очевидно не можуть розвиватися на ґрунті авторитарних держав. Свобідна наука також ні. Людяність може існувати в таких державах, але тільки в відношенні до власних громадян. Така держава прагне до того, щоб її населення так само дивилося на те, що було, є і має бути. Отже історію минувшини вона переминою на міт. І спонукує вірити в той міт. Навіть релігійне наставлення терпить така держава лише остільки, оскільки воно підпорядковується їй. За зречення особистості дає вона своїм громадянам почуття збільшеної національної гордості і самозвеличання та вигляди на подібні лаври в будучині. Для людей з маси не представляє це ніякої жертви, бо вони й так не мали ніякої індивідуальності. Трагізм такого „розвитку“ полягає в тім, що змонотонізування народного життя мусить довести до скорого самознищення державних форм і організації. Такі держави не переживають навіть одного покоління, бо слідуюче покоління якраз через виховання в сліпім послусі не може вже бути здібне до вдержання держави. Крім того, вкорісений в минувшині, міг опанувати свій Рідний Край і навіть хорола вислати на шафот. Син, що виріс уже в авторитарній атмосфері, скінчив по короткім часі. Це не одинична поява, але логічний наслідок.

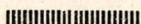
Цього року минає 25 років з часу, коли затопився найбільший корабель світу „Титанік“ (1912). З того приводу пригадаємо ту знаменну по-

дію. Вже в 20-ліття (1932) того факту один католицький часопис про те писав:

„Титанік“ зударився з ледяною горою та потонув. З загального числа людей на кораблі 3,150 рятункові човни могли взяти всього 700 осіб, головно жінок та дітей. Решта мусіла потонути. Страшна розпука огорнула тих поверх 2 тисячки людей, що були на потапаючій кораблі. Дехто з них відбирав собі життя, дехто божеволів. Але було й інакше. На кораблі їхали два католицькі священники. Їх хотіла залога взяти до рятункових човнів, але вони відступили свої місця іншим. Вони взаємно висповідалися, а опісля стали сповідати та розрішувати всіх людей, що до них з краєм тиснулися. А серед тих, що в останній годині наверталися до Бога, були протестанти та невіруючі. Обидва священники уділили всім загального розрішення в годині смерті, а потім впали навколішки й стали в молитві ждати смерті. До останньої хвилини оркестра грала набожних пісень, люди співали їх або молилися. І так тонує величезний корабель, складаючи устани загибальних останню хвалу Богові.

Аж коли корабель затопився, довідалися люди ще й про іншу причину затоплення Титаніка, крім ледяної гори... Корабель „Титанік“ будували масони, безбожна секта, заборонена Церквою. На боках корабля помістили вони безбожні написи, напр. „Ані сам Христос не затопить того корабля“ і „Нема Бога, котрий міг би затопити цей корабель“. Скаже може хтось, що це неправда. Але маємо фотографічні світлини корабля, поки його спустили на воду, і на них видно ті написи. Сам будівничий „Титаніка“ був знаним безбожником і на споді корабля казав написати своє гасло „ні Бога, ні пана“. Як корабель ішов на дно, то та частина корабля ще піднеслася з води вгору, так, що можна було те прочитати. Пише про це один з пасажирів, що вирятувалися. Цікаве ще й те, що нещастя трапилося „Титанікові“ в першій його плаванні, яка стала zarazом і останньою.

Чи теперішній світ — це не „Титанік“? Чи у ньому не виписують тепер раз-у-раз гасло „ні Бога ні пана“? І чи не зависла над ним гроза розбитися об ледяну скалу? — Передовсім католики сигналізують SOS. Та це замало. Станьмо ще тими моряками, що всією силою повертають керму корабля в інший бік для його рятунку.

Є. Ю. Пеленський

МАТЕРІЯЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ „РУСАЛКИ ДНІСТРОВОЇ“.

Скласти бібліографічний покажчик праць про „Русалку Дністрову“, чи загалом про т. зв. „галицьке відродження“ — і легко і важко. Легко, бо майже всі ті праці друкувалися у Львові, легко доступні, а крім того багато з них уже принотовано в деяких давніших бібліографічних списках. Але й важко, бо тіх праць — дуже багато і майже всі — безвартісні. Бо здавна була це улюблена тема славних в українській науці львівських „причинків“. Іншими словами: різні дослідники і „дослідники“ видавали безкритично безліч „причинків“, цебто дрібний, сирий, необроблений і найчастіше з літературного боку безвартісний матеріал. Висліді — на поверх 1000 причинків нема ні одної синтетичної праці, що відповідала б хоч приблизно сучасним науковим вимогам. — Чимало є між ними й шкідливого. Бо новий дослідник матиме тільки мороку напр. з такою брошурою із претенсійним заголовком „Невідомі писання Маркіяна Шашкевича“, що не приносить на 23 сторінках ані одного рядка невідомих писань Шашкевича, або з „автобіографією“ Миколи Устияновича, що її видав той самий автор, а вона власне автобіографією не є. тільки своєрідною спробою реабілітації батька, що її підняв Корнило Устиянович. Таких прикладів можна б подати безліч. Бо „галицьке відродження“ це не тільки улюблена тема причинків, а просто якесь дике гуляйполе

„наукового“ дилетантизму і графоманства. Мусить це мати на увазі кожний, хто схоче з цих праць користатися. Відноситься це в однаковій мірі до праць тут не поданих, як і до поданих.

Показчик подає найважливіші видання поетичних творів М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького та дуже близького до цієї трійці М. Устияновича, далі важливіші їхні прозові писання та важливіші писання про них,* врешті список бібліографічних показників.

Перший відділ не обіймає безлічі передруків поетичних творів у часописах, антольських, шкільних читанках і т. д., бо це непомірно збільшило б показчик. Другий відділ на перший погляд може видатися незвичайним, але подавати окремо прозові писання творців „Русалки“ і окремо писання про них годі. Бо з одного боку Головацький, чи Вагилевич писали самі чимало про „Русалку Дністрову“, а з другого автори різних статей найчастіше публікують власливо якісь фрагменти писань „руської трійці“, їх листування і т. ін. До третього відділу не увійшли всі ті бібліографії, що хоч і подають матеріал про „Русалку“, але не є спеціально їй присвячені, як напр. загальна бібліографія І. Е. Левицького, показники О. Огоновського, що скрізь додані до уступів про поодиноких письменників у його історії літератури, тощо.

Позатим не увійшли тут поетичні твори, присвячені „Русалці Дністровій“. І то зарівно безліч віршів, надрукованих у часописах, як і окремі книжкові видання в роді збірок Б. Лепкого „Для ідеї“ (Львів 1911), або кілька інсценізацій. Крім того опущено всі часописні статті крім кількох, та згадки в деяких підручниках історії української літератури.

Уклад хронологічний. Іншого не можна було ввести, бо автори звичайно говорять, без огляду на вибрану тему, про все, що зв'язане не тільки з темою, але й з „галицьким відродженням“ взагалі. Зрештою не все винні тут автори. Діяльність творців „Русалки“, особливо рання, була вся так тісно сплетена, що іноді важко обмежитися до однієї постаті, чи однієї справи.

Часово показчик обіймає праці, що обговорюють галицьку літературу за рр. 1836 — 1848, а за дальші роки, лише ту, що зв'язана з Головацьким, Вагилевичем, чи Устияновичем.

Від Редакції: З технічних причин у II-гому розділі („Прозові писання творців „Русалки“ і важливіші писання про них“) пропускаємо всі позиції до 1900 р., а містимо тільки подані писання, що появилися від того року включно. Пропущені позиції подамо в наступнім числі.

І. Важливіші поетичні писання творців „Русалки“

1. Шашкевич Маркіян: Голосъ Галичанъ въ пресвѣтлый прерадостный 76 день рожества Его Царскаго Величества Франца І... Львів 1835, 8°, 4 ст. — Окреме видання:

2. Голос Галичан. Автограф першої друкованої поезії М. Шашкевича. Видав В. Щурат. Л. 1911, 8°, ст. 8.

3. Русалка Дністровая. Ruthenische Volks-Lieder. У Будимѣ. Письмом Корол. Всеучилища Пештанского. 1837. Ф. 185 X 115 мм, ст. XX + 133 + (3) + 1 табл.

4. Русалка Дністрова. 2-е видання. Тернопіль 1911, м 8°.

5. Вѣнокъ Русинѣмъ на Обжинки уплѣвъ Иванъ Б. О. Головацькій. Часть первая к пользѣ и вспоможенію Галицкихъ селянъ черезъ поведень

вторѣчну підупалыхъ. У Вѣдні 1846, 16°, 215 ст. Часть вторая 1847, 16°, XII + 396 ст.

6. [Устиянович Микола:] Згадка за М. Шашкевича во вѣчную Его память. Cieniom M. Szaszkiewicza ku wiecznej Jego pamięci. Л. [1848] 8°, 15.

7. Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича і Якова Головацького: Писаня. У Л. 1884, 8° XLIII + (3) 382 ст. І. Онишкевича „Руска Библ.“ т. III. [за ред. В. Коцовського].

8. Маркіяна Шашкевича, Якова Головацького, Николи Устияновича, Антона Могильницького: Твори. Л. 1906 16° 624 ст. „Руска письменність“ т. 3 за ред. Ю. Романчука. — Друге вид. у двох т.

9. Маркіяна Шашкевича, Івана Ва-

* Див. про це редакційну увагу при кінці цієї передмови. *Ред.*

тилевича і Якова Головацького: Твори. З додатком писань Т. Падури. 2-е вид. Л. 1911, 16^о, Т-во „Просвіта“.

10. Николи Устияновича і Антона Могилянського: Твори. 2-е вид. Л.

1911, 16^о. Т-во „Просвіта“.

11. М. Шашкевича: Писання. Вид. М. Возняк. У Л. 1912, 8^о, XXIV + 294 + табл. „Зб. Фільол. Сек. Н.Т.Ш.“ т. 14.

II. Прозові писання творців „Русалки“ і важніші писання про них від 1900. р. включно

12. Антонович, В.: Къ вопросу о гал.-русской литературѣ, „Кіевская Старина“ Київ 1900, II.

13. Студинський, К.: З кореспонденції Дениса Зубрицького. (року 1840—1853) „Зап. Н.Т.Ш.“ т. 43. і окр. Львів 1901, 8^о, 66.

14. Гоцкій, Іосиф А.: Къ біографіи Івана Вагилевича. „Врем. Ставропиг. Инст. на г. 1902“ Львів 1901.

15. Франко, Ів.: Матеріяли до культурної історії Галицької Руси XVIII і XIX в. Львів 1902, 8^о, 328. „Зб. істор.-фільол. Секції Н.Т.Ш.“ т. 5.

16. Гоцкій, Іосиф А.: Я. Головацький, М. Шашкевичъ и Ив. Вагилевичъ. „Врем. Ставропиг. Инст. на р. 1903“ Львів 1902.

17. Драгоманів, М.: Літературно-суспільні партії в Галичині (до 1880 р.) Львів 1904, 16^о. „Літер.-наук. Бісл.“

18. Тершаковець, М.: Причинки до житєпису М. Шашкевича та дещо із його письменської спадщини. „Зап. Н.Т.Ш.“ т. 58. Львів 1904 і окр.

19. Свистун Ф. И.: Проектъ первой австро-русской литературной временниси въ 1842 г. „Вѣстн. Народ. Дома“. Л. 1905, ч. 4—8. — Второй проектъ... въ 1848 г. Тамже ч. 11.

20. Студинський, К.: „Кореспонденція Я. Головацького в рр. 1850—1862“ „Зап. Н.Т.Ш.“ 1905 і окр.

21. Францев, В. А.: Письма къ В. Ганаѣ изъ славянскихъ земель. Варшва 1905.

22. Маковей, О.: Три руські граматики. „Зап. Н.Т.Ш.“ т. 61 і 64 і окр. Л. 1905

23. Свенціцький І.: Матеріялы по історії возродження карпатской Руси І т. Л. 1906, 8^о, II т. 1909.

24. Свенціцький, І.: Обзоръ сношений Карпатской Руси съ Россіей в I. пол. XIX в. СПбѣбург 1906. 8^о.

25. Свистун, Ф. И.: Любовное приключение И. Вагилевича. „Вѣст. Нар. Дома“, Л. 1906.

26. Созанський, Ів.: Догенези творчости М. Шашкевича. „Зап. Н.Т.Ш.“ т. 73 і окр. Л. 1906.

27. Тершаковець, М.: Короледворська рукопись в перекладі М. Шашкевича. „Зап. Н.Т.Ш.“ 68 т. і окр. Л. 1906, 8^о, 43.

28. Тершаковець, М.: Причинки до студій над М. Шашкевичем. „Наук. Зб. присв. М. Грушевському“. Л. 1906 і окр. 8^о, 48.

29. Тершаковець, М.: Матеріяли і замітки до історії націон. відродження гал. Руси в 1830 та 1840 рр. Л. 1907, 8^о 340, „Укр.-русь. архив“ т. III.

30. Франко, І.: До біографії І. Вагилевича. „З.Н.Т.Ш.“ т. 79, Л. і окр. 8^о 45 ст.

31. Возняк, М.: Передмова Головацького до викладів української фільольогії „Діло“, Л. 1808, ч. 294.

32. Драгоманов, М.: 1. Рускіе в Галиці. 2. Літер. движеніе в Гал. 3. Літер. общественныя партіи въ Гал. „Полит. сочин. т. I. Москва 1908.

33. Свенціцький, І.: І. Вагилевич як проповідник. „З.Н.Т.Ш.“ т. 84, Л. 1908 і окр.

34. Студинський К.: Польські конспірації серед руських питомців і духовенства в Гал. в л. 1831—46. „З. Н. Т. Ш.“ т. 80 і 82 Л. 1908 і окр. 8. 4 + 146.

35. Возняк, М.: Українські драмат. вистави в Гал. в I. пол. 19 в. „З.Н.Т.Ш.“ і окр. Л. 1909 8^о 64.

36. Студинський, К.: Кореспонденція Я. Головацького в л. 1835—49. Л. 1909, 8^о I т. ст. (6) + CXXXVIII + 200; II т. 201—463. В тексті стаття: Причинки до історії культурного життя Гал. Руси в л. 1833—1847, ст. I—IV. і Матеріяли CV—CXXXVIII. і окр. 138 ст.

37. Щурат, В.: Азбучна стаття М. Кмицикевича з 1834 р. „З.Н.Т.Ш.“ і окр. Л. 1909, 8^о 14.

38. Возняк М.: Авторство азбучної статті з 1834 р. „З.Н.Т.Ш.“ і окр. 8^о 12 ст.

39. Могилянський І.: Фільольогічні праці. Л. 1910, 8^о 240 ст. „Укр.-руськ. Архів“ т. V.

40. Студинський К.: Генеза поет.

творів М. Шашкевича. Л. 1910, 8° 88.

41. Тершаковець, М.: Відносини В. Копітара до гал.-укр. письменства. З.Н.Т.Ш. т. 94, 95 і окр. Л. 1910, 8° 71.

42. Тершаковець М.: Про наклад „Русалки Дністрової“, З.Н.Т.Ш. і окр. Л. 8° 22.

43. Франко І.: Відродження в Гал. до р. 1848. Нарис історії укр.-руської літератури. Л. 1910, ст. 101—107.

44. Щурат В.: Найближші жерела творчости М. Шашкевича. „Учитель“ Л. 1910, ч. 1 і 2.

45. (Барвінський Ол.): М. Шашкевич як передкладчик. „Руслан“ Л. 1911, ч. 248—250.

46. Бобикевич, О. о.: На спомин святочного обходу 100-л. роковин уродження М. Шашкевича в Стрию.. Відчит. Стрий 1911, 16° 25.

47. Возняк М.: Студії над гал.-укр. граматикиами З.Н.Т.Ш. тт. 89—91, 93—95 і окр. Л. 1911.

48. Возняк М.: М. Шашкевич як фольклорист. Н. Т. Ш. і окр. Л. 1911.

49. Возняк М.: Недрукована автобіографія Вол. Шашкевича. „Діло“ і окр. Л. 1911, 16°, 29.

50. Возняк М.: Оповідання про Шашкевича. Л. 1911.

51. Гординський Я.: До біографії й характеристики М. Устіяновича. З. Н. Т. Ш. і окр. Л. 1911, 8°, 40.

52. Гординський Я.: Невідомі (!) писання М. Шашкевича. „Звіт дир. ц. к. гімн. з рус. викл. яз. в Коломиї за р. 1910—11“ і окр. 1911. 8°, 23.

53. Єлюк С.: *Odrodzenie ruskiej literatury i M. Szaszkiewicz, Berejani* 1911, 8° 55 (відб. зі зв. береж. гімн.).

54. Колесса Ол.: Про віршову форму поезій М. Шашкевича. Л. 1911. 8°, 24.

55. Памяти М. Шашкевича. Л. 1911, 8°. (В кн. К. Студинський: Шашкевич, ст. 1—2 і 10 табл.).

56. Пасічинський І.: В пам'ять 100. уродин М. Шашкевича. Л. 1911. 16°, 11.

57. Радзикович В.: Шашкевичева „Олена“, Л. 1911, 8° (Відб. зі зв. гімн. СС. В.).

58. Созанський Ів.: До біографії й літер. спадщини І. Вагилевича. Зап. Н. Т. Ш. Л. і окр. 8°, 8.

59. Щурат В.: Два перші публичні виступи Шашкевича, „Діло“ 1911, ч. 247.

60. Щурат В.: Шашкевичева „Олена“, Неділя, 1911, ч. 15.

61. Ярема Я.: М. Шашкевич як лірик-поет; Тернопіль 1911.

62. Возняк М.: Віршові проби Ю. Величковського. (До питання авторства Шашкевичевої Читанки). Зап. Н. Т. Ш. т. 104. ст. 181—191 і окр. Л. 1912.

63. Возняк М.: До історії видання Ількевичевих приповідок. З. НТШ. 106. і окр. Л. 1912.

64. Возняк М.: З фольклорних записів М. Шашкевича. Зап. Н. Т. Ш. т. 109 і окр. Л. 1912.

65. Возняк М.: Просвітні змагання гал. українців в 19 в. Л. 1912.

66. Данилов В.: Письма Ів. Вагилевича к М. А. Максимовичу „Русский Филол. Вѣстник. 1912, ч. 4.

67. Лепкий Б.: М. Шашкевич. Літературна характеристика. Коломия, с. а. вел. 16°, 108.

68. Тершаковець М.: До житєписи М. Шашкевича. Зап. Н, Т, Ш. т. 105—106 і окр. Л. 1912.

69. Тишинська Е.: Погодин і Зубрицький. Зап. Н. Т. Ш. т. 110 і окр. Л. 8°, 21.

70. Франко Ів.: Панщина і її скасування в 1848 р. Л. 1912 (1913), 16° 248.

71. Возняк М.: З зарання української преси в Гал. З. Н.Т.Ш. т. 111 і окр. Л. 1913.

72. Созанський І.: „Недруковані вірші М. Шашкевича“ З.Н.Т.Ш. 1913 т. 115, Misc. 15—20.

73. Франко Андр.: Ількевич як етнограф. Л. З.Н.Т.Ш. і окр. 1913; 8° 89.

74. Щурат В.: Літературні начерки Л. 1913. У змісті: Найближші жерела творчости М. Шашкевича; і ін.

75. Возняк М.: До вияснення націон. поглядів Я. Головацького в 1848 р. З.НТШ 121 т. і окр. Л. 1914.

76. Возняк М.: Епізоди культурних зносин гал. і рос. України в 1. пол. XIX в. Зап. Укр. Наук. Т-ва в Києві, т. XIII, 1914 і док. у книзі: „Філол. зб. пам'яті К. Михальчука“. Київ 1915.

77. Возняк М.: Перша редакція „Росправи о язичі южнорускім і его нарчіях“ Я. Головацького. З.Н.Т.Ш. і окр. Л. 1914, 8° 40.

78. Єфремов С.: На перепутті. „Рускія Зап.“ 1914 II.

79. Галичина, Буковина и Угорская Русь. Составлено сотрудниками журн. „Укр. Жизнь“ Москва 1915.

80. Єфремов С.: Изъ истории возникновения Галичины II. На заре воз-

рождения. „Голосъ Минувшаго“ 1915, ч. 2, 4 і 9.

81. Науменко В.: Листи Головацького до Максимовича та Лукашевича „Укр. Наук. 36.“ т. I. Москва 1915.

82. Томашівський С.: Галичина. Відень 1915.

83. Яринович А.: Галичина въ ея прошломъ и настоящемъ. Москва 1915.

84. Аристов, О. О.: Карпато-руські писатели. Москва 1916.

85. Гнатюк В.: Націон. відродження австро-угор. Українців, (1772-1880). Відень 1916, 8^о 65 ст.

86. Єфремов С.: Въ полость апатіи и застою. „Голосъ Минувшаго“, 1916 VII—VIII.

87. Студинський К.: Львівська духовна Семинарія в часах М. Шашкевича. (1829 — 1843). Л. 1916, 8^о ССЛХ + 416 (36. Фільол. Сек. НТШ, т. XVII і XVIII).

88. Єфремов С.: Галичина въ началѣ конституціонной еры. „Голосъ Мин.“ 1917, IX—X.

89. Гординський Я.: Перша проба хрестоматії з укр. літератури З.Н.Т.Ш. I окр. Л. 1918 8^о 13.

90. Студинський К.: Копітар і Зубрицький. З. Н. Т. Ш. т. 93 і окр. Л. 1918, 8^о 52.

91. Щурат В.: Листи митроп. М. Левицького до еп. І. Снігурського й офіційні документи їх спільної діяльності 1813—1847, Л. 1918.

92. Брик І.: „Любушин суд“ в укр. перек. Каз. Йос. Турівського з 1835 р. З.Н.Т.Ш. т. 128 і окр. Л. 1919, 8^о 15.

93. Щурат В.: На досвітку нової доби. Статті й замітки до історії відродження Гал. України. Л. 1919, 8^о 178.

94. Студинський К.: Матеріяли до історії культурного життя в Галичині в 1797—1857 рр. Л. 1920, 8^о 432. „Укр.-русъ. Архів“ т. 13—14.

95. Барвінський Ол.: Націон. відродження і почини народнього письменства в наддністр. Україні, [і слід. уступи] „Історія укр. літер.“ Л. 1921, ч. II.

96. Брик І.: Матеріяли до історії укр.-чесь. взаємин в I. пол. 19 ст. Л. 1921, 8^о 158, Укр. Архів, т. 15.

97. Брик І.: Початки укр. преси в Гал. і Львівська Ставропігія. 36. Льв. Ставроп.: „Минуле й сучасне“ т. I. Л. 1921 і окр. 8^о 44 ст.

98. Радзикович В.: Перші прояви

націон. пробудження гал. українців [і слід. уступи] „Короткий курс історії укр. пись.“ Л. 1922, 2-е вид. 1930. [пор. теж „Іст. укр. культури“ Л. 1937].

99. Єфремов Сергій: Націон. відродження і первістки літер. руху в Гал. „Іст. укр. пись.“ вид. 4. Київ—Ляйпціг 1919 [1924] Тамже бібліографія.

100. Ваврик В. Г.: Я. О. Головацький. Л. 1925, 8^о 168.

101. Возняк М.: Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. „Новий Час“ 1926 I окр. Л. 1926, 8^о 178

102. Кревецький І.: Початки преси на Україні 1776—1850. З.Н.Т.Ш. т. 144—5, I окр. Л. 1927, 8^о 26.

103. Демко М.: Письма А. Духновича къ Я. Головацькому Мукачєво 1927.

104. Francev V. A.: Korespondence Pavla J. Zafařika. Praha 1927 т. I. і т. II.

105. Якубський Б.: Гал. та буков. поезія XIX. в. Київ 1927.

106. Пушкаревич К.: Короледвірський рукопис в укр. перекл. „Наук. 36. Ленінгр. Тов. досл. укр. іст. пись. та мови Київ 1929.

107. Савченко Ф.: Листування Я. Головацького з О. Бодянським „За сто лт“ т. V. Київ 1930.

108. Дорошкевич Ол.: Націон. відродження в Гал. „Укр. література“. Вид. 5-е. Київ 1931.

109. М. Шашкевич. Л. 1933, Изд. Общ. ім. Качковського.

110. Ваврик В. Р.: Жизнь и дѣят. И. Н. Далибора Вагилевича „Науч.-литер. Сб. Гал.-русс. Мат.“ Л. 1934 і окр. Л. 1934.

111. Годунько О.: Лиш борися — не мирися. Л. 1934.

112. Брик І.: М. Шашкевич. Л. 1935. В-во „Просвіта“.

113. Студинський К.: К. Я. Ербан і Я. Головацький. Зап. Н. Т. Ш. т. 155, 1937 і окр. Л. 1935.

114. Студинський К.: Псевдо-пошаніє М. Шашкевича. Зап. НТШ. т. 153 і окр. Л. 1935.

115. Возняк М.: У століття „Зорі“ М. Шашкевича (1834—1934). Нові розшуки про діяль. його гуртка. Л. 1935. вел. 8^о. I і II ч.

116. Возняк М.: До тексту „Русалки Дністр.“ „Слово“ ч. 2. Л. 1937 і окр. 4 ст.

117. Чехович Л. Друкарські помил-

ки в „Русалці Дн.“. „Слово“ ч. 2. 1937 і окр.

118. Календар для всіх на 1937 р. Л. 1936 (Присвячений „Русалці Дністровій“).

119. М. Шашкевич. Л. 1937, 4^о, 7 ст. „Попул.-наук. реферати“.

120. Пеленський Є. Ю.: 3 доби „Русалки Дн.“. 36. І. Огієнка, Л. 1937 і окр.

121. Пеленський Є. Ю.: „Русалка Дн.“. „Укр. книга“, Л. 1937, VI.

122. „Дзвони“, Л. 1937 ч. 6—7 (присвячене „Русалці Дн.“).

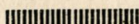
III. Бібліографічні списки

123. Коцовський В.: Бібліографія М. Шашкевич, и. Вагилевич, Я. Головацький; в кн. Онишкевича: Руска Библ. т. III. Л. 1884.

124. Возняк М.: Кілька слів про вид. М. Шашкевичевих писань і їх хронологію: в кн. „Писання“ М. Шашкевича. Л. 1912.

125. Єфремов С.: Бібліографія (до розділу: „Нац. відродж... в Гал.“). „Іст. укр. письмен“. т. II.

126. Ваврик В. Г.: Сочинення Я. О. Головацького въ хрон. порядкѣ. Литература обь Я. О. Головацкомъ в кн. „Я. О. Головацкій“, Л. 1925.

НОВІ КНИЖКИ.

Поезія

О. Подільський: Правда билиця. І. Ревнули гармат. Будителям і Будівничим у 100-ліття „Русалки Дністрової“. — 16^о, 42.

Ю. Горощко: Пісні пісень. Накл. автора. Кременець. 1936.

Прозова белетристика

В. Бірчак: Золота скрипка. Оповідання. Бібл. „Діла“ Л. 1937, 8^о, 158.

І. Зубенко: Квітка на багні. Повість. Бібл. „Діла“, 8^о 140.

Ю. Косач: Клубок Аріяди. Збірка новел. Бібл. „Діла“. Л. 1937, 8^о.

С. Парфанович: Ціла життя. Нариси. Накл. П. Водчука. Обгортка й ілюст. М. Бутовича Л. 1937. 16^о, 256.

Ю. Верховинець: Поміч у нещасті. Опов. Накл. „Карпатія“ Л. 1937, 16^о 16.

Драма

К. Студинський: Дві зорі. Драм. картини з поч. XVII ст. в 4 діях і 6 відсх. Л. 1937. Накл. автора. 8^о 61. Обг. С. Гординського.

Е. Рудий: Україна в кігтах московського більшовизму. Трагедія в 3 д. Самбір — 1937. Вид. „Чемель“, 8^о, 16.

П. Мерчук: Марко Прохлятий. Драма в 5 д. Вид. „Дніпро“ в Станиславові, 1937, 8^о, 40.

Б. Жарський: Україна в крові. Драма на 3 д. із недавнього минулого. Вид „Дніпро“ в Стан. 1937, 8^о 30.

Дитяча література

Вуйко Славко: Пригоди дядька Прохора. Сміховинки. Л. 1937. В-во „Світ Дитини“ 16^о, 32.

І. Хр. Ашдерсен: Цісарський соловій, казка. Л. 1937. В-во „Світ Дитини“, 16^о, 20.

Релігія — філософія

„Добрий Пастир“ тримісячник. Рік VII. 1937. Ч. 1. Станиславів 8^о. Jassenoviensis Bilenkyj: De principis methaphysicae. Stanislaopoli 1937. 8^о 132.

о. М. Марисюк ЧСВВ.: Куди йде світ без Бога? Вид. ЧСВВ. Жовква 1937 16^о 32.

о. М. Марисюк ЧСВВ — Ясна Гора в Гошеві. В 200-літню річницю перенесення Чудотворної Ікони Богоматері на Ясну Гору. Жовква 1937. 16^о, 30, 6 ілюст. При кінці молитва до Гощ. Божої Матері і пісня скомп. о. М. Лончиною ЧСВВ.

Іосиф Великий Рутський. Ювіл. збірка у 300-ліття смерті. Перемишль 1937. Вид. Науч. Тов. Богословів 16^о.

О. Др. Г. Костельник — Містичні образи Насті Волошин по цілому Львові, Перемишлі, Станиславові. Л. 1937. Накл. автора м. 8^о 31.

Молитви Щоденні в укр. м. Накл. монаха І. Л. Строкона Л. 16° 8.

Спомини — ідеологія

Проф. І. Огієнко: Раз добром нахитє серце. Світлій пам'яті Д. Д. Огієнкової 1937. 8° 37.

о. О. Пристай: З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. IV том. Львів — Нью Йорк 1937. 8°, 312.

Т. Коструба: Радикали про унію. Їх новий наступ на гр. кат. Церкву. Накл. Укр. Кат. Орг. Л. 1937, м. 16° 60.

Д-р О. Назарук. Узасаднення „Скали“. Бібл. „Скали“, ч. 1. Л. 1936, м. 16°, 56.

О. Фтадєєвич: Епопея сміху. В. „Нов. Зорі“ Л. 1937.

Д-р М. Лигвинович: Нарис хліборобської політики. Накл. авт. Станисл. 1936, м. 8° 152.

Е. Г. Ф. Валь: Значеніє и роль України въ вопросѣ освободженія Россіи отъ болшевикомъ на основаніи, опыта 1918—20 Т. Изд. автора Таллинь 1937. 16° 72.

Кремлівський Алібаба і його „40 розбійників“. Деш. Кн. 1937. 16° 32.

Наука

Записки наук. Т-ва ім. Шевченка, том CLV. Праці фільологічної секції за редакцією Василя Смовича, Львів 1937, ст. 370 вел. 8°.

Золоті ворота, Історія Січових Стрільців 1917 — 1919 з 198 світл. й 11 схем. Л. 1937. В-во „Червона Калина“. Обг. й ілюст. Іванця. Копр. обг. П. Ковжуна. Стр. 396.

Д-р Е. Грипак: Перемиський ринок. Перем. 1937. Накл. „Прориву“. 16°, 32.

Др. Е. Грипак — Перший Альманах Перемиських богословів. Перем. 1937. 8° 44.

о. Ю. Кікта: З історії ярославських церков. Ярослав 1937. 12 ілюст. 16°, 32.

М. Гец: Столиця Гербуртів. (Нариси з мин. й суч. Добромиля). Накл. Кружка „Р. Ш.“ в Добромилі. 1937. 16° 68.

І. Брик: Боротьба Чехія за волю. Л. 1937. Накл. „Просвіти“. 8°, 96.

Атлас України і сумежних країв.

И. Фрай: За душу дитини, практичні виховні записки: переклад з нім. м-р Я. Чума. Л. 1937. Накл. Ген. Инст. Кат. Акції 8° 72.

Пос. Д. Великанович: За українську школу. Л. 1937. Накл. „Р. Ш.“. 16°, 56.

Звідомення дирекції 3-літньої коедук. торгов. школи т-ва „Р. Ш.“ у Л. за 1936/37 шк. р. Л. 1937. 8°, 24.

Ріжне

Великий співаник „Червоної Калини“ для хорів — міш. муж. й жін. „а капелля“ за ред. д-ра З. Лиська. Л. 1937. в 8° 319 нот і XXII. тексту пісень.

Хлопціж бо то, хлопці, як соколи! (Співаник). Бібл. „Ранок“, Вид. І. Тиктор Л. 1937, 16°, 32.

Хроніка Муз. Накл. „Торбан“. Л. 1937 р. Сторін 1, формат 21×29 см.

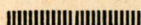
Е. Жарський: „Золото з глини“. Вид. „Просвіти“ Л. 1937.

Инж. В. Баричко: Годівля кріликів. Бібл. „Нар. Справи“, Вид. І. Тиктор. Л. 1937. 16°, 32.

Ю. Верховинець: Де щастя шукати? Накл. „Карпаті“ у Л. 16°, 12.

Нові часописи

Український Інвалід, чвертьрічник Українського Товариства Допомоги Інвалідам у Львові. Рік І, ч. 1. Львів, червень 1937. Сторін 16, формат 20.5×27.2 см.

ФАБРИКА ХЕМІЧНИХ ВИРОБІВ О. ЛЕВИЦЬКА і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51. Тел. 260-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якості 22—х

Пасту до взуття „Елегант“ терпентин
Пасту до взуття „Елегант“ воскову
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Васеліну до шкіри

СИНКУ ДО БІЛЛЯ
помаднову
і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський, — Смолу шевську.

СОТКИ ТИСЯЧ КУРЦІВ

СТВЕРДИЛИ

що

ПАПЕРЦІ І ТУТКИ

11—х

„КАЛИНА“

зроблені з найкращого і найздоровшого сирівця

ВСІ УКРАЇНСЬКІ РОДИНИ УЖИВАЮТЬ ТІЛЬКИ

цикорію і солодову каву „ЛУНА“

і підмінку кави „ПРАЖІНЬ“

ВИРОБУ КООП. ФАБРИКИ

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“

ЛЬВІВ — БОГДАНІВКА

Настільною книжкою к о ж н о ї української хати,
Установи й Товариства це

„Шестикрилець“

Катрі Гриневичевої.

Розкішне бібліофільське видання на найкращому безде-
ревному папері, багатоілюміноване староукраїнськими за-
ставками, ініціалами й кінцівками.

Обгортка проф. В а с и л я М а с ю т и н а.

Сторін 188 великої вісімки.

Не зважаючи на великі кошти видання: мистецьке
оформлення, найкращий папір, двобарвний друк, спеціальні
черенки — ціна книжки тільки **10 золотих**.

Можна набувати в українських книгарнях або у Ви-
давництві „Обрії“ Львів, Міцкевича 11. I.

БІБЛІОТЕКА „ДЗВОНІВ“

видала нові книжки, а саме

- 1) *Н. Королева: Інакший світ.* Екзотичні оповідання, дуже цікаві
інтригуючі й здорові своїми ідеями. Мистецька обгортка В. Дядилюка,
Гарні ініціали В. Королева Старого. Формат малої 8°, стор. VIII+176.
Ціна тільки 380. зл.
- 2) *Н. Королева: Без коріння.* Життєпис сучасниці. Є це одиноки
в українській літературі спомини про київський інститут для дівчат
шляхтянок, написані дуже живо й мило в повістевій формі. Обгортка
з родовим гербом авторки, в книжці її світлина. Формат вел. 8° стор.
120. Ціна 250 зл.
- 3) *Б. І. Антонич: Книга Лева.* Є це гарні художні вірші, написані
в дуже дбайливій формі зо свіжими оригінальними образами, а при
тім дуже актуальні. Досить згадати хоч би поему про Альказар, чи
про чорний, абісінський полк. Обгортка С. Гордіяського. Формат 8°,
стр. 64. Ціна около 220 зл.

Всі ті книжки нагороджені літературними нагородами УКС-у,
а „Інакший світ“ нагороджений ще й нагородою Т-за Письм.
і Журн. ім І. Франка.

Замовляти в Адміністрації „Дзвонів“, Львів, ул. Японська 7/II.
